

+

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

BALOGH JENŐ
FŐTITKÁR.

XXXIII. kötet
1922. évf.
385 - 396. füz.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BUDAPEST, 1922.

50024

TARTALOM

I. Előadások és cikkek.

	Oldal
Berzeviczy Albert: Az abszolutizmus kora Magyarországon	5
Berzeviczy Albert: Benczúr Gyula emlékezete	154
Erdélyi László: A székely eredetkérdés megoldásának sarkpontjai	205
Erekly István: A közigazgatási jog és a közigazgatási jogtudomány kialakulása	218
Förster Aurél: Herakleitos kozmológiája	217
B. Harkányi Béla: Adalékok a csillagok fejlődésének elméletéhez	221
Hóman Bálint: A magyar honfoglalástörténet irodalma	23
Istvánffy Gyula: A kukorica és a cellulose-gyártás	136
Magyary Géza: Az Állandó Nemzetközi Bíróság	225
Marek József: Allatorvosi klinikai diagnosztika	214
Némethy Géza: Újabb adalékok Ovidius magyarázatához	22
Papp Ferencz: Gyulai Pál lírai költészetének fejlődése	34
Pauler Ákos: Liszt Ferencz gondolatvilága	31
Pekár Gyula: Feltámadás. Regényes korrajz	180
Solymossy Sándor: Népmeséink keleti rokonsága	13
Székely István: Az apokalyptika a világirodalomban	198
Szinnyei Ferencz: Novella- és regényirodalmunk a szabadságharczig	12
„ „ Fejezetek újabb regényirodalmunk történetéből	28
gr. Teleki Pál: A Serindia név eredete	39
Vargha Gyula: Julián barát	175
gr. Zichy István: A magyar őstörténet és a nyelvtudomány	36

II. Jelentés a pályázatokról.

Bézsán József-jutalom (Hóman Bálint)	113
Bulyovszky-jutalom (Szinnyei Ferencz)	45
Karátsonyi-pályázat (Bánóczi József)	234
Körösy-pályázat (Kovács Alajos)	111
Lévay-jutalom (Áldásy Antal)	110
Marczibányi-pályázat (Gombocz Zoltán)	109
Nádasdy-pályázat (Ambrus Zoltán)	240
Nagyjutalom, Marczibányi-mellékjutalom (Tolnai Vilmos.)	105
Ordódy István-jutalom (Császár Elemér)	43
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank jutalma (Fellner Frigyes)	113
Rákosi Jenő-jutalom (Voinovich Géza)	42
Sámuel-díj (Szinnyei József)	243
Teleki-pályázat (Horváth János)	118
Vigyázó-pályázat (Szily Kálmán)	116
Vojnits-jutalom (Solymossy Sándor)	46
Wodianer-jutalmak (Balogh Jenő)	117

III. Akadémiai ügyek.

Az Akadémia belső tagjai 1922. január 31-én	1
Herczeg Ferencz: Elnöki megnyitóbeszéd	145

	Oldal
<i>Balogh Jenő</i> : Főtitkári jelentés	191
Jelentés a M. Tud. Akadémia 1921. évi munkásságáról:	
Ülések	79
Bizottságok működése	80
Könyvtár	84
Kiadványok 1921-ben	85
Pénztári számadás 1921-ről, költségvetés 1922-re	87
Jelentés a választásokról	143
Adományok	73, 142
Jelentés a pályázatok eldöntéséről	42, 105, 234
A M. Tud. Akadémia jutalomtételei	125
Pályázási szabályok	135
Pályázati hirdetés	74
Jutalomtételek összegének emelése	282

Jegyzőkönyvek:

I. osztály	52, 244
II. „	53, 244
III. „	53, 245
Összes ülés	59, 255
LXXXII. Nagygyűlés	266
Elegyes ülés	272
Igazgató-Tanács	54, 247
A M. Tud. Akadémia <i>beltagjainak irodalmi munkássága</i> 1920/21-ben	69
Alírási felhívás a Könyvkiadó-Vállalat 1922–24. évi sorozatára	75
A M. Tud. Akadémia újabb kiadványainak jegyzéke	85, 284

IV. Alkalmi és üdvözlőbeszéddek, nekrologok.

<i>Balogh Jenő</i> főtitkár <i>Goldziher Ignác</i> ig. és r. tag ravatalánál	66
<i>Berzeviczy Albert</i> elnök <i>Beöthy Zolt</i> ig. és r. t. ravatalánál	141
<i>Berzeviczy Albert</i> beszéde a M. Földr. Társ. jubiláris ülésén	274
<i>Császár Elemér</i> l. t. <i>Szilády Áron</i> t. t. ravatalánál	139
<i>Ferenczi Zoltán</i> r. t. <i>Szigeti József</i> l. t. sírjánál	276
<i>Márki Sándor</i> r. t. <i>Apáthy István</i> r. t. ravatalánál	278
<i>Kenyeres Balázs</i> l. t. <i>Lechner Károly</i> l. t. ravatalánál	67
<i>Négyesy László</i> r. t. <i>Gárdonyi Géza</i> t. t. ravatalánál	279
<i>Némethy Géza</i> osztályelnök üdvözlőbeszédei az I. osztályban tartott székfoglalók alkalmából:	
<i>Papp Ferenc</i> l. taghoz	229
<i>Förster Aurél</i> l. taghoz	231
<i>Mészöly Gedeon</i> l. taghoz	232
<i>Petz Gedeon</i> r. taghoz	233
<i>Petz Gedeon</i> r. t. <i>Heinrich Gusztáv</i> r. t. ravatalánál	281
<i>Vargha Gyula</i> r. t. üdvözlőbeszéde <i>Ballagi Aladár</i> ötvenéves írói jubileumán	277

TÁRGYMUTATÓ.

A *-gal jelölt számok jegyzőkönyvben foglalt adatokra utalnak.

- Absolutismus kora Magyarországon (1849–1865). (Kivonat BERZEVICZY ALBERT e. cz. művéből.) 5, *53.
- Académie des Sciences (Dijonból) megkeresése a könyvcsere megújítása tárgyában *257.
- Adományok 38, 73, 142.
- bejelentése *259.
- Akadémia első tagjai 1922. jan. 31-én. 1.
- új tagjai. 143.
- halottjai. 196.
- palotájának tatarozására megszavazott összegek. *56, *249.
- Tisza István-Bizottsága elnöke BERZEVICZY ALBERT. *64.
- Tisza István-Bizottsága előadója BALOGH JENŐ. *64.
- Tisza István-Bizottsága tagjai. *64.
- ÁLDÁSY ANTAL: Lovaggáütés és esküvő az avignoni pápai udvarban. *53.
- bemutatja KARACSONYI JÁNOSnak »A Szent Fereczrend története Magyarországon« cz. pályanyertes munkáját. *245.
- »t a Történelmi Bizottság a Római Magyar Történeti Intézet Bizottságába küldi ki. *265.
- Lévay-bíráló. 111.
- Állami segély emelése iránti előterjesztés *253.
- kérelem *263.
- Állatorvosi klinikai diagnosztika (MAREK JÓZSEF 1. tagtól). 214.
- ALMÁSI ANTAL »Ungarisches Privatrecht« cz. művének megrendelése. *248.
- Altisztek ruhasegélye. *253, *254.
- AMBRUS ZOLTÁN Nadasdy-bíráló. 240, *267.
- Apokalyptika a világirodalomban. SZÉKELY ISTVÁN 1. t. székfoglalója 198.
- Archeologiai Bizottság tagjai. *270.
- Értesítő szedésének fölfüggesztése *254.
- Áremelés az akadémiai kiadványokat illetőleg. *251.
- Átmeneti segély engedélyezése a személyzet részére *253, *254.
- BADICS F. r. tag felolvassa ENDRŐDI S. 1. tagról írt emlékbeszédét. *63.
- Karátsonyi-bíráló 234.
- BALÁZS SÁNDOR: »Alarczosok« cz. színművéről. 50.
- Balkáni Bizottság tagjai. *270.
- BALLAGI ALADÁR ötvenéves írói jubileumán VARGHA GYULA beszéde 277.
- BALOGH JENŐ főtitkár beszéde GOLDZSIHER IGNÁCZ ig. és r. t. ravatalánál. 66.
- a gr. Tisza István Emlék-bizottság tagja *55.
- BANDIK JÁNOS, a széphalmi Kazinczy-park kertésze javadalmazásának felemelése. *55.
- BÁNÓCZI JÓZSEF bírálja CSENGERI JÁNOS Sophocles fordításait. 240.
- Karátsonyi-bíráló. 234.
- jelentése a Karátsonyi-jutalomról. *260.
- BÁNSZKY JÁNOS jelentése LÖBL ENDRE ajánlatáról a Szemző-féle ingatlan megvétele tárgyában. *56.

- BÁRD MIKLÓS: Vezeklés cz. költeménye bírálata. 242.
- elnyeri a Nádasy-díjat. *267.
- BATTHA ISTVÁN egyet. m. tanár elnyeri a Vigyázó-díjat. *268.
- BAUER MIHÁLY vendég: Az algebrai számtest differenséről és discriminansáról. (Előterjeszti KÜRSCHÁK J. r. t.) *53.
- A p-adicus, illetőleg a P-adicus számok elmélete... (Előterjeszti KÜRSCHÁK J. r. t.) *54.
- BENCZÜR GYULA emlékezete. BERZEVICZY ALBERT akad. elnökötől. 154.
- élete 155.
- és a zene. 157.
- és PILOTY 159.
- idealismusa. 165, 170.
- szellemi rokonai. 169.
- viszonya művésztársaihoz. 172.
- BENFEY-iskola. 15.
- BEÖTHY ZSOLT elnyeri a Rákosi Jenő-jutalmat. 43.
- ravatalánál BERZEVICZY ALBERT beszéde. 141.
- Nádasy-bíráló. 240, *267.
- felszólalása GR. TISZA ISTVÁN iratai kiadás tárgyában *55.
- elhunytának bejelentése *251, *261.
- BERNÁT ISTVÁN: Milton és a sajtószabadság *53.
- BERZEVICZY ALBERT: Az abszolutismus kora Magyarországon (1849—1865). 5, *53.
- BENCZÜR GYULA emlékezete. 154.
- hetedszer elnökké választatik. *272.
- beszéde elnökké választása alkalmából. *273.
- az Akadémia Tisza István-Bizottsága elnöke. *64.
- beszéde BEÖTHY ZSOLT ravatalánál. 141.
- újból elnökké választatik. 143, 196.
- beszéde a Magyar Földrajzi Társaságnak 1922. május 7-én tartott jubiláris ülésén. 274.
- BESSENYEI GYÖRGYÖL megemlékezés. *252.
- Bessenyei-kör ünnepélyén az Akadémiát CSÁSZÁR ELEMÉR képviselte. *262.
- Bézsán József-jutalomról jelentés. 113.
- BODIO LAJOS k. t. halálának bejelentése. *63.
- fölött emlékbeszéd tartására FÖLDES BÉLA felkérte. *261.
- Bolognai akadémia válasza a pozsonyi Mária Terézia-szobor lerombolása alkalmából szétküldött köriratra. *265.
- Bolsevismus Magyarországon, A— (szerk. GRATZ GUSZTÁV) bírálata. 115.
- BUDAY LÁSZLÓ a gr. Tisza István Emlékbizottság tagja. *55.
- Budapesti Szemle számára a Podmaniczky-alapítvány karmatai. *251.
- Budapesti Szemlét illetőleg egyesség a Franklin-Társulattal *252.
- Bulyovszky-pályázat 45, *61.
- BUNDSTRÖM göteborgi tanár előkészíti BALLAGI ALADÁR XII. Károly és a svédek átvonulása Magyarországon cz. munkájának svédnyelvű kiadását. *259.
- BUTLER DUNDAS EDE fölött emlékbeszéd tartására VOINOVICH GÉZA felkérte. *255.
- k. t. halálának bejelentése. *63.
- Cellulozegyártás. 136.
- Classica-philológiai (Klasszika Filológiai) Bizottság tagjai. *269.
- CONCHA GYÖZÖ másodelnököknek választatik 143, 197. *272.
- tanári pályájának 50 éves jubileuma. *257.
- beszéde másodelnökké választása alkalmából. *273.
- a gr. Tisza István Bizottság tagja. *55.
- CZETTLER JENŐ l. tagnak választatik. 144.
- l. tagul ajánltatik. *271.
- CSÁNKI DEZSŐ Lévy-bíráló. 111.
- osztályelnököknek választatik. 143.
- az Archeológiai Bizottság a Római Magyar Történeti Intézet Bizottságába küldi ki. *265.
- CSÁSZÁR ELEMÉR r. tagnak választatik. 143.
- r. tagul ajánltatik. *271.

- CSÁSZÁR ELEMÉR képviseli az Akadémiaát, SZILÁDY ÁRON temetésén. *261.
- beszéde SZILÁDY Á. ravatalánál. 119.
- Ordódy-bíráló. 44.
- jelentése az Ordódy-jutalomról. *255.
- vendég: A quantum-emissiohypóthesis . . . (Előterjeszti: FRÖHLICH IZIDOR). *245.
- CSENGERI JÁNOS bemutatja Horatius-fordítását. *52.
- kapja a Karátszonyi-jutalmat. *264.
- »Sophocles drámái« cz. kiadványának bírálata. 239.
- Euripides-fordítása tiszteletdíját a főtítkár utalványozhatja. *57.
- CSIKY BÉLA ig. tanító a Wodianer-jutalomra ajánlv. 118.
- Wodianer-jutalmat nyer. *261.
- Csillagok fejlődésének elméletéhez, Adalékok a — (br. HARKÁNYI B. székfoglalója). 221.
- DANIELNÉ LENGYEL LAURASZÍNművéről »A császár anyjáról«. 50.
- DARKÓ JENŐ bemutatja Laonikos Chalkondyles új kiadását. *53.
- Laonikos Chalkondyles cz. műve kiadására 130.000 kor. megszavazása. *58.
- Laonikos Chalkondyles cz. műve szedésének fölfüggesztése. *254.
- DÁVID ANTAL vendég: A Hamurapi-codex forrásai. *245.
- DÉCHY MÓR felett emlékbeszédet tart SCHAFARZIK FERENCZ. *264.
- DEGEN ÁRPÁD előterjeszti SZABÓ ZOLTÁN vendég dolgozatát (A Cephalariák rendszerezése). *247.
- DÉKÁNY ISTVÁN I. tagul ajánlatik. *271.
- I. tagnak választatik. 144.
- DESSEWFFY AURÉL gr. ig. t. a gondnoki számadások felülvizsgálója. *249.
- DÉZSI LAJOS: Jókai történeti regényei. *53.
- DOMANOVSKY SÁNDOR: A szepesi városok küzdelme az árúmegállító jogért. *53.
- Bézsán-bíráló. 113.
- Dóra-alapítvány. 132.
- Dorner-féle eljárás. 138.
- Dramát átalakító modern jelenségek. 46.
- DUDICH ENDRE vendég: Cyclomatus Thunb. variálásáról. (Előterjeszti: KERTÉSZ KÁLMÁN). *247.
- Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár alapítványa. 130.
- Elnökség. 1.
- EMÖDY LÁSZLÓ számadásainak előterjesztése a széphalmi ingatlanokat illetőleg. *254.
- fia, Zoltán, részére 600 K tanulmányi ösztöndíj. *58.
- ENDRÖDI S. I. tagról BADICS F. emlékbeszéde. *63.
- B. EÖTVÖS LÓRÁNT képmása megszerzése iránti előterjesztés. *274.
- physikai tanszékére vonatkozó miniszteri leiratot illető bejelentés. *62.
- ERDÉLYI LÁSZLÓ: A székely eredetkérdés megoldásának sarkpontjai. 205, *245.
- »Erdőgazdaságpolitikai kérdések« cz. munkájával KAÁN KÁROLY elnyeri a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank jutalmát. 115.
- EREKY ISTVÁN: A közigazgatási jog és a közigazgatási jogtudomány kialakulása. 218, *245.
- Értesítő (Akadémiai —) kiállítását olcsóbb nyomdára kell bízni. *248.
- FARKAS GYULA előadását előterjeszti FRÖHLICH IZIDOR. *54.
- Farkas-Raskó-jutalom hirdetése. 126.
- ről VARGHA DAMJÁN jelentése.
- Fáy-jutalom hirdetése. 131, 134.
- FEJÉR LIPÓT rendes tagul ajánlatik. *271.
- FEJÉRPATAKY LÁSZLÓt a Történelmi Bizottság a Római Magyar Történeti Intézet Bizottságába küldi ki. *265.
- FELLNER FRIGYES bíráló. 116.
- Felsőoktatásügyi Egyesület propagandabizottságában való részvétel. *266.

- Felszámoló Bizottság követelése háztulajdonosra nem kötelező átalakításokért. *249.
- Feltámadás. Regényes korrajz PEKÁR GYULA I. tagtól. 180.
- Ferencz József tud. egyetem a »Tudományos és Irodalmi Bizottmány« részére évi segélyt kér. *266.
- FERENCZI SÁRI elnyeri a Péczely-díjat. *63.
- FERENCZI ZOLTÁN beszéde SZIGETI József sírjánál. 276.
- Karátsonyi-bíráló. 234.
- Fiera internazionale del Libro meghívása az Akadémiához. *259.
- FILARSZKY NÁNDOR bemutatja Növényrendszertan cz. munkája kéziratát. *247.
- FINKEY FERENCZ: Büntetés és nevelés. *53.
- Fiúleányság a székelyeknél. 209.
- Flórenczben tartott nemzetközi könyvpiaczon való részvétel. *249.
- DR. FODOR FERENCZ »A Szörénység tájraja« cz. monografiáját GR. TELEKI PÁL bemutatja. 221.
- B. FORSTER GYULA zárszámadás-vizsgáló. *249, *251.
- jelentése az Akadémia számadásainak felülvizsgálásáról. *54.
- megbízást kap a széphalmi számadások felülvizsgálására. *55.
- emlékbeszéde SCHULEK FRIGYESRŐL. *259.
- az Archeologiai Bizottság a Római Magyar Történeti Intézet Bizottságába küldi ki. *265.
- FÖLDES BÉLA BODIO LAJOS k. tagról emlékbeszéd tartására felkérlik. *261.
- Földrajzi Társaságot az Akadémia nevében jubiláris ülésén Berzeviczy Albert elnök üdvözl. 275.
- Földtani Társaság Barlangkutató szakosztálya számára segély. *248.
- FÖRSTER AURÉL: Herakleitos kosmológiája. 217, *244.
- I. taghoz NÉMETHY GÉZA üdvözlőbeszéde. 230.
- Főtitkári jelentés a LXXXII. ünnepi közülésen. 191.
- FRANKÓI VILMOS a Történelmi Bizottság a Római Magyar Történeti Intézet Bizottságába küldi ki. *265.
- Franklin-Társulattal egység a Bpesti Szemlét illetőleg. *252.
- FRÖHLICH IZIDOR Vigyázó-bíráló. 117.
- előterjeszti CSÁSZÁR ELEMÉR vendég tanulmányát (A quantum=emissio=hypothesis . . .) *245.
- FRÖHLICH PÁL tanulmányát (A fénytörés geometriai törvénye érvényessége hatáiról) előterjeszti FRÖHLICH IZIDOR *53.
- GÁRDONYI GÉZA ravatalánál NYEGYESI LÁSZLÓ beszéde. 279.
- »ról SZINNYEI F. 29.
- GEREVICH TIBOR I. tagul ajánlatik. *271.
- I. tagnak választatik. 144.
- GIDE, CHARLES külső tagul ajánlatik. *271.
- külső tagnak választatik. 144, 196.
- GOLDZIEHER IGNÁZ ig. és r. t. ravatalánál BALOGH JENŐ főtitkár beszéde. 66.
- elhunytá alkalmából NÉMETHY GÉZA által szerkesztett latin-nyelvű átirat a külföldi tudományos társulatokhoz. *65, *257.
- fölött emlékbeszéd tartására STEIN AURÉL felkérlik. *255.
- GOMBOCZ ZOLTÁN Marczibányi-bíráló. 110.
- Sámuel-bíráló. 244.
- r. tagul ajánlatik. *271.
- r. tagnak választatik. 143.
- és MELICH JÁNOS: Magy. Etyomológiai Szótár cz. munkájának bírálata. 106.
- a Nagy jutalmat nyeri el. 109.
- GOROVÉZ jutalom hirdetése. 127, 129.
- GRABOVSZKY CAMILL vendég és HANKÓ VILMOS I. t.: Irinyi János, a feltaláló és író. *247.
- GULYÁS PÁL I. tagul ajánlatik. *271.
- GYENES LÁSZLÓ Teleki-bíráló. 118.
- GYOMLAY GYULA Teleki-bíráló. 118.

- GYÖRGY ENDRE bíráló a Pesti M. Keresk. Bank jutalmánál. 116.
- GYULAI PÁL lyrai költészetének fejlődése (PAPP FERENCZ székfoglalója). 34.
- Hadtörténelmi Bizottság: működése 1921-ben. 81.
— tagjai. *270.
- HALMOS IZOR régebbi pályadíja a Petőfi-díjhoz csatolva. *248.
— jutalom hirdetése. 128, 134.
- Hangya Szövetkezet adománya *249.
- HANKISS JÁNOSnak fölolvására engedély adatik. *263.
- HANKÓ VILMOS és GRABOVSKY CAMILL vendég: Irinyi János, a feltaláló és író. *247.
- B. HARKÁNYI BÉLA székfoglalója: Adalékok a csillagok fejlődésének elméletéhez. 221, *246.
- HEGEDÜS ISTVÁN bemutatja Pindaros-fordítását. *53.
- HEGEDÜS LÓRÁNT a gr. Tisza István bizottság tagja. *55.
- HEGEDÜS JÁNOS ig. tanító a Wodianer-jutalomra ajánlva. 118.
- HEINRICH GUSZTÁV ravatalánál PETZ GEDEON beszéde. 281.
- HELLER ERIK: A jelenkori büntetőjogi elméletek vezérlő gondolatai. *53.
- HELLER FARKAS: A világháború és a közgazdaságtan elmélete. *245.
- Helyesírási Bizottság előterjesztése. *63.
— 1921-i javaslatát az összes ülés elfogadja. *264.
- Herakleitosz kosmológiája (FÖRSTER AURÉL székfoglalója). 217.
- Herbert Viktor-alapítvány. 131.
- Hénok-irodalom. 199.
- HERCZEG FERENCZ ig. tagnak választatik. 143, *274.
— másodelnök megnyitóbeszéde. 145.
— Teleki-bíráló. 118.
— ról SZINNYEI F. 29.
— et az Igazgatótanács kiküldi a Tisza István Bizottságba. *56.
- HEVESI SÁNDOR a Vojnits-jutalom nyertese. 52, *256.
- HODINKA ANTAL pályázik a Bézsán József-jutalomra. 113.
— megbízást kap »A magyarországi rutén letelepedések története« cz. pályatétel ki dolgozására. *268.
- HOLLÓS LÁSZLÓ: Új gombák Szekszárd vidékéről. (Beterjeszti az osztálytitkár.) *54.
- HÓMAN BALINT Bézsán József-bíráló. 113.
— : A magyar honfoglalástörténet irodalma. 23, *53.
- Honfoglalástörténet irodalma, A magyar — (HÓMAN BALINT-tól). 23.
- HORVÁTH CYRILL fölkéretik emlékbeszéd tartására SZILÁDY ÁRON fölött. *262.
— Ordódy-bíráló. 44.
- HOMOR LAJOS tanítóhoz másodelnök úr beszéde a Wodianer-jutalom átadásakor. *59.
- HORGER ANTAL Anyelvtudomány alapelvei cz. könyvének bírálata. 106.
— elnyeri a Marczibányi-mellékjutalmat. 109.
- Hornyánszky-czég áremelése. *248.
- HORVÁTH GÉZA Keleti Bizottság munkálatai vezetésével megbízva. *58.
— osztályelnöknek választatik. 144.
- HORVÁTH JÁNOS fölolvassa SZINNYEI FERENCZ jelentését a Bu lyovszky-pályázatról. *256.
— előterjesztése a Teleki-jutalom tárgyában. *260.
— Teleki-bíráló. 118.
— jelentése a Péczezy-regény pályázatról. *63.
- HÖHNE GOTTFRIED a Berliini Magyar Tudományos Intézet részén könyvjutalmat nyer. *269.
- HUBAY JENŐ t. t. irodalmi munkálatai. 69.
- Humanistikus Gimnázium-Egyesületnek 15.000 K segély megszavazása. *55.
- Hún-magyar rokonság. 37.
- HUSZTI JÓZSEF I. tagnak választatik. 143.
— I. tagul ajánltatik. *271.

- Igazgató-Tanács felhatalmazza az elnökséget járadékjegyek jegyzésére. *58.
- Igazgató-Tanács tagjai 1.
— ülései. 54.
- ILOSVAY LAJOS felkértek a szépművelési számadások átvizsgálására. *254.
- zárszámadásvizsgáló. *249, *251.
- jelentése az Akadémia számadásainak felülvizsgálásáról. *54.
- International Catalogue of Scientific Literature cz. vállalatnál könyvtár tartozása. *252.
- Irodalomtörténeti Bizottság tagjai *269.
- ISTVÁNFY GYULA székfoglalója: A kukoriczaszalma, mint a cellulose-gyártás nyersanyaga. 136, *246.
- JANKOVICH BÉLA: Az értékelés térbeli tényezőiről. *245.
- JÁNOSI BÉLA r. t. temetési költségeire segély. *58.
- Jegyzőkönyvek. 52, 244.
- Jegyzőkönyvek kivonatos közlésének javaslása. *65.
- Jelentés a pályázatokról. 42, 105.
— a M. Tud. Akadémia 1921. évi munkásságáról. 79.
- JENDRASSIK ERNŐ elhunytának bejelentése. *256.
- családjának köszönete az Akadémia részvételeért. *259.
- felett emlékbeszéd tartására SCHAEFFER KÁROLY felkértek. *257.
- Julán barát. VARGHA GYULA költeménye. 175.
- Jutalomtételek. 125, *268.
- Jutalmak összegének emelése iránti javaslat. *271.
- KAÁN KÁROLY: »Erdőgazdaságpolitikai kérdések« cz. munkája elnyeri a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank jutalmát. 115, *267.
- Kaffka M. ról SZINNYEI F. 30.
- Kanizsay-alapítvány. 132.
- KARÁCSONYI JÁNOS r. t.: A Szent Ferenczrend története cz. pályamunkája. *65.
- Karátsonyi pályázatról jelentés. 234, *260.
- Karátsonyi-díj odaítéléséről jelentés. 238.
- CSENGERY JÁNOS kapja. *264.
- IV. Károly király Ő Felsége haláláról a M. Tud. Akadémia megemlékezése. 78.
- KATI ERZSÉBET b. h. könyvjutalmat nyer. *269.
- KATONA LAJOS. 17.
- Kazinczy ingatlanok ügyében Zemplén vármegye átirata. *251.
- vagyonváltság mentessége. *247.
- at az Ig. Tanács az Akadémia kezelésében megtartja. *247.
- KÄLLMANN göteborgi konsul adománya. *58.
- Keleti Bizottság számára 100.000 kor. segély. *58.
- Keleti Bizottságnak segély a Balkán-expedíció zoológiai részének kiadására. *252.
- KENÉZ BÉLA: »A nép és föld« bírálata. 115.
- KENYERES BALÁZS l. t. beszéde
- LECHNER KÁROLY l. t. fölött. 67, *256.
- KERÉKJÁRTÓ BÉLA vendég: E. Helly tételéről. (Előterjeszti RADOS G. r. t.) *53.
- : A tartományjelleg megmaradása. (Előterjeszti KÜRSCHÁK J. r. t.) *54.
- : A torus periodikus transformatioiról. (Előterjeszti RADOS G. r. t.) *54.
- : Görbék és görbeseregek topológiájáról. (Előterjeszti KÜRSCHÁK JÓZSEF. *246.
- KERPELY KÁLMÁN l. tagul ajánlatik. *271.
- l. tagnak választatik. 144.
- KERTÉSZ KÁLMÁN előterjeszti DUDICH ENDRE vendég dolgozatát. *247.
- : A Magyar Birodalom legyeinek prodromusa. *53.
- A Magy. Birod. legyeinek synopsisa. *54.
- Kiadványok 1921-ben. 85.
- árának emelése. *251.
- megküldése a megszállott területi magyar iskolák részére. *62.

Királybírótság. 211, 212.

KIS-ERŐS FERENCZ: A magyar nyelv . . . cz. munkájának bírálata. 105.

KISFALUDY KÁROLY »Aurora«-járól megemlékezés. *252.

KISS SAMUEL ig. tanító a Wodianer-jutalomra ajánlva. 118.

— Wodianer-jutalmat nyer. *261.

GR. KLEBELSBERG KUNÓ tiszteleti tagul ajánltatik. *271.

— tiszteleti tagnak választatik. 144.

— minisztert elnök úr a VI. összes ülésen üdvözli. *265.

KMOSKÓ MIHÁLY I. tagul ajánltatik. *271.

— I. tagnak választatik. 143.

Kóczán-jutalom hirdetése. 126.

KOLOSVÁRY BÁLINT I. tagul ajánltatik. *271.

— I. tagnak választatik. 144.

KONEK FRIGYES székfoglalója: Chemiai configuratio és physiologiai hatás. *246.

— és LOCZKA ALAJOS vendég: Váltakozva substituált arylbenzoylglykolsav-esterek synthesisise. *246.

— és SZEMÁK MIKLÓS vendég: Adatok a Reto-dihydroindé-nek (hydrindonok) ismeretéhez. *246.

KOPÁNYI MÁRIA b. h. könyvjutalmat kap. *269.

KOVÁCS ALAJOS Körös-bíráló. 113.

KOZMA FERENCZről emlékbeszéd tartására MÁRKI SÁNDOR felkératik. *259.

KOZMA ANDOR Nádasdy-bíráló. 240, *267.

— és VARGHA GYULA egy-egy költői műve kiadására a szükséges összeget Ig. Tanács megszavazza. *248.

Kölni egyetem válasza a pozsonyi szoborrombolás ügyében szétküldött köriratra. *264.

Költségvetés 1922-re. 87.

KÖNIG DÉNES tanulmányát (Egy tétel a Geometria Situs köréből) előterjeszti RADOS GUSZTÁV. *53.

Könyvadományozás a vidéki egyetemek részére. *55.

Könyvjutalom egyetemi hallgatók számára. *269.

Könyvkiadó Bizottság tagjai.

*269, *270.

Könyvtárnak adományok. 38.

Könyvtárról jelentés. 84.

Kőrösi Csoma Sándor sírjáról

ZEISLER J. fényképeket hoz Darjilingből. *257.

Körösyalapítvány. 131, 133.

Köröspályázatról jelentés. 111.

Köszönet GR. TISZA ISTVÁNNÉ úrnőnek szerzői jog átengedéseért. *62.

KÖVESSY JÓZSEF ig. tan. Wodianer-jutalomra ajánlva. 118.

Közigazgatási jog és közigazgatási jogtudomány kialakulása. (EREKY ISTVÁN I. t. székfoglalója.) 218.

Közülés (LXXXII. ünnepi —). 145.

KRAMÁR JENŐ vendég tanulmányát előterjeszti PREISZ HUGÓ. *246.

KUBACSKA ISTVÁN I. tan. Wodianer-jutalomra ajánlva. 118.

Kukoricza és a cellulozegyártás. ISTVÁNFY GYULA I. t. székfoglalója. 136.

KÜRSCHÁK JÓZSEF előterjeszti KERÉKJÁRTÓ BÉLA vendég »Görbék és görbeseregek topológiájáról« cz. tanulmányát. *246.

— előterjeszti BAUER MIHÁLY vendég tanulmányait. *53, *54.

— előterjeszti KERÉKJÁRTÓ BÉLA vendég tanulmányát. *54.

LECHNER KÁROLY elhunytának bejelentése. *256.

— I. t. kéziratait az Akadémiának hagyományozta. *255.

— felett emlékbeszéd tartására a III. osztály fölkeretik. *257.

— fölött KENYERES BALÁZS beszéde. *7.

LEFFLER BÉLA jelentése BALLAGI ALADÁR »XII. Károly és a svédek átvonulása Magyarországon« cz. munkájának svédnyelvű kiadásáról. *259.

Lehr Albert-jutalom hirdetése. 127.

LENGYEL ZOLTÁN beadványa az »UNGHVÁRY LÁSZLÓ-örökalepítvány« ügyében. *60.

- Lévay-jutalomról jelentés. 110.
 — jutalom hirdetése. 128.
 Lipótvárosi Casino adománya. 154.
 Liszt Ferencz gondolatvilága. (PAULER ÁKOSTÓL.) 31, *244.
 LÓCZY LAJOS balkáni geológiai művének kiadására segély. *248.
 LOCZKA ALAJOS vendég és KONEK FRIGYES I. t.: Váltakozva substituált aryl-benzoylglykolsav-esterek synthesise. *246.
 LŐRENTHEY IMRE fölött emléksbeszédet tart PÁLFY MÓRICZ. *265.
 Lukács Krisztina=alapítvány. 132, 135.
 MAGÓCSY=DIETZ SÁNDOR előterjeszti SCHILBERSZKY KÁROLY vendég tanulmányát. *246.
 MAGYARY GÉZA: Az Állandó Nemzetközi Bírószág. 225, *245.
 Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-adománya. *263.
 — Széchenyi-alapítványa. 131.
 Magyar Őstörténet és a nyelvtudomány. (GR. ZICHY ISTVÁN tól.) 36.
 Marczibányi=mellékjutalomról jelentés. 105.
 — pályázatról jelentés. 109.
 — jutalmat HORGER ANTAL kapja *266.
 MAREK JÓZSEF bemutatja Lehrbuch d. klin. Diagnostik d. Haustiere cz. munkáját. *246.
 — : Allatorvosi klin. diagnosztika. 214.
 Mária Terézia=szobor lerombolása tárgyában szétküldött köriratra érkezett válaszok. *264.
 MÁRKI SÁNDOR beszéde APÁTHY ISTVÁN ravatalánál. 278.
 — beszéde a m. kir. Ferencz József=tudományegyetem ötvenéves emlékünnepe. 275.
 — felkéretik KOZMA FERENCZRŐL emléksbeszéd tartására. *259.
 MATHÉ JÓZSEFNEK köszönet a Wodianer-jutalomra ajánlottak minősítése kidolgozásáért. 118.
 Matematikai és Természettudományi Bizottság tagjai. *270.
 Matematikai és Természettudományi Értesítő nyomtatásának megengedése. *254.
 MATLEKOVITS SÁNDOR Pesti Magyar Keresk. Bank jutalmi bíráló. 116.
 — emléksbeszédet tart WEKERLE SÁNDOR fölött. *257.
 Meddőn maradt pályázatok 1922-ben. *268.
 MÉHELY LAJOS: A fajkérdés élettudományi alapjai. *246.
 MELICH JÁNOS és GOMBOCZ ZOLTÁN Magyar. Etymologiai Szótár cz. munkájának bírálata. 107.
 — a Nagyjutalmat nyeri el. 109.
 — Sámuel=bíráló. 244.
 Mérnök és Építészegylet javaslatának pártolása. *266.
 MÉSZÖLY GEDEON: A v-tövű igék praesens-képzéséről. *244.
 Mezőgazdák Szövetkezete adománya. *249.
 MIHÁLYFI KÁROLY Teleki=bíráló. 118.
 MOLECZ BÉLA Szórendi tanulmányok cz. dolgozatának bírálata. 106.
 MUNKÁCSI BERNÁT nagyjutalmi bíráló. 109.
 Műveltség szerepéről a nemzet életében SZÉCHENYI. 148.
 NÁDASDY=jutalmat BÁRD MIKLÓS kapja. *267.
 — pályázatról jelentés. 241.
 NAGY FERENCZ emléksbeszéde VÉSCSEY TAMÁS t. tagról. *65.
 Nagyjutalmat MELICH J. és GOMBOCZ Z. kapják. *266.
 Nagyjutalomról jelentés. 105.
 NAGY KÁROLY építész jelentése. *56.
 — épületjavítási munkálatokkal megbízatik. *253.
 Nagy Pálhoz (Felsőbüki) intézett levelek megvétele. *248.
 NÉGYESY LÁSZLÓ beszéde GÁRDONYI GÉZA ravatalánál. 279.
 Nekrologok 66, 139, 278.
 NÉMETH GYULA I. tagnak választatik. 143.
 — I. tagul ajánltatik. *271.
 NÉMETHY GÉZA osztályelnök üdvözlő beszédei az I. o.-ban tartott székfoglalók alkalmából. 229.

- NÉMETHY GÉZA osztályelnök által szerkesztett latin átírata külföldi tudományos társulatokhoz GOLDZIHER IGNÁCZ elhunytá alkalmából. *257.
- : Újabb adalékok Ovidius magyarázatához. 22, *53.
- Nemzetgazdasági Bizottság működése 1921-ben. 80.
- tagjai. *270.
- Nemzetközi Bíróság, Az állandó — (MAGYARY GÉZÁTÓL). 225.
- Nemzetnevelésről SZÉCHENYI. 151.
- Népmeséink keleti rokonsága (SOLYMOSY SÁNDORTÓL). 13.
- Néprajzi bizottság létesítése tárgyában vegyes bizottság kiküldése és tagjai. *64.
- föllállítása tárgyában jelentés. *262.
- Néprajzi Társaságnak 10.000 K adomány. *56.
- Nernst-elmélet. 223.
- NÉVY ZOLTÁN: »Urak és parasztok« cz. színművéről. 50.
- NITTI, FRANCESCO külső tagnak választatik. 144, 196.
- külső tagul ajánltatik. *271.
- köszönete k. taggá történt megválasztásáért. *264, 265.
- B. NÓPCSA FERENCZ Albániáról írt németnyelvű munkájának kiadására segély. *248.
- Novella és regényirodalmunk a szabadságharczig. (SZINNYEY FERENCZ előadása.) 12.
- Numizmatikai Társaságnak 5000 korona adomány. *56.
- Nyelvtudományi Bizottság tagjai. *269.
- Nyelvtudomány kézikönyve szerkesztésének fölfüggesztése. *254.
- Nyomdatermékekre vonatkozó cseh és román tilalom. *61, *62, *63.
- Nyomdai ügyeket a iőtítkárr ellenőrizi. *263.
- Oltványi-jutalom hirdetése. 129.
- Ordódy István-jutalom. 43.
- hirdetése. 129.
- Ormódy-jutalom hirdetése. 127.
- ORTVAY RUDOLF vendég értekezését előterjeszti az osztálytitkárr. *246.
- ORTVAY TIVADARTÓL SZENTFLÁRAY JENŐ emlékbeszédét ÁLDÁSY ANTAL fölolvassa. *262.
- OSWALD, REDLICH külső tagnak választatik. 144, 196.
- Ovidius magyarázatához, újabb adalékok — (NÉMETHY GÉZÁTÓL). 22.
- Ökörajándék a székelyeknél. 210.
- Öröklőhivatalok a székelyeknél. 212.
- Összes ülések. *59.
- Páduai egyetem jubiláris ünnepségére meghívás. *259.
- Paedagogiai Társaságnak segély. *252.
- PÁLFY MÓRICZ emlékbeszéde LŐRINTHEY IMRE fölött. *265.
- Pályázatok hirdetése. 74, *268.
- Pályázási szabályok. 135.
- PÁPAY JÓZSEF: Gyarmathi és Révai nyelvhasznító munkássága. *53.
- Papirgyártás története. 136.
- Papir, kedvezményes áron a választás- és közoktatásiügyi minisztériumtól. *55.
- PAPP FERENCZ I. taghoz NÉMETHY GÉZA üdvözlő beszéde. 229.
- : Gyulai Pál lyrai költészetének fejlődése. *244.
- PAUL HERMANN fölött emlékbeszéd tartására PETZ GEDEON r. t. fölkéretik. *257.
- PAULER ÁKOS: Liszt Ferencz gondolatvilága. 31, *244.
- PECZ VILMOS: Az ógörög költészet összehasonlító tropikája. *53.
- Péczy-díj hirdetése: (regény-pályadíj). 128.
- (történelmi pályadíj). 130.
- PEKÁR DEZSŐ I. tagnak választatik. 144.
- I. tagul ajánltatik. *271.
- PEKÁR GYULA: Feltámadás. Regényes korrajz. 180.
- Karátsonyi-bíráló. 234.
- Pénzüntézeti Központnál átutalás. *251.
- Pénztári számadás 1921-ről. 87, *249.
- Pesti Magyar Kereskedelmi Bank jutalmáról jelentés. 113.

- PETZ GEDEON r. taghoz NÉMETHY GÉZA beszéde. 233.
 — nagyjutalmi bíráló. 109.
 — Sámuel-bíráló. 244.
 — fölkéretik PAUL HERMANN fözlött emlékbeszéd tartására. *259.
 — beszéde HEINRICH GUSZTÁV ravatalánál. 281.
 Philosophiai Társaság részére segély. *251.
 PILLER JÓZSEF tanító elnyeri a Wodianer-jutalmat. *59.
 PILOTY hatása BENCZÜRRA. 159.
 PINTÉR JENŐ Ordódy-bíráló. 44.
 PITKÓ JÁNOSnak dolgozata bemutatására engedély adatik. *261.
 B. Podmaniczky Gézáné úrnő alapítványának kamatai a Bp. Szemlének. *251.
 Polivka György mesekutatásai. 15, 17, 20.
 Pollák-pályázat hirdetése. 134.
 Pozsonyi Mária Terézia-szobor lerombolása tárgyában szétküldött köríratra érkezett válaszok. *264.
 Primpilusok a székelyeknél. 210.
 »Provisorium« név. 9.
 RÁBEL LÁSZLÓ: Hivatalos nyelvünk... magyartalanságairól cz. munkájának bírálata. 105.
 RADOS GUSZTÁV: Összetett modulus quadraticus maradékai. *53.
 — előterjeszti KERÉKJÁRTÓ B. vendég értekezését. *54.
 — Adalék a quadratikus maradékok elméletéhez. *54.
 — fölkéretik NOETHER MIKSA fözlött emlékbeszéd tartására. *257.
 Rákosi Jenő-jutalom. 42, *54.
 — jutalom BEÖTHY ZSOLTNak ítélése. *65.
 REDLICH OSWALD külső taggá ajánltatik. *271.
 Regényirodalmunk történetéből, Fejezetek újabb — (SZINNYEI FERENCZTÖL). 28.
 RÉZ MIHÁLY l. t. elhunytának bejelentése. *61.
 Római Magyar Történeti Intézet állapota 1921-ben. 82.
 Rosenfeld Alfréd alapítványának befizetését jelenti az ügyész. *254.
 Royal Society of Edinburgh válasza a pozsonyi szoborrombolás tárgyában szétküldött köríratra. *264.
 Röck Szilárd-pályázat hirdetése. 130.
 Sajtóvállalata (Tudományos Társulatok és Intézmények —) céljaira részvényjegyzés. *247.
 Sámuel Alajos-jutalom hirdetése. 126.
 Sámuel-díjról jelentés. 243.
 — ZOLNAI BÉLA kapja. *267.
 SCHAFARZIK FERENCZ r. t. székfoglalója: Budapest székesfővárosának újabb geológiai fölvételéről... *54.
 — előterjeszti VENDL ÁDÁR vendég tanulmányát. *246.
 — emlékbeszéde DÉCHY MÓR felett. *264.
 SCHAFER KÁROLY felkéretik JENÉ DRASSIK ERNŐ felett mondandó emlékbeszéd tartására. *257.
 SCHILBERSZKY KÁROLY vendég értekezését előterjeszti MAGÓCSY DIETZ SÁNDOR. *246.
 Schossberger-alap kamatjövédelmét a Nemzetgazdasági Bizottság saját céljaira fordíthatja. *267.
 SCHÖLLER KÁROLY könyvelő 3000 korona tiszteletdíjat kap. *55, *251.
 SCHULEK FRIGYESRÖL B. FORSTER GYULA emlékbeszéde. *259.
 SCHÜNEMANN KONRÁD a Berlini Magyar Tudományos Intézet révén könyvjutalmat nyer. *269.
 N. SEBESTYÉN IRÉN pályázik a Marczibányi-díjra. 109.
 — megbizatik »Az összetett mondat a finnugor nyelvekben« cz. pályakérdés kidolgozásá-
 val. *267.
 »Serindia« név magyarázata gr. TELEKI PÁL ig. tagtól. 39.
 Société Asiatique de Paris meghívója centennáriumára. *259.
 SOLYMOSSY SÁNDOR: Népmeséink keleti rokonsága. 13, *53.

- SOLYMOSSY SÁNDOR: Jelentés a Vojnits-jutalomról. 46.
 — jelentése a Vojnits-jutalomról. *256.
 Soproni népszavazás eredményének ünneplése. *255.
 STEIN AURÉL adománya a könyvtárnak. 38.
 — felkéretik emlékbeszéd tartására GOLDZIHER I. fölött. *255.
 STEINER LAJOS: Hőmérsékleti viszonyok a dobsinai jégbarlangban. *246.
 STENBERG, HERMAN. 16.
 SZABÓ ZOLTÁN vendég: A Cephalariák rendszerezése. (Előterjeszti DEGEN ÁRPÁD) *247.
 SZARVÁSY IMRE rendes tagul ajánlatik. *271.
 — r. tagnak választatik. 144.
 — a) Carbonylclorid előállítása.
 b) Methylalkohol előállítása methánból. *246.
 — előterjeszti VARGA JÓZSEF vendég értekezését. *245.
 — előterjeszti WICKLEIN GYULA vendég értekezését. *245.
 —: Gázreakciók csendes kislések hatására. *54.
 —: A methán bontása magas hőfokon. *246.
 —: A methánchlór reactio mechanismusa. *245.
 SZÁSZ KÁROLY I. tagul ajánlatik. *271.
 — l. tagnak választatik. 143.
 SZÉCHENYI ISTVÁN életrajzáért kiírt jutalom hirdetése. 125.
 —: A műveltség szerepéről a nemzet életében. 148.
 —: A nemzetnevelésről. 151.
 Széchenyi-Bizottság tagjai. *270.
 — jutalom emelése. *263.
 Székek (sedes) a székelyeknél. 210.
 Székely eredetkérdés megoldásának sarkpontjai. (ERDÉLYI LÁSZLÓTÓL) 205.
 SZÉKELY ISTVÁN I. t. székfoglalója: Az apokalyptika a világirodalomban. 198, *245.
 — I. t. irodalmi munkálatai. 70.
 Szemző-féle ingatlan ügye. *56, *57.
 SZENTKLÁRAY JENŐ emlékbeszédét ORTVAY TIVADARRÓL ÁLDÁSY ANTAL felolvassa. *262
- SZEMÁK MIKLÓS vendég és KONEK FRIGYES I. t.: Adatok a Ketodihydroindének (hydrindonok) ismeretéhez. *246.
 Széphalmi számadások felülvizsgálására felkéretik ILOSVAY LAJOS *254.
 SZERVICZKY MARGIT b. h. könyvjutalmat kap. 269.
 SZIGETI JÓZSEF sírjánál FERENCZI ZOLTÁN beszéde. 276.
 SZILÁDY ÁRON ünneplése akadémiai tagságának 60-ik éve alkalmából. *255.
 — halálának bejelentése. *260.
 — felett emlékb. tartására HORVÁTH CYRILL felkéretik. *262.
 — ravatalánál CSÁSZÁR ELEMÉR beszéde. 139.
 — temetésén CSÁSZÁR ELEMÉR képviseli az Akadémiát. *261.
 SZILY KÁLMÁN főkönyvtárnok bemutatja STEIN AURÉL Serindia cz. művét. 38, *256.
 — bejelentése az International Catalogue of Scientific Literature kiadójánál a könyvtár tartozása tárgyában. *252.
 — Vigyázó-bíráló. 117.
 — az elegyes ülés elnöke. *272.
 — üdvözlő beszéde BERZEVICZY ALBERTHEZ elnökké választása alkalmából. *272.
 Szinyei-Merse-Társaság határozatának ismertetése. *266.
 SZINNYEI FERENCZ: Novella és regényirodalmunk a szabadságharczig. 12.
 —: Fejezetek újabb regényirodalmunk történetéből. 28, *244.
 — jelentése a Bulyovszky-jutalomról. 45.
 SZINNYEI JÓZSEF nagyjutalmi bíráló. 109.
 — Marczibányi-bíráló. 110.
 — Sámuel-bíráló. 241.
 — ig. tagnak választatik. 143, *274.
 SZITTYAY DÉNES b. h. könyvjutalmat kap. *269.
 Szótári Bizottság munkássága 1921-ben. 83.
 — tagjai. *269, 270.
 SZÓKEFALVY NAGY GYULA vendég: a) Geometriai relatiók...
 b) A polaris egyenletek gyökének helyzetéről. (Előterjeszti KÜRSCHÁK J. r. t.) *53.

- »Szörénység tájraja« cz. monografiát dr. FODOR FERENCZTől gr. TELEKI PÁL bemutatja. 221.
Sztrokay-jutalom hirdetése. 128.
- Tagajánlások 1922-ben. *271.
— tömör szövegezését kéri a főtitkár. *66.
- TALLÓS JÁNOS pályázik a Körösy-díjra. 111.
— megbízást kap »A produktív korosztályok valószínű tagozódása« cz. pályatétel kidolgozására. *267.
- Teleki-jutalom hirdetése. 126.
— -ról jelentés. 118.
— tárgyában kiküldött bizottság jelentése. *260.
- gr. TELEKI PÁL: Synthesis és systema a földrajzi leírásban. *245.
— bemutatja FODOR FERENCZ »A Szörénység tájraja« cz. monographiáját. 221, *245.
— tájékoztató előadást tart a »Serindia« névről. *256.
— felszólalása a jan. 30-i összes ülésen. 39.
— ig. taggá választatik. 143, *252.
- Természettudományi Társulatnak 50.000 kor. segély. *58.
- THIRINGER GUSZTÁV Körösy-bíráló. 113.
- THURÓCZY EMMA b. h. könyvjutalmat nyer. *269.
- Tiltakozás a társakadémiáknál megszállott területeinken lévő műemlekeink megóvása érdekében. *65.
- ÖZV. TIRINGER BÉLANÉ segélyben részesül. *57.
- Tisza István iratai kiadása érdekében szervezett Bizottság tagjai. *55, *61.
- Tisza István Tudományos Társaság kiadványainkat kéri. *262.
- Tisza István-Emlékbizottság (Országos —) átirata gr. Tisza István t. t. összes munkáinak kiadása tárgyában. *61.
— felszólítása. *55.
- TOKODY LÁSZLÓ vendég tanulmányát előterjeszti ZIMÁNYI KÁROLY. *246.
- TOINAI VILMOS nagyjutalmi bíráló. 109.
— előterjesztése A Helyesírási Bizottság máj. 8-án tartott üléséről. *264.
— kívánságára 65 kötet szótár a Szótári Bizottság rendelkezésére átengedtetik. *58.
- Tomori Anasztáz-pályázat hirdetése. 134.
- Tormay Cécileről SZINNYEI F. 31.
- TÓTH LAJOS egyet. tanár munkája nyomtatásához 10.000 korona segély. *56.
- TÓTH MIHÁLY ig. tanító a Teleki-pályázaton dicséretet nyer. *262.
- TÓTH ZOLTÁN »Mátyás király fekete seregének története« cz. művével pályázik a Léva-jutalomra. 110.
— megbízást kap »Mátyás király fekete seregének története« cz. pályatétel kidolgozására. *267.
- Történelmi Bizottság: működése 1921-ben. 80.
— munkaterve. 81.
- Történelmi Társulat átirata gr. Tisza István iratai kiadása ügyében. *63.
- Történeti Szemle szedésének fől-függesztése. *254.
- Történettudományi Bizottság tagjai. *270.
- Ullmann-jutalom hirdetése. 133.
- Ungarische Jahrbücher megrendelése. *249.
- UNGHVÁRY LÁSZLÓ képviselőtében LENGYEL ZOLTÁN ügyvéd értékpapírokat helyez letétbe. *56.
- UNGHVÁRY LÁSZLÓ-féle örökalepítvány. *60.
- Università di Padova meghívása. *64.
- Üdvözlőbeszéd. 229.
- Választásokról (Akadémiai). 143.
- VARGA JÓZSEF vendég: Csendes kisülések hatása bróm-methán és jódmethán elegyekre. Előterjeszti SZARVASY IMRE. *245.
- VARGHA DAMJÁN I. t. Irodalmi munkálatai. 72.

- VARGHA GYULA: Julián barát. 175.
- beszéde BALLAGI ALADÁR ötvenéves írói jubileumán. 277.
  - és KOZMA ANDOR egy-egy költői műve kiadására segély. *248.
- VENDL ALADÁR vendég tanulmányát előterjeszti SCHAFARZIK FERENCZ. *246.
- I. tagnak választatik. 144.
  - I. tagul ajánltatik. *271.
- VENDL MIKLÓS vendég: Adatok az albitok optikai ismeretéhez. (Előterjeszti MAURITZ BÉLA I. t.) *54.
- A végardói Somlyó-hegy rhyolith-közetének földpátja. (Előterjeszti ZIMÁNYI KÁROLY). *247.
- VEREBÉLY TIBOR I. tagnak választatik. 144.
- I. tagul ajánltatik. *271.
- Vigyázó-pályázatról jelentés. 116.
- hirdetése. 130, 132.
- Vigyázó-díjat BATTHA ISTVÁN nyeri el. *268.
- Villamosszerelő Ipari Központnak átutalás. *251.
- Vitéz-pályázat hirdetése. 135.
- VOINOVICH GÉZA jelentése a Rákosi Jenő jutalomról. 42.
- Karátsonyi-bíráló. 234.
  - felkértek emlékbeszéd tartására BUTLER DUNDAS EDE fözlött. *255.
  - előterjesztése a Bulyovszky-pályázatról. *61.
- Vojnits-jutalom: jelentés. 46.
- hirdetése. 126.
- Vörös GYULA b. h. könyvjutalmat kap. *269.
- WAGNER RICHÁRD és LISZT F. 32.
- WEKERLE SÁNDOR felett emlékbeszédet tart MATLEKOVITS SÁNDOR. *258.
- elhunytát elnök úr bejelenti. *57.
- WICHMANN GYÖRGY köszönete külső taggá történt megválasztásáért. *257.
- WICKLEIN GYULA vendég: A csendes elektromos kisülések hatása a methánra. Előterjeszti SZARVASY IMRE. *245.
- WINKLER JÁNOS részére nyomtatási költségekre segély. *58.
- WINKLER LAJOS r. tagul ajánltatik. *271.
- r. tagnak választatik. 144.
- Wodianer-jutalom. *59, *261.
- hirdetése. 125.
- Wodianer-jutalmakról főttkári jelentés. 117.
- WOLF GYULA köszönete külső taggá történt megválasztásáért. *257.
- ZEISLER J. fényképei Körösi Csoma Sándor sirjáról. *257.
- Zemplén vármegye átirata Kazinczy-ingatlanok ügyében. *251.
- gr. ZICHY ISTVÁN: A magyar őstörténet és a nyelvtudomány. 36, *244.
- ZIMÁNYI KÁROLY előterjeszti ZSIVNY VIKTOR vendég értekezését. *246.
- előterjeszti VENDL MIKLÓS vendég dolgozatát. (A végardói Somlyó-hegy rhyolith közetének földpátja. *247.
- ZIMMERMANN ÁGOSTON I. tagul ajánltatik. *271.
- I. tagnak választatik. 144.
- ZLINSZKY ALADÁR I. tagul ajánltatik. *271.
- I. tagnak választatik. 143.
- ZOLNAI BÉLA »Az idegen szavak kérdése nyelvestétikai szempontból« cz. tanulmánya bírálat. 243.
- elnyeri a Sámuel-díjat. *267.
- ZOLNAI GYULA nagyjutalmi bíráló. 109.
- Zrinyi kiállításra kölcsönvett könyvek visszaküldése Zág-rábba. *57, *58.
- ZSIGMOND FERENCZ elnyeri az Ordódy-jutalmat. 44, *255.
- ZSINKA FERENCZ elnyeri a Flór Gyula alapítvány kamatait. *267.
- ZSIVNY VIKTOR vendég értekezését előterjeszti ZIMÁNYI KÁROLY. *246.

AKADÉMIAI É R T E S Í T Ő

SZERKESZTI
BALOGH JENŐ.

XXXIII. KÖTET. 1922 január—április 1—4. FÜZET.

A M. T. Akadémia belső tagjai 1922. januárius 31-én.

Elnökség :

Berzeviczy Albert ig. és t. t., elnök.
Herczeg Ferencz t. t., másodelnök.
Balogh Jenő r. t., főtitkár.

Igazgató-tanács :

Az Igazgató-Tanács választottjai :

Gr. Dessewffy Aurél.
Gr. Apponyi Sándor t. t.
Semsey Andor t. t.
József főherczeg t. t.
Gr. Apponyi Albert t. t.
Plósz Sándor t. t.
Csernoch János.
Herczeg Batthyány-Strattmann
László t. t.
Gr. Károlyi Gyula.
Szmrecsányi Lajos.
11. Gr. Széchenyi Emil.

Az Akadémia választottjai :

Id. Szily Kálmán t. t.
Fraknoi Vilmos t. t.
Beöthy Zsolt r. t.
B. Wlassics Gyula t. t.
B. Forster Gyula t. t.
Pauer Imre t. t.
Gr. Andrássy Gyula r. t.
Concha Győző r. t.
Ilosvay Lajos r. t.
Rákosi Jenő t. t.
11. Fröhlich Izidor r. t.

I.

Nyelv- és széptudományi osztály :

Osztályelnök : Némethy Géza r. t.

Osztálytitkár : Szinyei József r. t.

Tiszteleti tagok :

Gr. Apponyi Sándor ig. t. Szilády Áron.
Rákosi Jenő ig. t. Gárdonyi Géza.
Gr. Zichy Géza. Kozma Andor.
Herczeg Ferencz másodelnök. 8. Hubay Jenő.

A) Nyelvtudományi alosztály:

B) Széptudományi alosztály:

Rendes tagok:

Szinnyei József osztálytitkár.
 Pecz Vilmos.
 Hegedűs István.
 Munkácsi Bernát.
 Némethy Géza osztályelnök.
 Melich János.
 7. Petz Gedeon.

Rendes tagok:

Beöthy Zsolt ig. t.
 Heinrich Gusztáv.
 Pasteiner Gyula.
 Badics Ferencz.
 Ferenczi Zoltán.
 Négyesy László.
 7. Csengeri János.

Levelező tagok:

Bánóczy József.
 Lehr Albert.
 Kúnos Ignác.
 Zolnai Gyula.
 Gyomlay Gyula.
 Gombocz Zoltán.
 Vári Rezső.
 Pápay József.
 Tolnai Vilmos.
 Bleyer Jakab.
 Láng Nándor.
 Vikár Béla.
 Schmidt József.
 Darkó Jenő.
 Horger Antal.
 Mészöly Gedeon.
 17. Förster Aurél.

Levelező tagok:

Gr. Zichy Ágost.
 Dézsi Lajos.
 Szabolicska Mihály.
 Császár Elemér.
 Voinovich Géza.
 Pekár Gyula.
 Divald Kornél.
 Ambrus Zoltán.
 Horváth Cyrill.
 Vízota Gyula.
 Szinnyei Ferencz.
 Pintér Jenő.
 Horváth János.
 Vargha Damján.
 Solymossy Sándor.
 16. Papp Ferencz.

II.

A bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok
osztálya.

Osztályelnök: Csánki Dezső r. t.

Osztálytitkár: Fejérpataky László r. t.

Tiszteleti tagok:

Gr. Apponyi Albert ig. t.
 Darányi Ignác.
 B. Forster Gyula ig. t.
 Plósz Sándor ig. t.

Berzeviczy Albert ig. t., elnök.
 Fraknói Vilmos ig. t.
 Pauer Imre ig. t.
 8. B. Wlassics Gyula ig. t.

A) Bölcs. és társad. alosztály.

Rendes tagok:

Concha Győző ig. t.
 Földes Béla.
 Nagy Ferencz.
 Gr. Andrássy Gyula ig. t.
 Vargha Gyula.
 Gaal Jenő.
 Matlekovits Sándor.
 Balogh Jenő főtitkár.
 Magyar Géza.
 György Endre.
 Prohászka Ottokár.

12. Kovács Gyula.

Levelező tagok:

Óvári Kelemen.
 Kolosvári Sándor.
 Grosschmid Béni.
 Reiner János.
 Thiring Gusztáv.
 Kunz Jenő.
 Ferdinándy Géza
 Balogh Artúr.
 Bernát István.
 Finkey Ferencz.
 Polner Ödön.
 Angyal Pál.
 Pauler Ákos.
 Jankovich Béla.
 Schneller István.
 Giesswein Sándor.
 Buday László.
 Illés József.
 Fellner Frigyes.
 Kornis Gyula.
 Kovács Alajos.
 Posch Jenő.
 Hegedüs Loránt.
 Heller Farkas.
 Székely István.

26. Ereky István.

B) Történettudományi alosztály.

Rendes tagok:

Károlyi Árpád.
 Fejérpataky László oszt.-titkár.
 Zsilinszky Mihály.
 Csánki Dezső osztályelnök.
 Karácsonyi János.
 Ballagi Aladár.
 Békefi Remig.
 Szádeczky Kardoss Lajos.
 Márki Sándor.
 Fináczy Ernő.
 Angyal Dávid.

12. Tagányi Károly.

Levelező tagok:

Szentkláray Jenő.
 Nagy Gyula.
 Marczali Henrik.
 Komáromy András.
 Wertheimer Ede.
 Kollányi Ferencz.
 Szendrei János.
 Takáts Sándor.
 Kuzsinszky Bálint.
 Mihalik József.
 Erdélyi László.
 Sebestyén Gyula.
 Áldásy Antal.
 Szeremlei Samu.
 Mahler Ede.
 Hornyánszky Gyula.
 Barabás Samu.
 Hodinka Antal.
 Gr. Teleki Pál.
 Domanovszky Sándor.
 Varjú Elemér.
 Jancsó Benedek.
 Szentpétery Imre.
 Hóman Bálint.
 Pilch Jenő.
 Lukinich Imre.
 Eckhart Ferencz.
 Iványi Béla.

29. Hekler Antal.

III.

Mathematikai és természettudományi osztály.

Osztályelnök: Horváth Géza r. t.

Osztálytitkár: Fröhlich Izidor r. t.

Tiszteleti tagok:

Semsey Andor ig. t.
B. Podmaniczky Géza.
Lenard Fülöp.
József főherczeg ig. t.

Hg. Batthyány-Strattmann
László ig. t.
Koburg Ferdinánd.
Id. Szily Kálmán ig. t.
8. Id. Pekár Imre.

A) Math. és phys. alosztály.

Rendes tagok:

Fröhlich Izidor ig. t., osztálytitkár.
Réthy Mór.
Diosvay Lajos ig. t.
Rados Gusztáv.
Kövesligethy Radó.
Farkas Gyula.
Kürschák József.
8. Tangl Károly.

B) Természettudományi alosztály

Rendes tagok:

Horváth Géza osztályelnök.
Koch Antal.
Lenhossék Mihály.
Mágoesy-Dietz Sándor.
Méhely Lajos.
Schafarzik Fere-
Istvánffy Gyul
Hutýra Ferencz.
9. Zimányi Károly.

Levelező tagok:

Balló Mátyás.
Zipernowszky Károly.
Hankó Vilmos.
Winkler Lajos.
Tötössy Béla.
Bugarszky István.
Hoor-Tempis Mór.
Schlesinger Lajos.
Bodola Lajos.
Buchböck Gusztáv.
Klupathy Jenő.
Wittmann Ferencz.
Fejér Lipót.
Szarvasy Imre.
B. Harkányi Béla.
Bánki Donát.

Levelező tagok:

B. Kétly Károly.
Apáthy István.
Hollós László.
Tuzson János.
Ifj. Entz Géza.
Kertész Kálmán.
Richter Aladár.
Preiszig Hugó.
Buday Kálmán.
Mauritz Béla.
Schaffer Károly.
Krompecher Ödön.
Böckh Hugó.
Pálffy Móricz.
Degen Árpád.
Filarszky Nándor.

Rejtő Sándor.	B. Nopcsa Ferencz.
'Sigmond Elek.	Kenyeres Balázs.
Fényi Gyula.	Marek József.
Riesz Frigyes.	Magyary-Kossa Gyula.
Steiner Lajos.	Zahlbruckner Sándor.
Oltay Károly.	Vitális István.
Rybár István.	Cholnoky Jenő.
Konek Frigyes.	Papp Károly.
Pogány Béla.	25. Vámossy Zoltán.
Ifj. Szily Kálmán.	
Mikola Sándor.	
28. Zelovich Kornél.	

Az abszolútismus kora Magyarországon (1849—1865).

Kivonat *Berzeviczy Albert* akadémiai elnök e cz. művének bevezetéséből, melyet a szerző a II. osztálynak 1921 nov. 14-én tartott ülésén olvasott fel.

Az abszolútismus kora történetének megírása nálunk tulajdonképpen indokolásra nem szorul; eléggé indokolja az a körülmény, hogy e korszak története a maga teljességében, minden okozati összefüggéseiben, vonatkozásaiban és kihatásaiban, beleértve az emigráció működését s a társadalmi, gazdasági és kulturai állapotokat is, mindmáig megíratlan s a korosabb és ifjabb nemzedék előtt egyaránt ismeretlenebb e kor, mint történelmünk sok távolabb eső időszaka.

Mi megszoktuk e kort apáink elbeszéléséből ismerni; ámde apáink nemzedéke, vagyis az a nemzedék, a mely azokat az idöket cselekvőleg vagy inkább szenvedőleg, a viszonyok teljes átértésével élte át, letűnt. A szájhagyományból mindössze bizonyos jelszavak, nevek, visszaemlékezések élnek még közöttünk, a melyeket szinte igyekszünk elfeledni, vagy legalább is nem igyekszünk a megállapítható tényekkel elfogulatlanul összeegyeztetni.

Már a monarchiát ért legújabb katastropha előtt mindenkép eljöttek látszott az idő arra, hogy történetírásunk e hízaga valamiképpen pótolassék. A kellő történeti perspectivában most már nem volt hiány, hiszen az 1865-iki országgyűlés megnyitától — a mikor már a kiegyezés útjára jutottunk — a világháború kitöréséig egy félszázad telt le; annak a kornak a szereplői közül már alig volt egy is életben, kivéve az agg királyt, a ki közel félszázados alkotmányos uralkodása alatt sokkal inkább kivivta magának az egész nemzet tiszteletét és szeretetét, semhogy fiatal kora osztrák államférfiainak az ő tapasztalatlanságának védelme alatt elkövetett végzetes ballépé-

seit igazság szerint megítélni annyit jelenthetett volna, mint az ő példátlanul nagy uralkodói tekintélyét csorbítani.

Jókai egy munkájában azt mondja, hogy az 1849-től 1867-ig terjedő korszak története sohasem lesz megírva. „Ezeren és ezeren vannak, a kik közül az egyik az egyik részét, a másik a másikat ismeri e csendes, hősi erőlködésnek, e lázas töprengésnek, és ezeren meg ezeren mind a sirba fogják vinni magukkal azt, a mit tudnak.” Szép mondás, a melyre azonban maga a szerzője ráczáfolt, a mikor nagy gyönyörűségünkre azon korbeli élményeiből ugyancsak sokat följegyzett számunkra. Általán az egyéni reminiscenciákban, visszaemlékezésekben nincs hiány, sőt azokban inkább gazdagnak mondható e kor irodalma; a mire szükség van, az e visszaemlékezések sokszoros ellenmondásainak kiegyenlítése a hitelesen megállapítható történeti tények alapján, bizonyos lappangó vagy leplezett igazságok földerítése, viszont némely közkeletű túlzások és ferdítések helyreigazítása és némely rég megállapodássá vált történeti ítéletnek megkísérlett megbotlygatások elleni megvédése.

Mert a míg mi bizonyos kimélethől tartózkodni látszottunk e korszak megítélésére nézve mintegy az utolsó szót kimondani, osztrák részről ugyancsak nem tartózkodtak az abszolutismus vezető szellemeiről a Lajtán innen és túl egyaránt elterjedt és gyökeret vert rossz véleményt lassankint revisio alá vonni. A mint a dualistikus közjogi szervezet elleni politikai támadások itt és ott nagyobb hévvel és kitartással indultak meg — különösen a múlt század kilenczvenes éveitől kezdve — Ausztriában egy egész közjogi iskola keletkezett, mely — nem mindennapi elmeéllel és készséggel, s be nem érve többé a régi, Lustkandl-féle érveléssel — igyekezett Magyarországnak s a magyar királynak az osztrák birodalom, illetőleg az osztrák császárságtól független jogállását jogi és történeti érvekkel megerősíteni. És párhuzamosan a közjogi irodalmi harc czal megindult az osztrák történeti irodalom terén is a törekvés — elég talán Friedjung, Charmatz, Fournier közismert munkáira hivatkoznom — az abszolút korszak vezető szellemeinek rehabilitására; Schwarzenberget, Bachot, Bruckot és Schmerlinget szinte gondviselészerű nagy államférfiakként tüntették föl, a kiknek nem rendszere és tervei, hanem rendszerök és terveik meg-hiusulása okozta a birodalom hanyatlását.

Ezekre való tekintettel már a monarchia bukása előtt szükségessé vált újra és újra történelmi bizonyítékokkal mutatni rá arra, hogy az abszolutismusnak nemcsak módszere volt el-tévesztett, hanem jogalapja és czélja volt helytelen és pedig nemcsak Magyarország, hanem a monarchia érdekei szempont-jából is; hogy az abszolutismus csak azt a negatív tanulságot

hagyta hátra: mit nem szabad és lehet Magyarországgal tenni; ezt az értékes tanulságot pedig a mi gyorsan felejtő korunkban valóban a magyar irodalom lett volna hivatva minden új kétely ellen történelmileg körülbástyázni.

Ez az eszmemenet vitt rá, hogy körülbelül nyolcz évvel ezelőtt magam vállalkozzam e föladat megoldására. Úgy véltem, harmincz évet meghaladó politikai pályám, melyet akkoriban körülbelül befejezettnek is tekintettem, meg fogja könnyíteni rám nézve e korszak összes politikai vonatkozásainak megértését s másrészt az a körülmény, hogy addigi történelmi tanulmányaim és dolgozataim a sokkal távolabb mult terén mozogtak, szinte csábítóvá tette rám nézve a gondolatot: egy olyan időszak jelenségeit vonni történelmi bűvárlat alá, melynek még magam is szívtam levegőjét s melynek képeivel gyermekkori visszaemlékezéseim révén, habár inkább csak korkép formájában már foglalkoztam.

Az a tizenhat év, a melyről itt szó lesz, vagyis a szabadságharcz levertetésétől egészen a kiegyezés megalkotására hivatott 1865-iki országgyűlés összehívásáig eltelt időszak, az 1861-iki múlt s keserű csalódással végződött föllendüléstől eltekintve, történetünknek kétségkívül leggyászosabb éveit tartozik. A megtorlás véráldozatai után a nemzet legjobbjainak börtönbe vetése vagy hosszú számkivetése, az ország földarabolása s idegen uralom alá helyezése, összes politikai jogaink megvonása s nemzeti életünk elnyomása, végül az erőszak politikájának bevallott csődje után, a hosszú, hasztalan és erkölcsrontó alkudozás a nemzet világos jogai rovására, a kísérletezés a nemzetet vagy annak egyes részeit a történelmi jog, az állami összetartozás és önállóság megtagadására a csábítás és fenyegetés minden eszközeivel rábirni: ezek a jelenségek adják meg a korszak politikai történetének jellegét. Ezekhez járul a káros hatás, melyet különösen az 1859-ig tartott Bach-rendszer a nemzet politikai közérzületére gyakorolt; a mennyiben erőszakosságával, idegen tisztviselőinek seregével s germanizálásával hosszú időre úgyszólván compromittálta Magyarországon az állam fogalmát s intézményeit. Megtanította rá a magyar embert, hogy az államban ellenségét lássa, melynek követeléseitől elzárkózni, melyet érdekeiben megrövidíteni vagy kijátszani nemcsak joga, hanem kötelessége; hogy gyűlöljön olyan intézményeket, melyek nélkül állam és jogrend nem is képzelhető s melyeket azután az alkotmányos korszakban is csak nehéz küzdelemmel sikerült a nemzettel megértetni és elfogadtatni. Általán az a keserűség, a melyet az absolutismustól legjobban megsanyargatott nemzedék magával vitt az alkotmányosság éveibe, még soká megmérgezte nemcsak Ausztriához való viszo-

nyunkat, hanem egész közjogi és politikai gondolkodásunkat is. Hiszen az a nemzedék valóban elmondhatta magáról azt, a mit Tacitus mond Agricolájában a maga kortársairól, kik vele együtt a Domitianus zsarnokságát átérték: „Pauci, ut sic dixerim, non modo aliorum, sed etiam nostri superstites sumus; exemptis e media vita tot annis, quibus juvenes ad senectutem, senes prope ad ipsos exactae aetatis terminos per silentium venimus“.

És mégis úgy éreztem s most is úgy érzem, hogy minden szomorúsága és szenvedései ellenére szép volt az a kor. Szép volt nemcsak nekünk, kiknek boldog gyermekkorunk emlékei vetnek rá rózsafényt; szép volt a történeti megítélés szemével nézve is a politikai életről leszorult magyarság bensőségletes magánélete és egyetértő társasélete által. Szép volt a család és falu, a rokonság és barátság meleg cultusában; szép volt a néma ellentállás és reménykedő türés szilárd daczában, az elnyomás alatt is dúsan viruló irodalmában; szép mindazoknak az erkölcsi, szellemi és anyagi javaknak még jobbára érintetlen birtokában, melyekből visszaszerzett szabadságunk és alkotmányos életünk bizony nagy részt áldozatul követelt. És csak fájdalommal tudunk ma visszagondolni arra is, mennyi rokonszenv, elismerés és jóindulat nyilvánult meg abban az időben az emigráció s mindenekfölött Kossuth érdeméből Magyarország iránt a Nyugat nagy európai és amerikai nemzetei körében; a minek, ha akkor, mikor bajunkat Ausztriával kellett eligazítanunk, gyakorlati hasznát nem is láttuk, most annál gyötrelmebben érezzük ama jó véleménynek és jóindulatnak majdnem teljes hiányát.

Midőn ily érzelmi indítékok hatása alatt is magamat e mű megírására elhatároztam s mindjárt tanulmányaim elején meggyőződtem róla, hogy Országos Levéltárunk és Nemzeti Múzeumunk aránylag csekély, ellenben az osztrák Belügyministerium levéltára bő s az Udvari és Állami Levéltár legbővebb mértékben tartalmazza kutatásaim anyagát, az a kecsegtető körülmény biztathatott munkámban, hogy bold. eml. Ferencz József királyunk 1915 júniusában személyemre szólólag megadta az engedélyt az Udvari Levéltárban a forradalmi korszakot követő ötvenes évek addig szigorú zár alá helyezett irományanyagának teljeseen szabad átkutatására. Ez akkor sokat jelentett, mert ki sejtette volna, hogy néhány évvel később a forradalmi fölfordulás a bécsi levéltárakat nemcsak a tudósok közjavává, hanem a sensatio-hajhászok közpredájává is fogja tenni.

Munkám tervére nézve csakhamar tisztában voltam azzal, hogy az absolutismus korszakának határpontjául 1865 deczemberét fogom tekinteni, mert a februári osztrák alkotmány fölfüggesztése és a magyar országgyűlés összehívása jelentette

szakadt a katastropha. Az első kábulás után, mely, azt hiszem, mindenkin erőt vett, ki ama fordulatban elsősorban hazája, nem a saját sorsára gondolt, elkezdtem tünődni rajta, hogy mitevő legyek könyvemmel? mert az iránt, hogy egész vállalkozásom válságba jutott, nem lehetett kételyem. A bekövetkezett hónapok alatt voltak időpontok, a mikor az ember joggal kételkedhetett benne: lesz-e még ki számára írni magyar történetet? lesz-e még szükségünk a mult tanulságaira s különösen Ausztriával való vesződésünk emlékeinek följújtására?

Végre én is arra a megállapodásra jutottam, a melynek Szalay László adott kifejezést sveczi számkivetéséből Eötvös-höz intézett levelében: „Tanulmányozni fogom nemzetünk történetét, hogy lássam: lehet-e még reménylenünk? A nemzetnek tulajdonai egy esemény által nem változhatnak meg, s ezért egész multja az, miben jövőjének kulcsát találhatjuk. Tudni akarom, mi vár reánk? hogy meggyőződve nemzetünk hivattatásáról, új erővel fogjunk munkához s elkövetett hibáinkat jóvátegyük, vagy azon meggyőződéssel haljunk meg, hogy a magyarnak úgy sincs mit keresnie a világon.“ A mit idézően Eötvös, hozzáteszi: „Ő — t. i. Szalay — a történetben csak nemzetét kereste s ennek multja meghozzá szívének a vígasztalást, melyet a jelenben nem találhatott“.

Nekem is meggyőződésemmé vált, hogy a magyar történetírás még nem fejezte be szerepét, sőt inkább új, minden eddiginél fontosabb föladatak elé van állítva és hogy az a korszak, a mellyel itt foglalkozom, mindenekfölött alkalmas arra, hogy belőle nemzetünknek egy újabb fölemelkedése számára tanulságokat merítsünk. Az, a mit most átélünk, nem elnémitani, hanem új erőre ihletni van hivatva történetírásunkat; ha Niebuhr szerint Tacitust a kor fájdalma tanította a történetírássra, úgy nekünk ebből a tanításból valóban bőségesen kijutott!

Míg a beállott fordulat munkámat haladásában hátravetette — hiszen például 1918 októberétől 1920 májusáig lehetetlen volt bécsi kutatásaim fonalát újra fölvennem — a mű folytatásánál nem lehetett bizonyos új nézőpontok elől elzárkóznom. A csapás, mely alatt most nyög nemzetünk, némileg megváltoztatja történeti szemmértékünket a mult eseményeivel szemben s talán enyhíti is ítéletünket régebben elszenvedett, a mostaninál mindenesetre csekélyebb igazságtalanságok fölött.

Az osztrák centralismus történetíróinak szerezcsenmosásai iránt is most már érzéketlenebbek vagyunk; az események napirendre tértek fölöttük. Jellemző, hogy egy újabb, nagy osztrák közjogi és történelmi mű, Redlich (Josef) műve az osztrák állam- és jog problémájáról, már elismeri, hogy a dualismus, mint az Ausztria és Magyarország közötti állami viszony ki-

fejezője, sokkal régibb az 1867-iki kiegyezésnél, mindig megvolt a népek politikai viszonyaiban és érzelmeiben; s ugyanő teljesen elitéli a Schwarzenberg és Bach magyarországi rendszerének hiábavalóságát, sőt káros voltát. E tekintetben már érezni kezdjük a Lamartine mondásának igazságát: „Toute la vengeance de la vèrité c'est d'attendre“.

Látszólag nehezebb problema elé van ma a történetíró állítva, midőn az 1867-iki kiegyezés alapjairól, illetőleg arról a küzdelemről kell ítéletet mondania, mely végül e kiegyezés létrejöttét eredményezte. Az én fölfogásomat azonban a közbejött nagy események erre a kérdésre nézve sem voltak képesek lényegében megváltoztatni.

Tanulmányaim folyamában mindinkább megerősödött és nőtt csodálatom történelmünk ama nagy alakja iránt, a ki nemzetünket az absolutismus korának sanyarúságaiból az alkotmányos nemzeti élet terére kivezette. Az ő irányának helyessége volt kiindulópontom a tárgyalt események történelmi megítélésénél is. Ha az osztrák-magyar monarchia fölbomlásának pillanatában a szándékos szemfényvesztés vagy a fölületes szemlélet a Deák művét lerombolva látván czélját is elhibázottnak s conceptióját megczáfoltnak hirdethette: az események további folyama csakhamar megtaníthatott arra, hogy e mű romjaiból számunkra nem sarjadzott ki nagyobb állami függetlenség és dúsabb nemzeti élet. Sőt megtanultuk, vagy meg fogjuk tanulni azt is, hogy nem a Deák alkotása viselte magában a most bekövetkezett fölbomlás csiráit, hanem a két érdekelt államfél mindketteje részéről az ő alapgondolata ellenére elkövetett hibák sorozata rontott meg bennünket, s egy oly világáramlat — a nemzeti elkülönülés és csoportosulás irányzata — melyet a háborúban győztessé lett hatalmi érdekek segítségével szemben mi föltartóztatni nem lehettünk eléggé erősek. Az a nemzeti, gazdasági és kulturai kifejlődés és megerősödés, a melyet az 1867-iki kiegyezés alapján békében átélt közel félszázadnak köszönhattunk, még a több mint négy éves szerencsétlen háború, az azt követő forradalmi convulsiók és a ránk erőszakolt békeszerződés pusztításai után is nagyobb erőtartalmat nyújt egy jövő megújulás számára, mint a mekkorát akár az Ausztriába való beolvadás elfogadása, akár az nyújtott volna nekünk, ha — az emigráció politikájának egyedül elképzelhető gyakorlati végeredményeképen — magunkat egy keleti dunai conföderatio karjaiba vetettük volna.

Novella- és regényirodalmunk a szabadságharczig.

(Kivonat *Szinnyei Ferencz* I. tagnak 1920. október 18-án tartott előadásából.)

A szerző bemutatja kétkötetes nagy munkáját, mely tizenkétvévi munka eredménye s teljesen készen van, ezután ismerteti tartalmát.

A *Bevezetésben* tájékoztat a feldolgozott anyagról s a feldolgozásban követett módszerről. Tárgyalása 1818-al kezdődik, Fáy A *különös testamentom* cz. elbeszélésének megjelenésétől, a mely az első igazi magyar novella és a szabadságharczig terjed, mely szépirodalmunk történetében jelentős nyugvópontot jelez. Ennek a három évtizednek minden eredeti novelláját és regényét feldolgozta s így munkája a legteljesebb képét adja e korbeli novella- és regényirodalmunk fejlődésének.

Az I. fejezet a század elejének fővárosát mutatja be, különös tekintettel a társadalmi és irodalmi életre. Egy képzelt kortársat szólaltat meg, ki barátjának írt leveleiben beszél erről a száz esztendővel ezelőtti világról a kor stílusában s egy akkori literatus ember gondolkozásával.

A XI. fejezet ugyanilyen formában rajzolja a negyvenes évek fővárosának szellemi életét.

A II. fejezet a zsebkönyveket, folyóiratokat és hírlapokat ismerteti 1818—35-ig, főtekintettel a novellairodalomra. Ennek folytatása a VII. fejezet, mely ugyanezek ismertetése 1836—48-ig.

A III. fejezet (*Az úttörők és követők*) Kisfaludy Károly és Fáy András működését s a hatásuk alatt keletkezett vig novellairodalmat tárgyalja egészen a szabadságharczig.

A IV. fejezet (*Történeti novelláink Jósika előtt s első történeti regényünk*) a német hatás alatt keletkezett ú. n. regéknek és Gaal József Szirmay Ilonájának ismertetése.

Az V. fejezet (*Társadalmi novelláink Jósika előtt s első társadalmi regényünk*) németes társadalmi novelláinkat mutatja be s az August Lafontaine regényeinek hatása alatt álló *Béltekyházat*.

A VI. fejezetben (*Francia és angol irány a társadalmi novellában és regényben*) Csató Pál, P. Horváth Lázár és Bérczy Károly munkáiról szól.

A VIII. fejezet (*Br. Jósika Miklós*) Jósika korszakalkotó működésének méltatása egy minden részletre kiterjedő kis monographia keretében.

A IX. fejezet *Vajda Péterről* szóló monographia, mely részletesen kiterjeszkedik a Vajda munkásságát megvilágító világ-irodalmi hatásokra is.

A X. fejezet (*Br. Eötvös József: A karthausi*) részletesen

tárgyalja Eötvös nagy regényét s beállítja a francia subjectiv regényirodalom világirodalmi keretébe.

A XII. fejezet (*Víg novelláink és életképeink*) a negyvenes évek életképeiről. Frankenburgnak, Nagy Ignácznak, Gaal Józsefnek, Bernát Gáspárnak, Pákh Albertnek, Vas Gerebennek s követőiknek jellemzése a német, francia és angol életképirodalom keretében.

A XIII. fejezet (*Br. Eötvös József: A falu jegyzője*) Eötvös nagyszabású társadalmi regényének jellemzése, mely bizonyos tekintetben szatirikus életképirodalmunk betetőzése.

A XIV. fejezet (*Társadalmi novelláink és regényeink*) a németes iránynak (Kölcsey, Kelmenfy, Garay stb.) s a francia romantikus iránynak (Nagy Ignác, Gaal, Kuthy, Pálffy Albert, Jókai, Petőfi stb.) bemutatása, kiterjeszkedve a névteleneknek sok tekintetben érdekes munkáira, sőt regény- és novellafordításainkra is.

A XV. fejezet (*Történeti novelláink*) a Jósika utáni történeti novellák ismertetése Jósika és a francia romantika hatásának kimutatásával.

A XVI. fejezet (*Br. Eötvös József és br. Kemény Zsigmond történeti regényei*) két nagy írók műveinek, mint e korbeli történeti elbeszélő irodalmunk csúcspontjainak, részletes méltatása.

A XVII. fejezet (*Összefoglalás*), melyet a szerző egész terjedelmében bemutat.

A munkát igen terjedelmes bibliographia zárja be, mely az egyes írók minden 1848 előtt megjelent novelláját és regényét felsorolja a rájuk vonatkozó irodalommal együtt.

Népmeséink keleti rokonsága.

(Kivonat *Solymossy Sándor* I. tag értekezéséből; bemutatta az I. osztály 1921. okt. 10-i ülésén.)

A népmesék tanulmányozásának egyik aránylag korai megállapítása az, hogy az európai népek meseismerete általában egyforma. Nemcsak külsőségekben követik a hagyományos előadásmódot, hanem epikus tartalomra is jórészt ugyanazt tudják. E meglepő kiegyenlítettség jóideig rejtély volt a szakértők előtt. Ma abban kell megnyugodnunk, hogy valószínűleg e csodatörténetek könnyed mozgása, helyhez és személyhez nem kötött volta, ellentétben az aránylag nehézkesebb, megkötöttebb mondákkal, segítette elő tovaterjedését, amely hosszú évszázadok alatt a kicserélődést egymásközt tökéletessé tette.

A mint azonban később a szorgalmas felgyűjtée mind több nemzetközi anyagot bocsátott rendelkezésre, s ezek egybevetése

rendszeresebb vizsgálódásra nyújtott alkalmat, mindinkább kétségtelenné vált, hogy Európa *nyugati* és *keleti* népeinek mesetudásában nem lényegtelen eltérések ismerhetők fel. A nyugatiakat inkább erkölcsi, oktató célzat jellemzi, közelebb állnak a középkori példatörténetekhez, keleten a szertelen fantasztikum viszi a laza eseménysort; amaz mélyebb értelmű és alapeszmére utaló, ez csupán a képzeletre akar hatni. A kétféle általános jellegen kívül feltűnő a különben *azonos* tárgyú mesék változatainak keletire és nyugatira oszlódása. Álljon itt a részletkutatásnak néhány erre vonatkozó adata. — Az ismert „Csizmás kandúr” meséjében a földhözragadt szegény gazdát nyugaton: macskájának csalafintasága teszi nagy úrrá, keleten helyette következetesen róka szerepel, megfelelő más-más bevezetéssel. Az az ijesztős mese, melynek magyar példányaiban a „Tányér talpam . . .” kezdetű dörögő vers található, tőlünk nyugatra farkasról szól, nálunk és keleten medvéről. A „sosem nevető királylány”-nak nevetésre bírását nyugaton az odaragadtak processziójával, vagy a „tánczrakényszerítő sip”-pal magyarázzák, keleten pedig a bamba legénynek hóbortos, de nem célzat nélküli feleleteivel. Hegyi *törpéket*, erdei *manókat* csak nyugaton ismernek, keleten egyetlen törpe szörnyalak él csupán a képzelet világában; ennek sajátos vonásai: a bösz harag és roppant erő (a Fehérló-fia típusban) teljesen elűt a kelta-breton hagyományok apró népének gyermekes jellemétől. (Az ott még emlegetett Góg és Magóg népe vallásos irodalmi hatás).

Kiderült továbbá, hogy némely állandó típus csupán az egyik területen honos, másokat csak a másikon ismernek. Az „éjjeli tánczra járó királylányok” története, az „Ördög komája”, vagy: az elátkozott várban három éjet töltő vándor kalandjai, a „Hófehérke”: nyugati történetek, keleten nyomuk vész. Viszont: a fiú, a ki királynak álmodja magát, az „ellopott varázsgyűrű”, a „hajnalkötöző királyfi”-ről szóló csodatörténetek csak keleten vannak elterjedve. Az elátkozott herceglány a megváltás alatt testrészenként fehéredik, így tudják nyugaton, a keletiek szerint ketté kell vágni, a kígyókat kiszedni belőle, s életvizével meghinteni. A „Hamupipőke”-mesét amott leányról beszélik, napkeleten királyfiról . . . s i. t.

Mindezek olyan jelenségek, melyek a sokat hangoztatott kiegyenlítettségnek ellentmondanak. Ha ez alapon indulva, az eltérések elterjedési határait egyenkint megállapítjuk, azok, csekély kilengést nem számítva, *egy* közös vonalba esnek. Ez a határvonal Európa térképén északról délnek átvágja a nyugati szláv területeket és Magyarország közepén halad keresztül. Ettől balra számítandó a nyugati, jobbra a keleti meseterület. A határvonal két oldalán aránylag nem széles sávban *közös* terü-

letet találunk, a hol mindkét jelleg képviselve van. A közös sávba belesik hazánk egész területe s nálunk valóban vegyesen találkozunk pusztán nyugati és kizáróan keleti formákkal, sőt ugyanazon típusnak mindkét fajtájú változataival, mint azt több példán Binder Jenő és magam kimutattuk. — Mindazáltal a magyar nép meseanyaga alapvonásaiban félre nem ismerhetően keleti jellegűnek mutatkozik. Már Benfey éles szeme észrevette ama néhány lefordított példán, a mely Gaal Gy., Mailáth és Erdélyi nyomán rendelkezésére állott, hogy: „die magyarischen Märchen verrathen vorwaltend einen unmittelbar orientalischen Ursprung“ (Pantschatantra, I. 30. §. 119.; v. ö. még tanulmányát: „Die Kluge Dirne“, Ausland, 1859. és Klein. Schriften III. 202.). Hasonlót tapasztal a 80-as évek két legkiválóbb mesekutatója: Emmm, Cosquin és Reinh. Köhler. Mindketten Benfey elméletének hívei s mesterükkel együtt az európai meséket Indiából származtatják; e tanhoz a mesék vándorlásának nagymérvű nyugatravonulását kell érvekkel támogatniok s ők a vándorútnak egyes fokozatos állomásait keresik a népek meseformáiban. A Benfey-iskola különben „keleti“ elnevezés alatt nem is Európa keleti felét érti, hanem távolabb az elő-ázsiai határok környékét. Velük egy időben orosz tárgytörténészek és folkloristák (Pipin, Veszefolszki, Afanaszjef) a maguk hazai anyaga alapján újabb megkülönböztetést tesznek. Szerintük a „keleti“ elnevezés, mint összefoglaló név, egyáltalán tarthatatlan. Az orosz föld népmeséi nem sorozhatók egy kategóriába pl. az arab-perzsa eredetű 1001 éj beliekkel. Nem számítva igen gazdag legendás történeteiket, a többi csodamese felépítése, előadásmódja is gyökeresen más. Az a mohamedán jellegű délkeleti típus szertelen képzeletesapongásával, a kápráztató külső pompát kedvelő és részletező leírásaival merőben elüt az ő meséik egyszerű, józanabb, szófukarabb jellegétől.

A kérdést részletes vizsgáldás tárgyává tette újabban Polivka György, prágai professzor, a szláv mesekutatós vezető embere: „Pohadkoslovne studie“ kötetében (Pracha, 1904. 212-től — I. róla a két beható kritikát: Brücknertől a Zeitschr. des Ver. für Volksk. 1905. és Bugiel-től a Revue des Tradit. pop. XXII. 235. s. k. II.) Bő tartalmi anyagon, a típusok és motívumok alapos egybevetése alapján arra az eredményre jut, hogy Európában három kialakulási központot, ú. n. fészket kell megkülönböztetni: egy nyugat- és középeurópai, egy kelet-európai és egy délkelet-európai, mely utóbbi az arab-perzsa mesejelleghez kapcsolódik. Első kettő között az elválasztó határ az a függőleges vonal, melyet jeleztünk s a mely a Kárpátokig nyúlik le; e határtól keletre az orosz föld meseanyaga külön jelleget árul el s benyúlik messze Szibériába; a délkeleti terület

szerinte magában foglalja Magyarországot, a Balkánt s a dél-orosz síkság turk lakosságának terjedelmes feltját. — Polivka felosztása általában eléggé megokolt, csak a magyarság hova sorolásában járt el önkényes módon. Nyilván nem ismerte kellőképen hazai anyagunkat, különben ki nem kerülhetne volna figyelmét a számos feltűnő egyezés, szinte szövegszerinti azonoság, a mely az oroszföldi mesék *egy része* és a magyar csodatörténetek között fennáll; viszont a Balkánnal való kapcsolatunk sem oly egyszerű.

A mi az orosz területtel való kapcsolatunkat illeti, meg kell jegyeznünk, hogy itt különös tapasztalatokkal állunk szemben. A nagyterjedelmű gyűjteményekből (Afanaszjef, Chudjakof, Oncsúkof Hnatjuk, stb.) a jellemzőbbek vagy 18 kötetben le vannak különböző nyugati nyelvekre fordítva s így nagyrésztük tanulmányozható. A bő anyagban az a meglepő, hogy találunk köztük fölös számmal a mieinkkel rokon, sőt a párbeszéddek szavaiig azonos meséket s ezek mellett merőben ismeretleneket, nálunk sosem hallottakat. Valósággal kettéválaszthatjuk az egész anyagot s míg egyik fele szinte hasonmása a mieinknek, a másik teljesen idegen úgy tartalom, mint kifejezésformák tekintetében. S e kevertségben még az sem mondható, hogy a területileg hozzánk közelebb eső helyekről valók lennének a mienkhez hasonlóak, sőt mintha a távol vidékeken feljegyzettek volnának rokonabbak s a velünk szomszédos kis-orosz-rutén mesék kevésbbé. A kétféle anyag különbségét az orosz és cseh folkloristák nem vehették észre, mert nem állt rendelkezésükre ellenőrzésül a mi magyar összevető anyagunk. Tapasztalatunk különben megegyezik azzal a mind általánosabbá váló felfogással, a mely az orosz folklórebán tetemes finn-ugor és turk-tatár elemet tesz fel, sőt mutat ki. Nemrég Herman Stenberg fejtegette a kérdést egy tanulmányában (*Die ugro-finnischen Völkerschaften* c. a *Deutsche Rundschau* 1917. dec. füz. ben 291—301. ll.), mely arról szól, hogy az ugorokat és turkokat kettéhasító oroszországba jelentős számú altaji, kivált ugor népelem szivódott fel és mindazok a régi hagyományok, babonák, szokások, emlékek ama közép és keleti területeken, ahol egykor a finnugorság magva volt s ahol ma az orosz elem az uralkodó, nem szláv jellegűeknek, hanem finnugor eredetűeknek mutatkoznak.

A Balkán ethnikus kérdései is bonyolultabbak a látszatnál. Az nem vitatható, hogy a félszigeten két népegyeség ethnikumaként az uralkodó: a délszlávoké és az oszmanli törököké. Az évszázados mohamedán uralom alatt, midőn a törökség szét-szóródva a félsziget egész területén, mindenhol földbirtokos lett, háznépével végleg megtelepült, leszármazottai nyelvileg átídomul-

tak a helyi környezet szerint: vallásos és egyéb hagyományait nagyrészt megtartották, de vettek fel délszláv szokás-elemeket, hagyományokat is; viszont a szláv „rája“ (jobbágy) nem állhatott ellen a török hatásoknak. Ennek folytán oly szövevényes folklore-diffusio keletkezett, hogy a két eredeti alkotó elemet belőle széjjelválasztani föltötte bajos; világos példa rá a guszlár-költészet kettős, egymásbajátszó jellege. A Balkán apróbb népelemei viszont e már összevegyült hatás bűvkörébe kerülve és részben saját emlékeiket is megtartva, még bonyolalmasabb ethnikus összetételt árulnak el. Az oláhságnak pld. a királyságbeli része vándorlásterületének megfelelően délszláv és rutén emlékeket őriz, emellett szinte kizáróan délszláv eredetűek mythikus alakjai, mondái és babonái. A kis macedorumuny (czinczár) település Rumélia nyugati határán a Pindusig minden emlékében török jellegű; a mi bánáti és erdélyi oláhságunk pedig $\frac{3}{4}$ -részében magyar folkloret olvasztott magába. — A Balkán egységéről tehát ily értelemben szó sem lehet; ezért a magyarságot emlékhagyományai tekintetében idesorolni föltötte téves dolog. Nekünk a délszlávok folklorejával nincs több közösségünk, mint bármely más európai népével; a miben mese- vagy babonakincsünk velük egyező, az máshol is megvan, mint nemzetközi tulajdon. Az oszmanli törökökkel való közvetlen kapcsolatunk pedig a hódoltság idején oly késői, hogy előzetesen kialakult hagyományainkra mélyebb hatással nem lehetett.

Polivkát osztályozásában vezethette mégis egy s más megfigyelés, a hol szemébe ötlöhetett egy-egy jelentős vonás, lényegbevágó egyezés a magyar és török folklore között, különösen a mesék megjelenési formáiban s ezekkel alább nekünk is foglalkoznunk kell.

Előbb azonban nem térhetünk ki az eddig követett egybevető módszer némely fogyatkozásának megtárgyalása elől, mely fogyatkozás a biztosabb eredmények nyerését megakadályozta. A rokonság keresésének eddigi eljárás módja, melyre Polivka is épített, kizáróan a népmesék *tartalmi* elemeivel foglalkozott: típusokkal, motívumokkal, szóval: epikai eseményes anyaggal. A mint azonban pusztán tartalmi elemek hasonlításával dolgozunk, valami leküzdhetetlen bizonytalanság vesz a kutatón erőt, a minek oka az epikus anyag rugalmasságában, meg nem állapodott voltában keresendő. Minden mese az előzőbeli előadás természeténél fogva alá van vetve az elbeszélő önkényes, egyéni változtatásainak; e chameleon-szerűen módosuló formák biztos alapot nem nyújthatnak, belőlük törvényszerűsége, faji vagy hagyományos jellegre következtetni alig van jogunk. Többek között boldogult Katona Lajos is emiatt tért ki követ-

kezetesen az eredet és származás kérdései elöl, mint a melyek szerinte még nem érettek a megoldásra. De szinte ujjmutatással szolgált a jövőre Katona akkor, midőn ezeket mondja: „A magyar népmese eredetisége nem e mesék gondolatvilágában nyilvánul, a mely csakugyan alig mutat eltérést más népekeitől, hanem az előadás, a külső és belső elrendezés, a fordulatok és *stereotyp formák* nemzeti színezetében”. (Irod. tanulm. I. 199.) Ezek valóban állandó szerkezetek a tartalom ötletszerű egyéni változtatásaival szemben. E stereotyp helyek még a tekintetben is biztosabb talajra vezetik a kutatót, mert elég könnyű megállapítani, vajjon valamely nép bizonyos tipikus közhelyeket ismer-e, vagy sem. Ma a mesék gazdag felgyűjtöttsége mellett bármely népegység meséiből 2—300 példány még fordításokban is hozzáférhető. Míg tehát pusztán mesetypusokkal és motívumokkal dolgozva, mindig ott lappanghat a kétség, vajjon ama nép egy bizonyos motívumot, típust ismer-e, vagy sem, — az állandó formuláknál, melyek untalan visszatérnek, a gyanu elesik; ha u. i. ama néhány száz átkutatott mesében egyszer sem fordul elő, bizvást megállapíthatjuk, hogy az illető népegység azt a közhelyet nem használja, nem ismeri.

A mi e szólás-mondások keletkezésének lélektani okait illeti, azok nem tekintendők egyebeknek *terjedelmesebb szavak*-nál. A mint elménkben valamely fogalmi kép felbukkan, a vele szorosan asszociált szókép is nyomban jelentkezik; azt a fogalmat nem fogom más elnevezéssel jelölni, hanem állandóan ugyanazzal. Épp úgy a mesélő is az eseményt egy bizonyos tipikus helyén a helyzetképpel összeolvaadt szólásformulát, mint ott megszokottat fogja önkéntelenül is mindig alkalmazni. Ez alapon tovább is mehetünk. Valamint a nyelvészetben, ha egy alakra és jelentésre azonos szó két különböző nyelvterületen feltűnik, az még lehet véletlen találkozás, de a mint *több* ilyen akad, ott a véletlen játéka kizártnak tekintendő s a két lelhely lakóinak egykor vonatkozásban kellett egymással lenniök. A mesei stereotyp szólások megítélésében is ugyanez álláspontra kell helyezkednünk. Sőt a módszeres eljárást megszigoríthatjuk azzal, hogy ethnikus kapcsolatot, bensőbb rokonságot a két lelhely között csak akkor van jogunk tényként elismerni, ha ama bizonyos közösségek máshol, mint e két területen, nem fordulnak elő.

*

(Következik a magyar népmesék több állandósult kifejezés-módjának kimutatása a finn-ugoroknál, a Kaukázus népeinél, a szibériai kirgizek és tatárok folklorejában, kurdoknál, szíriai nesztoriánus és új-araméus lakosság körében és az európai oszmanli-törököknél. E közhelyek a következők: „Szerencséd,

hogy anyádnak szólítottál, különben vége lenne életednek!“ — „Hol jársz itt, a hol a madár sem jár?“ — „Hunyd be a szemed, — nyisd ki a szemed!“ — végre a rendes: „Hol volt, hol nem volt . . .“ mesekezdő formula. — Az idézett második szólásmód megfeleléseit itt közöljük):

A hős a mesék rendes bonyodalma szerint hosszú vándorútra kényszerül; keres valamit: élet italát, csodamadarat, tündérleányt. Nem tudja róluk, hol találhatók: vagy oly messze kell mennie, hogy vándorlása alatt kérdezősködésre szorul. Kietlen pusztaságon, vagy erdő rengetegében kunyhóra, (palotára) lel s az abban lakó, akár jóakaró, akár ellenség, meglepetten kérdi tőle: „*Hol jársz itt, a hol a madár sem jár?*“ Magyar szövegeinkben 23 ízben fordul elő szinte azonos szavakkal. Külföldi megfeleléseire csak a következő helyeken találunk: — Egy Pápay József közölte osztják mesében kérdi az állatsógorokhoz vetődő hőstől a ház ura: „Magános házban lakó ember, ezen a madár sem járta földön mit keresvén jársz?“ (Nyt. Közl. 1907. 168.) Zürjén szövegek közt: Iván császári betoppán egy anyókához s ez így szólítja meg: „Erre semmi-féle állat nem futott, sem madár nem repült, hát te honnan kerültél ide?“ (Finn-ugor Füz. 19. sz. 154.) Fréd. Macler a Kaukazusból közli a kis Mirza meséjét, a hol a tündérleány mondja a beköszöntő hősnek: „Ó, halandó föld szülötte, madár a szárnyaival nem tud idejutni, te hogyan jöttél ide?“ (Revue des Tradit. pop. 1904. 337.) Lesgiai csecsencz mesében (Zbornik Kavkaz, XXII. 3. sz. a.) a vakmerő legény eljut a kart-ok (óriás szörnnyek) országába; fáradtan egy fatövében elalszik s a kartok köréje gyűlve, tüpregenek, vaj' ki lehet? „a ki idegentül behatolt földjükre, a hol még a vidékükön átrepülő madárnak is vámul, szárnya tollát kell leejtenie?“ Hasonló módosulással Thedo Radzikašvili gyűjteményében (Tiflis, 1909. után A. Dirr: Kaukas. Märch. 1915. 64.): „Madár nem meri országomat átrepülni, micsoda teremtés vagy te, hogy ide merészkedtél?“ Chalatianz örmény meséi közül egy „Ózike“ típusában százéves boszorkány kérdi a vándor leánykától: „Tollas madárnak, csúszó-mászó kígyónak lehetetlenség idejönni, mi módon mertél te idelépni?“ (Gopesa L. ford. Olcs. Kvtár 1619. füz. 8. u. o. később más mesében 23. és 25. ll.-on). Radloff szibériai nagy gyűjteményében (Proben der Volksliteratur . . . IV. 16. 27. 28. 31. ll.) kirgizek és tatároktól közöl számos, versekkel kevert, félig hős mondai, félig mesés történeteket. Egyik kirgiz hős kietlen sivatagra kerül: „olyan kiégett pusztaságra, melyet semmi madár át nem tud repülni“. A formula ott még öt ízben előfordul. Nem tipikus kérdések ugyan, de hogy itt csak a mesemondó énekes átköltése változtatott az eredeti formán.

igazolja az Altain Szümä története (u. o. 94. 95. ll.), a hol a vendéglátó gazda így tanítja ki a vitézt: „Látod ott messze azt a felszálló füstöt? Az 700 Jilbägän (óriás szörny) lélegzete. Ezeken túl él az anyjuk. Hogyha ehez el tudsz jutni, ülj le a küszöbre és kérdezd meg: Hallod-e, öreg, vándor utas vagyok, a ki errefelé az utat nem ismeri, mutasd meg, merre menjek? A Jilbägännek anyja pedig azt fogja mondani: A mi országunk olyan, hova szárnyas állat nem repül, lábas állat el nem jut, ki ia-fia vagy, hogy ide kerültél?” (94. l.) Ugyan-e mondás később szószerint ismétlődik, a mi állandósult volta mellett tanuskodik. Itt már a helyzet is, a kérdés formulázása is azonos a mi közhelyünkkel.

A mint az összeállításból látható, formulánk, a mely mindenütt a mesék ugyanazon jeleneténél bukkan fel, megvan: osztják, zürjén szövegekben, a Kaukaszus különböző törzseinek folklóréjában, feltűnik azután Dél-Szibéria kirgiz és tatár népcsoportjai közt. Az egyezések helyes értékeléséhez tartozik azt is tudnunk, hogy ez említett népek meseanyaga igen csekély mértékben van felgyűjtve; többnyire nyelvi anyag szerzése céljából jegyezték fel tőlük különböző szövegeket, közöttük elvétve meséket is. Ha viszont ezzel szembeállítjuk azt a tényt, hogy a roppant gazdag felgyűjtésű indus, perzsa és arab népi epikai termékekben e közhelynek nyoma sincs és éppúgy nincs az egész európai mesekincsben, bár ugyanezt a jelenetet számtalan változat ismétli, alig lehet kétségünk aziránt, hogy ez egyezések véletlen művei nem lehetnek, különösen ha hozzávesszük úgy a: „Szerencséd, hogy anyádnak neveztél . . .“, a „Hunyd be a szemed — nyisd ki a szemed“ s különösen a „Hol volt, hol nem volt . . .“ mesekezdetnek *ugyane* helyeken és népeknél való kizárólagos előfordulását.

Népmeséinkben az itt tárgyaltakon kívül alig akad több oly szembetűnő állandó mondás, a mely az epikus tartalommal nem lenne szorosabb kapcsolatban. A mi művelt osztályunk ismeri ugyan még a „kőd előttem, — köd utánam“ közhelyet; ez azonban nyugaterópai eredetű, ott elég gyakori, viszont keleten nyoma sincs s mi is nyugati forrásokból származó meséskönyvekből ismertük meg. Jellemző azonban, hogy népünk a mondást nem ismeri, a mesék e fordulatánál nem használja, legalább az eddig közölt, megbízhatóan népi eredetű meséinkben egyszer sem fordul elő.

Összefoglalva most már az itt egybeállított adatsorozat tanulságait, először is megdől Polivka idézett osztályozása. A magyarság mesefolklóréját tekintve, nem tartozhatik a Balkánhoz, minthogy annak velünk szomszédos délszlávságával mélyebb rétegű kapcsolatai nincsenek; a törökséggel vannak ugyan, de

mindkettő gyökérszáalai egymástól függetlenül messze keletre nyúlnak vissza és csak ott fonódnak össze. Ugyancsak nem csatlakozhat a magyarság az orosz területességhez sem, mert ennek eredeti szláv folklóre-elemeitől a mi hagyománykincsünk merőben idegen. Találtunk azonban egy nagyobb földterületet, a mely a Kaukázus hegyrendszerének egész kiterjedését magában foglalja; innen észak-keletnek széles sávban felnyúlik az Ural középgerinczéig; e központi földdarabból azután nyúlványokat bocsát egyrészt keletfelé, a „Népek kapuján“ át Előázsia középrétegeiben Tibetig, másrészt délnyugatnak Szírián, Kisázsian keresztül az európai törökökig. E földterület folklóreja egységes alapelemeket őriz s minthogy ez elemek máshol sem egyenkint, sem együttesen nem fordulnak elő, különálló folklóre-területnek kell minősíteniünk. Ennek azután egy az összefüggéstől elszakadt s önmagában elszigetelt foltja a mi hazai területünk. A mint nyelvészeink a szók és szerkezeti rokonságok alapján megállapíthatták kapcsolatunkat nyelvrokainkkal, népmeséink ez ősi elemei viszont a jelzett földdarab népeivel való összefüggésre utalnak; legalább is arra, hogy a most ama területeken lakó népekkel valamikor, esetleg más telephelyen szoros ethnikus érintkezésben kellett állnunk. A mesekutatónak egyelőre nincs módjában a magyarság archaeológiájának kérdését tovább oldogatni; ahoz a humanista tudományok különböző nyomokon haladó, de egy célratörő további munkássága válik majd szükségessé.

Magára a magyar folklórerre, szorosabban meséinkre vonatkozóan azonban vonhatunk le az előzőkből még néhány, érdemileg nem lényegtelen tanulságot. Mindenekelőtt azt, hogy az adatok igazolása szerint formuláinkat a környező szomszédos népek nem ismerik, de messze keleten vannak megfelelői: eszerint szólásmondásaink itt a haza területén nem keletkezhetek, hanem már meg kellett lenniök ethnikumunkba olvasztva a honfoglalás idején; magunkkal kellett hoznunk, éppúgy, mint ugor és török szavainkat, melyek ma szintúgy használatosak. Ez ősi rokonságra vall végül az a tapasztalat is, hogy ott keleten az idézett mesék telve vannak a 40-es szám emlegetésével, a mely vonás, mint Roscher kutatásai kiderítették, a mohamedánismussal (VIII.—X. sz.) kerültek ama népek folklórejába s ennek viszont a mi meséinkben sehol nyoma nincs; a mi szinte döntő bizonyíték kapcsolatunk igen korai volta mellett. Minthogy továbbá a formulákat magukban, mesék nélkül nem hozhattuk, kellett magunkkal keletről meséket is hoznunk s ha már a formulák így fennmaradtak, nem valószínű, hogy ez ősi meséink nyomtalanul kivesztek volna az emlékhagyományokból. A mese helyhez és időhöz nem kötött pusztá

epikum, ezért is marad fenn bárhol bárminő viszontagság, idők változásai ellenére régi formájában a tűzhely-hagyományok szívos megtartó ereje folytán, a mint ez a legújabb angol kutatók (Hartland, Andrew Lang, Frazer, Macculloch) eredményeiből is kiderül, a kik az európai mesékben egymásután ősprimitív népek szokásformáinak szakasztott mását mutatják ki.

Népünk sorsa itt a haza földjén kétségkívül a legviharosabb, legtöbb szenvedéssel megvert volt az összes európai népeké között; ámde hogyha változások, sorscsapások fel is forgatják a köznép életviszonyait, legkevésbé tudnak hagyományaihoz, lelki kincseihez férközni. Ha tehát összevető mesekutatásaink folyamán akadunk nálunk olyan mesetypusokra, motivumokra, melyek ama keleti területeken is honosak és változataikban a mieinkhez legközelebb állók, e tartalmi elemeket is bizvást ősinék tekinthetjük. Ilyen pedig akad nem egy. Részletes kimutatásukat máskorra tartva fenn, itt csak futólag említjük meg, hogy a *Fehérlófia* nálunk ismert változata, a *Sárkánycsalád* typus és a *Hajnalkötöző királyfi* meséje bizonyulnak egyelőre olyanoknak, melyeket ősmeséinknek tekinthetünk; nem említve a kisebb elemek, mesevonások sorozatát, a melyek nemzetközi s így közelebbiről meg nem határozható typusokba ékelve, úgy villannak onnan elő, mint a szürke közetbe ágyazott nemes érc-szemecskék.

Újabb adalékok Ovidius magyarázatahoz.

(Kivonat Némethy Géza r. tag 1921. november 7-én tartott felolvasásából.)

1907-ben adtam ki Ovidius *Amores*-ének magyarázó jegyzetekkel ellátott kiadását, 1913-ban Ovidius *Tristia*-jához, 1915-ben az *Epistulae ex Ponto*-hoz írt kommentáromat.¹ E munkáimban azt a célt tűztem ki magam elé, hogy Ovidius említett műveit, a melyeket a kommentátorok már régen méltatlanul elhanyagoltak, rövid *verbalis interpretatio*-val lássam el. De igaz a példaszó: *dies diem docet*; azóta is sok mindenre rájöttem, a mi akkor még nem volt előttem teljesen világos és így, mivel a mai nehéz viszonyok közt új kiadásokra gondolni sem lehet, fölmerült a szüksége annak, hogy e kommentárokhoz legalább egy rövid pótfüzetet adjak ki. Így született meg mostani értekezésem, melynek latin címe lesz: *Supplementum*

¹ P. Ovidii Nasonis Amores, edidit, adnotationibus exegeticis et criticis instruxit. Budapest, Akadémia, 1907. — Commentarius exegeticus ad Ovidii Tristia. Uo. 1913. — Commentarius exegeticus ad Ovidii Epistulas ex Ponto. Uo. 1913.

commentariorum ad Ovidii Amores Tristia et Epistulas ex Ponto.
 — Különösen pedig felhívom a tudós világ figyelmét ezúttal a *Tristia*-hoz írt kommentár függelékére (132. és köv. ll.), a hol Ovidius számkivetésének okát tárgyaltam s a melyről e művem német bírálója, H. MAGNUS a *Berliner Philologische Wochenschrift* című kritikai folyóiratban így nyilatkozott (1920. évi foly. 160. l.): „Schon früher ist Ovids Schicksal mit der Verbannung von Augustus Enkel Agrippa Postumus in Verbindung gesetzt worden. Nun brachte nach Tacit. Ann. I. 5. (die Erzählung klingt wie ein Roman) das Eintreten für den Agrippa, dem Gönner Ovids, Fabius Maximus, den Tod. Da aber Ovid sich selbst anklagt (*Ex Pont.* IV. 6, 9. f.), dem Fabius habe der Versuch, ihn zu retten, das Leben gekostet, so muss durchaus Ovids Verschuldung mit der Verbannung des Agrippa Postumus (7. v. Chr.) eng verknüpft gewesen sein. *Die Vermutung eines Zusammenhanges mit den Verfehlungen der jüngeren Julia ist also jetzt, dank Némethy, endgiltig erledigt, der undurchdringliche Schleier, der das düstere Geheimnis deckte, wenigstens durchsichtiger geworden*“.

Bírálóm véleménye szerint tehát sikerült volna az Ovidius számkivetésére vonatkozó, eddig uralkodó hypothesist, a *Boissier-félét*, mely a számkivetés okát Augustus unokájával, az ifjabb Juliával hozza kapcsolatba, végleg megdöntennem s helyébe az eddig méltatlanul mellőzött Agrippa-hypothesist egyedül elfogadhatóvá tennem. Most tehát ebben az irányban kell folytatni a kutatást s én ebben az értekezésben igyekszem is az Agrippa-hypothesis mellett újabb argumentumokat hozni fel, hogy a további kutatás munkáját az utódoknak megkönnyítsem.

A magyar honfoglalástörténet irodalma.

(*Hóman Bálint* 1. tag 1921. december hó 12-én tartott felolvasásának kivonata.)

A magyar honfoglalástörténet irodalma az egykorú byzáneci császárirók és nyugati annalisták feljegyzéseivel kezdődik. A byzáneciak a nyugatra költözés és honfoglalás okát az adott bel- és külpolitikai viszonyokban, a besenyő-bolgár támadás következtében előállt kényszerhelyzetben keresik. A nyugati írók ösztönös és céltudatlan rablóhadjáratokat látnak a honfoglalásban s az ezt követő portyázásokban. Okát és célját a haragvó és büntető Isten akarátában vélik felismerni. A középkori hazai krónikásirodalom — a hagyományok alapján — a hún-örökség visszafoglalására irányuló hódító hadjáratot, tudatos politikai cselekvést lát a honfoglalásban.

A késő középkor és a XVI—XVII. század történetírása a *Bonfini* átdolgozásából ismert XIII. századi magyar krónika elbeszélését veszi át minden kritika nélkül. A XVIII. század közepén — *Konstantinus* császár művének és *Anonymus* Gestájának felfedezése után — a kutatás központjába e két becses forrás került. A legutóbbi két században tudósok hosszú sora foglalkozott a honfoglalástörténet problémáival, de egységes felfogás nem tudott kialakulni. A szakirodalmat a kütfőkritikában, tárgyi kritikában és történeti felfogásban egyaránt megnyilvánuló véleményeltérések és ellentétek jellemzik, a mik a honfoglalástörténet alapproblemájának ellentétes megítélésére vezethetők vissza.

A honfoglalástörténetnek ez az alapproblemája a politikai tudatosság kérdése.

A hazai krónikák, elsősorban *Anonymus* tekintélyére támaszkodó orthodox nemzeti történetírás *Dezsericzky*től *Szabó Károlyig* tudatos politikai elhatározás, diadalmas hódítóhadjárat eredményét látja a hún-magyar nép honfoglalásában. Főfeladatának az irányadó forrásként használt *Anonymus* igazolását tekinti.

Kritikai történetírásunk megalapítója, *Pray György*, viszont a byzáncezi császárok műveit tekinti irányadó forrásoknak s a hazai krónikákból csak az ezekkel egyező adatokat fogadja el. A *Thuróczinál* hagyományozott krónika iránt elnézőbb. *Anonymus*t kissé skeptikusan bírálja. Bár nem ejti el a hún rokonság eszméjét, a tudatosság kérdésében is a byzánctiak nyomán halad.

A honfoglaláskori nyugati források tekintélyére támaszkodva, indítottak támadó hadjáratot a magyar hagyomány, krónikásaink és a magyar nemzeti történetírás ellen *Schlözer* vezetésével a magyar nyelvet, forrásainkat és történeti kultúránkat nem ismerő német tudósok. A felmeztelen, nyersbűsevő, barbár hordának rajzolt magyar nép megjelenése és ösztönös, céltudatlan rablóhadjáratnak vélt honfoglalása az ő szemükben egyértelmű a germánok továbbterjeszkedésének és áldásos culturmunkájának megakadályozásával. A magyarok és németek harcában az ázsiai vadság és a nyugati műveltség kárhozatos harcát látják. Túlzó kritikájuk és ellenséges felfogásuk hagyományossá vált a német szakirodalomban. E szellemben dolgoztak *Dümmler*, *Büdinger*, *Rössler*, újabban *Kaindl* és *Marquart*.

A németek felfogását sajátították ki *Palacky* és panszláv követői, kik az állítólagos dunai szláv culturvilág pusztulásán keseregnek, másrészt azonban szinte jövőbelátó politikai tudatosságot, a panszláv egység elleni merényletet ismernek fel a honfoglalásban.

A hagyományos álláspontot képviselő nemzeti történetírás — *Katona István*, *Engel*, majd *Szabó Károly* vezetése alatt — sikerről vette fel a harczot a hyperkritikus németekkel és szlávokkal, míg ezek a történettudomány terére kalandozó magyar nyelv tudósokban nem kaptak értékes segítő-csapatokat.

Az ellentétes felfogások küzdelmének a XIX. század második felében új tápot és új fegyvereket adott a magyar nyelv és nép eredetét kutató nyelvtudomány. *Budenz* és *Hunfalvy* módszeresen megalapozott eredményeiről, a finn-ugor-magyar rokonság nyelvtudományi tényéről a magyar közvélemény ellen-szenvvel, a történettudósok idegenkedve vettek tudomást. *Szabó Károly* és követői a történeti források egyoldalú és gyakran kritikátlan felhasználásával történettudományi alapon igyekeztek a hún-magyar azonosság tanát megvédeni s a finn-ugor eredetet czáfolni. Másfelől *Vámbéry Ármin* a magyar nyelv török kölcsön-szavaira, kétes értékű néprajzi analógiákra és önkényes forrás-magyarázatokra támaszkodva, elevenítette fel *Pray* török-magyar rokonsági elméletét, élesen támadva a finn-ugor elmélet híveit. A tagadás, kételkedés és támadások vitára vezettek. *Budenz* mindig a nyelvtudomány terén maradt s a módszeres tudós biztosságával verte vissza a támadásokat. *Hunfalvyt* azonban az ellenfelek érvelésmódja az őstörténet mezejére csábította. Hiányos és egyoldalú forrásanyagra, elfogult tudósok ítéletére támaszkodva, igyekezett új eredményekhez jutni. A német hyperkritikusok — különösen *Roessler* — forrástani ítéleteit minden alaposabb kritika nélkül, magáévá tette, mert ellentétet vélt felismerni a magyar nyelv és a nép nagy tömegének kétségtelen finn-ugor származása és a magyaroknak a hazai krónikákban hagyományozott hún eredete, illetőleg a magyarok eredeti hún-hagyománya közt. E téves praemissából kiindulva indítottak ő és követői — *Riedl*, *Borovszky*, legújabbban *Király György* — irtóhadjáratot minden hazai hagyomány és krónikás forrás ellen.

Hunfalvy és tanítványai philologiai, irodalomtörténeti és ethnologiai érdekből kiindulva, megdöntik minden hagyomány hitelét. Másfelől azonban a németeknek a hivatásosan rabló magyarokról alkotott felfogásától is idegenkedtek. Ezért az ethnologus vagy sociologus történeti iskola módszerével igyekeztek megrajzolni a honfoglaló magyarok és a honfoglalás képét. Végzetes tévedést követtek azonban el, midőn — mellőzve az egykorú és visszakövetkeztetésekre módot adó későbbi történeti források bizonyosságát — a honfoglalóknál sokkal alacsonyabb kultúrszínvonalon élő, összefoglalókat üző rokon finn-ugor népek történetéből merítették analógiákat. Tetézte e tévedést

Vámbéry, ki hasonló módszerrel a belső ázsiai vad tatár törzsek gazdasági, társadalmi és politikai szervezetének analogiájára rajzolja meg a rabló magyarok honfoglaláskori történetét. Ő egyébként a hagyományrombolást utolsó, silány művében már valósággal a nemzetgyalázásig fokozza. E rosszul értelmezett ethnologus történetírás hálás talajra talált a XIX. század végén a „culturtörténeti“ ismeretre vágó s az örökös harcz és háború körül forgó romantikus történetírást alaposan megunt, művelt közönség lelkében, melynek ily irányú szükségleteit sem a nemzet, sem a német honfoglalástörténetírók nem elégítették ki.

A vita hevében a felek egyike sem maradt ment a súlyos módszertani tévedésektől. Következményeiben legnagyobb tévedésük mégis a nyelvi és történeti kérdések kelleténél szorosabb összekapcsolása volt. A vitában résztvevők valamennyien elfogadták *Hunfalvy* axiómaként hirdetett alapvető tételét: a finn-ugor származás és hún hagyomány, illetőleg a nyelv ugor eredete és a nép ugor-török keveredése közti ellentét hypothezisést. Így a nyelv került a kutatás központjába, a történeti szempontok háttérbe szorultak és másodrendű részletkérdések elterelték a figyelmet az alapvető történettudományi problémákról.

Történetírásunk hivatott képviselői — egy-két kivétellel (*Salamon, Karácsonyi*) — tartózkodtak a szélsőséges felfogások követésétől, de hatásuk alól menekülni nem tudtak. *Pray* forráskritikai módszerét követve, az ellentétes irodalmi vélemények és elméletek kritikai egyeztetését tekintik a módszeres történetírás feladatának. Ezek az egyeztető törekvések tükröződnek vissza a mult század két utolsó évtizedének s a millennáris éveknek irodalmában, az őstörténeti és honfoglalástörténeti monographiákban (gr. *Kun, Thury, Márki*), a hünmonda gót, szláv, avar átörökitését vitató elméletekben (*Petz, Bleyer, Sebestyén*), az ősfoglalás és telepítés kérdésének áthidalására törekvő székely-elméletekben (*Nagy Géza, Sebestyén, Thury*) és többé-kevésbé a monda- és forráselemzésekben is (*Marczali, Nagy Géza, Sebestyén*). Az egyeztető irány legnevesebb képviselője, *Marczali Henrik*, a nemzeti krónikában fenntartott ősi hagyomány helyes értékelésével s az ugor-magyar-ságra átalakító hatást gyakorló török keveredés elismerésével foglalkozik az ősi történet problémáival. Az Anonymus-problema és székely kérdés megítélésében azonban *Hunfalvyék* szélső álláspontjára helyezkedik. Forráskritikai és tárgyi ítéletein egyaránt kimutatható *Pray* kiegyenlítésre törekvő de némely forrásokat túlbecsülő, másokkal szemben kissé skeptikus kritikájának hatása. Az egyeztető iránynak nagy érdeme, hogy tárgyi-
lagos bírálatával a vitában felvetődött értékes gondolatokat, szempontokat és forrásokat előkészítette a későbbi kutatás szá-

mára. Positiv eredményt mégsem ért el. Az ellentétes vélemények mindenáron való kiegyeztetésére irányuló törekvés, akárcsak a vitázók egyoldalú kritikája, subjectiv értékeléseknek, speculativ elméletek kialakulásának útját egyengette s ez a speculativ szellem útját állta az alapkérdések együttes és módszeres feldolgozásának.

Az egyoldalú forrásanyagra, kétes értékű analógiákra és visszakövetkeztetésekre, subjectiv ötletekre és idegen tudományok megállapításaira felépített elméletekkel szemben a speculativ egyeztetés nem vezethetett eredményre. Rideg és tárgyilagos kritikára, a források és tények új, minden speculatiótól független, empirikus úton nyert értékelésére, a történeti ismeretek teljes revíziójára volt szükség. Ezt a szükségletet már a hetvenes és nyolczvanas években virágkorát élt tudós nemzedék sok jeles tagja felismerte, de *Pauler Gyula* volt köztük az egyedüli, ki e szükséglet kielégítésére is rideg következtetésséggel törekedett. Belátva a honfoglalástörténet addigi eredményeinek tarthatatlan voltát s a viták és egyeztető törekvések meddőségét, *Comte* positivista philosophiájának és *Giesebrecht* exact kutató módszerének hatása alatt visszatért az eredeti forrásokhoz. Ezeknek új vizsgálatától és értékelésétől várt új és megbízható eredményeket. Bár a részletekben ő sem mindig tud szabadulni az elődök és kortársak elméleteinek hatása alól, mind a forrástani, mind a tárgyi kérdéseket új és önálló vizsgálat tárgyává tette. A forrásokat — tekintet nélkül a korábbi kétes eredményekre — újra értékelte. A hazai hagyomány és krónikák forrásértékének tisztázását elvi értékű megállapításokkal vitte előre. Az objectivitásra való törekvés eredményeként néha a túlságig mereven ragaszkodik az esetlegesen korunkra jutott hiányos forrásanyaghoz és nagyon óvatos a történeti combinatióban. Ez akadályozta a tárgyi kérdések teljes kifejtésében. Mégis kitűnő történeti érzékkel vetett fel új szempontokat és állapított meg új eredményeket. Felfogásában és módszerében ridegen érvényesülő, sajátos positivismusa adatszerűvé, színtelenné, sőt a laikusnak unalmassá teszik előadását. Különösen összefoglaló műveiben érezzük az egyeztető irány jeleseit jellemző színes és vonzó előadás hiányát. Néha a szárazságig menő szakszerűsége, kíméletlen kritikája miatt még szakkörökben sem lehetett népszerű történetíróvá. Felismerte azonban a történettudomány korszerű feladatát a tényeknek új értékelés alá kerülő eredeti forrásokra támaszkodó, új és önálló kritikájában. Megalapítójává lett egy új történeti iskolának, mely a részletkérdések új, kritikai vizsgálatával igyekezett és igyekszik a honfoglalástörténet homályos pontjaira világosságot deríteni.

A legutóbbi évtizedek honfoglalástörténeti irodalmát, a *Pauler*-iskola munkásságát — mint általában e kor specializáló tudományosságát — a synthetikus érzék és összefoglaló szempontok hiánya s az exact kutatómódszerre támaszkodó alapos részletmunka jellemzi. A forrástani kutatások legnevezetesebb eredménye a korábban felhasználatlan közvetett források — a nyelv, földrajzi nevek, népszokások, stb. — és ethnologiai analógiák jelentőségének felismerése és módszeres kibasználása, továbbá a már ismert írott források új kritikai értékelése. A hazai krónikák s a bennük fenntartott hagyományok természetének és keletkezésük körülményeinek tisztázása nagy lépéssel vitte előre a tudományt. Újraértékelésükben döntő szerep jut annak a felismerésnek, hogy bennük nem az egységes nemzeti mondaköltészet, de nem is a tudákos irodalom termékeivel, hanem különböző vidéken létrejött helyi és nemzeti hagyományokkal állunk szemben. A hún-hagyomány megítéléséhez új perspektívát nyitnak a hún-bolgár-magyar kapcsolatokat feltáró kutatások. E forráskritikai eredmények mellett a tárgyi kérdések megoldása felé is jelentős haladás történt. Különösen a nyelv-, jog- és gazdaságtörténeti részletkutatás szolgáltatott fontos új adatokat és szempontokat. A szorosan vett honfoglalástörténeti kutatás mellett a XI—XIV. századi intézmények és jelenségek módszeres vizsgálata is értékes eredményekkel járt. Ezek megismerésével lehetővé vált, hogy azokból — a százados fejlődési folyamat figyelembevételével s az egykorú források ellenőrzése mellett — biztos következtetéseket vonjunk az ősi gazdasági, társadalmi és politikai szervezetre s a honfoglalás eseményeire.

A részletkutatás gazdag eredményei módot adnak a honfoglalástörténet alapproblemájának, a politikai tudatosság kérdésének új, krifikai megítélésére s ezzel az egész problema-complexum összefoglaló feldolgozására. Bár a részletekben itt-ott még hézagokat látunk, ma már elérkezett az új synthesis ideje.

Fejezetek újabb regényirodalmunk történetéből.

(Kivonat *Szinnyei Ferencz* 1. tagnak 1922. januárius 2-án tartott előadásából.)

A felolvasott fejezetek, vagy inkább fejezet-részletek a *Magyar Irodalomtudomány Kézikönyvének A regény és novella fejlődése* cz. részéből valók. Az óriási anyagot igen szűkre szabott terjedelemben tárgyalhatta a szerző s így az egyes írókról csak rövid, általánosan jellemző összefoglalásokat adhatott, a részletekből pedig csak annyit, amennyit az általános jellemzések megvilágítására és színezésére szükségesnek látott.

Bemutatja a Herczeg Ferenczről, Gárdonyi Gézaról s két legkiválóbb modern nőírónról, Kaffka Margitról és Tormay Cécileről szóló méltatásokat, melyekben többek közt a következőket mondja.

Herczeg energikus, aktív természet, melynek fővonásai a világos és élesen figyelő, sokoldalúan művelt elme, a nagy emberismeret, ironikusan kritikai szellem, erős önfegyelem, az érzés finomsága minden érzelgősség nélkül.

Regényeinek és novelláinak hőseiben hasonló jellemvonások mutatkoznak: correct gavallérok, érzelmeiket ritkán árulják el, a legválságosabb helyzetben is tudnak uralkodni magukon, egyenesek, bátrak, energikusak, sokat adnak a külső formákra s a társadalom véleményére, intelligensek és elmések. Nőalakjai is inkább eszesek és józanok, mint érzelmesek, inkább erős akaratúak, mint gyöngéden nőiesek, inkább elmés-ségre, ironiára, mint ábrándozásra hajlók. Ezt a kedvelt férfi- és női típusát természetesen számos egyéni vonással árnyalja. s másfajta jellemeket is kitérően ábrázol. Jellemrajzai rendkívül elevenek és határozott vonalúak. Lélekrajzai eleinte kissé vázlatosak voltak, de csakhamar elmélyültek. A nehézkes analisisztől menten, könnyedén és kiváló művészettel rögzíti meg a lélek röpke hangulatait, de mélyebb érzelm- és gondolat-árnyalatait is. Az *arany hegedű* öntudatlanul színészkedő, kameleonszerű női főalakja és puhalelkű kapitánya pl. legfinomabb lélek- és jellemrajzaink közé tartoznak.

Elbeszélő-tehetség dolgában Jókaival és Mikszáthtal vetekszik. Előkelően könnyed, választékosan egyszerű, elmés. minden hatásvadászattól, romantikus pathostól ment. Néhány szóval tud jellemezni, hangulatosan leírni, egy jelenetet élénk állítani. Sohasem bőbeszédű, mindig világos, tömören szabatos és természetes. Történeteinek csak néha érzünk némi kiszámított-ságot. Kerüli a regényesen ríktót, inkább tompított színekkel dolgozik, de azért mindig érdekesen, fordulatosan, szellemes pointe-ekre törekedve, helyenként pompás humorral és ironiával mesél. Ha tárgyával nem tud is bennünket mindig lekötni, előadásának művészetével mindig megkap.

Stilusán eleinte meglátszott, hogy anyanyelwe nem volt magyar, de gondos tanulmánynyal csakhamar eltüntetett minden szépséghibát nyelvéből, s ma legjobb stilisztáink egyike. Prózája szabatossága mellett a művelt társalgási nyelv művészi színvonalra emelése, hajlékony, előkelően folyamatos, színes és hangulatos, ha kell, tösgyökeresen magyaros, vagy archaikusan egyszerű.

Gárdonyi azok közé az írók közé tartozik, kiknek minden munkája egyéniségüket tükrözteti. Ő a mélyen gondolkodók és

igazságkeresők egyike, akik az élet nagy problémáit kutatják. Ebben a kutató munkájában egyrészt Shopenhauerre, Tolsztojra s a buddhizmusra, másrészt és legfőképpen a természet s az emberi élet jelenségeinek és a maga lelkének tanulmányozására támaszkodik. Sokat tapasztalt, sokat csalódott, érzékeny, kevésbé energikus s mind jobban magába vonuló lélek, a ki az életet meglehetősen szomorúnak találja, melyben sokkal több a fájdalom, mint a boldogság. Az ő szemében a sors jálékszerei vagyunk, s küzködésünk czéltalannak látszik. Életfelfogása a Keményével rokon, de nem oly sötét és tragikus, inkább mélabúsan resignált, resignatióját azonban enyhíti philoszophikus megnyugvása és a természetfölöttinek, az életen-túlinak vigasztaló sejtelme. A nagyon sötét pessimismustól megóvjva a természet szépségeinek, az emberi lélek nemes tulajdonságainak szemlélete, az emberek, állatok és növények szeretete s mély részvéte a szenvedők iránt. Ebből a szeretetből fakad kissé kesernyész, de mindig megértő, meleg humora, mely mint egyik legjellemzőbb tulajdonsága, különösen vonzóvá teszi elbeszéléseit.

Ez a folyton fejlődő, gazdagabbá és mélyebbé váló egyéniség, mely a Jókai és Mikszáth hatását csakhamar leküzdötte, fő oka munkái, főleg az érettebbek el nem múló varázsának és értékének.

Stilusa magyarosság dolgában mai napság szinte páratlan. A népnyelv szó- és szólamkincsét Arany János óta más írónk nem ismerte és nem használta fel annyira, mint ő. Nyelve mindig népies zamatú, de egyéni is, sokszor egyszavas mondataival, eredeti, magacsinálta összetételeivel és képzéseivel. Kissé különczködő, népies nehézkességgel és darabossággal mozdul s ezért néha egyszínű.

Kaffka Margit a forrongó, túlságosan érzékeny, agyonművelt, önelemző, modern lélek typusa, mely régi ideáljait elvesztette, s újakat még nem talált, mely keresi helyét az életben, s keresi az élet értelmét, de szilárd lelki nyugvópontot nem talál. Hidegen éles megfigyelő, ki kegyetlen tárgyilagossággal mindent meglát s mindenkit szinte pörére vetkőztet, mikor legkényesebb lelki titkaikat kitergetti előttünk és sokszor sértően őszinte véleményét minden habozás nélkül megírja róluk. Mesterien finom lelki arczképeket fest, de az ember lelki életének bonyodalmaiba sokszor szinte beleszédül, s pontos megértetés céljából mindent a legkisebb gyökérszálig elemelve, néha elveszti tiszta látását. Regényeiben és novelláiban mindig a modern lélek bonyolult problémáival foglalkozik erősen hangsúlyozva az eroticumot. Ez is a modernnek egyik tipikus sajátysága. Alakjainak elfojtott, vagy ki-kitörő, néha

beteges érzékiségét kedvtelve, sokszor fölösleges és bántó szókimondással, szándékos durvasággal rajzolja.

Tormay Cécile igen művelt és finom művészlélek, de a modernnek ideges nyugtalansága nélkül. A legfinomabb hangulatrezgések iránt is érzékeny, de az átélt vagy átérzett lelki tartalmat nem adja a maga nyers, vagy homályosan vibráló közvetlenségében, hanem mindig művészileg tökéletes formába önti. Ez a forma majdnem olyan fontos neki, mint a tartalom. Minden munkáján megérzik a művész izlése és öntudatossága anélkül azonban, hogy ez a tartalom rovására aprólékos formacsiszolgatássá válnék. Másik kiváló és feltűnő sajátysága műveinek erős lyraisága. Lelkében a külső és belső világ minden mozzanata erős hangulatot kelt s ezen a hangulaton átszűrődve ölt alakot. Kiábrándult szemmel nézi az életet, mely többnyire nem azt adja az embereknek, a mit várnak tőle. A sors többnyire kegyetlen irántunk. Kevés boldog és sok szomorú óránk hamar elröppen, s csak az emléküik marad, de az soká él, szinte halálunkig. Történeteit ez a szelid, de néha komorságba csapó melancholia színezi annyira egyéniekké. Ezért tudja annyira beleélni magát az öregek hangulataiba, kik már csak emlékeikben élnek. A véletlenek és esetlegességek mélyén meglátja az örök emberit. Ez a mélyen-látás s egyszersmind az élet fölé emelkedés újabb elbeszéléseiben megkapóan mysticus symbolis-
mussá finomodik.

Rövidmondatos, határozott stílusa újszerű szókapcsolataival, erős hangulatot keltő képeivel egészen modern, de a nyugatosokétól művészi mérséklete által különbözik.

Liszt Ferencz gondolatvilága.

(Kivonat *Pauler Ákos* lt. 1922. januárius 9-én tartott felolvasásából).

Liszt Ferencz 1811 okt. 22-én született Doborjánon, Sopron megyében. A zongorajátékával korán feltűnést keltő gyermek Bécsbe, majd Párisba kerül zenei kiképzése céljából. Gondolatvilága fejlődésének kiindulópontja erős katolikus hite. A huszonegyéves ifjú a földi életet merő abnormitásnak mondja; a valódi élet csak a halál után kezdődik. „A jövő egyházi zenéjéről“ írt tanulmányában (1834) a zenétől azt várja, hogy ne a tömeg tetszését keresse, hanem vezesse az emberiséget. Két forrása legyen: a nép, vagyis a népdal és Isten, vagyis a vallás. Az új zene egyesítse a templomot a színházzal. A művész hivatása papi jellegű: nemesítenie kell az emberiséget. A harminczas évek közepe táján George Sand hatása alatt katolikus hite ingadozást mutat: az Egyházat többé

haladni nem képes, lassú kimúlásra ítelt szervezetnek mondja (1835). Belép a szabadkőművesek közé (1841). De ismét a művészet az, mely korábbi hitét visszadja azáltal, hogy a katolikus élet és világfelfogás teljességére hívja fel figyelmét. Genfben elborzad a protestáns istentisztelet művészietlen ridegségén, mely mitsem képes nyújtani, „a katolikus áldozat végtelentl rejtelmes mélysége helyébe“. A művészet jelentősége mindinkább nő szemében: benne az örök szeretet megnyilvánulását látja, mely a világ rejtelmeinek átértésére képesít bennünket, tehát világnézetet is van hivatva adni. Szükségképen merül fel tehát Liszt Ferencz elméjében a *zene* és a *gondolat* viszonyának kérdése, s így a programzene problémája. Hosszas vizsgálódás után arra az eredményre jut, hogy a zene nem fejezhet ugyan ki közvetlenül és egyértelműleg valamely alapeszmét. mindazonáltal van gondolatébresztő hatása s az alkotó zenész jogosan tünteti fel a mű címében azt az ideát, melylyel kapcsolatban született meg szerzeménye.

A művészet e magasztos felfogása komoly köteleességeket ró a művészre. A lelkiismeretes művész élete ennél fogva szükségszerűleg folytonos gyötrődések láncolata. Hiszen különben is, bárhova megy, egy szebb világ száműzött vándorának érzi magát. Újabb lépést tesz Liszt a művészet mibenlétének felismerésében, midőn Wagner Richardot megelőzve kimondja egy, Berliozhoz írt levelében (1839) az összes művészetek egységét. Chopinről szóló tanulmányában (1850) a zene és a fájdalom mélységes rokonságát ismeri fel s a művészet megváltozott hangszíneit hangsúlyozza. Midőn a Wagnerrel való közelebbi ismeretség után (1844) Liszt észreveszi, hogy a művészet felfogásában egyazon úton haladnak, lelkében páratlan rajongás bontakozik ki Wagner iránt, s ezentul barátja eszméinek és műveinek apostolává válik. Világnézetének további kialakulására mély hatást gyakorol Sayn. Wittgenstein Carolina hercegnő, ki időközben amorfá vált vallásosságát ismét égő és szigorú katolikus hitté varázsolja lelkében. Az ő hatása alatt ismeri fel, hogy a stoicismus, melynek eddig hódolt, „alapjában mégis csak egyfajta börtön a lélek számára. A kereszténység azonban szabadság a szeretetben s üdvösség a fájdalomban“. „Minden jótétemény közül — írja a hercegnőnek (1853) — melyet Önnek köszönök, a legnagyobb, a legmérhetlenebb minden bizonynyal az, hogy visszadta nekem ifjúkori éveimnek hitét.“ E gondolatkör hatása alatt az életet mindinkább *áldozatnak* látja, melyet Istennek hozunk. De ha ez így van, akkor a művészet nem lehet egyéb, mint egy neve az istentiszteletnek. E gondolatban is találkozunk Wagner Richarddal, ki szerint „Das Kunstwerk ist die lebendig dargestellte Religion“. Innen

van, hogy Liszt rögtön megértette a wagneri zenedrámaegész mélységét és nagyságát, melyet tanulmányai egész sorával magyarázott.

Liszt küzdelmes lelki fejlődésének két gyümölcse van: életfelfogásában a teljesen hithű katholicismus, művészeti gondolkodásában pedig Wagner álláspontjának rajongó elismerése. E kettő pedig mélységesen rokon. A katholicismus szemben a protestantismussal, a vallási életnek azt a felfogását képviseli, mely megpillantja az érzékiben is az érzékfölöttit, s éppúgy mint Wagner zenedrá mája, az egyik művészettel fejezi ki azt, a mit a másik eszközeinek fogyatékossága miatt nem tud tolmácsolni. Mindkettő az intuitív megismeréssel emeli fel a lelket és sejteti a *megváltás* nagy mysteriumát, mely Wagner zenedrá máinak is központi gondolata, a mint ez végül a Parsifalban egész világosan lép elénk.

Vallás és művészet egysége ama mélységes átélésének, melyben Lisztnek immár része volt, szükségképen az *egyházi zene* kultuszát kellett lelkében felvirágoztatnia. Valóban így is történt s az Esztergomi (1856) valamint a koronázási mise (1867) e fejlődés legpompásabb gyümölcsei. Lélekben is mindjobban közeledett az Egyházhoz, s midőn 1865 április 25-én az egyházi rend alsó fokozatait veszi fel, csak oly vágya teljesült, melyet már kora ifjúsága óta táplált.

Liszt, bár korán került idegenbe, mindig magyarnak érezte és vallotta magát. Hazafiúi érzése azonban elemi erővel 1838-ban tör ki, midőn értesül a pesti árvíz borzalmas pusztításairól. Lambert Massardhoz írt levelében (Velence, 1838) írja: „E megindulás és érzelem hatása alatt értettem meg, hogy mit jelent e szó: „haza“ . . . Oh én vadregényes hazám! Ismeretlen barátaim! Oh én messze nagy családom! Fájdalmas kiáltásod visszahívott engem hozzád — szívem mélyéig megilletődve, szegyenkezve hajtom le fejemet, hogy oly sokáig el tudtalak felejteni . . .” Bécsbe siet, hogy jótékony hangverse nyeivel segítsen a szenvedőkön, majd Pestre megy, hol páratlan lelkesedés fogadja. Megigéri, hogy ha Pesten Zeneakadémiát állítanak fel, elfogadja annak vezetését. Szavát is állotta, mert 1870-ben valóban elfoglalja e positiót, s mindhaláláig vállalja annak súlyos kötelességeit. Gyakran hangsúlyozza és vallja magyarságát s Mayendorf bárónő szerint „Liszt einige Tage vor seinem Tode auffallend viel über Ungarn gesprochen und Ungarn stets sein liebes, ritterliches Vaterland genannt habe“. Politikai nyilatkozataiban Széchenyi hívének vallja magát Kossuthnal szemben s minden nemzeti katasztrófa daczára rendületlenül hisz a magyarság jövőjében és abban, hogy még nagy szerep vár reá a népek életében.

Gyulai Pál lyrai költészetének fejlődése.

Kivonat Papp Ferencz I. tagnak 1922. januárius 23-án tartott székfoglaló értekezéséből.

Gyulai határozott költői egyénisége sehol sem tárta fel valójának rendkívüli értékeit művészipben és teljesebben, mint lyrai költeményeiben. Ez lyrai költészetének tartalmi szépsége. Lyrájának filaki szépsége az a művészi forma, mely kiegyenlítettte a XIX. századi irodalmi ízlések ellentmondásait. A fejlődés korszakait a tartalmi és alaki szépségek változásai szabják meg.

Az első korszak Vörösmarty és Petőfi költészetének hatását tükrözi vissza, s határai egyrészt 1842, a költői tehetség első jelentősebb nyilatkozásának ideje, másrészt 1849, Petőfi halálának éve. Gyulai becsvágyának igazi célpontja a pesti irodalmi élet volt. Ifjúkori költeményei is nagyrészt azokban a folyóiratokban jelentek meg, melyekkel Petőfi volt bensőbb kapcsolatban.

Gyulai 1846-ig Vörösmarty költői világában találta meg eszményképét, főkép a fenséges allegoriákban, a páratlan lyrai epigrammákban s a férfias szerelmi dalokban. A negyvenes évek közepén őt is magával ragadta az a viharos romantika, mely Petőfi lyrai költészetéből oly diadalmasan tört elő. Petőfi nyomán találta kedvét a bántó ellentmondásokban s a felindult lélek torzvonásaiban; Petőfi jellemző fordulatai tüntek fel áradó szerelmi lyrájában, Petőfi kedvelt politikai eszméi hazafias költeményeiben. Még inkább utánozta Gyulai Petőfi szellemét költészeti reformjaiban. Tőle tanulta a ríktó színezést, de egyúttal a finom vonalú rajzot is; nála látta a költői szerkesztésszabálytalanságait, de egyúttal nála ismerte meg a népköltészet formáinak művészi értékét is. A legnagyobb eredmény, mit Vörösmartynak és Petőfinek köszönhet, költői egyéniségének gazdagodása volt. Vörösmarty lyrája magasabb eszmekörbe vezette, míg Petőfi költészete mind változatosabbá és természetesebbé tette költészetét.

Éppen akkor, mikor Gyulai költői egyénisége határozott jellemet nyert, a szabadságharcot megelőző években avatkozott Erdélyi János döntő hatással irodalmunk életébe. Erdélyi kritikai nézetei annál inkább megerősítették Petőfi hatását Gyulai irodalmi ízlésének kialakulásában, mert Petőfi költészete valójában Erdélyi irodalmi reformjainak igazolása rolt. A mélyreható tanulmány védte meg Gyulait az irodalmi megújhódás kórának túlzásaitól is.

Gyulai lyrai költészetének második korszaka összeesik életének legregényesebb korával s a magyar lyra válságos idejével, melyben Petőfi szellemi hagyatéka elkallódott az ifjabb költőnemzedék kezén. A vándorévek vége az 1858-ik év s benne a fészekrakás gondolata. A nyomasztó politikai viszonyok között Gyulait a költői eszmék egész raja zsi bongta körül, csak nagyarányú kritikai munkássága vonta el egy időre a költészet-től. A szabadságharc után is hű maradt ifjúkori rokonérzései-hez, de minél tárgyiasabban ítélte meg irodalmi eszményképét, Petőfit, annál inkább visszanyerte vele szemben függetlenségét.

Ha Petőfi egykor a „magyar romantika iskola” elnevezéssel akarta költői irányát megjelölni, Gyulai lyrájára is találó még 1855-ben a „regényes lyra” meghatározás, melyet Erdélyi János alkalmazott rá. Gyulai ízlésével azonban ellentétes a romantikus szeszély. A mindennapi élet prózájában egy szebb világról álmodozik, mely elmúlt, de merengéseiben több a józanság, mint a föllengő ábránd. Hogy megbírálhassa elményeit, kellő távolságra van szüksége. Költészetéből hiányzik a közvetlenség, de az üres alanyiség is.

Mint Petőfit, Gyulait is határozott rokonérzések fűzik az egyszerű életkörökhöz; még inkább romantikus vonás költői világában az elhagyott természettel való bensőséges kapcsolata. Szerelmi költészetére is az ábránd félhomálya borul. Hazafias lyrájában pedig van valami abból a romantikus szellemből, melylyel egykor Petőfi lázongott a zsarnokság ellen. Mindazáltal az a romantikus szellem, mely Gyulai költői világát a szabadságharc után hatotta át, már nem irodalmi hatás, hanem a költői egyéniség romantikus elemeinek érvényesülése. Így lesz Gyulai lyrájának tartalma mind egyénibbé, formája mind egységesebbé. Kedélyvilága gyöngéd az érzelmességig, megható anélkül, hogy megdöbbentene. Szellemes érzelmessége Heinere emlékeztet bennünket, de Heine hatásának kevés nyoma látszik rajta. Lyrai költészetének művészi alakját költői egyéniségének fő alkotórésze, az összhang szeretete jellemzi: a művészi szerkezet s a tompított színezés.

Bár Erdélyi János 1855-ben Gyulait Petőfivel együtt a regényes lyrának ugyanarra a fókára helyezte, a lyrikus Gyulai irodalomtörténeti jelentőségét pontosabban meghatározza az a viszony, melyben Aranyval s Arany költői körével van. Arany lyrai költészete mélységesebb és gazdagabb, Tompáé romantikusabb és megrázóbb, Gyulaié vonzóbb és összhangzóbb.

Gyulai lyrája, mint kritikája, hozzájárult annak az irodalmi ízlésnek győzelméhez, mely a költészet valóját nem áldozta fel mellékes czélokért. A Petőfi-utánczók szenvedélyes kicsinyléssel bírálgatták, de Tóth Kálmán melegséggel beszélt

róla. Mintegy az irodalomtörténet ítéletét előlegezte 1855-ben Erdélyi János elismerése. Még mélyrehatóbb eredményt jelentett Gyulai Ilyai költészetének második korszaka a költői egyéniség fejlődésében. A kibontakozó eszmék tavaszi pompája a virágzás korát hirdette.

A magyar őstörténet és a nyelvtudomány.

(Kivonat gr. Zichy István vendégnek az I. osztály 1922. februárius 20-i ülésén tartott felolvasásából.)

Néhány fejezetet olvastam föl a magyar nyelvtudomány kézikönyve számára készülő tanulmányomból. Ebben a nyelvi adatokból (finnugor származású művelődési szavainkból) indulok ki és azokat a finnugor népekre vonatkozó néprajzi leírásokkal hasonlítom össze. Ezek alapján azt a népet, melytől a magyar nyelv származik és a melyet rövidség okáért, „magyar-ugor-nak“ nevezek, egy lényegében halász-vadász életmódú, kezdetleges műveltségű népnek tartom.

Egyes magasabb műveltségi elemek ismerete, mely a nyelvből is kimutatható, nem változtatta meg az eredeti, zsákmányoló életmód képét. A magyar-ugorok társadalmi szempontból sem érthettek el magasabb fejlődési fokot, mint a nemzeti szervezeti. Nemzeti öntudatot náluk feltennünk még nem lehet.

Azon a területen, melyen az újabb kutatók, főként Setälä szerint a finnugor népek őshazáját kellene keresnünk (az Oka — középső Volga — alsó Káma vidékén), egy egészen sajátos műveltség létezett az archeológiai kutatások tanúsága szerint. Néhány nagyobb, főként bronzeszközökben gazdag sírmező mellett, melyek szerintem kereskedőtelepek lakóitól származnak, kisterjedelmű, árkokkal erősített lakóhelyek fekszenek; melyeknek népessége ismerte az érczet, sőt azok feldolgozását is, de főként csont- és kisebb mértékben kőeszközöket használt. Ezt a műveltséget, a késő paleolitikori „magdaléniennel“ való hasonlatossága alapján, részleges kőkorszaknak lehetne neveznünk.

Ezek az úgynevezett „csontos-gorodiscsék“, melyek sok közös vonást mutatnak a magyar-ugorok nyelvi és néprajzi adatok alapján megállapítható műveltségével, Jekaterinburg irányában átterjednek az Ural-hegységen és ott az Iszet, Pisma és Tobol vidékén fordulnak főként elő.

Finnugor népeknél nagyobb arányú népvándorlást nem ismerünk és ilyent nincs is okunk feltenni. Ők inkább szivárgás-szerűen terjeszkedtek, eredeti elhelyezkedésük irányában. A finn-

ugor nyelvek egymáshoz való viszonya és a népek mai elhelyezkedése valószínűvé teszi azt, hogy a magyar-ugorok lakóhelyei ezen népesalád legkeletibb szárnyán lehettek. Így tehát az is feltehető, hogy az Uralon áttevődő csontkultúra tőlük származik. Ezt a feltevést az állat- és fanevekből levonható földrajzi következtetések is támogatják. Mindezek alapján azt tartom legvalószínűbbnek, hogy a magyar-ugorok őshazája az Ural-begység két oldalán, a mai Perm kormányzóság déli részén volt.

A magyar nyelv „bolgár-török” jövevényszavai, a legrégibb bolgár nyelvemlékeknél is korábbi hangalakra mutatnak és Gombocz Z. újabb megállapítása szerint egy „ócsuvasos jellegű őstörök nyelvvalak”-ból származnak.

A bolgár-törököknek a húnokkal való összefüggése ma már igenlően eldöntött történeti kérdésnek tekinthető. Az európai húnoknak, a kínaiaknál hung-no néven ismert néppel való azonosságát Hirth bizonyította be és ő mutat rá két olyan történeti adatra, mely nagyobb számú csoport kiválásáról és a Kínával határos Hún-bírodalomból, nyugot felé vándorlásáról szól.

Az első a K. e. 1. század derekán történt: ennek sorsát a Tien sántól nyugatra a Talaz-folyó mellett fekvő lakóhelyéig ismerjük. Itt egy kínai hadsereg, K. e. 36-ban, elpusztította városukat, uralkodójukat és a város lakosságának egy részét lefejeztette, más részét foglyul ejtette. Népe maradékáról történeti adataink tovább nincsenek. Ha azon a vidéken maradnak, hol fővárosuk feküdt, úgy a kínaiaknak, kik akkor már az egész Tarim medenczén uralkodtak, erről tudomásuk volna. Ellenséges népektől körülvéve, kikkel hatalmukat előbb erősen éreztették, csak egy út maradt számukra nyitva: a Bek-pak-dala pusztáin keresztül észak felé. Kétfelől ellenséges néptől fenyegetve, valószínűleg biztosabb vidékre igyekeztek. Az Ural keleti oldalán, a Tobol és Isim alsó folyásánál, a steppe és az erdővidék határán már biztonságban érezhették magukat. Ott alkalmas téli szállásokot is találhattak és az ott elterülő mezők úgy legelőnek, mint földművelésre is igen alkalmasak. Ezenkívül vonzhatták őket az erdőségek kitünő prémjei, melyekkel más török népek módjára mindenesetre kereskedést űztek. Ez a vidék keleti határán fekszik annak a területnek, mely szerintem a magyar-ugorok lakóhelye volt. Szolgákat nyájaik őrizetére, földjük művelésére, ebből a népből szereztek és valószínűleg, legalább részben, onnan szereztek asszonyaikat is. Szolgáik sok főként addig ismeretlen fogalmat jelölő szót vettek át nyelveikből, ezek volnának szerintem a magyar nyelv „bolgár-török”, vagy „ócsuvasos” kölesönszavai. Viszont a hódítók megtanulták alattvalóik nyelvét.

Csak a K. u. I. század vége felé tudnak a kínai feljegy-

zések egy újabb hún rajnak nyugot felé való eltűnéséről. Ha ezek, ahogy egy késői kínai adat is sejteti, követték korábban kivándorolt rokonaikat, akkor is egy és egynegyed század mult el, míg az utóbbiak velük érintkezésbe jutottak. Így körülbelül négy nemzedék élt volna, rokonaitól elszakadva, a magyar-ugorok között; ennyi idő alatt már végbe mehetett a hódítók nyelveseréje és a meghódítottak asszimilálódása. Ez volna szerintem a történeti magyarság kialakulása. Mert csakis ilyen módon tartom megmagyarázhatónak azt, hogy a finnugor nyelvű magyarság, már a legkorábbi leírásokban, nemcsak török műveltséggel, de a török népek minden jellegzetes tulajdonságával jelenik meg.

Ennek a nyelveserének végbementé után még sokáig fenn maradhatott a „magyar” köznyelv mellett a húnok „ó-csuvas” nyelve. Ezt már a más török népekkel való érintkezés és a kereskedelmi összeköttetések végett is valószínűnek kell tartanunk. Ilyen kétnyelvűségre a K. u. XI. századi Mahmud al-Kasgari hoz fel több példát, a török nyelvekről szóló művében. Kérdéses, vajjon Konstantinosnak, a magyarok kétnyelvűségéről szóló értesülése eredetileg nem erre az állapotra vonatkozott-e?

Adományok az Akadémia könyvtárának.

SZILY KÁLMÁN főkönyvtárnok az 1922. I. 30-i összes ülésen egy szerfelett nagyértékű és tudományos tekintetben rendkívül nagybecsű munkát mutatott be, melyvel szerzője Akadémiánk könyvtárát ez utóbbi napokban gazdagította. A munka címe: „Serindia, detailed report of explorations in Central Asia and westernmost China”. Oxford, Clarendon Press, 1921. Öt nagy negyedréti vastag kötet, melyekből az első három a szöveget számos, közbeiktatott képpel, a negyedik a gyönyörű műmellékleteket s végre az ötödik a térképeket foglalja magában.

A világraszóló nagy munka szerzője hazánk szülötte: dr. STEIN AURÉL. Ámbár tőlünk rég elszakadt, új honában is mindig szeretettel s hű ragaszkodással gondol vissza kedves szülőföldjére.

Egyik előbbi levelében ezt írta nekem; „Ifjúságom sok kedves emléke fűz engem az Akadémia szép könyvtárához. Ama néhány éven át, melyet mint gimnazista szülővárosomban töltöttem, sokat jártam olvasótermébe. Ott töltöttem a szülői házon kívül legkellemesebb óráimat: ott kezdtem meg orientalista tanulmányaimat, fázdoztam a szanszkrit nyelvtannal stb.; később is sok hasznos utmatatást és buzdítást nyertem ott régi jóakarómtól, boldogult Hunfalvy Páltól.”

„Nem kell tehát megokolnom, hogy több évvel ezelőtt készült

vé grendeletemben az Akadémia könyvtárának hagytam könyveimet. Elég szerény gyűjtemény ez, körülbelül 2000 kötet, többnyire az indiai és középázsiai philologia és régészet köréből. Nem tudom, sok hasznát veheti-e majd a könyvtár a gyarapodásnak. De gondoskodtam arról, hogy minden költség nélkül jussanak a könyvek annak idején Budapestre és semmi feltétel ne akadályozhassa a könyvtárt abban, hogy a nem kívánt munkákat saját céljai érdekében értékesítse."

Most pedig október 29-én így ír: „Pár nap múlva téli szállásra kell térnem a városba. Ott remélhetőleg akad némi időm azon könyveim lajstromozására, melyeket Oxfordba küldeni kívánok, hogy közelebb legyenek végleges rendeltetési helyükhöz, az Akadémia könyvtárához. Ha majd biztosabbak a viszonyok, onnét tovább folytatják utjukat a Duna partjához”.

A főkönyvtárnok azzal a kéréssel fejezi be jelentését, hogy e kivételes alkalommal ne ő, hanem maga a mélyen tisztelt elnök úr fejezze ki az Akadémia köszönetét a rendkívül nagybecsű ajándékért. — Helyesléssel elfogadjatik.

Gr. Teleki Pál l. t. felszólalása a M. T. A. 1922. jan. 30-i összes ülésén.

Tekintetes Akadémia,

a Főkönyvtáros Úr arra szólított föl, hogy magyarázzam meg a „Serindia“ név eredetét. Azt hiszem legjobban úgy felelek meg ennek, ha röviden és chronologikusan felsorakoztatom az ismeretes adatokat. Sajnos szomorú pénzügyi helyzetünkől folyó elszigeteltségünk megakadályozott abban, hogy kétséget kizárólag megállapítsam kitől vette át a nevet Stein Aurél közvetlenül.

A „Serindia“ név két szó összetételéből keletkezett: *ser* és *India*. A *ser* (szer) *selymet* jelent.

Az első egész bizonytalan nyom *De Guignes* szerint a *Jezsaiás* prófétánál előforduló *sericot* szó volna, mely szerinte selymet vagy selyemszövetet jelentene.

Az első biztos nyom *Nearchos*nak, Nagy Sándor tenger-nagyának jelentésében található, a ki *szerikus* szövetekről beszél.

A görög nyelvben *σῆρ* (szer) = selyemhernyó, átvitt értelemben = selyem; *Klaproth* azt hiszi, hogy ez a szó a kínai *szí* vagy *szü* északi (mongol, mandsu, koreai (?)) *szirkek* formájából ered.

Kereskedelmi összeköttetések régóta léteztek Előázsia és Belsőázsia között. Időnkint magas fokot ért el élénkségük és continuitásuk. A Földközi-tenger környékén *Szíria* volt ez utak végpontja. A közvetett érintkezés a rómaiak idején is megvolt.

A khinai annalesekben is megvannak nyomai. Antonius császárt például ez Annalesek *An-tu-nu* néven ismerik. A rómaiaknál is megtaláljuk a nyomokat. *Ser* azaz *Sera* ország nyomát azonban csak egy helyen: *Florus*nál, a ki együtt említi *India*, *Scythia*, *Sarmathia* és *Sera* követeit. A *Seres* mint népnév azonban nem ismeretlen Augustus korának poétáinál; megtaláljuk *Lucanus*nál, *Senecánál*, *Melánál*, *Plinius*nál.

A tudományos irodalomba a *Ser* szó *Tyrosi Marinus* nagy, elveszett geographiájában vonul be, — és pedig mint országnév, a *Seres*-ek országának neve: *Serica*. *Marinus* forrása egy *Titianus* nevű kereskedő volt.

Marinus munkája tudvalevőleg *Ptolemaeus* művében maradt ránk, de kevésbé helyes felfogásban, mert míg a matematikai geographia tekintetében *Ptolemaeus* műve nagy haladást jelentett, addig a források adatai iránt kevesebb érzéke volt, mint *Marinus*nak. *Ptolemaeus* VIII. *Tabula Asiae*-jén találjuk a *Pamiron* túli Ázsiát: *Scythia extra Imaum*-ot és *Serica* *regiot*, melyet északon az *Auzaciorum* és az *Anubii Montes*, délen az *Emodii*, a *Serice* és az *Otorocoras Montes* határolnak s melyet két medencze bejáratánál fekszik *Issedon* *Serica* város, — *Herrmann* *Albert* szerint a *Tarim* déli könyökénél fekvő ma jelentéktelen *Csarhlik* (88° k. h. s 9° é. sz.). Az északi medencze folyója az *Oechardes*, a délié a *Bautisus*. E mellett fekszik egészen keleten 180° k. h. a *Sera Metropolis*.

A *Casii Montest* *Lassen* próbálta már identifikálni, elégtelen források alapján: a *Kashgari* hegyekkel, a mely esetben a *Bautisus* a *Kashgar* vagy a *Yarkand* *Darja* kellene, hogy legyen. Csakhogy *Marinus* sokkal pontosabb, bár csak leíró természetű közlésekkel rendelkezett, semmint *Lassen* hitte.

A mint hogy egyáltalán csodálattal látjuk, hogy az ó- és középkor messzejáró vagy értesüléseiket szájról szájra adó kereskedőinek adatai mily pontosak és mennyit rontott, ferditett rajtuk az előítéletekkel dolgozó tudományos geo- és kartographia.

S ha jól megfigyelve hasonlítjuk össze pl. a *Ptolemaeus Romae* 1490. VIII. lapját legmodernebb ismereteinkkel, a hegyek főirányait bámulatos helyeseknek látjuk. Az *Imaus* a messze ismeretlenbe É. felé nyújtott *Pamir*: népek és egymástól mindenben független, de mégis jellegben sok tekintetben hasonló tájak a *Ptolemaeus*nál a két *Scythia*, *intra* és *extra Imaum* — elválasztója. A *Casii Montes* a *Küenlün* irányát követi pontosan. Evvel is identifikálja *Herrmann* *Albert* az európai és khinai források összehasonlítása alapján. Tehát a *Casii M.* = a khinaiak *Czinglin*-jével. Ez esetben az *Oechardes*, mint

már *Reichard* helyesen felismerte a *Tarim* és akkor *Serica* északi medencéje az *Auzaciorum* és *Casii Montes* közt a *Tarim-medencze*. Ennek déli peremén volt nedvesebb klimaperiodusokban az az oasissor, a melyben a Stein kiásta homokba temetett városok, őrtornyok és egyéb emlékek emelkedtek — a selyemkereskedelem országútjának s a khinai cultura nyugoti kapcsolatainak emlékei. A medencze északi peremén is haladt egy út, a melyen *Ptolemaeus Issedon Scythica*-ja fekszik (Kucsua, 830 k. h.) s transversalis összekötő utak is kapcsolták a kettőt. Ezek mentén is értékes ásatásokat végzett Stein, részben oly pontokon, melyekre már *Sven Hedin* figyelmeztetett.

A *Tarim-medencze* karavánútja a *Czing-lin* mentén haladt s keleti része a khinai fal által volt É. felé védve: körülbelül ott, a hol a karavánút a *Hoanghohoz* ér, mintegy *Khina* kapujában fekszik *Liang-csu*, a melyet *Herrmann Sera Metropolis*sal identifikál.

A *Bautisust* *Herrmann* a *Czang-poval* identifikálja. Ezt azonban nem látom teljesen igazoltnak. Lehetségesnek tartom azt is, hogy a *Bautisus* és medencéje az *Oecharides* másodpéldánya. De azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a *Küenlün* s az *Altyn Tag* körülbelül oly viszonyban állnak egymással, mint a *Serici Montes* és a *Casii Montes*. — Ez azonban már szorosan nem tartozik ahhoz, a miről ma beszélnem kell és alaposabb új forrástanulmány nélkül még rámutatni is alig merek a *Bautisus* = *Hoang-ho* lehetőségre.

A *Ser*, *Seres*, *Serica* és *Sera Metropolis*on kívül magával a kérdéses *Serind(ia)* névvel is találkozunk a régiéknél — és pedig *byzanci* írónál. *Procopius* „*De Bello Gothico*“-jában olvassuk: „Ugyanezen időben bizonyos szerzetesek jöttek az *Indusok* országából és hallva, hogy *Justiniapus* császár igen szíven viseli, hogy a rómaiak ne a perzsáktól vegyék ezentúl a selymet, a királyhoz járultak és megígérték, hogy ők megcsinálják, hogy ne kelljen a rómaiaknak sem a perzsáktól, sem más néptől venni a selymet; mert ők, mint mondák, sok ideig éltek egy országban, hol sok indiai nemzet van és melynek neve *Serinda*“. *Zonaras* pedig *Annales*-eiben azt mondja, *Procopius*t citálva, hogy addig a rómaiak nem ismerték a selyemtermelés módját.

Stein Aurél „*Serindia*“-jának bevezetésében a név használatára nézve azt mondja: „A *Serindia* név, a mint azt *Sirinde* formában *francia* collégák elfogadták, kitűnően alkalmas ezen természet és történelmi rokonság által jól körülírt regio megjelölésére“. Ez a regio „a kereskedelem és politikai penetratio által tért hódító khinai és a *Buddhismus* által propagált indiai kulturák sajátos keveredő helye“.

Hogy ki az a francia, a ki Procopius *Serindu*-ját *Sérinde* formájában modernizálta és historico-geographiai országnévvé avatta, arról kétségtelen adatot már nem terjeszthetnek a tekintetes Akadémia elé, mert az a munka, melyben a *Sérinde* valószínűleg először fordul elő, *H. Yule „Cathay and the way thither“*-je Henri Cordier által négy kötetre bővítve kiadott II. kiadásának I. kötete, a háború alatt jelent meg s Magyarországon nincs meg. Csak a mű angol nyelve kelt mégis kételyt.

Lehet, hogy a név *Pelliottól*, a francia középpázsiai archaeologiai expedítio vezetőjétől származzék. (Toung-Pao?)

Procopius „*Serindu*“-jának etymológiája és származása nem tisztázott kérdés. Maga Stein Aurél a francziák etymologiai magyarázatáról azt mondja, hogy lehet, hogy nem több „tanult, de népszerű etymológiánál“. Hogy mégis használja a nevet, sőt könyvének cziméül, tehát összefoglaló fogalmául egész kutatásának — azt talán szabad úgy kifejeznem, hogy annak a területnek egész egykor lüktető életét átérző tudósnak sympathiájából ered, mert e név így bizonytalanságában is vagy talán még így jobban fejezi ki ezt az egykori életet, melyben khinai és indiai hatások vegyültek. Stein maga azt mondja, hogy jellemző rövidsége maga bőségesen igazolja a név használatát. De azt nem szabad felednünk, hogy a két hatás nem volt egynemű s egyértékű. A khinai néhai politikai is volt, az indiai kulturális, de erős, mert ezen az úton Khinát is befolyásolta, sőt egész Kelet-Ázsiát.

A kulturák ezen vegyülésének területét kutatta immár harmadszor s az eddigieknél is gazdagabb eredménnyel Stein Aurél.

Jelentés a pályázatok eldöntéséről.

I.

Jelentés a M. T. Akadémiának a Lipótvárosi Casino által Rákosi Jenő tiszteletére felajánlott jutalom 1921. évi odaítéléséről.

Rákosi Jenő nevének tiszteletére a Lipótvárosi Casino által felajánlott öt, egyenként 20,000 koronás jutalom egyike az idén irodalomtörténeti jeles munkásra vagy ily munkásságban eltöltött pályára nézett.

A koszorú odaítélésére választott bizottság Rákosi Jenő elnöklete alatt nov. hó 18-án ült össze; részt vettek benne a M. T. Akadémia részéről Badics Ferencz r. tag és a jelentéstevő, az alapítványtevő Lipótvárosi Casino részéről dr. Sebestyén Károly.

Rövid szemlét tartván az utóbbi évek irodalomtörténeti

munkásságán s e tudományszak munkásai fölött, a bizottság minden vita és ellenvélemény nélkül, egyetértőn és egyhangúlag úgy határozott, hogy e koszorú Beöthy Zsoltot illeti. Az ő alakja nemcsak az irodalomtörténet munkásai közül magaslik ki, hanem — évtizedek óta — egész irodalmi életünkben. Nestorunk e téren, Nestor érett, bölcsességével és töretlen erejével. Szinte utolsó hírmondója köztünk irodalmunk fénykorának, melybe pályájának kezdete beletartozik; őre az irodalom nemzeti hagyományainak, tekintélye és eleven ereje irodalmi életünknek, irányítója egyetemi tanszékén s a Kisfaludy-Társaság elnöki székében. Egyetemi s a nagy közönség előtt is sűrűn tartott előadásaival nemcsak leghathatósabb, hanem legtevékenyebb munkása is irodalomtörténetünknek; mint ünnepi szónok s az irodalmi beszéd mestere is folyvást munkál és hat. Úgy hogy a koszorú, melyet szeretettel, de egyszersmind az Akadémia tekintélyével ékesen nyújtunk neki, nem befejezett pályának kegyeletes elismerése, hanem folyvást ható munkásságának szól, melynek tovább folyását bízva reméljük.

A bizottság határozatát indokolni nem szükség és a bizottság oly határozatot mondott ki, melylyel egyetért az egész irodalom, az egész közönség.

Voinovich Géza, I. tag.

*

Az összes ülés a javaslatot elfogadta.

II.

Jelentés az Ordódy István-jutalomról.

A tek. Akadémia ez alkalommal kerül először abba a helyzetbe, hogy az Ordódy Istvántól 1907-ben alapított irodalomtörténeti jutalmat odaitélje. A jutalom pénzértéke csekély — 5000 K-nak egy évi kamata — de erkölcsi súlya nagy, mert a helyes tudományos értékkel fogalmazott jutalom-feltételek szerint a jutalomért nem pályázat alakjában versenyeznek a munkák, hanem az Akadémia utólag ítéli oda a megelőző két évben megjelent legjobb irodalomtörténeti értekezésnek. (I. *Akadémiái Almanach*, 1917. év, 111. l.) Az ügyrend megfelelő szakasza (125. §.) értelmében Akadémiánk tagjai ki vannak rekesztve a jutalomból, s ez a rendelkezés arra utasítja a bíráló bizottságot, hogy a jutalmazandót az ifjabb nemzedék sorából keresse.

A bizottság helyzete nem látszott biztatónak. Az 1919-ik és 1920-ik év irodalomtörténeti termése, a mely a pályázat anyagát szolgáltatja, nagyon szegényes volt, s a nyomdai áraknak hihetetlen megnövekedése éppen a fiatal írók munkásságát béli-

totta meg a legnagyobb mértékben, mert azok természetszerűleg még nehezebben tudták nyomtatásban elhelyezni dolgozataikat, mint a tekintélyes, neves írók. Nem jelentek meg doktori értekezések, mert egyetemeink új gyakorlata nem követeli meg a dissertatiók kinyomatását; Akadémiánk irodalomtörténeti folyóiratát ebben a két évben nem bocsáthatta közre, a másik két tudományos folyóirat pedig, a mely irodalomtörténeti értekezéseket közöl, az Irodalomtörténet és az Egyetemes Philologiai Közlöny, olyan szűkre szabott terjedelemben jelent meg, hogy alig egy-két értekezés láthatott bennük napvilágot.

A választás gondja tehát nem nehezedett nagy súlylyal reánk, csak az volt a félős, hogy a jutalom föltételei értelmében okvetetlenül kiemelendő dolgozat csak relative lesz a legjobb s megjutalmazása nem lesz egyúttal igazi kitüntetés. Szerencsére ez az aggodalom teljesen alaptalan, s a bizottság egy olyan értekezést ajánlhat a tek. Akadémiának jutalomra, a mely nemcsak a két sovány, de még a két leggazdagabb esztendőben is megérdemelné a koszorút. Ez az értekezés Vas Gereben írói jellemzése Zsigmond Ferencz tollából. Valójában nem is értekezés, hanem annál több: tanulmány; azzá teszi választékos, tetszetős előadása, emelkedett álláspontja, megállapításainak újszerűsége. Minden ízében alapos és szép dolgozat, s a mi még becsebb, van irodalomtörténeti jelentősége: Zsigmond Ferencz adja először Vas Gereben egész munkásságának elfogulatlan értékelését, biztos kézzel kijelölve azt a helyet, a mely őt a magyar irodalom fejlődésében megilleti. A komoly kritika nem foglalkozott Vas Gerebennel, tudósaink futólag s bizonyos kicsinyléssel emlékeztek meg róla, életírói pedig szertelenül magasztalták: helyes világításba csak ez a jutalmazásra ajánlott tanulmány állította.

S a bizottság annál nagyobb örömmel tünteti ki Zsigmond Ferenczet, mert benne látja az új irodalomtörténetíró nemzedék egyik legkiválóbb, legtöbbet ígérő tehetségét. Az írás művésztén kívül, a mi a szép nyilvánulásával foglalkozó tudományokban elengedhetetlen követelmény, bírja a többieket is s nemcsak alapos philologus, logikus elme és rendszeresen dolgozó tudós, hanem van ítélete és ízlése, vannak szempontjai és gondolatai, megbecsüli az eddig végzett tudományos munka eredményeit, de a maga útjain jár.

Kérjük a tek. Akadémiát, szentesitse választásunkat.

Horváth Cyrill

1. tag.

Pintér Jenő

1. tag.

Császár Elemér

1. tag, előadó.

*

Az összes ülés a bizottság ajánlata szerint határozott.

III.

Jelentés az 1921. évi Bulyovszky-jutalomról.

(Fölvasta Szinnyi Ferencz I. t. 1922. január 30-án.)

A magyar nemzet hazafias küzdelmének érzelem- és eszmeköréből vett tárgyú ódai költeményre kitűzött pályázatra 21 pályamű érkezett be.

Legtöbb közülük a szétdarabolt Magyarország szomorú képét festi, sorsán borong, elmélkedik, vagy kesereg. Némelyik haraggal ostromozza, sőt átkozza a dőzsölő, hazafiatlan fővárosi söpredéket (pl. a *Magyar farsangra* című), a haza- és hittagadókat (*Új-magyar himnusz. A nagy átok*), némelyik a zsidók ellen fordul, kik szerinte pusztulásunkat okozták (*A magyar nemzethez*). Egyik Kossuth szellemét apostrophálja, hogy új harcra lelkesítsen bennünket (*Kossuth szobor tövében*), másik a negyvennyolcas nagy időközön lelkesedik (1848). Két költemény Horthy Miklóst magasztalja (*Horthy. Horthyhoz*), egy pedig Besenyei György emlékezetét újítja fel (*Bécs magyarja — Bihar remetéje*). Az *Ij eskü* Luther, Zwingli és Calvin szellemét apostropháló protestáns érzelmű hazafias óda, a *Fellebbezés* (18. pályamű) a francia nemzethez intézett politikai szózat. A *négy szobor* a budapesti irredenta-szobrokhoz fűzi hazafias elmélkedéseit. A *Ledöntött szobrok* című a dévényi ezredéves emlék ledöntőit bélyegzi meg. Ez aránylag sikerültebb, valamint a *Fellebbezés* című (19. pályamű), mely Istenhez fordul inségünkben. Ez a legfigyelemreméltóbb az összes pályaművek között.

A legtöbb költeményben önérzet, hazafias lelkesedés és remény szólal meg. Majdnem mindenik azt hirdeti, hogy elrablott területeinket vissza fogjuk szerezni s országunk újra egyseges és hatalmas lesz.

Ezek a tiszteletreméltó hazafias érzések és gondolatok azonban többnyire igen gyenge költői formában nyilatkoznak. Némelyik egészen kezdetleges s az önképzőköri kísérletek mértékét is alig üti meg, egyesekben jobb a verselés, költőibb a nyelv, melegebb az érzés, de általában véve csak sablonos, megszokott, üres hazafias szölamokat hallunk erő, mélység s igazi lyrai lendület nélkül, és ami a legfőbb baj, egyikben sem akadunk igazi költői egyéniség nyomaira.

A bíráló bizottság (Vikár Béla, Tolnai Vilmos és Szinnyi Ferencz) tehát kénytelen egyhangúlag azt javasolni a tek. Akadémiának, hogy a jutalmat egyik pályaműnek se adja ki.

*

Az összes ülés a javaslatot elfogadta.

IV.

Jelentés a Vojnits-jutalomról.

(Előterjesztette *Solymossy Sándor* I. tag az Akadémia 1922. jan. 30-ik összes ülésén.)

A dráma műfaja ma kétségtelenül válságos időket él, nemcsak nálunk, hanem Európa-szerte. Újabban nem is egy oly kívülálló jelenség merült ugyanis fel, a mely az eddig független drámának a látni vágyó közönséggel szemben egyeduralmát veszélyezteti. Kikezdte elsősorban a már-már világjelentőségre emelkedett mozgókép-mutatóvány. A nélkül, hogy külső hódító útjának jelentőségét figyelembe vennők, magára a hagyományos drámai műfaj megjelenésformájára is befolyást kezd gyakorolni. A kölcsönhatások diffúziójában az újon felmerült, erős versenytársnak észrevehető szerepe van már ma s a régi, kialakult drámai szerkezetet megbontó hatása erősödni fog a jövőben. Ezek az egyoldalú, néma mutatóványok valahogyan viszuális irányba sodorják a drámát: megfigyelhetjük a színészek túlzó taglejtésein, izgatott járásukon, az arczjáték vitustánczán s ugyanekkor másodrendűvé süllyed az előadásnak eddig vezető tényezője, a dráma specialitása az acustikus élő beszéd. Színészeink egyrésze már hadarva pergeti le hosszabb mondókáit; a túlságos eleven mozgás a kiejtést is befolyásolja, az is veleizgul és rikácsolóvá lesz. A mozgókép hatása azután a színésztől átragad a színpadi íróra is. Az új darabok legtöbbször a látványosság és mozgalmasság a fő elérendő cél. Az az értékes irány, mely az utóbbi fél évszázad alatt a lelki elmélyedést törekedett elének állítani: külső actio helyett a gondolatok és érvek harszát mutatta be, szürke környezetben psychikus hangulattanulmányokat adott, ma kénytelen meghátrálni a vásáros élénkséggű versenytárs elől. A jelenség egyelőre csak a kisebb színházakban feltűnő, de már-már utána sodródik a hagyományait szívósabban őrző nagy színpad is. Mindezzel a dráma egész belső strukturájának veszedelme függ össze. Mellékessé válik a cselekmény indító okainak feltárása, az a szigorúan logikus felépítés, mely a helyzeteket és tetteket a szándék első megfogalmazásától összefüggő folyamatban állította elének s vele az elhitetést, a néző beleélését a látottakba tette tökéletessé. Másik veszedelme, a mi bennünket közelebbről érint, a mozgókép nemzetközi volta. Mindent látunk a vásznanon, a mi a világon érdekes, csak magyar környezetet, magyar életet nem; vagy ha hazai vállalataink innen merítik is anyagukat, úgy rendezik, hogy az nemzetközi árú lehessen, a hazai talaj, levegő, emberi élet meg ne lássék rajta. Ez utóbbi veszedelem nem a drámát van hivatva átfőrmálni, ha-

nem a nézőközönséget, a mely innen olesó izgalmakat kapva, el fog fordulni a komolyabb elmélyedést kívánó, a gondolatok kísérését is megkövetelő drámától.

Ugyancsak válaszütra állítja a drámát egy, a mozgókép-nél is döntőbb jelenség, melyet egyik újságkritikus nemrég úgy jellemzett, hogy „nagy lendületű átmenet az irodalomból a színházi üzetbe“. Ez valósággal gyökerében van hivatva megtámadni a dráma régi, kiérett és becses hagyományait. Az üzet czélja: nyereség, tömegsiker. Ennek elérése más viszonyba állítja a drámaszerzőt és színházat a közönséggel, mint a milyenben volt azelőtt. Ez a magas, büszke költői műfaj kénytelen lesz megalkudni a tömeg selejtes értékű szórakozó kedvével. A teremő géniusz nem emeli a nézőt magához, nem ő fog vezetni, nem lehet, mint egykor régi tekintélyében, a lélek-tisztításnak, erkölcsmemesítésnek hivatott apostola, hanem meg kell alkudnia a tömeghangulat szeszélyeivel, megalázkodni és keresni kedvét a minél szélesebb rétegek és minél alantasabb divatáramlatok időleges uralmának. Ne értessünk félre! A fenyegető veszedelemtől mi nem a régi hagyományokat féltjük, a mivel tudniillik az úgynevezett maradiákat vádolni szokás, hanem magát a független művészetet: a költészetet, a mely mindig önczél volt és nem melléktekintetek: üzleti szempontok, hatalmi indítékok leszerződötetett szolgája. Féltjük szóval a független alkotó géniuszt a bilincsbeveréstől, féltjük azt az üdvös hatást, melyet a dráma a nézők ezreire gyakorolt, melylyel a köznapi lelkeket magasabb erkölesi világba emelte, féltjük benne különösen azt a leghatalmasabb kulturfegyvert, a mely közvetlen suggestiv erejével tömegirányításra van hivatva.

Riedl Frigyes meghatározását idézem, a ki a magyar irodalom legpregnansabb, szinte állandó jellemvonásául a *nemzeti jelleget* jelölte meg, mint a mely semmi más nép irodalmában nem oly vezető tényező, mint nálunk. Talán rokotalanságunk érlelte ki ezt a vonást bennünk, mint a ki felé senki testvérkezet nem nyújt, önmaga erejére van utalva s ezért ápolja féltékeny gonddal ezt a maga nemében leghathatósabb összetartó érzést. Bármiként legyen is, ez életfenntartó elemre: nemzeti érzése ápolására a magyarságnak soha oly szüksége nem volt, mint ma. S az is kétségtelen, hogy egyetlen irodalmi formában sem érvényesül ható ereje oly közvetlenül, oly meggyőzően, mint a színpadról, ahol naponkint a nézők ezernyi tömegei állnak lenyűgöző hatása alatt. Nemesak az aesthetika tanítja, de színházjárásunk tapasztalatai igazolják, hogy a lelki áthelyezkedést, a beleélést egyetlen művészet sem tudja közönségében oly tökéletesen felébreszteni, mint a dráma. Az átélés lényegében teljes odaadás, a hallott nézetek és gon-

dolatok tökéletes átvétele. A dráma így valósággal odaviheti hallgatóit, a hová akarja, azt a felfogást, meggyőződést olthatja belé, a mi neki tetszik. A mily kivételes suggestiv erő jutott így osztályrészüln a drámának, éppúgy kell örködnünk a felett, hogy az igazi kulturfegyver és igazi nemzeti erőforrás maradjon. Viszonyaink közt nem ok nélkül aggódunk, hogy ez erőforrás a hivatott költők kezéből átsiklik kívül álló profán czélok szolgálataba. A drámát két oldalról is átformálni törekvő modern jelenségek közül ugyanis nemcsak a mozgókép, hanem alaptermeszténél fogva a merkantil irány is az internationalizmus felé igazodik.

*

Eddigiekben látszólag szűkebb feladatunktól távol álló témát fejtegettünk. A tavalyi év folyamán végignézett darabok azonban azt a meggyőződést érelték meg bennünk, hogy a két külső ható ok már is szoros kapcsolatot talált drámai termelésünkkel és egész színházi kulturánkkal. S ha tisztem ma beszámolni az elmúlt év drámatermelésének értékéről, az új jelenségeket nem lehetett figyelmen kívül hagyni.

A múlt év folyamán néhány cabaret-szerű egyfelvonásost letudva, következő színdarabok kerültek bemutatásra. Előadatsuk sorrendje szerint:

1. Balázs Sándor: Álarczosok. Színmű 3 felv. Nemzeti Színház, bemutató: jan. 4.

2. Szenes Béla: A buta ember. Vigjáték 3 felv. Belvárosi Sz., jan. 21.

3. Lakatos László: A kényes kisasszony. Színdarab 1 felv. Renaissance Sz., jan. 28.

4. Bús Fekete László: Búzavirág. Színmű 3 felv. Magyar Sz., febr. 5.

5. Szentgyörgyi Ferencz: Egy pesti leány története. Színmű 3 felv. Várszínház, márcz. 12.

6. Farkas Imre: Majális. Színmű 3 felv. Várszínház, ápr. 2.

7. Liptai Imre: Pesti asszony. Színmű 3 felv. Renaissance-Sz., ápr. 15.

8. Harsányi Zsolt: Az örgróf. Vigj. 3 felv. Renaissance-Sz., máj. 20.

9.¹ Klement Alajos: Napraforgó. Parasztvigj. 3 felv. Budai Színkör, jul. 14.

10. Villányi Andor és Forró Pál: Legénykérés. Vigj. 1 felv. Belvárosi Sz., szept 4.

¹ Nem volt tekintetbe vehető, minthogy a darab a debreczeni Csokonai-kör drámapályázatán első díjat nyert. (L. ily esetre a Vojnits-pályázat rendelkezését. Akad. Ügyrendje, 1917. 133. l.)

11. Lakatos László: A fakir. Dráma 3 felv. Magyar Sz., szept. 9.

12. Tóvölgyi Elemér: Beszélő hamvak. Történ. színmű 4 felv. Föv. Nyári Sz., szept. 21.

13. Dánielné Lengyel Laura: A császár anyja. Színmű 3 felv. Magyar Sz., szept. 30.

14. Zadravecz István: Kapisztrán. Tört. színmű 5 felv. Fővárosi Nyári Sz., okt. 6.

15. Szenes Béla: A gazdag lány. Vigj. 3 felv. Belvárosi Sz., okt. 18.

16. Molnár Ferencz: Színház. 3 egyfelvonásos darab. I. Előjáték Lear királyhoz. Vigj. 1 felv. II. Marsall. Színmű 1 felv. III. Az ibolya. Vigj. 1 felv. Magyar Sz., okt. 22.

17. Hevesi Sándor: 1514. Tört. dráma 5 felv., előjátékkal. Nemzeti Sz., okt. 28.

18. Herczeg Ferencz: Baba Hu, 1 felv. Renaissance-Sz., nov. 25.; Két ember 1 felv. Renaissance-Sz., nov. 25.

19. Névy Zoltán: Urak és parasztok. Színmű 3 felv. Nemzeti Sz., nov. 18.

A felsorolt 19 darab túlnyomó többsége csupán műsor-frissítő szerepet töltött be, utána nyomtalanul eltűnt nemcsak a műsorról, hanem a nézők emlékezetéből is. Nem voltak ez alól kivételek egyes huzamosan műsoron maradt darabok sem. Sőt mintha a sorozatos előadások száma itt-amott fordított arányban lett volna a mű értékével. A reklám mai fejlett technikája mellett egy milliós város látnivágyó népével könnyű 75—100 előadást megtölteni, különösen ha a barátságos lapok sűrűn közölnek égis magasztaló czikkeket, vagy ha már ez sem hat, a szereplő művészek intimitásait. A kasszasiker ily körülmények közt természetesen nem lehetett mérvadó a mi megítélésünkben sem.

Az egyfelvonásosok közül három külön kiemelését érdemel. *Herczeg Ferencz* „Baba-Hu“-ja, ez a lélekbe markoló szatíra drámai köntösben, keserű gúnykacajazégbekiáltó igazságtalanságok fölött, melyeket hipokritamódon hangzatos jelszavakba burkol a szívtelen ellenfél, — ugyanő töle a „Két ember“ összesűrített példázata, mely rövid drámai formába szorítva arról győz meg, hogy egymást gyűlölő ellenfeleket is ki kell, hogy békítsen az őket ért közös szerencsétlen sors.

Harmadik *Molnár Ferencz* „Marsall“-ja, izgalmas néhány jelenet egy vidéki kastélyban, a felépítésnek szinte tökéletes routinejával; szerzője megengedi magának azt a kockázatos fogást, hogy kétszer ismételi benne ugyanegy elő nem készített fordulatot a hatás lerontása nélkül.

Az egész estét betöltő művek sorozatából mindössze négy

színpadi mű bizonyult olyannak, a mely felemlítést érdemel, vagy a megnyilatkozó kétségtelen tehetség jogán, vagy a komoly ambíció révén, melylyel maradandót, költői értékű művet törekedtek alkotni. E mellett színre kerülésük száma is azt bizonyítja, hogy tetszést arattak.

Ilyen Dánielné Lengyel Laura 3 felvonásos történelmi színműve: „A császár anyja“. Nem nagy igényű, vérszegény tartalmú darab. Az egész cselekmény I. Napoleon anyjának jó szívéen és ügyes ötletén fordul meg, melylyel fiának egy hirtelen szerelmi fellöbbenését sikerül elhárítania s vele megmenti a nőt és fiának világtörténelmi pályáját. Figyelemreméltó azonban dictiója, a megírás művészete. Ritkán hallottunk előkelőbb finomabb stílt, a mely mégis színmagyar, amellet fordulatossá, találóssá a hol kell, elég erőteljes. Szerzőjének hasonló intim színművek írására hivatottsága van, csak a színpadi hatás titkait nem ismeri még kellően.

Balázs Sándor: „Álarczosok“ című társadalmi színművének kiinduló pontja elhibázott. Egy léha gondolkozású orvos szemet vet szegény paciense leányára, de tudományos bűvárkodásnak akarva életét szentelni, nem ezt veszi el, hanem professzora leányát. A másikat pedig, a ki igazán mélyen szereti, kedvesével akarja tenni. Ez a modern epikureista később feleségével szemben követelődő; azt kívánja tőle, hogy őt, a kinek szívében még mindig a másik lány emléke él, odaadóan szeresse. A főhős jelleme nemcsak nem rokonszenves, de alig érthető. A cselekvény folyamán a két nő között lejátszódó néhány jelenet jól van felépítve, igen élénk hatású, mellékszemélyei kellemes genre alakok, az egész ügyes, elevenen perdülő alkotás s szerzőjétől a drámai készség el nem vitatható.

Névy Zoltán: „Urak és parasztok“ című darabjában materialista eszközökkel dolgozik. Szembeállítja egymással a vagyoniilag tönkrement úri középosztályt a meggazdagodott földműves elemmel. A téma időszerű, de épp azért alig tárgyalható lehiggadt ítélkezéssel. A paraszti nyersség és dölyf a színpad erős világításában bántóvá élesül. A rúttnak, visszatetszőnek még a hűség árán sem szabad ennyire előtérbe nyomulnia; a jobb ízlés, ha az életben lát ilyet, kitér előle, színpadon látva nincs előle menekvés s a hatás kinossá válik. Mint kezdő, nem vette eléggé figyelembe, hogy költői műben a túlzott adagolásnak mindig marad kellemetlen utóíze. A két társadalmi osztály összetűzése természetesen egy szerelmes pár történetének szolgál háttérül; a sablonos végkifejlés, melyben a szerelem győz, a fiatalokra nézve lehet megoldás, de a nagy szakadékok az ellenséges osztályok között át nem hidalja, sőt a végén az a benyomásunk, hogy egy legközelebbi összetűzés alkalmával a

két hevesfejtű fiatal ismét szemben fog állani egymással saját véreik oldalán. Mindazáltal a darab izmos tehetségre vall; van benne jellemző erő, jó szerepeket ír, párbeszéde energikus. egymásra csattanó; ha nem rontotta volna el szertelenségeivel, a Nemzeti Színház néhány tartalmas estéjét köszönhattük volna neki.

Míg a három előző alkotás a szerzők első színrekerült műve s így keesegtető ígéretszámba mennek, a negyedik színpadon otthonos író darabja: Hevesi Sándor „1514” című öt felvonásos tragédiája. A darab, mint a címéből kitetszik, a mai időkre czélzó Memento-k sorába tartozik. Nem Mohács a tárgya, mint a legtöbb drámai intő szónak, hanem a nagy nemzeti katasztrófát megelőző és részben előidéző kor színes, tanulságos képe. Dózsa György parasztlázadása a vérbefojtás után tovább rezeg a lelkekben s az elkeseredést, a testvérgyűlöletet élezi ki még inkább, míg az egymásközt marakodókra le nem csap a külső, zsákmányéhes hatalom. Hevesi megjelent szövegkönyve előszavában mentegetőzik a darab czíme miatt. Szerinte ama kor tragédiájának hőse nem Dózsa György, a kiről meggyőződött, hogy tragikus hősnek nem való; az események igazi mozgatója Bakócz Tamás érsek, a kinek nagyarányú kísérlete a török ellen hadba szólitani a föld népét. Bakócz azt hiszi, ez a nemzeti mozgalom egy táborba gyűjti a széthúzókat, elenyésznek az egyéni torzsalkodások s egyetlen nagy actióba sikerül a nemzet különféle rétegeit olvasztani. Példaként Kapisztrán János lebeg előtte s keres a vállalkozáshoz egy második Hunyadi Jánost. Tragikuma eszerint az, hogy bár maga is jobbágy családból való, nem ismeri a nép hangulatát s az elégteletlen forrongó tömegre támaszkodik, továbbá, hogy a keresett vezér: Dózsa, híres hadverő, de gyenge jellem. Szerintünk Bakócz tragikuma s vele az országé, más! Nagy politikai sakkjátékában nem eléggé óvatos. Előbb indítja meg a népmozgalmat, mielőtt erőskezű vezetőt talált volna számára s nem elég emberismerő Dózsával szemben. Gyarlósága továbbá személyes nagyravágyása és hiúsága. Paraszti sorból küzdötte fel magát a diktátor polczára, a pápai tiara után is kinyújtja kezét; állásában bántja a főnemeselek lenézése, a kik származását hánytorgatják fel ellene. Ezt akarja megtörni és bebizonyítani, hogy ő és vele együtt a föld népe van hivatva a haza megmentésére. Ha így állítja be hősét, logikusabb szerkezetre építi a fejleményeket. E nélkül a cselekvény szétfolyó; nem czéltudatosan irányító tettek mozgatják és viszik előre a jelene-
teket, hanem egy gyenge, befolyásolható hadvezér intézkedik, a ki a kiszámíthatatlan tömeghangulatnak nem tud ellenszegülni. Drámának teljárt a szerző műve a szó szigorú értelmében nem

tekinthető. Korképnek viszont hű, érdekes, a chaotikus viszonyokat jól éreztető. Hevesi ismeri a szinpadi hatás titkait, izgalmas jelenetek során bőségesen él is vele s a mellett izlése megővja a túlzásba csapástól. Általában, a mit gondos históriai tanulmányok alapján és Eötvös regényének is némi hatása alatt ki lehetett a tárgyból hozni, azt kimerítette. Még egy tulajdonságát kell megemlítenünk, a melyet a közönség nem várt: az előadás költői lendületét. Valami nagyra készülő ambíció nyitotta meg benne ezt az eret, s ez avatja, ha nem is az egész darabot, annak néhány megkapó jelenetét maradandó értékűvé.

Csak a darab befejező sorait idézem mutatóványképen, melyet Ágnes, Bakócz huga, mond vigasztalóul a lelkileg megtört, kétségbeesett érseknek:

Eszedbe jusson! Te mondtad egyszer:
 Hat századot látott Magyarország,
 Megért sok rossz napot, rontó időt,
 Szenvedte bőszt tatár, török csapását,
 Szomszédnak kapzsiságát, orvdfését,
 Testvérharcz mérgét, pártosság tüzeit
 S nem halt meg. És nem is hal, míg csak egy szív
 Magyar zenére ver, egy lélek itten
 Magyar fohászra lágyul, egy magyarnak
 Mozdul a karja, villan kardja s élbe
 Tör élő akarátja. A hazát
 Sirassuk, hogyha kell és gyászbavont
 Szívvel gyászoljuk, — soha ne temessük!
 Mi kurta életünk lepergő bús levél,
 De büszkén áll a fa: kihajt és újra él!

Mindezek alapján a kiküldött bírálóbizottság, a mely Heinrich Gusztáv és Ferenczi Zoltán rendes tagokból és jelentéstevőből állott, egyértelműen utóbbi darabot tekinti a múlt évi drámatermés közt aránylag legérdemesebbnek és tisztelettel javasolja a Tek. Akadémiának, hogy az 1921. évre szóló Vojnits-jutalmat Hevesi Sándor: „1514” című darabjának kiadni méltóztassék.

*

Az összes ülés a javaslat értelmében határozott.

A M. Tud. Akadémia ülési jegyzőkönyvei.

Az 1921. november 28-i összes ülés határozata (jegyzőkönyv 10. pont) értelmében a kevésbbé jelentős vagy tisztán adminisztratív jellegű tárgyak mellőzésével készült kivonatos közlés.

I. Osztály.

· *Negyedik ülés:* 1921. április 5.

CSÉNGERI JÁNOS r. t. bemutatja új teljes Horatius-fordítását.

Ötödik ülés: 1921. május 2.

1. PECZ VILMOS r. t.: Az ó-görög költészet összehasonlító tropikája.

2. DARKÓ JENŐ l. t.: Laonikos Chalkondyles új kiadásának bemutatása.

Hatodik ülés: 1921. június 13.

HEGEDŰS ISTVÁN r. t. bemutatja teljes Pindaros-fordítását.

Hetedik ülés: 1921. október 10.

SOLYMOSSY SÁNDOR l. t.: Népmeséink keleti rokonsága.

Nyolczadik ülés: 1921. november 7.

NÉMETHY GÉZA r. t., osztályelnök: Újabb adalékok Ovidius magyarázatához.

Kilenczedik ülés: 1921. december 5.

1. DEZSI LAJOS l. t.: Jókai történeti regényei.

2. PAPAY JÓZSEF l. t.: Gyarmathi és Révai nyelvhasznoló munkássága.

II. Osztály.

Negyedik ülés: 1921. április 11.

BERNÁT ISTVÁN l. t.: Milton és a sajtószabadság.

Ötödik ülés: 1921. május 9.

FINKEY FERENCZ l. t.: Büntetés és nevelés.

Hatodik ülés: 1921. június 6.

1. DOMANOVSKY SÁNDOR l. t.: A szépesi városok küzdelme az árúmegállítás jogáért.

2. HELLER ERIK vendég: A jelenkori büntetőjogi elméletek vezérlő gondolatai.

Hetedik ülés: 1921. október 17.

ÁLDÁSY ANTAL l. t.: Lovaggaút és esküvő az avignoni pápai udvarban.

Nyolczadik ülés: 1921. november 16.

BERZEVICZY ALBERT elnök, t. t. felolvassa „Az abszolutizmus kora Magyarországon” című műve most megjelenő I. kötetének bevezetését.

Kilenczedik ülés: 1921. december 12.

1. HÓMAN BALINT l. t.: A magyar honfoglalás történetirői.

2. BUZA LÁSZLÓ vendég: A nemzetközi jog természete.

III. Osztály.

Negyedik ülés: 1921. április 18.

1. KERÉSZ KÁLMÁN l. t.: A Magyar Birodalom legyeinek prodromusa. I. Lauxaniidae.

2. FRÖHLICH PÁL vendég: A fénytörés geometriai törvénye érvényessége határáról. Előterjeszti FRÖHLICH ISZIDOR r. t.

Ötödik ülés: 1921. május 23.

1. RADOS GUSZTÁV r. t.: Összetett modulus quadratikuss maradékai.

2. KÖNIG DÉNES vendég: Egy tétel a Geometria Situs köréből. Előterjeszti RADOS GUSZTÁV r. t.

3. KERÉKJÁRTÓ BELA vendég: E. Helly tételéről. Előterjeszti RADOS GUSZTÁV r. t.

4. BAUER MIHÁLY vendég: Az algebrai számtest differenséről és discriminansáról. Előterjeszti KÜRSCHÁK JÓZSEF r. t.

5. SZÓKEFALVY NAGY GYULA vendég: a) Geometriai relációk valamely rationalis egész függvény és logaritmusa deriváltjainak zérus helyei között. b) A polaris egyenletek gyökeinek helyzetéről. Bemutatja KÜRSCHÁK JÓZSEF r. t.

Hatodik ülés: 1921. október 3.

FARKAS GYULA r. t.: Einstein-féle gravitatio régi elméletből. Szerző gyengélkedése miatt és megbízásából előterjeszti FRÖHLICH IZIDOR r. t.

Hetedik ülés: 1921. október 24.

1. KERTÉSZ KÁLMÁN l. t.: A Magyar Birodalom legyeinek synopsisa. II. Tetanoceridae.

2. BAUER MIHÁLY vendég: A p-adicus, illetőleg a P-adicus számok elmélete és a közönséges algebrai számtestek. Előterjeszti KTRSHÁK JÓZSEF r. t.

3. KERÉKJÁRTÓ BÉLA vendég: A tartományjelleg megmaradása. Előterjeszti KTRSHÁK JÓZSEF r. t.

4. VENDL MIKLÓS vendég: Adatok az albitok optikai ismeretéhez. Előterjeszti MAURITZ BÉLA l. t.

Nyolczadik ülés: 1921. november 21.

1. RADOS GUSZTÁV r. t.: Adalék a quadratikus maradékok elméletéhez.

2. SZARVASY IMRE l. t.: Gázreakciók csendes kisülések hatására.

3. KERÉKJÁRTÓ BÉLA vendég: A torus periodikus transformatióiról. Előterjeszti RADOS GUSZTÁV r. t.

Kilenczedik ülés: 1921. december 19.

1. SCHAFARZIK FERENCZ r. t. székfoglalója: Budapest székesfővárosának újabb geologiai felvételéről, a délnyugati lapok bemutatásával.

2. HOLLÓS LÁSZLÓ l. t.: Új gombok Szekszárd vidékéről. A gyengélkedő Mágocsy-Dietz Sándor r. t. helyett beterjeszti az osztálytitkár.

AZ IGAZGATO-TANÁCS ÜLÉSEI.

Harmadik: 1921. május 6.

3. A főtítkár előterjeszti a Lipótvárosi Casinó levelét, a melyben az 80,000 K-át ajánl föl az Igazgató-Tanács rendelkezésére azzal a czállal, hogy az Akadémia négy egymást követő évben mindig január 1-én Rákosi Jenő jutalom elnevezés alatt 20—20,000 K-val jutalmazza egy egész élet munkásságát, „a mely nemzeti érzésével, hazafiasságával és culturaterjesztő erejével méltó Rákosi Jenő nevére.”

A jutalom a következő sorrendben adatnék ki:

1. 1922. január 1-én a magyar irodalomtörténet vagy esztétika terén kifejtett munkásságért.

2. 1923. január 1-én a magyar nemzeti történelmi kutatás terén kifejtett munkásságért.

3. 1924. január 1-én a magyar publicistika terén kifejtett munkásságért.

4. 1925. január 1-én a képzőművészetek vagy az alkotó zene-művészet terén kifejtett munkásságért.

Az Igazgató-Tanács, az összes ülés hozzájárulásának feltétele mellett, elfogadja az adományt és felkéri az elnökséget, hogy a folyó és a következő években a határozat értelmében megfelelő intézkedéseket tegyen.

4. A főtítkár bemutatja B. Forster Gyula és Illosvay Lajos ig. tagok jelentését arról, hogy az Akadémia számadásait megvizsgál-

ták és minden tekintetben kifogástalannak találták. Elnök úr nevezett ig. tag uraknak az Akadémia meleg köszönetét tormácsolja.

Az Igazgató-Tanács egyúttal meleg köszönetet mond a M. Földhitelintézetnek az Akadémia vagyonának gondos és önzetlen kezeléséért és az elnök urat felhatalmazza, hogy a kezelés körül elfoglalt Schöller Károly könyvelő úrnak 3000 (háromezer) K tiszteletdíjat folyósítson.

4/a A beérkezett széphalmi számadások megvizsgálása végett B. FORSTER GYULA ig. tagnak adatnak ki. A kertész havi javadalmasát az Igazgató-Tanács havi 40 K-ról havi 100 K-ra emeli fel.

7. A Humanistikus Gimnázium-Egyesületnek az egyesületben tartott előadások kiadására segélyül az I. osztály javaslatára az Igazgató-Tanács 15,000 (tizenötezer) koronát szavaz meg.

8. A kolozsvári, debreczeni és pozsonyi egyetemek könyvtárai és szemináriumai által kért könyveket az Igazgató-Tanács díjmentesen átengedi.

9. A főtitkár bejelenti, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszterium kedvezményes árú (kilogrammonként 20 K) nyomdai papírt ajánlott fel, mire a bizottságok és osztályok nyomdai papírszükségletük arányában megfelelő mennyiségű papírt kiutalását kívánták. A főtitkár e kívánságokról a vallás- és közokt. miniszteriumot értesítette. — Tudomásul van.

Negyedik: 1921. június 10.

4. Elnök úr előterjeszti, hogy a gr. Tisza István-emlékbizottság felszólította Akadémiánkat néhai Tisza István t. tagtársunk politikai és történelmi munkái, államiratai, beszédei és levelezése kiadásának gondozására azzal, hogy erre a kiadásra eddig mintegy 2.000.000 K-át gyűjtött össze, a gyűjtés azonban még folyik és az összeg kétségtelenül emelkedni fog.

A II. osztály f. hó 6-án tartott zárt ülésében készséggel vállalkozott a kiadás gondozására s az Igazgató-Tanácsnak az ajánlat elfogadását hozta javaslatba azzal, hogy a kiadás munkáját egy bizottság végezné, a melybe az Emlékbizottság és a Magyar Történelmi Társulat is meghívandók volnának. A II. osztály részéről kiküldött bizottság tagjai Csánki Dezső osztályelnök elnöklete alatt Berzeviczy Albert elnök, Balogh Jenő főtitkár, Concha Győző r. t., Fejérváthy László osztálytitkár, Buday László és Hegedüs Lóránt l. tt.

Az elnökség is a legmelegebben ajánlja, hogy az Igazgató-Tanács adja meg a bizottságnak és az elnökségnek a felhatalmazást mindazon intézkedések megtételére, melyek ezen kegyeletes és irodalmi szempontból is jelentős vállalkozás végzésére szükségesek.

BRÖTHY ZSOLT ig. tag kiemeli, hogy a vezetése alatt álló Tisza István-emlékbizottság az Akadémiához, mint a leghivatottabb tudományos társasághoz fordult. Körülbelül 10—12 kötetnyi anyagnak bevezetéséről és tudományos feldolgozásáról lesz szó. Kéri, vállalkozzék az Akadémia ezen kulturális és hazafias feladat végzésére és ajándékozza meg a történelmi és politikai irodalmat és a magyar közlelket ezzel a munkával, a mely a magyar nemzeti erkölcsnek és országunk fejlődésének csak hasznára lehet.

Az Emlékbizottság kéri, hogy 1. a kiadás ügyeit intéző akadémiai bizottságban képviselve lehessen, 2. a munkán legyen feltüntetve, hogy az Akadémia kiadása, az Emlékbizottság felkérésére és megbízásából; 3. az előbeszédben mondassék el a vállalkozás története.

Ezekkel szemben az Emlékbizottság felajánlja legteljesebb anyagi támogatását és felemlíti, hogy a könyvkiadók és kiadótársaságok részéről már is kedvező ajánlatok érkeztek, úgy hogy a kiadásból az Akadémiára nem fog anyagi kár hárulni.

Az elnök úr megköszöni az Emlékbizottságnak, hogy megtisztelő választása az Akadémiára esett.

Az Igazgató-Tanács a maga részéről is köszönettel fogadja az Emlékbizottság ajánlatát, az elnökségnek és a Tisza István-émlékbizottságnak a kért felhatalmazást megadja, a Beöthy Zsolt ig. tag által érintett feltételeket elfogadja s a maga részéről a bizottságba Herczeg Ferencz másodelnököt küldi ki.

5. Főtitkár bejelenti, hogy az Ungváry László r. t. képviselőjében Lengyel Zoltán ügyvéd a 627/1921. sz. alatt iktatott bankkimutatás szerint a tőzsdei vásárlási költségek (courtage, jutalék, adó, giró-díj) beszámításával összesen 997,871 K 89 f. felhasználásával értékpapírokat vett és a M. Földhitelintézetnek f. évi márczius 29-én 15344 sz. alatt és május 27-én szám nélkül kelt 411/921. és 637/921. alatt iktatott átiratai szerint a következő értékpapírokat helyezte a M. Földhitelintézetnél külön letéltbe:

100 db Magyar Hitel-részvény 1921. május 1-i szelvénnel, (100/1 db-os rv.)

100 db. Rimamurányi-részvény (75 db 1921. nov. 1-i szelvénnel: 1 db. 25 dbos elismervény 1920—21 évi oszt. szelvénnel.)

50 db. Osztárak-Magyar Államvasút-részvény 1921. júl. 1-i szelvénnel (25/1, 5/5 dbos rv.)

20 db. Pesti Magyar. Keresk. Bank-részvény 1921 május 1-i szelvénnel (20/1 dbos rv.)

4 db. Pesti Hazai Takarékpénztár 1920 é. o. szelv. (4/1 dbos rv.)

7. NAGY KÁROLY építész bejelenti, hogy az Akadémia palotájának és bérházának a költségvetésben (Akad. Ért. 143. lap) előirányzott munkálatai befejeztettek, azonban időközben a munkabérek emelkedtek; a f. évi január havában két ízben tombolt nagy szélvész a megrongált tető egy részét, különösen a bádogfedelet felszakította és újabb 50.000 K kárt okozott; valamint a tető újabb megvizsgálása alkalmával további javítási és mázolósi munkálatok, végül a könyvtárban és bérházban asztalos és lakatos munkák végzése mutatkozik szükségesnek. Mindezek alapján építész az előirányzottan felül 150,000 K további javítási és tatarozási költség megszavazását indítványozza.

Mínthogy szakértők állítása szerint e javítási és mázolósi munkálatok elhalasztása esetén az épületek tovább romlanak és a tatarozási munkálatok a jövő évben még nagyobb költségeket tennének szükségessé, az Igazgató-Tanács a kért 150,000 K-át megszavazza.

9. Az Igazgató-Tanács a II. osztály javaslatára a Magyar Néprajzi Társaságnak (568/921 sz. kérvény) 10,000 K-át, a Magyar Numizmatikai Társulatnak (684/921 sz.) 5,000 K-át, dr. Tóth Lajos debreczeni egyetemi tanár magyar magánjogi monographiájának kinyomtatásához (685/021 sz.) 10,000 koronát szavaz meg.

Ötödik : 1921. június 20.

1. BÁNSZKY JÁNOS jelentést tesz a Szemző-féle ingatlan megvétele tárgyában Löbl Endre és István részéről beérkezett ajánlatról, a mely szerint az ajánlattevők viselnék a szerb kormányengedély megszerzésének költségeit, megváltanak az özvegy haszonélvezeti jogát és azonkívül fizetnének katasztrális holdanként 12,500 jugoszláv

koronát. Tekintettel azonban arra, hogy az engedély csak huzamosabb idő alatt szerezhető meg, hat havi optiót kérnek.

Többek hozzászólása után az Igazgató-Tanács felhatalmazza az ügyészt, hogy Löbl Endrével lehetőleg két hónapra terjedő optio engedélyével a fent részletezett feltételek mellett az Akadémia nevében megegyezést köthessen.

Szükség esetén az ügyész úr az optiót néhány hónappal meghosszabbíthatja.

3. Minthogy a zágrábi könyvtár igazgatóságával kötött megegyezés értelmében a Zrinyi-kiállításra kölcsön kapott könyveket és iratokat Akadémiánk költségén és tagjainak kíséréte mellett a zágrábi egyetemi könyvtárba vissza kell szállítani, az Igazgató-Tanács felhatalmazza a főtítkár, hogy Ferenczi Zoltán r. és Hóman Bálint l. t. útiköltségét és egyéb kész kiadásait, valamint a szállítási költségeket elszámolás kérése mellett annak idején az előre nem látott kiadások czíme alatt utalványozhassa.

5. Minthogy elnök úrnak az összes ülést kell megnyitnia, az Igazgató-Tanács felhatalmazza az elnökséget, hogy a még beérkezett sürgős darabokat jelentéssel együtt elnökileg intézze el.

Hatodik: 1921. szeptember 10.

2. Elnök úr mély megilletődéssel bejelenti Akadémiánk nagy-növű és kiváló tagjának: Wekerle Sándornak elhúnytat. A gyászról, mely Magyarországra szakadt, a végtisztesség alkalmával Akadémiánk is kivette a maga részét. Elhalt tagtársunk, a ki mint az Igazgató-Tanács tagja hosszabb idő óta tartozott Akadémiánkhoz, gyakran eljárt üléseinkre, érdeklődött Akadémiánk ügyei iránt s nagy bölcsességével és tapasztalataival mozdította elő érdekeinket. Mindnyájan a legkegyetesebb érzelmekkel emlékezünk reá s a közügy és Akadémiánk szempontjából gyászoljuk elvesztését.

Az Igazgató-Tanács gyászának jegyzőkönyvében is kifejezést ad.

4. A főtítkár bejelenti, hogy az Ig. T. 1921. évi június 20-án tartott ülésének határozatából az elnökség a következő ügyeket intézte el:

a) a Classica-philologiai Bizottság 748/921. sz. a. iktatott előterjesztése alapján engedélyt adott arra, hogy Csengeri János r. t. már 1915. óta elfogadott Euripides-fordítása (IV. kötet) kinyomattassék és fordítási tiszteletdíját a főtítkár utalványozhassa,

b) Özv. Tiringer Béláné, a Könyvkiadó Hivatal volt vezetőjének özvegye 638/921. sz. a. iktatott kérvénye alapján kedvezményes ellátás kárpótlása címén 5 személy után (fejenként, havonként 170 K-val számítva) 16 visszamenő hónapra 13,600 K, tüzelőanyag megterítése címén 1295 K, összesen 14,895 K segélyben részesítettett.

13. A Szemző-féle ingatlan megvétele tárgyában beérkezett ajánlatra névze Löbl Endre és István részére engedélyezett optiót az ügyész úr egy hónappal meghosszabbította (1921. jún. 20-án tartott Ig. Tan. jegyzőkönyve 1. §.) Ennek folytán az Ig. Tan. nincs abban a helyzetben, hogy a Szemző Károly ny. főszolgabíró által f. évi szeptember 10-én Hrvátov zombori lakos nevében írásban benyújtott vételajánlatát érdemlegesen tárgyalja; azt jelen alakjában elfogadhatónak sem tartja, azonban felhatalmazza az ügyészt, hogy ha Löbl Endre és István a meghosszabbított optiós határidő alatt nem kötnek az Akadémiával szerződést, a Szemző Károly által szept. 8-án átnyújtott levélben foglalt ajánlat alapján a nevezett ny. főszolgabíróval tárgyalásokat folytathasson.

16. A Classica-philologiai Bizottság 748/921 sz. és a Történelmi Bizottság 911/921 szám alatt iktatott egyértelmű előterjesztésére az Ig. Tanács Darkó Jenő l. t.: Laonikos Chalkondyles című műve kiadására a tiszteletdíjon felül mint elő nem irányzott kiadást, 130,000 K-t szavaz meg.

17. A főtitkár előterjesztésére a Keleti Bizottság által vezetett zoologiai kutatások eredményeinek közzétételére az Ig. Tanács 100,000 koronát szavaz meg és a távollevő biz. előadó úr helyett a munkálatok vezetésére Horváth Géza o. elnököt kéri fel.

20. Emödy László törvényszéki bírónak, a széphalmi Kazinczmauzóleum gondnokának fia részére 600 K tanulmányi ösztöndíj utalványoztatik.

Hetedik: 1921. október 15.

10. Az Ig. Tanács tudomásul veszi, hogy az 1918. évben a Zrinyi-kiállítás céljaira a M. Tud. Akadémiának kölcsönadott Bibliotheca Zrinyana Zágrábba való visszazállítása költségeire a főtitkár az Ig. Tan. (f. évi jún. 20-án tartott ülésében 3. pont alatt adott előzetes felhatalmazás alapján) összesen 15,782 K 70 fillért fizetett ki Ferenczi Zoltán egyetemi könyvtárigazgató, r. t. és Hóman Bálint l. t. úr kezéhez.

12. A főtitkár bejelenti, hogy Jánosi Béla r. t. hirtelen elhalálozása alkalmával a családnak olyan vagyoni viszonyairól értesült, hogy szükségesnek találta az elnök úr ő excellenciája elé azt a javaslatot terjeszteni, hogy a nevezett r. t. temetéséről az Akadémia gondoskodjék. — Elnök úr a javaslatához hozzájárult s ennek folytán a főtitkár temetési költségekre 16,705 K-t utalt ki. — Az Ig. Tan. az intézkedést jóváhagyólag tudomásul veszi, egyúttal a székesfeváros Tanácsának, a mely Jánosi Béla részére a kerepesi úti temetőben díszsírhelyet engedélyezett, meleg köszönetét fejezi ki.

14. A főtitkár bejelenti, hogy a Szótári Bizottság előadójának, Tolnai Vilmos l. tagnak kívánságára a Főtitkári Hivatalban elhelyezve volt szótárak közül 65 kötetet és a Grimm-szótárból 100 füzetet a Szót. Biz. rendelkezésére, nevezett előadó úrnak a Bizottság helyiségebe átadott (1026/1921 sz.) — Tudomásul van.

15. Az Ig. Tan. megszavaz:

a) Winkler János pécsi jogakadémiai tanár részére a II. osztálynak már jelzett javaslata alapján az 1920. évi nagygyűlésen megdicsért: Magyar igazságszolgáltatási szervezet stb. cz. munkája ki nyomtatására (Akad. Ért. 1920. 227. l. 18. pont) 10,000 K-t és 2.500 iv nyomdai papírt,

b) a Természettudományi Társulatnak az Akadémia III. osztálya által pártolt kérvénye alapján 50,000 K-t.

Nyolczadik: 1921. november 11.

1. Elnök úr bemutatja Leffler Bélának, a stockholmi magyar társaság elnökének levelét, a mely közli, hogy Källmann göteborgi konsul Ballagi Aladárnak: XII. Károly svéd király magyarországi útja című műve nyomdai költségeihez 10,000 K adománnyal volt szíves hozzájárulni.

7. Az Angol-magyar bank 1293/1921. számú beadványa alapján az Igazgató-Tanács felhatalmazza az elnökséget, hogy a bank által felújított 5%-kal kamatozó s fél éves szelvénnel ellátott járadék-jegyekből 100 K névértékenként 101 K-ás kibocsátási árforlyam he-

lyett parin, azaz 100 K árfolyamon félmillió koronát jegyezzen azzal a feltétellel, hogy a bank az átengedendő járadékjegyeket megállapítandó határidőn belül felmondás nélkül részben vagy egészben ugyanezen árfolyamon, tehát névértékenként 100 K-val visszaváltja.

ÖSSZES ÜLÉSEK.

Negyedik: 1921 április 11.

4. Másodelnök úr a Wodianer-jutalmat a következő beszéd ki séretében nyújtja át a jutalom átvétele céljából megjelent Homor Lajos tatabányai társulati iskolai igazgató-tanítónak:

Tekintetes Akadémia!

Mai összes ülésünk fontos tárgya a Wodianer-jutalom kiadása. A Wodianer-jutalom szerény koszorú, mely érdemes néptanítókat illet meg. A kik ezúttal résztvettek a bizottság előkészítő munkájában és lelki szemeik előtt látták elvonulni a nemzeti művelődés névtelen hőseinek érdemekben és szenvedésekben gazdag csoportját, azok fájdalmasan érezhették a Tud. Akadémia rendelkezésére bocsájtott eszközök elégtelen voltát. Ezt a fájdalmat még fokozta a tudat, hogy a legkiválóbb magyar tanítók közül sokat hontalan bujdosóvá tett a nemzeti szerencsétlenség.

A tanfelügyelői jelentések alapján megismerkedtünk a magyar tanférfiak egész diszes seregével, a kik néptanítók a szó legnemesebb értelmében, a mennyiben nem elégedtek meg hivatásos munkájuk teljesítésével, hanem időt és módot találtak arra is, hogy gondoskodjanak az iskolából kinőtt nemzedék testi és lelki továbbfejlesztéséről és hogy ápolják a bennük bízó nép culturalis és gazdasági érdekeit. Megismerkedtünk olyan tanítóval, a kinek hazafias tüze egész idegen-ajkú községek népében lángra tudta lobbantani a haza és a magyar nyelv szeretetét és megismerkedtünk olyan tanítóval is, a kinek áldásos befolyása meg tudta védeni egész vidékek lakosságát a forradalmi mótelytől. Valóban a mai Magyarországon nem terem elég arany és elég babér, hogy méltó jutalma legyen ennek a munkának.

A tanfelügyelők jelentéseiben felsorolt 24 kiváló tanító közül a bizottság tizenhármát jutalmazás céljából a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr figyelmébe ajánlott, két tanítónak a M. Tud. Akadémia odaitélte a Wodianer-jutalmat.

A jutalmazott urak:

Homor Lajos úr, a tatabányai társulati iskola igazgató-tanítója, a ki 38 év óta teljesíti hivatását és

Piller József úr, a tiszaujlaki állami iskola igazgató-tanítója, a ki 52 éve tanít.

A jutalmazottak közül Homor Lajos igazgató úr eleget tett a Tud. Akadémia meghívásának és megjelent mai összes ülésünkön.

Tisztelt Igazgató Úr!

E pillanatban ön az egész magyar tanítói testületet képviseli előttünk és én, a ki abban a nagy szerencsében részesülök hogy a M. Tud. Akadémia nevében szólhatok, úgy érzem, hogy egy egész nemzet érzelmait kell tolmácsolnom, midőn üdvözlöm önt és tanító-társait és köszönetet mondok a munkáért, melyet annyi éven át, annyi buzgalommal, odaadással, céltudatossággal és önmegtagadással végeztek a magyarság és az emberiség szolgálatában.

A pénzbeli jutalom, melyet önöknek adunk, vajmi csekély, de az önök szemében értékessé fogja tenni a tudat, hogy ez a magyar társadalom hálájának és becsülésének jelképe.

Jól tudjuk és önök is tudják, hogy a magyar tanítóság munkaköre és felelőssége a jövőben még gyarapodni fog. Mert miként Napoleon császár a csaták kritikus óraiban a régi gárdát vezényelte a tűzbe, hogy kicsikarja a kedvező döntést, úgy a magyar nemzet is, mai szorult helyzetében, nem tehet jobbat, minthogy az arczéla vezényli a maga nemes gárdáját, a tanítóságot. Ha a régi Magyarországnak bukásában része volt egyesek önzésének és a tömegek közömbösségének és fegyelmetlenségének: úgy a magyarság jobb jövőjét csak a kötelességtudás, a hazaszeretet és az egyetértés teremtheti meg.

Ezekre pedig elsősorban a magyar néptanító nevelheti rá a magyar népet. A gondviselés erősítse és vezesse önöket a rögzös és dicsőséges úton.

HOMOR LAJÓS igazgató meghatottan mond köszönetet a kitüntetésért és fogadalmat tesz, hogy továbbra is minden erejével arra fog törekedni, hogy szent hivatásának betöltésével a magyar hazának méltó fiaikat neveljen.

Főtitkár bejelenti, hogy a másik jutalmazott, Piller József igazgató-tanító nem jelenhetett meg személyesen a jutalom átvételére, ezért részére a jutalomdíj postán fog megküldetni.

Ötödik: 1921. április 25.

2. Főtitkár az „Ungváry László-örökalapítvány“ ügyében bemutatja dr. Lengyel Zoltánnak az elnök úrhoz intézett beadványát, valamint a Magyar Földhitelintézetnek f. évi márczius 29-éről 15.344 sz. alatt az Akadémiához intézett iratát, mely szerint dr. Lengyel Zoltán márczius 26-án a Földhitelintézetnél a levélben felsorolt értékpapírokat tette le, melyeket a Földhitelintézet az Akadémia részére külön letétként kezel mindaddig, míg az Akadémia az alapító-levelet meg nem állapítja. (Schöller Károly könyvelő úrnak szóbeli közlése szerint ezen értékpapírok mai értéke mintegy félmillió koronát tesz ki.)

Főtitkár felemlíti, hogy az Akadémia összes beltagjainak megküldte az alapítók jogi képviselője által bemutatott alapító-levél tervezetét, a melyre nézve azonban az elnökök és titkárok értekezlete az alapítvány feltételeinek szabatosabb meghatározását tartja szükségesnek.

Az összes ülés örömmel és elismeréssel fogadja az alapítványtevőknek nemes intencióját és készségesen vállalkozik arra, hogy az alapítvány kamatainak kiosztásánál közreműködjék, az Akadémia czélja és rendeltetése szempontjából azonban feltétlenül szükségesnek tartja annak kizárását, hogy ezen alapítvány kamatainak szétosztása az Akadémiát pártpolitikai kontroverziákba sodorja bele, ezért melőzhetetlennek találja az alapítvány feltételeinek megfelelő taxatív felsorolását abban az irányban, hogy

a díj annak a magyarnak ítélhető oda, a ki a közművelődés, a közgazdaság és a közegészségügy terén a magyarság ügyének az utolsó tíz évben a legnagyobb szolgálatot tette.

Együttal az összes ülés megbizza az elnökök és titkárok értekezletét, hogy az alapítók képviselőjében özv. Ungváry Lászlóné úrnővel, valamint az alapító r.-társaság ügyvédjével, dr. Lengyel Zoltán úrral érintkezésbe lépve, dolgozza ki az alapító-levél tervezetét és készítsen javaslatot az ügyrendi szabályzatra nézve.

Hatodik: 1921. május 30.

1. A főtitkár mély megdöbbenéssel és fájdalommal jelenti, hogy RÉZ MIHÁLY I. tag május 26-án Genfben elhunyt. — Az összes ülés őszinte részvételt veszi tudomásul az Akadémiát és nemzeti érdekeinket sújtó nagy veszteség hírért és felhívja a II. osztályt, szíveskedjék emlékbeszéd tartásáról gondoskodni.

2. A főtitkár bemutatja a II. osztály határozatát, a melyben az közli, hogy a trianoni békeszerződés által Magyarország területéből kiszakított és Csehszágnak juttatott területen az ottani teljhatalmú miniszter f. évi április havában rendeletet adott ki s ebben megtiltja mindazon nyomdatermékek terjesztését, a melyek Magyarországon 1918. okt. 28. óta, vagy pontosan meg nem határozható időben jelentek meg, illetőleg fognak megjelenni.

Ezenfelül közli a II. osztály azt is, hogy a trianoni békeszerződés által Magyarország területéből kiszakított és Romániának juttatott területen minden jogi szabályozás nélkül ugyan, de ténylegesen meggátolják az összes magyar nyomdai termékek terjesztését.

Az összes ülés megütközéssel vesz tudomást az általános művelődés érdekeit is mélyen sértő s a magyar cultura terjesztését ok nélkül megbénító intézkedésekről és feliratban felkéri a m. kir. kormányt: hasson nemzetközi úton oda, hogy Csehszágban a fent említett rendelet minél előbb hatályon kívül helyeztessék, vagy megfelelően módosíttassék; Romániában pedig a magyar nyomdatermékek terjesztését ne gátolják.

Szükség esetén a M. Tud. Akadémia erkölcsi támogatás végett fel fogja hívni a művelt nemzetek tudományos közvéleményét erre az intézkedésre, illetőleg erre a visszás állapotra, a mely éles ellentétben áll a békeszerződésben a kis nemzetek részére biztosított jogokkal.

Hetedik: 1921. június 20.

2. VOINOVICH GÉZA I. tag előterjeszti jelentését a Bulyovszkypályázatról. A bírálóbizottság (Hegedüs István r., Vikár Béla I. t. és az előadó) a beérkezett pályaművek közt nem talált figyelemreméltót s ezért javasolja, hogy a jutalom ne adassék ki. — Elfogadtatik.

4. Főtitkár bemutatja a Tisza István - Emlékbizottságnak 720. 1921. sz. alatt iktatott s Tisza István összes munkáinak (beszéd, államiratok, tanulmányok, cikkek, levelezés) kiadása és a szerkesztésnél a tudományos kritika gyakorlása tárgyában küldött iratát. Az Emlékbizottság közli egyúttal azt is, hogy a rendelkezésre álló alapot a M. Tud. Akadémia rendelkezésére bocsátja.

A főtitkár bejelenti, hogy a II. osztály június 6-án tartott zárt ülésében készséggel vállalkozott a kiadás gondozására, az Igazgató-Tanács pedig f. hó 10-én tartott ülésében szintén köszönettel elfogadta az Emlékbizottság ajánlatát és a Beöthy Zsolt ig. t. által érintett feltételeket.

A II. osztály által választott bizottsági tagok: Berzeviczy Albert elnök, Balogh Jenő főtitkár, Csánki Dezső osztályelnök, Fejérváthy László osztálytitkár, Concha Győző r., Buday László és Hegedüs Loránt I. tt. Az Igazgató-Tanács a bizottságba a maga részéről Herczeg Ferencz másodelnököt küldte ki.

Az összes ülés is elfogadja az Emlékbizottság ajánlatát, tudomásul veszi a II. osztály és az Igazgató-Tanács határozatait, egyben köszönetet mond özv. gróf Tisza Istvánné úrnőnek, a ki a családot

illető szerzői jogot szíves volt a M. Tud. Akadémiának átengedni, valamint az Emlékbizottságnak, a melynek megtisztelő választása az Akadémiára esett.

Felkéri végül az összes ülés a Tisza István-Emlékbizottságot és a Történelmi Társulatot, hogy az akadémiai bizottságban magukat három-három taggal képviseltessék.

5. A főtítkárr bejelenti, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 103.789. sz. leiratában közli az Akadémiával, hogy báró Eötvös Loránt kísérleti phisikai tanszékét és intézetét meghagyta eredeti szervezetében azzal, hogy a tanszék és intézet a tudományegyetemi és az egyetemi közgazdaságtudományi kar hallgatóinak képzését fogja szolgálni.

11. A nyilvános ülést követő zárt ülés a főtítkárr javaslatára az Igazgató-Tanács által megállapított szövegezésben elfogadja az Ungváry László-féle örökálapítványnak ügyrendi szabályzatát és felkéri az elnökséget, hogy ezt az Akadémia ügyrendjébe illessze be.

12. A főtítkárr bejelenti, hogy a május 30-án tartott összes ülés (jegyzőkönyv 2-ik pont) határozatához képest az elnök úr feliratot intézett a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz a végből, hogy a trianoni béke által Magyarországtól Csehszázghoz és Romániához csatolt területen a magyar nyomdatermékek terjesztésének eltiltása, illetőleg akadályozása megszüntessék. Időközben a főtítkárr arról szerzett tudomást, hogy egy alkalmi egyesülés jogot nyert a magyar nyomdatermékeknek az említett területre való bevitelére, sőt a főtítkárrt is értesítették arról, hogy az Akadémia kiadványait esetleg üzleti úton milyen módon lehetne erre a területre küldeni.

A főtítkárr kifejti, hogy nézete szerint a nemzetközi jog szem pontjából valódi jogfeladás lenne és nem volna méltó Akadémiánkhhoz, ha jogainak érvényesítése helyett kiadványainkat üzleti úton igyekeznék a szóbanforgó területen lakó tagtársainkhoz és az ugyanott működő magyar iskolákhoz, egyesületekhez és könyvtárakhoz eljuttatni.

Az összes ülés ezt az álláspontot helyeselve, fenntartja a május 30-i ülésen hozott határozatokat és megbizza az elnökséget, hogy a jövőben is ebben az értelemben intézkedjék.

Ennek kapcsán főtítkárr bejelenti, hogy id. Pekár Imre úr t. tagtársunk nyelvvédelmi alapítványának kamataiból (lásd Akad. Ért. 1920. évfolyam 260—261. l.) az elnökség díjmentesen meg fogja küldeni a cseh és román területen működő magyar iskoláknak, egyesületeknek és könyvtáraknak összes újabb kiadványainkat és arra az esetre, ha e nyelvvédelmi alap kamatai e célra nem volnának elégsek, illetőleg ha a nyomdaárak emelkedése következtében az általános összeg emelése elkerülhetetlenül szükségesnek mutatkoznék, ezen kiadványokat folytatólágon díjmentesen fogja postára tétetni.

Helyeslő tudomásul van.

Nyolczadik : 1921. október 3.

1. Elnök úr az ülést megnyitván, szívélyesen üdvözli a nyári szünet után az új munkaévad kezdetén megjelent tagtársakat. Beszéde folyamán hangsúlyozza, hogy közállapotainkban — sajnos — a nyári szünet sem hozott enyhülést: aggodalmaink szaporodtak, reményeinkben szegényebbek lettünk. A nehéz megélhetési viszonyok még mostohábbá tették a szellemi munkás életét.

Összinté sajnálattal és mély fájdalommal emlékezik meg a halálnak tagtársaink soraiban az utóbbi hónapokban véghezvitt pusztí-

tásáról, a minőre Akadémiánk történetében alig találunk példát. Kiemelve a veszteségek szomorúan súlyos voltát, kifejezi elnök úr azt az elhatározásunkat, hogy elhunyt tagtársaink emlékét kegyeletesen megőrizzük s a kidőlt erők munkarészét iparkodunk a mi vállunkra emelni.

2. A főtítkár előterjeszti az elhalt tagok halálára és végtisztességére vonatkozó közelebbi adatokat (lásd Akad. Ért. 1921. évfolyam 264. l.).

4. A főtítkár bemutatja a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak 115,800 sz. leiratát (976/1921. sz.) a melyben tudatja az Akadémiával, hogy a trianoni békeszerződéssel Magyarországtól elszakított és Csehszázhoz csatolt területen, valamint Romániában a magyar sajtótermékek terjesztésének jogtalan megakadályozása ügyében tett felterjesztésünk értelmében a külügyminiszterhez intézett átirathat megfelelő intézkedéseket kért. A főtítkár hangsúlyozza, hogy meg fogjuk várni a közoktatásügyi miniszteri átirat eredményét és ha ez nem volna megállapítható, orvoslásért az egész művelt világ tudományos közvéleményéhez fordulunk. — Tudomásul van.

5. A főtítkár bemutatja a Magyar Történelmi Társulat átiratát, (984/1921. sz.) melyben örömmel üdvözli Akadémiánk gróf Tisza István t. t. összes munkái kiadására vonatkozó tervét, a megvalósításhoz sikert kíván és a kiadás gondozására alakítandó akadémiai bizottságba a maga részéről gróf Klebelsberg Kunó elnököt, Lukinich Imre és Domanovszky Sándor l. tagokat küldi ki. — Tekintettel arra, hogy a gróf Tisza István-Emlékbizottság több taggal képviselteti magát, az összes ülés felkéri az elnökséget, hogy a Magyar Történelmi Társulattól egy újabb átiratban több bizottsági tag kiküldését kérje.

Kilenczedik: 1921. november 2.

1. BADICS FERENCZ r. t. felolvassa Endrődi Sándor l. tagról írt emlékbeszédét. — Az Akadémiai Emlékbeszédek során fog közzététetni.

2. HORVÁTH JÁNOS l. t. felolvassa jelentését az 1919/20. évi Péczely-regény pályázatról. A bizottság (Tolnai Vilmos, Császár Elemér l. tt. és az előadó) javasolja, hogy a jutalom Ferenczi Sári: A vörös daru cz. történeti regényének ítéltessek oda. — Az összes ülés a bizottság javaslata értelmében határoz.

3. A főtítkár jelenti, hogy a nemzetközi tudományos érintkezések nehézsége következtében elkésve csak mostanában értesült két jeles külső tag haláláról. 1919. február havában elhunyt BUTLER DUNDAS EDR, a British Museum tisztviselője, a ki teljesen ismerte a magyar nyelvet és 1876-ban Fáy András meséit, később más műveket is angolra fordított; 1920. novemberében pedig BODIO LAJOS, az olasz statisztikai hivatal főigazgatója. — Az Akadémia kegyeletos megilletődéssel veszi tudomásul két érdemes külső tagjának elhunytát és felhívja az I., illetőleg II. osztályt, hogy emlékbeszéd tartása iránt intézkedni szíveskedjék.

5. A főtítkár bejelenti, hogy a III. osztály helyesírási bizottsága (Szily Kálmán, Horváth Géza, Fröhlich Izidor), az összes ülés kívánságára foglalkozott a Helyesírási Bizottság újabb javaslatával és azt az óhaját terjesztette elő, hogy az osztálynak 1917. évi helyesírási javaslata adassék ki az Akadémia Helyesírási Bizottságának. — Az összes ülés a III. osztály bizottsági jelentését és jegyzőkönyveit tárgyalás végett átteszi a Helyesírási Bizottsághoz.

6. A főtítkár jelenti, hogy az Akadémia Tisza István-Bizottsága megalakult s elnökévé Berzeviczy Albert akadémiai elnök urat, előadójává a főtítkárt választotta. — A Történelmi Társulat a maga részéről újabbán Hóman Bálint és Kollányi Ferencz l. tt.-at küldte ki a bizottságba, a mely a következő tagokból áll:

A M. Tud. Akadémia részéről: elnök: Berzeviczy Albert t. t., előadó: Balogh Jenő r. t., tagok: Buday László l., Concha Győző ig. és r., Csánki Dezső r., Fejérpataky László r., Hegedüs Loránt l. t., Herczeg Ferencz t. t., másodelnök: a M. Történelmi Társulat részéről: elnök: gróf Klebelsberg Kunó, tagok: Domanovszky Sándor, Hóman Bálint, Kollányi Ferencz, Lukinich Imre l. tt.; a Tisza István-Emlékbizottság részéről: elnök: Beöthy Zsolt ig. és r. t., tagok: Angyal Dávid r. t., Horánszky Lajos, gróf Károlyi Imre, Kozma Andor t. t. Lándor Tivadar, Mikszáth Kálmán, Szász Károly.

7. A főtítkár jelenti, hogy a II. osztály f. évi május 9-én tartott zárt ülésében Sebestyén Gyula l. t. indítványa alapján egy állandó néprajzi bizottság létesítése tárgyában véleményadás végett vegyes bizottság kiküldését kezdeményezte. E bizottságba az I. osztály: Melich János r., Tolnai Vilmos, Solymossy Sándor l. tt.; a II. osztály: Csánki Dezső r. t. elnökleite alatt: Kornis Gyula és Kovács Alajos l. tt.; s a III. osztály: Horváth Géza és Méhely Lajos r. tt.-t választotta; egyúttal a II. osztály a bizottságba meghívni határozta az indítványt tett Sebestyén Gyula l. t.-ot is.

10. A II. osztály f. évi okt. 17-én tartott zárt ülésében az elhunyt tagtársakról mondandó emlékbeszédek tartására felkérte: Réz Mihály l. t.-ról Hornyánszky Gyula l. t., Farkas Lajos l. t.-ről Reiner János l. t., Wekerle Sándor t. és ig. t.-ről Matlekovits Sándor r. t., Nagy Ernő l. t.-ről Polner Ödön l. t.-ot. — Tudomásul van.

11. A főtítkár jelenti, hogy a R. Università di Padova meghívta Akadémiánkat alapítása hétszázados jubileumának ünnepére. Az elnök úr felkérte az ünnepélyrendező-bizottságot, hogy a jubileum végleges időpontjáról s a közelebbi programról annak idején értesítést adjon. — Tudomásul van.

Tizedik: 1921. november 28.

1. Elnök úr az ülést a következő beszéddel nyitja meg: „Mi előtt a mai összes ülésünk napirendjére térnénk, kötelességem a legközelebbi mult napok néhány oly eseményéről megemlékezni, melyek Akadémiánkat közelről érdeklik és méltán szomorúsággal töltik el.

Elvesztettük Goldziher Ignácot, a világszerte ismert tudóst és hű magyar hazafit, ki hosszú időn át az I. osztály elnöki tisztjét viselte s mindnyájunk őszinte nagyrabecsülését és szeretetét bírta. Az ő tudományszakának természete hozta magával, hogy ő annak művelésében főképp idegen nyelvek használatára volt utalva; de elismert nagy tekintélye a maga szakában a magyar tudományra hozott díszet, mert ő csábító ajánlatokkal szemben is mindvégig hű maradt hazájához, egyetemünkhöz és Akadémiánkhoz. Mindnyájunk fájdalmas kegyelele nyilvánult meg ravatala fölött, melyet itt Akadémiánk szolopcsarnokában állítottak föl, s mely fölött főtítkárunk mondott tagtársai nevében megható búcsúszózatot. Emlékét kegyelettel fogjuk őrizni s felhívjuk az I. osztályt, hogy emlékbeszéd tartásáról gondoskodjék.

Nemcsak szomorúságot, de fölháborodást keltett Akadémiánkban, mint a nemzeti cultura, a nemzeti kegyelet s egyúttal az európai civilizáció egyik őrhelyén az a vandalismus, a mellyel a

szomszéd nemzetek a tőlünk elszakított területeken nemzeti történetünk és szellemi kiválóságunk emlékeit pusztítják s a mely legújabbban a mi Fadruszunk művészi remekének, Mária Terézia királyunk pozsonyi márványszobrának megsemmisítésében tetőpontját érte el. Az ily tények, melyekre nincs semmi mentség, mert azokat az emlékeket Magyarország, ha arra felszólíttatik, szívesen átvette volna, mert három évvel az elszakítás után a háborús szenvedélyek már rég lecsillapodhattak volna, különösen az u. n. győztesek részén, és mert azok a pusztítások a hatóságok tudtával, sőt azok védelme alatt hajtottak végre; az ily tények sértik az összes valóban művelt nemzetek kulturlelkismeretét, szégyenfoltot vetnek a XX. század civilizációjára. Az ily tények beszennyezik nemcsak azokat a nemzeteket, melyek azokat elkövetik, hanem azt a szövetséget is, melynek ama nemzetek mai hatalmukat egyedül köszönhetik. Itt volna immár az ideje, hogy a világműveltségben vezetőszerepet vivő nagy nemzetek oly buzgó pártolt kisebb szövetségeiknek az ily megszegényítő barbár cselekményekkel szemben megálljt parancsoljanak.

Indítványozom, hatalmazza fel az összes ülés az elnökséget, hogy az összes társakadémiákhoz átirattal fordulhasson, közölve a tényeket s kérve, hogy ily cselekmények ellen tiltakozzanak és a Magyarország ezeréves fennállása alatt létesített szobrok, műemlékek és egyéb műalkotások megóvása érdekében szavukat fölemeljék.

Az összes ülés a nagy hatást keltett beszédet egyhangú helyesléssel kíséri és elnök úr javaslatait határozattá emeli.

2. Nagy Ferencz r. t. felolvassa Vécsey Tamás t. tagról írt emlékbeszédét. — Az Emlékbeszédek során fog közzététetni.

4. A főtitkár hivatkozással elnök úr megnyitó beszédében Goldziher Ignác ig. és r. tag elhalálozása alkalmából elmondottakra jelenti még, hogy az elnökség boldogult kitűnő tagtársunk ravatalára koszorút helyezett, az elhunyt családjához meleghangú részvétiratot intézett és Némethy Géza r. tag által szövegezett latinnyelvű köriratban közli a külföldi egyetemekkel és tudományos társulatokkal azt a súlyos veszteséget, a melyet Goldziher Ignác halálával a tudományos világ szenvedett. — Tudomásul van.

5. A főtitkár jelenti, hogy a Rákosi Jenő-jutalom odaítélése tárgyában az I. osztály által javaslatlételle kiküldött bizottság november 18-án Rákosi Jenő elnöklete alatt tartott ülésében a jutalmat egyhangú határozattal Beöthy Zsolt ig. és r. tagnak ítélte oda. (A jelentést Voinovich Géza l. t. szerkesztette). — Az összes ülés örömmel csatlakozik a bizottság határozatához.

6. A főtitkár bemutatja a II. osztály javaslatait Karácsonyi János r. t.: A Szent Ferenczrend története cz. pályamunkája tárgyában. A pályamunka kiválóan sikerült s a magyar történelmi irodalom nyeresége. — A II. osztály javaslatára az összes ülés a jutalmat Karácsonyi János r. tagnak kiadja, felmenti a szerzőt azon kötelezettség alól, hogy a jutalomból a mű kinyomtatásáról is tartozik gondoskodni, egyúttal elhatározza, hogy a Forster-Seitovszky-alapítványnak 1915—24. évi kamatai a munka kinyomtatására fordíttassanak.

10. A főtitkár javaslatára az összes ülés elhatározza: I. Az ülési jegyzőkönyvek takarékosági szempontból a jövőben kivonatolva, csak a fontosabb tárgyak feltüntetésével tételnek közzé s ennek folytán felhatalmaztatik a főtitkár, hogy a jegyzőkönyvekből (osztály-, összes- és igazgatótanácsi) kihagyhassa a jelenvoltak névsorát és mindazon kevésbé jelentős vagy tisztán adminisztratív jellegű pontokat, a melyek sem nem tudományos természetűek, sem nem közérdekűek;

II. A főtitkár fel fogja kérni az Akadémia összes tagjait, hogy a tagajánlásokat lehetőleg tömör szövegezésben szerkesztve küldjék be és az ajánlottaknak csak azon irodalmi munkálatai felsorolására terjeszkedjenek ki, a melyek nagyobb jelentőségűek vagy az ajánlottak önálló kutatását bizonyítják.

Nekrologok.

I.

A főtitkár beszéde. 1921. nov. 15-én az Akadémia oszlopcsarnokában Goldziher Ignác ig. és r. t. ravatalánál.

Tisztelt Gyászoló Gyülekezet!

Több mint félszázados, nagyértékű, komoly és csendes tudományos munkával *Goldziher Ignác*, Akadémiánknak r. és ig. tagja, hosszú éveken át egyik osztályelnöke, az *egész világ* orientálistái előtt ismertté és tiszteltté tette nevét, sőt egyes tudományszakokban nagyemlékű társunknak, Budenz Józsefnek megállapítása szerint is „senkitől felül nem mult tudományos tekintélyek közé emelkedett.”

Munkássága a tudományok széles körére terjedt ki. Elsősorban a mohamedán társadalomtörténet és vallásphilosophia, az összehasonlító mythologia és vallástörténet, az arab philologia, művelődéstörténet és jogtudomány, valamint a keleti archeologia körében végzett maradandó becsű munkásságát kell majd hivatott szakfőnöknek Akadémiánk előtt érdeme szerint méltatnia.

Ebben a ma rendelkezésemre álló két perczen csak azt hangsúlyozom, hogy Akadémiánk koszorúja nemcsak a kitünő tudóst megillető babér, de egyúttal a tagtársak hálás kegyeletének és a nemes jellemű, fennkölt gondolkozású, puritán férfiú iránt érzett nagyrabecsülésének kifejezője is. Hisz mindabból, amit mi tagtársai Goldziher Ignác nemes és munkás életéből megtudhattunk, hogy halhatatlan főtitkár-elődömnek egyik szép gondolatát variáljam, azt mondhatnám: Ha a tudományoknak *ilyen kíváló* művelése az Akadémia tagjainak szemében nem volna nagyobb érdem minden másnál, úgy boldogult társunkban, a kitünő tudósnál is nagyobb volt a nemes gondolkodású ember.

Igaz, csak a kötelességét teljesítette, de hadd köszönjem meg most az ő szellemének azt a nemes kötelességteljesítést, amelylyel — elhárítva magától több egyetemnek, köztük a világhírű régi angol universitasnak nagyon megtisztelő meghívását — megmaradt szegény és szerény magyar tanárnak, aki nemcsak tudta, de teljesen át is érezte, hogy „áldjon vagy verjen sors keze”, a tudomány magyar napszámosának

itt kell dolgoznia s ha úgy rendeli a végzet, itt kell nélkülöznie és itt kell meghalnia.

És hadd hajtsam meg hódolattal fejemet a hívő férfiú előtt, aki midőn több mint 50 éves szakadatlan munka után rövid, súlyos betegség néhány napra kiűtötte kezéből a tollat és érezte, hogy perczek vagy órák mulva át fog lépni az örökkévalóság kapuján, azt kívánta, hogy magyar nyelven is mondják el előtte a királyi zsoltárirónak és prófétának egyik énekét, amelyet Bethlen Gábor fejedelem egykori jeles kancellárja ezekkel a magyar igékkel fordított:

„Pásztorom énnékem a mindenható Isten: azért nincsen semmiben fogyatkozásom . . . Igazgat az igazságnak ösvényén és . . . ha a halál völgyének árnyékába jutnék is, nem félek, mert te mellettem vagy“.¹

Teljesüljön az ő erős hitének ez a szilárd reménysége most és mindörökké!

Nemes emlékezete pedig részesüljön a legtisztább kegyeletben, amelyet el nem múló becsű munkájával és egész életével megérdemelt.

II.

Kenyeres Balázs l. t. beszéde Lechner Károly l. t. ravatalánál 1922. januárius 22-én.

A M. Tudományos Akadémia nevében búcsúztatom azt, aki mielőtt tagtársunk lett volna, már kora fiatalsága óta, orvosi oklevelének elnyerése óta tagja volt a tudományt művelők társaságának. Két évtizedet meghaladó együttműködés tapasztalatából tudom, hogy ideje java részét, életének majdnem minden pillanatát a tudomány szolgálata töltötte ki. A tudományt szolgálta azzal, hogy fáradtságot nem ismerő kitarással gyűjtötte és tanulmányozta elődök és kortársak munkáit; a tudományt szolgálta akkor, amikor betegeit szeretettel gondozta, tanítványait oktatta, tudományos munkát fejtett ki akkor is, amikor a magyar nemzet áldozatkészsége révén Kolozsvárt szakmája számára olyan intézetet létesített, amelynek a világon alig van párja s amelynek alapját, falait, tetőzetét és berendezésének minden darabját a tudomány legújabb követelményeinek megfelelően alkotta meg. A tudományt szolgálta még a társadalmi érintkezésben is s ha baráti körben az ő szelid, kedves, soha senkit sem sértő humorját megszólaltatta még akkor is a lélek nyilvánulásait, annak törvényeit figyelte s meg-

¹ Péchi Simon psalteriuma. Kiadta a M. Tud. Akadémia (1913.) XXIII. zsoltár 38 l.

figyeléseit, tapasztalatait összegyűjtve, örökségül hagyta az utódoknak. De nemcsak maga művelte a tudományt, hanem annak szeretetével ragályozta azokat is, akik közelébe jutottak. Annak daczára, hogy tárgya, az elmekórtan, hosszú ideig nem volt kötelező tárgya az orvosi tanulmányoknak, tanítványok nagy serege gyűlt köréje s amikor elérkezett tanári működésének 25-ik esztendeje, hatalmas kötetbe gyűjtött dolgozataik tömegével tisztelték meg.

Az életnek, a lélek nyilvánulásának megfigyelése persze őt is alakították, kialakították benne azt a felfogást, hogy épp úgy, mint a hogy az ember szervezetének egyensúlyát időről időre szükségképen zavarok, betegségek szakítják meg, az életnek nyugodalmát, boldogságát is szükségképen időről időre meg kell, hogy szakítsák csalódások, keserűségek, szerencsétlenségek. Ez a felfogás adott neki erőt a keserűségek, szerencsétlenségek elviselésére, amelyekben bőségesen volt része. Életének végén meg kellett érnie, hogy annak nagy része, amit alkotott, összeomlott, az amit olyan nagy szeretettel épített, rablók kezeire kerülve elveszett, s az akihez a jövő reménységét fűzte, elsőszülött fia, a magyar haza iránti kötelességteljesítés áldozata lett, eltűnt a távol keleten és azóta még nem került elő. Fájdó szívvel, de erős lélekkel viselte a csapásokat; a számkivetésben újból kezdte az építés munkáját, remény és kételkedés között fájdó szívvel folytatta a tudományos munkát addig, amíg be nem érkezett abba a révbe, amelybe minden embernek be kell jutnia, egy részüknek azért, hogy a feledés homályába süllyedjenek, egy részüknek azért, hogy az emlékezés örök dicsősége fényeskedjen nekik. Lechner Károly tanár örök emléket emelt magának tudományos munkálataival, emléket megörökítik tanítványainak munkái, melyekben neki olyan sok része van, emléket hirdeti a kolozsvári intézet, amelynek minden kövén, minden tégláján rajta van az ő neve. Látják ezt a nevet nemcsak azok, akik szeretettel, hálával tekintenek feléje, hanem azok a fosztogatók is akik a magyar nemzet elleni gyűlölet szemüvegét hordják, látják szívszorongva, mert látják abban a magyar műveltség, a magyar tudomány fölénységét.

Lechner Károly tanár komoly, érdemes szolgálja volt a tudománynak, fáradt szíve megérdemli a pihenést. Nyugodjék békével.

A M. T. Akadémia beltágjainak irodalmi munkálatai 1920/21-ben.

(Pótlás az Akad. Értesítő 1921. évf. 292—320. ll. közlöttékhez.)

Hubay Jenő t. t.

Symphoniai művek :

1. Suite, hegedűre zenekarkísérettel (B. Schott's Söhne, Mainz.) 1878.
2. Concerto dramatique, hegedűre zenekarkísérettel (Lemoine et fils, Paris.) 1884.
3. Konzertstück, gordonkára vagy violára, zenekarkísérettel (J. Hainauer, Breslau.) 1884.
4. 1-ső symphonia. (Kézirat.) 1885.
5. Variációk egy magyar téma fölött, hegedűre zenekarkísérettel, (Simrock, Berlin.) 1898.
6. 2-éme Concerto, hegedűre zenekarkísérettel (J. Hamelle, Paris.) 1901.
7. 3-ik Versenymű, hegedűre zenekarkísérettel (J. Zimmermann, Leipzig.) 1907.
8. 4-ik Versenymű (all'antica), hegedűre zenekarkísérettel (J. Zimmermann, Leipzig.) 1907.
9. 2-ik Symphonia (1914—15), nagy zenekarra (Breitkopf und Härtel, Leipzig.) 1914.
10. Biedermeyer-Suite, nagy zenekarra. Kézirat. 1916.
11. 3-ik Symphonia „Vita Nuova“ (Universal-Edition, Wien), nagy zenekarra, vegyes és gyermek-karra, tenor és három női hangra. 1921.

Dalművek :

12. Alienor. Opera 4 felvonásban. Edmond Haraucourt szövegére. (V. Durdilly, Paris.) 1885.
13. A Kremonai hegedűs. Opera 2 képben. (Universal Edition, Wien.) 1893.
14. A falu rossza. Szövege Toth Ede nyomán Váradi Antaltól. (Universal Edition, Wien.) 1894.
15. Moharózza. Zenei novella 4 képben, előjátékkal. Szövege Ouida nyomán Rothauser Miksától. (Universal Edition, Wien.) 1900.
16. Lavotta szerelme. Magyar dalmű 3 felvonásban, epiloggal. Berczik Árpád és Farkas Imre szövegére. (Harmonia, Budapest.) 1904.
17. Az álarcz. Opera 3 felvonásban. Martos és Lothar szövegére. (Kézirat), 1909.
18. Karenin Anna. Opera 4 felvonásban. Tolstoj nyomán Góth és Gábor szövegére. (Universal Edition, Wien.) 1914.

Kamarazene-művek :

19. Sonate romantique. Zongorára és hegedűre. (J. Hamelle, Paris.) 1884.

Énekkari-művek :

20. Tizenkét férfikar. Hat vegyeskar.

Hegedűművek magyar irányban :

21. Tizennégy Csárdajelenet, zenekarkísérettel.
22. Hét magyar Phantasia.
23. Tizenhét kisebb magyar Poéma.

Hegedűművek :

24. 105 kisebb mű, továbbá operaphantasiák és transkriptiók.

Hegedűpedagógiai-művek :

25. Négy füzet eredeti gyakorlat és majdnem az egész hegedűszak-irodalom átdolgozásai.

Dalok :

26. Magyar, német és francia szövegre szerzett, összesen 87 dal jelent meg nyomtatásban.

Székely István l. t.

1. Philosophiai munkák.

A) Önállóan megjelentek :

1. Monismus és dualismus a philosophiában. Székfoglaló a Sz. István-Társulat tudom. és irod. osztályában. Budapest, 1893.
2. Erő és anyag. Különlenyomat a Bölceleti Folyóiratból. Budapest, 1894.
3. Ösztön és ész. Az állat és ember összehasonlító psychológiája. Nagyvárad, 1897. Két kötet.
4. A tudomány hatása az életre. Budapest, 1910.

B) Terjedelmesebb philosophiai értekezések folyóiratokban :

5. Bölcelet és természettudomány. Bölcs. Folyóirat, 1888.
6. A bölcelet hatása az életre. Bölcs. Folyóirat, 1889.
7. A háromféle lélektan. Bölcs. Folyóirat, 1890.
8. A bölcelet előadása a papnevelő intézetekben. Bölcs. Folyóirat, 1890.
9. A rossz problémája. Bölcs. Folyóirat, 1890.
10. Az állati lélek mivolta. Bölcs. Folyóirat, 1897.
11. A tudomány hajdan és most. Sz. István-Akadémiai Értesítő I. 1. Budapest, 1916.
12. Hét elnöki beszéd az Aquinói Sz. Tamás-Társaságban.

II. Vallásbölcseleti és vallástörténelmi munkák.

A) *Önállóan megjelentek:*

13. A Sibyllakönyvek. Budapest, 1907.
14. Bibliotheca Apocrypha. Friburgi Br. 1913. I. kötet. A II. kötet is legnagyobbbrészt készen van, de a háború és a nyomdai viszonyok miatt eddig meg nem jelenhetett. Latin nyelven.
15. Szent János Apokalypsisa és a világtörténet. Budapest, 1917. A munka tulajdonképen kivonat „A sz. János-féle Apokalypsis irodalomtörténete és magyarázata” című kéziratban kész és a nyomdai viszonyok javulására váró nagyobb műből.

B) *Vallásbölcseleti és vallástörténelmi értekezések:*

16. Bölcsélet és theologia. Bölcs. Folyóirat, 1889.
17. Modern apologia. Kath. Szemle, 1890.
18. Az ember rendeltetése. Bölcs. Folyóirat, 1893.
19. Az Isten léte melletti érvekről. Bölcs. Folyóirat, 1895.
20. Jézus és Mária ifjúsága. Különlenyomat a Hittudom. Folyóirat 1897. évfolyamából. Budapest, 1897.
21. Szűz Mária sírja. Hittudom. Folyóirat, 1899.
22. Babel és a Biblia. Hittudom. Folyóirat, 1903.
23. Az apokrif irodalom. Religio, 1906.
24. Az oxyrhynchusi Jézus-mondások. (Logia Jesu). Religio, 1906.
25. Salamon ódái. Religio (jubileumi szám), 1911.

III. Bibliai irodalomtörténet, magyarázat, bibliakritika és bibliai chronologia.

A) *Önállóan megjelentek:*

26. Az emberi nem kora és a Szentírás. Esztergom, 1887. Különlenyomat a Magyar Sionból.
27. A Szentírás apologiája. Nagyvárad, 1891.
28. Hermeneutica biblica. Friburgi Br., 1902. Latin nyelven.
29. A bibliakritika fő kérdései korunkban. Budapest, 1908. Rectori beszéd.
30. Az evangéliumi hegyi beszéd magyarázata. Budapest, 1913.
31. A kisázsiai János és művei. Budapest, 1916.
32. Krisztus születésének éve és a keresztény időszámítás. Budapest. 1922.

B) *Terjedelmesebb értekezések:*

33. A szentkönyvek sugalmazása. Hittudom. Folyóirat, 1891.
34. A belpoklosság a Bibliában. Hittudom. Folyóirat, 1897.
35. Krisztus születésének éve és a keresztény időszámítás. (Sz. István-Akadémiai Értesítő. IV. 1.) Budapest, 1919.
36. A magyar bibliafordítás. (Sz. István-Akadémiai Értesítő. V. 2.) Budapest, 1920.

IV. Vegyes tárgyuak.

A) Önállóan megjelentek :

37. Az emberi nem régisége történelmi és őstörténelmi szempontból. Különlönyomat a Kath. Szemléből. Budapest, 1889.
38. Svájci séták. Nagyváradi, 1898.
39. Középiszkolai oktatásunk az egyetem és a gyakorlati élet szempontjából. Budapest, 1909. Rectori beszéd.
40. A forradalmak útja és a keresztény politika. Budapest, 1921.

B) *Értekezések* :

41. Számos kisebb paedagogiai értekezés és czikk különféle folyóiratokban, kivált a theologiai oktatásról.

V. Terjedelmesebb könyvismertetések.

42. Pannier, Genealogiae biblicae. M. Sion, 1888.
43. Bonriot, L'âme et la physiologie. Bölcs. Folyóirat, 1890.
44. Dudek, A keresztény vallás apologiája. Kath. Szemle, 1893.
45. Vigouroux, A Biblia és az újabb felfedezések. Hittudom. Folyóirat, 1895.
46. Huber Lipót, A talmud. Kath. Szemle, 1898.
47. Charles, The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Test. Litterarische Rundschau. Freiburg, 1914.
48. Messel, Die Einheitlichkeit der jüdischen Eschatologie. Allgem. Literaturblatt, Wien, 1917.

VI. Kéziratban készen :

49. Az evangéliumi történet időszámítása. (Körülbelül 240 lap.)
50. A szent János-féle Apokalypsis irodalomtörténete és magyarázata. (Körülbelül 450 lap.)

Vargha Damján l. t.

1. Szent Jeromos a magyar codex-irodalomban. Felolvasás a M. Tud. Akadémia I. o. ülésén 1921 jan. 24. Sz. Jeromos halálának 1500 éves jubileuma alkalmából.
2. Gyulafehérvári Batthyaneum-könyvtár viszonya a magyar codex-irodalommal. Felolv. a Sz. István Akadémia III. o. 1921 febr. 3. Megjelent a Sz. István Akad. Értesítőjében 1921. 1. sz., 76—97. l.
3. Temesvári Pelbárt Seraficus Szent Ferencz-beszédei és forráskapcsolatuk a magyar codex-irodalommal. Felolv. A Magyar Irodalomtörténeti Társ. közgyűlésén 1921 márcz. 12. Megj. „Emléksorok hazánk nagyjaitól a Barátok 700 éves jubileumára“, 1921—1921. Szerkesztette P. Zadravecz István tábori püspök. 42—50. l.

4. Hollandi-úti emlékek. Több czikk, némelyik folytatásban. Holland nyelven is és amerikai lapokban. Eredetileg közölve Zászlónk, Nagyasszonyunk, Gyermeklap, stb.-ben. Nemzeti, néprajzi s tud. tapasztalatok közlése.
5. Könyvismertetések különböző lapokban és folyóiratokban. Prónai-Sik: A magyar irodalom története a középiskolák VII. és VIII. o. számára. Külön: Irodalomtörténeti Olvasókönyv, u. a. szerzőkről. Megjelent hivatalos bírálat a V. K. M. Hivatalos Közlönyében.
6. Rövidebb czikkek. kisebb tanulmányok a nemzetvédelem, irodalom és a neveléstud. köréből különböző lapokban.

A M. Tud. Akadémiának felajánlott alapítványok és adományok folytatólagos jegyzéke.

(L. Akad. Értesítő 1921. 130—132, 279.)

I.

Alapítványok, határozott rendeltetésű adományok.

1. A Magyar Mezőgazdák Szövetkezete megalapításának 30. évfordulója alkalmából a Szövetkezet alapítványi üzletrészeiben 200.000 K alapítványt tett azon óhaja kifejezése mellett, hogy az alapítvány kamataiból időszakonként olyan munka díjaztassék, a mely a szövetkezeti ügy vagy a magyar mezőgazdasági kereskedelem, vagy általában véve az agrárpolitika kérdéseivel foglalkozik (1313/1921).

2. Dr. Várady L. Árpád kalocsa-bácsi érsek 300.000 K-t adományozott Karácsonyi János r. t. munkájának: „A Ferenczrendiek története Magyarországon 1711-ig” kiadási költségeire.

3. A Franklin-Társulat 200.000 K-t ajánl fel azzal az óhajjal, hogy annak fele kamatozó alapítványként tőkésítettessék, másik fele pedig az Elnökség elhatározása alapján használtassék fel.

4. N. N. k. tag a könyvtár céljaira 20.000 K.

II.

Szabad rendelkezésre bocsátott adományok.

Jász-Nagykun-Szolnok vm.	5.000 K
Borsod vm.	4.000 „
Czegléd városa	1.000 „
Baranyai és Pécsi Gazdák Szeszfőző Szövetkezete . .	1.000 „
Komárom vm. alispán gyűjtése	18.640 „
Fejér vm.	5.000 „
Csorna: Hangya	1.000 „

Ősagárdi: Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet . . .	100 K
Boldvaszilas: Fogyasztási Szövetkezet	400 „
Hermann Reichsfreiherr von Seckendorff-Gutend végren- deletileg (osztr. K ?)	100.000 „
Dr. Csiky Józsefné sz. Kováts Irma, n. Kováts Gyula emlékére	5.000 „
Diósgyőri Takarékpénztár R.-T.	1.500 „
Újpesti Kereskedelmi és Iparbank R.-T.	2 000 „
Szin és vidéke: Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet	200 „
Dunántúli Bank és Takarékpénztár R.-T. (Kaposvár) . .	5.000 „
Jankovich Béla l. t.	25.000 „
Hajdunás	1.000 „
Püspökladány községi előljárósága	500 „
Kiskomárom község	500 „
Balatonmogyoród község	200 „
1922 márczius 15-ig bejelentetett	4,930.802 K 60 f.
és 100.000 osztr. K	
Ezen összegből:	
I. Alapítvány, határozott rendeltetésű adomány	1,235.000 K
II. Szabad rendelkezésre felajánlott adomány .	3,695.802 K 60 f.
és 100.000 osztr. K	

Pályázati hirdetés.

A M. Tud. Akadémia Mathematikai és Természettudományi Bizottsága az 1922-ik évben két-kétezer koronát olyan tudományos munkálatok előmozdítására kíván fordítani, a melyek:

I. a physika,

II. a zoologia vagy physiologia

körébe vágnak. A munkálatok lehetnek elvont, elméleti irányúak vagy olyanok, a melyek hazánk természeti viszonyainak kutatását tűzik ki céljokul. — Mindenkinek egyenlő alkalmat akarván nyújtani, hogy a főntebb említett szakba vágó munkával versenyre kelhessen, a Bizottság ezennel felhívja az érdekelteket, hogy tervezeteket (esetleg kész munkájokat) küldjék be, magukat megnevezvén és kijelentvén, hogy a kitűzött egész összegre, vagy annak milyen részére tartanak számot. A megszavazott összeg rendszerint a munkálat befejeztével adatik ki. Az így készülő munkálat a Magyar Tud. Akadémia tulajdona; de ez a kiadás jogát a szerzőnek — ha kívánja — esetről-esetre át is engedheti. A tervezetek vagy kész munkák ugyancsak **f. évi márczius 31-ig** a bizottság előadójához, **Istvánffy Gyula** műegyetemi tanárhoz (I., Műegyetem, Közp. Épület) küldendők be.

**A Magyar Tudományos Akadémia
Főtávkári Hivatala.**

ALÁÍRÁSI FELHÍVÁS
a M. Tud. Akadémia
KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATÁRA

1922—1924. évi sorozat.

Az 1922—1924-ig terjedő hároméves ciklusban elsősorban a következő munkák kiadása terveztetik:

1. Papp Ferencz: Kemény Zsigmond.
KÉT KÖTET.

A mű tartalma: *I. kötet:* 1. A szülei ház és a gyermekek. — 2. Nagyenyeden. — 3. Az 1834/35-ik évi kolozsvári országgyűlés idején. — 4. A kapudi magány. — 5. A cellista. — 6. Bécs. — 7. Izabella királyné és a remete. — 8. A hírlapszerkesztő. — 9. Korteskedés és ellenszerei. — 10. Wass Ottilia grófnő. — 11. Élet és ábránd. — 12. Új kapcsolatok, új irányok. — 13. Utolsó kísérletek az Erdélyi Híradóval. — 14. B. Wesselényi Miklós körében. — 15. Gyulai Pál. — 16. A centralisták között. — 17. A szabadságharcz idején. — *II. kötet:* 1. A haditörvényszék hatalmában. — 2. A rémuralom korának politikai írója. — 3. Történeti jellemrajzok. — 4. A szív örvényei. — 5. Az irodalmi vezér és köre. — 6. Férj és nő. — 7. Ködképek a kedély láthatárán. — 8. A novellairó. — 9. Irodalmi és társadalmi tanulmányok. — 10. Szívügyek, családi ügyek. — 11. A Pesti Napló szerkesztőjének bemutatkozása. — 12. Özveggy és leánya. — 13. Élmények 1857 elejétől 1859 végéig. — 14. A Pesti Naplóban a Bach-korszak végén. — 15. A rajongók. — 16. Küzdelem az alkotmányért 1860-ban és 1861-ben. — 17. Zord idő. — 18. Az Agglegény. — 19. A Pesti Napló vezérírója a kiegyezésig. — 20. A hanyatlás és a vég.

2. Szinnyei Ferencz:

Novella- és regényirodalmunk a szabadságharczig.
KÉT KÖTET.

Az első kötet tartalma: 1. A régi Pest-Buda és a szellemi élet a 19. század elején. — 2. Zsebkönyveink, folyóirataink és hírlapjaink 1818-tól 1835-ig. — 3. Az úttörők és követők. — 4. Történeti novelláink Jósika előtt s első történeti regényünk. — 5. Társadalmi novelláink Jósika előtt s első társadalmi regényünk. — 6. Francia és angol irány a társadalmi novellában és regényben. — 7. Zsebkönyveink, folyó-

irataink és hírlapjaink 1836—1848-ig. — 8. B. Jósika Miklós. — 9. Vajda Péter. — 10. B. Eötvös József: A karthausi.

A második kötet tartalma: 11. A főváros és a szellemi élet a negyvenes években. — 12. Vig novelláink és életképeink. — 13. B. Eötvös József: A falu jegyzője. — 14. Társadalmi novelláink és regényeink. — 15. Történeti novelláink. — 16. B. Eötvös József és b. Kemény Zsigmond történeti regényei. — 17. Összefoglalás. — Bibliographia. — Névmutató.

3. *Hornyánszky Gyula: A tömeg szerepe a görög történetben.* EGY KÖTET.

A mű tartalma: 1. A tömeg általában és a görög tömeg (terminologia). — 2. A tömegalakulás külső feltételei a görögöknél. — 3. Faji sajátosságok és műveltségi tényezők a görög tömegben. — 4. A görög tömeg és az élő szó. — 5. A görög tömeg (a hadseregben, a vallásban, a politikában, a törvénykezésben, a társadalomban). — 6. A görögök tömeglélektani megfigyelései. — 7. A görögök története a tömeglélektan szempontjából.

Az akadémiai könyvkiadóvállalat megjelenési módja és ára.

A jelenlegi nyomdai viszonyok mellett előzetesen nem lehet megállapítani, hogy a fent felsorolt, tervbe vett kiadványok közül évenként hány kötet jelenhetik meg. Az aláírók (pártoló tagok) arra kötelezik magukat, hogy az 1922-től 1924-ig terjedő ciklus tartama alatt kiadásra kerülő köteteket (fűzött példányokban) a *mindenkori bolti ár feléért megveszik*. Ha kötött példány kívánnatik, ezen összeghez járul a kötés ára, önköltségen számítva. Kötelezik magukat továbbá az aláírók a csomagolás és postai szállítás költségeinek viselésére.

A pártoló tagok kedvezményei.

A Könyvkiadó-Vállalat aláírói az „Akadémiai Értesítő” című havi folyóiratot *minden további ráfizetés nélkül* kapják s az Akadémia minden egyéb kiadványait (ha egyenesen a M. Tud. Akadémia főtítkári hivatalához fordulnak) 25°/_o árengedménnyel rendelhetik meg.

A pártoló tagsági nyilatkozatok, a példányszám megállapíthatása végett, mielőbb beküldendő a M. Tud. Akadémia Főtítkári hivatalának (Budapest, V., Akadémia-u.).

A SZERKESZTÉSÉRT ÉS KIADÁSÉRT FELELŐS: BALOGH JENŐ, FŐTITKÁR.

HORNÝÁNSZKY VIKTOR M. KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA, BUDAPEST.

FELELŐS VEZETŐ: HORNÝÁNSZKY VIKTOR.

AKADÉMIAI É R T E S Í T Ő

SZERKESZTI
BALOGH JENŐ.

XXXIII. KÖTET. 1922. május—augusztus 5—8. FÜZET.

A M. Tud. Akadémia megemlékezése IV. Károly király Ő Felsége haláláról.

JEGYZŐKÖNYV

felvéve a M. Tud. Akadémia 1922. évi április hó 3-án
tartott rendkívüli összes üléséről.

Berzeviczy Albert elnök úr elnöklete alatt jelen vannak :
Herczeg Ferencz másodelnök ; B. Forster Gyula, id. Szily
Kálmán t. tt. ; Angyal Dávid, Badics Ferencz, Fejérpataky
László, Fináczy Ernő, Földes Béla, Fröhlich Izidor, György
Endre, Ilosvay Lajos, Matlekovits Sándor, Melich János,
Munkácsi Bernát, Nagy Ferencz, Némethy Géza, Rados
Gusztáv, Schafarzik Ferencz r. tt. ; — Áldásy Antal, Bernát
István, Császár Elemér, Ereky István, Fellner Frigyes,
Gyomlay Gyula, Heller Farkas, Hóman Bálint, Hornyánszky
Gyula, Jankovich Béla, Kollányi Ferencz, Kornis Gyula,
Kovács Alajos, Lukinich Imre, Mahler Ede, Mauritz Béla,
Oltay Károly, Rejtő Sándor, Takáts Sándor, Tolnai Vilmos
és Vargha Damján l. tt. — Jegyző: Balogh Jenő főtitkár.

Az elnök úr megnyitja az ülést és a következő
beszédet intézi a megjelent tagokhoz :

„Tekintetes Akadémia !

Nemzetünk sorsa immár évek óta folytonos gyász.
Gyászoltuk a hosszú háborúban hasztalanul elhullott véreinket ;
gyászoltuk a ránk kényszerített hősi küzdelmünkben
legyőzetésünket ; gyászoltuk az igazságtalanul ránk mért

büntetést: a gyilkos békét, mely hazánkat szétszaggatta, nemzetünk nagyobb részét idegen uralom alá helyezte; gyászoltuk összeomlásunkat és megraboltatásunkat. Most végezetül gyászoljuk fiatalon, a száműzetésben elhunyt királyunkat.

Előbb belzavaraink, utóbb győztes ellenségeink akaratára elválasztottak tőle; de semmi államérdek és semmi kényszer nem szakíthatta el végkép azokat az érzelmi kötelekeket, melyek a magyar nemzetet, közjogában is kifejezett hagyományának és nemzeti ösztönének megfelelően a szent korona fölkezt viselőjéhez elválaszthatatlanul csatolják. És még ha e kötelekek nem is léteznének, meg kellene sajdulnia szívünknek királyunk emberi sorsának páratlanul fájdalmas tragikuma fölött.

Mikor kevesebb mint hat évvel ezelőtt dicső emlékü Ferencz József királyunk halálát jelentettem be ugyane helyen, az ő biztató szavaira alapítottuk utódja fiatal erejébe vetett büszke reményeinket.

Most ezeket a reményeket is belétemethetjük abba a nagy sírba, mely nemzetünknek annyi örömét, reménységét, álmát, büszkeségét nyelte már el. Halandó emberek számára nincs e földön feltámadás; eszmék, jogok, nemzetek számára — van.

Indítványozom, hogy koronás királyunk halála fölötti mély fájdalomnak és sorsüldözött családja iránti igaz részvétünknek mai összes ülésünk jegyzőkönyvében adjunk kifejezést. Az Akadémiának a végtisztelet megadásában való részvétele iránt az elnökség a vonatkozó intézkedések megtörténtéhez képest fog eljárni, esetleg javaslatot tenni.

Együttal indítványozom, hogy miután gondolataink ma csak a nemzetet ért gyászra vannak irányozva, a mára hirdetett osztályülés a jövő hétfőn, április 10-én d. u. 5 órakor tartassék meg.“

A tagok az elnök úr beszédét őszinte megilletődéssel, állva hallgatták végig és elnök úr javaslatait határozattá emelték.

Elnök úr az ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére id. Szily Kálmán t. és Matlekovits Sándor r. tagokat kéri fel.

Jelentés a M. Tud. Akadémia 1921. évi munkásságáról.

A M. Tud. Akadémia 1921-ben egy ünnepélyes közület, egy rendes nagygyűlést, 11 rendes összes ülést, 27 osztályülést és 8 igazgatósági ülést. összesen 48 ülést tartott.

A nyilvános ülések tárgyait és a bemutatott előadások czímeit közölte az Akad. Értesítő 1921. évfolyama 35—52. és 1922. évfolyam 52—66. oldala.

Az igazgatósági és összes ülésekről felvett jegyzőkönyvek beszámolnak az eldöntésre került pályázatok eredményéről és a jelentősebb folyó ügyek lényegéről.

A főtitkári hivatalban 1560 ügydarab nyert elintézést.

A hazai irodalmi és tudományos társulatoknak, valamint számos tanintézetnek a főtitkár megküldte az Akadémiának őket érdeklő kiadványait. A külföldi intézetekkel és tudományos társaságokkal, illetőleg ezek könyvtáraival a háború miatt félbeszakadt könyvcserére kezd a régi mederbe visszatérni.

* * *

Az I., azaz Nyelv- és Széptudományi Osztály 9 nyilvános és 10 zárt ülést tartott.

A nyilvános ülések tárgysorozataát és a fölolvadások czímét közli az Akad. Értesítő 1921. évf. 35., 36., 37., 44. és 1922. évf. 52., 53. oldala.

A zárt ülésekben az osztály a rendes folyó ügyeket intézte el, gondoskodott a pályamunkák és a kiadásra benyújtott dolgozatok megbirálásáról s az elhunyt tagok fölött mondandó emlékbeszédekről.

* * *

A II., azaz Philosophiai, Társadalom- és Történettudományi Osztály a nagygyűlési zárt osztályülésen kívül 9 nyilvános ülést és a folyó ügyek elintézésére ezenkívül 8 zárt ülést. összesen tehát 18 ülést tartott. A belső akadémiai ügyek elintézésére rendelt zárt ülésekben az osztály bírálóka felölt ki a körébe vágó pályamunkákra, egyéb benyújtott kéziratok megbirálása felől intézkedett, az Akadémiától az osztályhoz áttett ügyekben véleményt mondott és gondoskodott, hogy elhunyt tagjai felett az Akadémiában emlékbeszéd tartassék.

A nyilvános osztályüléseken bemutatott dolgozatok czímét közli az Akad. Értesítő 1921. évf. 35., 44., 47. és 1922. évf. 53. oldala.

A felolvasott dolgozatok, részben kivonatosan, az Akadémiai Értesítő lapjain láttak napvilágot, nemkülönben más irodalmi vállalatok kiadásában jelentek meg. Az osztály kiadványaként megjelent a Történeti Szemle 1921. évi folyama 12 nyomt. ivnyi terjedelemben, gazdag és nagyérdekű tartalommal.

* * *

Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia III. osztályának az 1921. polgári évben kifejtett működéséről. Az 1921. évben a III. osztály kilencz felolvasó és ugyanannyi zárt ülést tartott. A felolvasó ülésekről röviden tesz jelentést az Akadémiai Értesítő 1921. évfolyama 35., 44., 48. lapján és 1922. évfolyama 53., 54. lapján.

Ez üléseken összesen *huszonhat* előadás volt; ezek közül tizenkettőt *öt* rendes és *hét* levelező tag tartott saját kutatásairól, míg tizennégy előadás vendégektől származott; és pedig *tizenhárom* egy-egy vendégtől, egy a mely két vendégtől és kettő a mely egy vendégtől származott.

A zárt üléseken az Osztály költségvetése előirányzatával, csereviszonyok felélesztésével, véleményezésekkel és folyó ügyeivel foglalkozott.

Maga az Osztály folyóiratának, *Mathematikai és Természettudományi Értesítőjének* XXXVIII. kötetét adta ki, mely I—IV. és 1—455 nyolczadrét lapon, s egy táblarajzzal jelent meg.

Ez a kötet magában foglalja a múlt években a III. Osztályban előterjesztett, de a kedvezőtlen viszonyoknál fogva addig meg nem jelenhetett értekezéseket és pedig *huszonhat* különböző *szerzőtől* származó *negyvenöt* dolgozatot.

Jelentések a bizottságok működéséről.

I. A Nemzetgazdasági Bizottság 1920-ban két ülést tartott, tagjainak sorát HELLER FARKAS I. taggal egészítette ki és az Akadémia által rábizott teendők és pályakérdések megszövegezésén kívül az Akadémia programjába is belevett azon munkák sorozatos cyklusának az előkészítésével foglalkozott, a melyek alkalmasak Magyarország gazdasági életében a háború folytán és a háborút követő zavarok miatt beállott nagy változásoknak gazdaságtörténelmi megörökítésére. Ebből az okból megbízást adott a következő művek elkészítésére: 1. Laky Dezső egyetemi tanárnak az ellenséges megszállások közgazdasági káraitól írt munkára. 2. Bud János műegyetemi tanárnak a gabonaellátás kérdéséről szóló munkára. 3. Sigmund Elek I. tagnak az intenzív mezőgazdaság feltételeiről szóló munkára és Buday László I. tagnak ugyanezen munka agrárpolitikai részének megírására. 4. Br. Korányi Frigyes volt miniszternek a nagy tömegek fejlődéstörténetének megírására. Foglalkozik ezenkívül a bizottság mint legközelebbi teendőkkel a magyar vasutak háborús állapotról szóló munkának megíratásával, valamint a magyar tengerhajózás történetének megíratásával.

II. A Történelmi Bizottság munkásságát az 1921. évben is kedvezőtlenül befolyásolta az általános gazdasági helyzet és a nyomdai árak nagymérvű, folytonos emelkedése, úgy hogy tervezett

munkaprogrammját nem tudta teljesen megvalósítani. A levéltári kutatások, így Csánki Dezső bizottsági elnökei is, szüneteltek és ennek következtében a bizottság másolatgyűjteménye sem gyarapodott. Tovább folytak azonban a bizottság által az 1913-ban megindított vállalatok munkálatai, ú. m. a Történelmi Bibliographia és az Árpád-kori kir. regesták munkálatai. Az utóbbi szerkesztője Szentpétery Imre biz. tag 1921. végével benyújtotta az I. kötet sajtókész anyagát, mely az 1270-ig terjedő okleveles anyagot öleli fel.

A bizottság az elmúlt évben két nagylelkű adományban részesült. Dr. Várady L. Árpád kalocsai—bácsi érsek Karácsonyi János : Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig cz. pályanyertes műve kiadására tekintélyes összeget bocsátott a bizottság rendelkezésére, minek folytán az I. kötet soron kívül volt nyomdába adható. Ballagi Aladár XII. Károly svéd király Magyarországon cz. műve költségeire pedig Kjällman József göteborgi tb. magyar konsul adományozott 10,000 K-t.

A bizottság kiadásában 1921-ben megjelent Ballagi Aladár említett műve. Befejezéséhez közel áll a Hédervári Oklevéltár II. kötete, melynek még csak indexe van hátra. Sajtó alatt van Domonvöszky Sándor munkája, A szepesi városok árumegállító joga.

A bizottsághoz kiadás céljából benyújtotta: Nagy Gyula az Anjoukori Okmánytár VIII. kötetét és Lukinich Imre a Bethlen Gábor és Pozsony közti összeköttetésekre vonatkozó oklevéltárt.

A bizottság kiadásai 1921. december 31-éig 71,357 korona 78 fillért tettek ki.

A bizottság 1922. évi munkatervébe Karácsonyi János említett művén kívül a következő munkák vannak felvéve: Szentpétery: Árpád-kori kir. regesták I. kötet, Divéky: A XVI szepesi város visszacsatolásának története és Margalits: Szerb repertorium II. kötet.

III. A Hadtörténelmi Bizottság 1921-ben összesen két ülést tartott.

A bizottság működését ebben az évben is nagyon hátráltatták a világháború és a békekötés következtében beállott áldatlan viszonyaink és a nyomdai és papírárakkal állandóan emelkedő és ma már felette magas árai.

Ennek ellenére a bizottság 1921-ben folyóiratát, a Hadtörténelmi Közleményeknek 1919—1921. XX—XXII. évfolyamát kiadta, a mi által az előző évfolyamokkal való folytonosságot helyreállítani sikerült. Ennek az évfolyamnak a terjedelme 224 l. volt, tartalma pedig: 9 nagyobb értekezés és több kisebb cikk volt. A folyóirat terjedelme a nyomdai árak állandó emelkedése miatt növelhető nem volt.

A bizottság a m. k. honvédelmi miniszter úr által még 1910-ben a magyar katonai irodalom fejlesztése érdekében a bizottság számára adományozott összesen 3000 K pályadíjak felhasználására

nézve a honvédelmi miniszter úrnak jelentést tett és egyben kérte a honvédelmi miniszter urat, hogy a meddőnek maradt 5. tétel jutalmadóját, tekintettel a megváltozott viszonyokra, 5000 K-ra emelje fel. Ez megtörtént azzal a megjegyzéssel, hogy a pályázat újabb kiírdetését a bizottság későbbi időpontra halasztotta, minthogy az 5000 K-nyi jutalom a jelenlegi gazdasági viszonyok mellett elenyészően csekély.

IV. Jelentés a Római Magyar Történeti Intézet állapotáról 1921. évben. Az intézet római épületét a zár alól feloldatni nem sikerült, noha a bizottság ezirányban több ízben tett lépést a magyar királyi külügyminiszterium útján, de mindenkor az volt a válasz, hogy a feloldás körüli tárgyalások ezidőszert még nem biztatnak eredménnyel. Az intézet épületében 1920-ban a magyar kir. követségek irodái nyertek egy időre elhelyezést, 1921-ben pedig az irodák kiköltözése után az épület a követségi tisztviselők egy részének engedtetett át az olasz kormány részéről lakóhelyül. A bérösszeg az olasz kir. kormány által kirendelt záradonok kezeihez fizettetik ki. A ház körüli teendőket a követségi tisztviselők egyike látja el. Az intézeti épület állapotáról a bizottság elnöke 1921. évi római időzése alkalmából személyesen tájékozódott és ez alkalommal az épület visszaadása érdekében az illetékes tényezőknél is lépéseket tett.

Az intézet körül fölmerült teendők elintézése céljából a bizottság az 1921. évben három ülést tartott. Az 1920/21. számadások fölterjesztése az ügyrend értelmében a maga idejében megtörtént.

Az intézet céljaira az 1920/21. évi költségvetésbe 50,000 korona vétetvén fel, a bizottság abba a helyzetbe jutott, hogy a Sylloge Tacticorum Graecorum II. kötetének már rég sajtókész első részét nyomdába adhatta. A nyomdai munkálatokkal ismét a budapesti m. kir. tud. egyetemi nyomda bízott meg és a mű elkészülte az 1922. év első felére várható.

Dr. Vári Rezső intézeti titkár megbízása 1922 január 31-ig hosszabbított meg. A megbízásnak újabb 1923 június 30-ig terjedő meghosszabbítása iránt a bizottság indokolt előterjesztést tett. Úgyszintén melegen pártolta a bizottság dr. Vári Rezsőnek a Sylloge folytatása körül teendő olaszországi tanulmányútja érdekében való szabadságoltatása és anyagi támogatás miatt a v. és k. ministerium-hoz benyújtott kérvényét.

Bár az intézet visszaadása ügyében eddig az olasz kir. kormánynál positiv eredményt nem sikerült elérni, a bizottság nem tartja kizártnak, hogy az intézet működését bizonyos idő múlva meg fogja kezdeni. Erre való tekintettel a bizottság előadója 1921 végével megkezdte az előkészületeket egy tudományos munkaprogramm kidolgozására, hogy ez az intézetnek remélhető megnyitása idejére rendelkezésre álljon.

V. A Szótári Bizottság munkássága 1921-ben. A gyűjtési munkák ez év első negyedében igen lassan indultak, mivel az előző év költségvetésének keretén belül sem a gyűjtők tiszteletdíját, sem a papíros árát s a többi kiadást fedezni nem lehetett volna. Mikor a rendkívül fölemelt költségvetés biztosította a munkák anyagi részét, a gyűjtés ismét teljes erővel és szép eredménnyel folyt. Az eredményt nagyon elősegítette a vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1921. június 28-án 771/1921. szám alatt hozzá benyújtott folyamodásunkra adott válasza (1921. aug. 27; 131,376/V. 921. sz. a.), melyben régi dolgozóztársaink közül Putnoky Imre VIII. kerületi és Sági István VII. kerületi István-úti főgimnáziumi tanárokat iskolai kötelezettségük alól fölmentette és az 1921–1922-iki tanév tartamára újra a Szótári Bizottság rendelkezésére bocsátotta. Az év első felében dr. Kovács Dezső volt a Bizottsághoz berendelve, de minthogy intézete nem nélkülözhetette, helyette az 1921–1922-iki tanévre dr. Horváth Endre I. kerületi főgimnáziumi tanárt rendelte be a szótári munkálatokra. Ez a bizottsági gyűjtés ez idén is az összes gyűjtés negyedénél többet tett, világos jeléül annak, hogy ha 10–12 gyűjtő volna berendelve, néhány év alatt az egész anyag együtt volna; míg így a külső gyűjtők hivatalos munkájuk mellett aránylag kevés időt fordíthatnak gyűjtésre. — Nem hagyható említés nélkül kézikönyvtárunk rendkívüli gyarapodása. A főtktár úr öngyméltósága ugyanis a főtktári hivatalban levő és nélkülözhető szótárakat, 24 művet 65 kötetben, a Szótári Bizottság rendelkezésére bocsátotta; köztük a német Grimm-szótár valamennyi megjelent kötetét és füzetét, a francia Godefroy 10 kötetét, az egész Du Cange-t, a francia akadémia szótárát és még sok értékes szótári munkát. Hogy evvel a Bizottság mennyi becses segédkönyvet kapott, nem kell külön kiemelnünk.

Gyűjtőink száma 1921-ben 10 volt: Horváth Endre, Kosztolányi Zoltán, Kovács Dezső, Losonczi Zoltán, Mészöly Gedeon, Német Gábor, Sági István, Szidarovszky János, Velledits Lajos és Zolnai Gyula, kik egyenként átlag 7644 adatot szolgáltattak be.

Feldolgoztunk 84 művet; begyűlt 76,445 adat, melyekkel az adatok teljes összege 2.422,682-re emelkedett.

A gyűjtések részletes számadatai kezdettől fogva a következők:

Év	Feldolgozott művek száma	Gyűjtők száma	Átlagos gyűjtés egyenként	Évi gyűjtés összege	A gyűjtések teljes végösszege
1899	65	36	2,761	100,000	100,000
1900	293	107	1,682	180,000	280,000
1901	259	150	1,026	154,000	434,000
1902	189	71	1,650	117,000	551,000
1903	129	46	1,744	80,238	631,238
1904	99	38	2,695	102,394	733,632
1905	80	40	3,787	151,482	885,114
1906	128	38	3,349	127,097	1.012,211

Év	Feldolgozott művek száma	Gyűjtők száma	Átlagos gyűjtés egyenként	Évi gyűjtés összege	A gyűjtések teljes végösszege
1907	56	24	3,004	72,099	1.084,310
1908	65	9	7,106	63,744	1.148,054
1909	129	12	6,096	73,147	1.221,201
1910	111	11	7,553	83,089	1.304,290
1911	120	12	8,798	105,589	1.409,876
1912	80	11	6,788	74 666	1.484,542
1913	191	12	12,996	155,952	1.640,494
1914	210	12	12,288	147,463	1.787,957
1915	212	15	11,543	140,480	1.928,437
1916	146	16	9,358	121,661	2.050,098
1917	158	14	8,179	124,111	2.174,209
1918	74	9	5,513	49,642	2.223,851
1919	20	7	2,894	20,280	2.244,131
1920	66	9	11,345	102,106	2.346,237
1921	84	10	7,644	76,445	2.422,682

Feldolgoztunk e szerint 23 év alatt 2964 művet. A szótári munkálatok kerültek ezalatt összesen 301,232 koronába; ebből államszegély 96,000 korona, az Akadémia járuléka 205,232 korona.

A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára 1921-ben.

A könyvtári munkálatok a lefolyt évben a megszokott mederben folytak. A könyvek árának folytonos nagy emelkedése, a könyvkötés, a papiros és egyéb eszközök napról napra drágulása azonban nagyon megnehezítette nemcsak a könyvtári munkálatokat, hanem akadályokat gördített a könyvtár céljainak előmozdítása elé. Így a könyvvásárlásnál és a könyvek köttetésénél csak a legszükségesebbekre lehetett szorítkozni.

Külön meg kell említeni azon körülményt, hogy az év folyamán a külföldi akadémiák közül a londoni és edinburghi Royal Society a háború óta elmaradt kiadványaikat megküldték. Ügyszintén a Smithsonian Institution s az ő közvetítésével több amerikai tudós társaságtól érkeztek kiadványok 1914-ig visszamenőleg. Rómából a Specola Vaticana szintén eljuttatta hozzánk 8 kötetnyi astronomiai munkálatát.

A könyvtár gyarapodását és használatát, valamint a végzett munkálatokat a következőkben lehet feltüntetni. A könyvtár rendezett tudományaszakjainak száma 57. A rendezett munkák száma: 114,073, és pedig: Bibliographia 1549, Encyclopaedia 188, Philosophia 2654. Mythologia 172, Theologia 5008, Paedagogia 5506, Iskolai könyvek 9841, Széptudomány 1879, Anthropologia 864, Jogtudomány 1599, Magyar Jogtudomány 3472, Politika 3425, Magyar Politika 5650,

Magyar Országgyűlések Irományai 371, Történelem 7342, Magyar Történelem 4528, Életírás 4877, Földrajz 1206, Magyar Földrajz 1018, Térképek 973, Utazás 1647, Statisztika 1517, Schematismus 453, Hadtudomány 1336, Régészet 1810, Éremtan 271, Matematika 2036, Természettudomány 297, Természettan 1182, Vegytan 539, Természetrajz 147, Állattan 834, Növénytan 865, Ásványtan 620, Gazdaságtan 5548, Orvostudomány 2867, Nyelvtudomány 3562, Classica Philologia 1503, Görög irodalom 1020, Latin irodalom 1118, Újlatin irodalom 948, Magyar nyelvészet 961, Régi magyar irodalom 705, Magyar irodalom 8274, Germán irodalmak 3050, Francia irodalom 1688, Olasz-spanyol irodalom 679, Szláv irodalmak 558, Keleti irodalmak 2492, Akadémiák és tudom. társulatok kiadványai 795, Magyar Tud. Akadémia kiadványai 446, Magyar folyóiratok 473, Külföldi folyóiratok 235, Bolyaiana 90, Ősnyomtatványok 481, Rajner-Könyvgyűjtemény 809, Miscellanea 95.

A szakkatalogus áll 130 kötetből és 58 czéduletokból. Az általános czédulekatalogus 255 tokban van elhelyezve.

A könyvtár gyarapodása a járuléknapló tanúsága szerint a következő: Vétel útján 106 mű 120 kötetben és 31 füzetben jutott a könyvtárba. Kötelespéldányképen 78 nyomda 3400 művet 1313 kötetben, 2708 füzetben, 109 zeneművet 1 kötetben, 124 füzetben, 24 térképet 6 füzetben, 18 térképlapot küldött be. Magánosok ajándékából 47 művel 36 kötetben, 27 füzetben gyarapodott a könyvtár. 127 hazai és külföldi tudományos társulat, akadémiák, testületek és hatóságoktól 327 mű 448 kötetben, 969 füzetben és 1 térkép érkezett a könyvtárba. A M. Tud. Akadémia saját kiadványaiból 8 művel 12 kötetben és 4 füzetben gyarapította a könyvtár állományát.

A könyvtár olvasóterme 177 napon volt nyitva, s ez idő alatt 1172 olvasó 1966 munkát használt, s 469 kölcsönző 1261 művet vett ki házi használatra.

A magyar tudományos akadémia kiadványai 1921-ben.

1. Akadémiai Értesítő. Szerkeszti: BALOGH JENŐ főtítkár. XXXII. évf. 1—12. (373—384.) füzet. 320 old. — Ára 120 kor.
2. ÁLDÁSY ANTAL: Lamprecht Károly k. t. emlékezete. (Emlékbeszédek XVIII. 2.) 22 old. — Ára 12 kor.
3. Anjoukori Okmánytár. VII. kötet. 704 old. — Ára 180 kor.
4. Archaeologiai Értesítő. Új folyam. Szerkeszti: VARJU ELEMÉR. XXXVIII. kötet, 144 oldal, 6 melléklet, 20 kép a szövegben. — Ára 60 kor.
5. BADICS FERENCZ: Gyöngyösi I. ismeretlen elbeszélő költeménye. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XXIV. I.) 38 old. — Ára 15 kor.

6. BADICS FERENCZ: Gyöngyösi István összes költeményei. II. kötet. (Régi Magyar Költők Tára, IX. kötet.) 504 old. — Ára 450 kor.
7. BADICS FERENCZ: Endrődi Sándor I. t. emlékezete. (Emlékbeszéddek XVIII. 3.) 34 old. — Ára 24 kor.
8. BALLAGI ALADÁR: XII. Károly és a svédek átvonulása Magyarországon. 446 old., 3 tábla. — Ára 300 kor.
9. FOURNIER: I. Napoleon életrajza. III. kötet. 508 old. — Ára 150 kor.
10. GELSI JÓZSEF: A chromosomák hosszanti párosodása. (Mathematikai és Természettudományi Közlemények. XXXIV. kötet, 3. sz. I–II.) 254 old., 6 tábla. — Ára 112 kor.
11. Hadtörténelmi Közlemények. Szerkeszti: PILCH JENŐ. XX–XXII. évf. 224 old. — Ára 45 K.
12. HORVÁTH CYRILL: Középkori magyar verseink. (Régi Magyar Költők Tára, I. kötet.) 532 old. — Ára 225 kor.
13. Irodalomtörténeti Közlemények. SZILÁDY ÁRON közreműködésével szerkeszti: CSÁSZÁR ELEMÉR. XXIX–XXXI. évfolyam. 296 old. — Ára 135 kor.
14. KOZMA ANDOR: Berczik Árpád emlékezete. (Emlékbeszéddek, XVIII. 1.) 14 old. — Ára 12 kor.
15. Matematikai és Természettudományi Értesítő. Szerkeszti: FRÖHLICH IZIDOR osztálytitkár. XXXVIII. kötet. 455 old. — Ára 60 kor.
16. MUNKÁCSI BERNÁT: Vogul népköltési gyűjtemény. II. kötet, 3. füzet. XII, 0497–0756, 435–772. old. — Ára 375 kor.
17. NAGY FERENCZ: Vécsey Tamás t. t. emlékezete. (Emlékbeszéddek, XVIII. 4.) 16 old. — Ára 15 kor.
18. NÉMETH JÓZSEF: Szerbia egyetemes leírása. 482 és XX old., térkép. — Ára 75 kor.
19. PROHÁSZKA OTTOKÁR: Dante. Székfoglaló értekezés. (Különlenyomat az Akadémiai Értesítő 381–384. füzetéből.) 20 old. — Ára 15 kor.
20. M. FABIVS QUINTILIANVS Szónoklattana. Fordította: PRÁCSEK ALBERT. 612 old.
21. Történeti Szemle. Szerkeszti: ANGYAL DÁVID. X. évf. 1–4. füzet. 190 old. — Ára 135 kor.
22. ZOLNAI GYULA: A -si képző eredete. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XXIII. kötet. 10. szám.) 36 old. — Ára 6 kor.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
PÉNZTÁRI SZÁMADÁSA 1921-RŐL ÉS
KÖLTSÉGVETÉSE 1922-RE.

A Magy. Tud. Akadémia veszteség- és

Folyósz.	K i a d á s	Kor. értékben			
		korona	fl.	korona	fl.
1	a) Főbb tisztviselők fizetése	24600	16		
	b) Többi tisztviselők fizetése	92805	48		
	c) Szolgák fizetése és ruházata	91557	67		
	d) Nyugdíjak	52754	85		
	e) Segélyezés, drágasági pótlék, nyugdíj- járulék és jutalmak	434683	43		
	f) Napidíjak, biztosítás, őrzési díjak	736	20	697137	79
2	Almanach és Értesítő			189004	75
3	Az I. osztály és bizottságai részére	714027	—		
4	A II. osztály és bizottságai részére	604501	—		
5	A III. osztály és bizottságai részére	310000	—		
5a	Szótári bizottság részére	52074	50	1680602	50
6	Könyvkiadó-bizottság: az Akadémiai, Ter- mészettudományi és Orvosi könyvkiadó- vállalatok segélye			212419	83
7	Széchenyi múzeumra			11000	—
8	Jutalmakra			55050	—
9	Később esedékessé váló jutalmakra, pályá- díjakra és segélyekre			4874	52
10	Határozott rendeltetésű alapítványok és alapok kamatai			18112	92
11	Könyvtára: a) vásárlásokra	45633	01		
	b) diplomatariákra	2000	—	47633	01
12	Az Akadémia épületeire: fenntartási költségek, javítási és átala- kitási kiadások			708240	66
13	Irodai, ügyvédi és vegyes kiadásokra			60161	42
14	Adó			115751	04
15	Előre nem látott szükségletekre			63533	86
16	Igazgatótanács rendelkezésére tudományos kiadványokra			156500	—
17	1919. évi hadikölcsön szelvényeiből leírás 1921. évi vagyongazdálkodási felesleg, mely az Akadémia vagyonát szaporítja			39554	—
18				150214	75
				4209791	05

Budapest, 1921.

A Magyar Tudományos Akadémia

Magyar Föld-

Hoyos s. k.

FÜGGELEK.

„A“ alapítványok,

melyeknek kamatai pályadíjakra, jutalmakra és segélyezésekre
fordítandók, vagy külön rendeltetéssel bírnak.

	Tőkében koronaértékben	Kamat
Gróf Andrássy Dénes	212.231·31	52.813·25
Bésán József	80.000·—	
Bródy Zsigmond	40.000·—	
Bulyovszky Gyula	4.000·—	
Bük László	14.000·—	
Czintula Mihály	18.295·—	
Dóra Szilárd	4.000·—	
Duka Tivadar	2.000·—	
Edl—Holczer	32.000·—	
Egyes. Bpesti Föv. Tp. pályadíj-alapítványa	8.000·—	1.115·84
Dr. Elischer Gyula „Goethe-alap“	4.000·—	246·56
Első Magyar Általános Biztosító-Társaság .	22.000·—	
Fabrizzy Sámuel emlékére tett alapítvány .	370.800·—	42.965·12
Farkas István	4.000·—	
Feridun bey (akadémiai rész).	80.000·—	12.800·—
Gróf Festetich László	21.000·—	
Flór Ferencz és neje.	40.000·—	
Forster János	24.000·—	
Fraknoi Vilmos	43.400·—	31.361·65
Fraknoi Vilmos akad. letétje	50.000·—	
Gorove László és István	22.000·—	
Herbert Viktor alapítványa	10.000·—	2.090·—
Ipolyi Arnold	26.837·—	
Kanizsay Károly	2.800·—	
Gróf Karátsonyi Guidó	63.000·—	
Kautz Gyula	4.000·—	
Kóczán Ferencz	28.000·—	
Kőrösi József alapítványa	8.000·—	4.058·88
Lederer Béla	10.000·—	
Lehr Albert	2.000·—	572·88
Lévay Henrik	20.000·—	
Lukács Móricz	40.000·—	
Marczibányi-nemzetség	8.400·—	
Ifj. gróf Nádasdy Ferencz	10.500·—	
Oltványi Pál	2.400·—	1.560·—
Ormódy Vilmos	10.000·—	1.600·—
Ortway Tivadar	50.000·—	
id. Pekár Imre	100.000·—	2.110·—
br. Podmaniczky Gézané	100.000·—	
Ráth György	8.755·20	
Péczely József	10.500·—	
Pollák Jakab	12.000·—	
Rózsay József	8.400·—	
Rökk Szilárd	20.000·—	
Sámuel Alajos	2.100·—	
Schossberger Zsigmond	20.000·—	
Schreiber Ignác által néhai Kautz Gyula emlékezetére alkotott alapítvány . . .	10.000·—	4.098·60
Átvitel	1.683.418·51	157.392·78

	Tőkében koronaértékben	Kamat
Áthozat	1,683.418'51	157.392'78
Seitovszky János	31.000'—	
Semsey Andor	200.000'—	8999'57
Székely kivándorlási alap	49.678'61	
Szemző István alapítványa	356.814'—	
Szilágyi István	4.000'—	1400'—
Szitányi Ullmann testvérek	10.000'—	
Szmrecsányi Lajos	10.000'—	
Szőnyi Pál	60.000'—	16.800'—
Sztrókay Lujza	10.000'—	
Gróf Teleki József	24.000'—	
Tomori Anasztáz	20.000'—	
Ullmann Imre és testvérei	6.000'—	
Unghváry László	800.000'—	27.435'—
Vályi Gyula	10.000'—	
Bojári Vigyázó Sándor	79.600'—	16.921'74
Vitéz-alap	2.100'—	
Özv. Vojnits Tivadarné	20.000'—	
Wahrmann Mór	20.000'—	
Wodianer Albert	58.400'—	

„A” alapítványok összege: 3,455.011'12 228.949'09

Ezenkívül a Pesti Hazai Első Takarékpénztár kezelése alatt van:

Pesti Takarékpénztár (Fáy-alap) K 40.000'—

A Pesti M. Keresk. Bank alapítványa saját kezelésében „ 10.000'—

mely alapítvány kamata minden öt évben a M.
Földhitelintézetnél 2000 K összegben fizetetik be.

„B” alapítványok,

melyeknek kamatai tőkésítendőek.

	Koronaértékben
Gróf Kuun Géza	14.888'35
Ordódy István	5.612'69
Udvardi Cherna János: a) értékpapirban	2400'—
b) készpénzben	467'10
Hg. Czartoryski-féle alapítvány	6.642'78
Reguly-alap	5.183'77
Tisztviselők nyugdíjalapja	58.551'89
Kovács Ferencz pályadíj-alapítványa	17.800'91
Galgóczy Károly	2.857'35
Hollós László	1.955'13

„B” alapítványok összege: 116.359'97

„C” alapítványok,

melyek az Akadémia szabad rendelkezésére vannak: közölni fogja
az 1922. évi Akadémiai Ertesítő.

E „C” alapítványok összege . . . . . K 4,658.720'56

Könyvvezetésért: Schöller s. k.

Budapest, 1921. december 31.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője:

Magyar Földhitelintézet.

Hoyos s. k.

Preysz s. k.

Darab- szám	A c t i v u m	Kor. értékben			
		korona	fl.	korona	fl.
	Értékpapírok.				
	Magyar földhitelintéz. 2,056.200— n. é.				
	4 ¹ / ₂ % szab. tj. zogl. . . . . K 2,056.200—				
	kamat okt.—decz. 31-ig . . . . . „ 20.562—	2076762	—		
	Magyar földhitelintézeti 10.000— n. é.				
	4 ¹ / ₂ % k. é. zogl. . . . . K 10.000—				
	kamat júl. 1—decz. 31-ig . . . . . „ 200—	10200	—		
	Magyar földhitelintézeti 4000— n. ért.				
	3 ¹ / ₂ % k. é. zogl. . . . . K 4.000—				
	kamat okt.—decz. 31-ig . . . . . „ 35—	4035	—		
	Magyar földhitelintézeti 18.400— n. é.				
	4 ¹ / ₂ % kor. é. zogl. . . . . K 18.400—				
	kamat nov. 1—decz. 31-ig . . . . . „ 138—	18538	—	2109535	—
	Egyesült budapesti fővárosi takarékpénz- tár 6000— n. é. 4 ¹ / ₂ % zogl. . . . . K 4.000—				
	4 ¹ / ₂ % kamat nov. 1—decz. 31-ig . . . . . „ 30—	4030	—		
7	Első budapesti gőzmalom-részvény	42000	—		
	4 ¹ / ₂ %-os magyar koronajáradék kötvény.				
	89.700— n. é. . . . . K 1.900—				
	4 ¹ / ₂ % kamat decz. 1—31-ig . . . . . „ 6'33	1906	33		
12	Kisbirt. orsz. földhitelint. alapító-okmány.	21000	—		
9	Tiszaszabályozási sorsjegy	2400	—		
	Pesti hazai első takarékpénzt. részvény	198000	—		
	Kisbirt. orsz. földhitelint. 11.000— n. é.				
	4 ¹ / ₂ % zogl. . . . . K 11.000—				
	kamat nov.—decz. 31-ig . . . . . „ 82'50	11082	50		
	Magyar 4 ¹ / ₂ % földteherment. 7.000— n. é.				
	kötvény . . . . . K 7.000—				
	kamat nov.—decz. 31-ig . . . . . „ 46'67	7046	67		
50	Belvárosi takarékpénztár-részvény	25000	—		
	6 ¹ / ₂ %-os m. kir. állami 1,210.000— n. é.				
	járadékkölcsön (Hadi kölcsön) . . . . . K 605.000—				
	kamat nov. 1—decz. 31-ig . . . . . „ 14.480—	619480	—		
	5 ¹ / ₂ %-os m. kir. 1915. évi állami 200.000—				
	n. é. járadékkölcsön (Hadi kölcsön) . . . . . K 100.000—				
	kamat deczember 1-től 31-ig . . . . . „ 783'33	100783	33		
	5 ¹ / ₂ %-os 613.200— n. é. járadékkölcsön				
	(Hadi kölcsön) . . . . . K 306.600—				
	kamat szept. 1—decz. 31-ig . . . . . „ 8.993'60	315593	60		
2	Bereg munkácsi takarékpénztári részvény	800	—		
	Angol-magyar bank jár. jegy 500.000 K n. é.	500000	—	3958657	43
Folyó- szám	Elkülönítve kezelt értékpapírok.				
1	Néhai Fabriczy S. emlékére tett alapítvány:				
	Magyar földhitelintézeti 4 ¹ / ₂ % kor. ért.				
	záloglevélben . . . . . K 58.400—				
	Magyar földhitelintézeti 4 ¹ / ₂ % szab. és				
	talajjavítási záloglevélben . . . . . „ 230.400—				
	Átvitel			3958657	43

Budapest, 1921
A Magyar Tudományos Aka-
démia Magyar Föld-
Hoyos s. k.

Folyó- szám	A c t i v u m		Kor. értékben			
			korona	fl.	korona	fl.
		Áthozat			3958657	43
		25 darab Borsodmiskolczi gőzmalom- részvény . . . . . K 14.000—				
		6 darab Szepesi első tkpénztári részv. „ 2.400—				
		Badische Anilin- & Sodafabrik részv. Mrk. 9.600—				
		Württembergische Vereinsbank részv. „ 7.200—				
		1 drb Kötelezvény . . . . . „ 10.000—	298269	—		
2		Dr. Ortway Tivadar alapítványa:				
		Magyar földhitelintézeti 4% kor. ért. záloglevélben . . . . . K 40.000—				
		5½%-os magy. hadikölcsön-kötvényben „ 10.000—	43700	—		
3		Fraknói Vilmos alapítványa:				
		Magyar földhitelintézeti 4% kor. ért. záloglevelekben . . . . . K 34.000—				
		Magyar földhitelintézeti 4½% kor. ért. záloglevelekben . . . . . „ 4.000—				
		Magyar földhitelintézeti 4% szab. és telekjavítási záloglevelekben . . . . „ 3.400—	38540	—		
4		Fraknói Vilmos akadémiai letétje:				
		5½% hadikölcsön . . . . . 50.000—				
		6% hadikölcsön. . . . . 50.000— „ 100.000—	50000	—		
5		Feridun bey alapítványa (akadémiai rész):				
		Magyar földhitelintézeti 4% kor. ért. záloglevelekben . . . . . K 80.000—	70000	—		
6		Néhai gróf Andrássy Dénes alapítványa:				
		4%-os magyar koronajáradék-kötvény K 108.000—	82404	—		
7		Feridun Kiamil Zade ösztöndíj-alapítvány:				
		Magyar földhitelintézeti 4½% kor. ért. záloglevelekben . . . . . K 19.800—				
		Magyar földhitelintézeti 4% kor. ért. záloglevelekben . . . . . „ 185.400—				
		Magyar földhitelintézeti 4% szab. és telekjavítási záloglevelekben . . . . „ 16.800—	136926	—		
8		Udvardi Cherna János jub. alapítványa:				
		6% magy. hadikölcsön-kötvényben . . K 2.400—	2208	—		
9		Czintula Mihály alapítványa:				
		6% magy. hadikölcsön-kötvényben . . „ 20.000—	18400	—		
10		Herbert Viktor alapítványa:				
		5½% hadikölcsön-kötvényben . . . . „ 20.000—	10000	—		
11		Unghváry László-féle örök-alapítvány:				
		100 db Magyar ált. hitelbank részv. K 182.000—				
		50 „ Osztrák-magy. államvasút „ „ 198.750—				
		20 „ Pesti magy. keresk. bank „ „ 132.000—				
		4 „ Pesti hazai I. takarékp. „ „ 99.000—				
		100 „ Rimamurány—Salgótarján „ „ 197.000—	800000	—	1550447	—
		A mérlegben felvett összes értékpapírok árfolyamértéke				
		1921. december 31-én			5509104	43

december 31.

adémia vagyonának kezelője:
hitelintézet.

Preysz s. k.

Könyvvezetésért: Schöller s. k.

Adományok és hagyományok

1921. évben:

Szabad rendelkezésre . . . . . 3,255.355·60 K *)

(Részletes felsorolásukat közölte az Akadémiai Értesítő 1921. évf. 130—132. és 279. l., továbbá 1922. évfolyam 73—74. l.)

Budapest, 1921. december 31-én.

Könyvvezetésért: Schöller s. k.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője:

Magyar Földhitelintézet.

Hoyos s. k.

Preysz s. k.

ELŐIRÁNYZAT 1922-RE.

Bevétel.

<i>Rendes bevételek:</i>	Előirányzat 1921-re	Tényleg befolyt 1921-ben	Előirányzat 1922-re
I. Befizetetlen alapítv. kamatai	2.410·—	2.410·—	2.410·—
II. Különféle követelések . .	1.670·—	35.666.54	20.000·—
III. Értékpapírok kamataiból .	210.000·—	184.354·45	187.000·—
IV. Házbérekből	120.000·—	155.684·—	120.000·—
V. Könyvek eladásából . . .	100.000·—	112.820·46	100.000·—
VI. Országos dotatio	500.000·—	436.500·—	500.000·—
VII. A Honvédelmi Minisztertől hozzájárulás aHadtörténelmi Közlemények kiadására . .	9.000·—	9.000·—	9.000·—
VIII. Rendkívüli bevételek . .	3.000.900·—	3.273.355·60	1.000.000·—
Összes bevétel	3,943.980·—	4,209.791·—	1,938.410·—

*) Ezenfelül adományok a könyvtár javára 30.000·— K.

Kiadás:

	Előirányzat 1921-re	Tényleg. kiadás 1921-ben	Előirányzat 1922-re
I. Személyes járandóságok:			
a) Főtitkár fizetése . . .	—	—	6.000.—
b) Főtitkári hivatal irodaszemélyzete . . .	—	—	85.969.—
c) Két szolgáló a főtitkári hivatalnál . . .	—	—	90.125.—
d) Könyvtár személyzeti kiadásai . . .	—	—	384.749.—
e) Könyvkiadóhivatal személyzete . . .	—	—	124.315.—
f) Házi személyzet (ka- pus, háziszołga) . . .	—	—	94.306.—
g) Tiszteletdíjak (osztály- titkárok, ügyész, orvos)	—	—	29.600.—
h) Nyugdíjak . . .	—	—	105.230.40
	301.316.—	697.137.79	920.294.40
II. Akadémiai Értesítő és Helyesírási szabályok . .	125.000.—	189.004.75	160.000.—
III. I. osztály . . .	714.027.—	714.027.—	—
IV. II. osztály . . .	626.501.—	604.501.—	—
V. III. osztály . . .	350.000.—	310.000.—	—
VI. Etymologiai Szótár . .	240.000.—	—	—
VII. Szótári bizottság . .	70.939.38	52.074.50	64.864.88
VIII. Keleti bizottság . . .	—	—	—
IX. Könyvk. váll. segélyez. .	50.000.—	212.419.83	100.000.—
X. Jutalmakra . . .	60.000.—	55.050.—	100.000.—
XI. Határozott rendeltetésű alapok kamatai . . .	17.969.—	18.112.92	18.112.92
XII. Később esedékessé váló jutalmakra . . .	3.808.—	4.874.52	4.874.52
XIII. Budapesti Szemle segélye	42.000.—	—	42.000.—
XIV. A magyar irodalom ismer- tetése külföldön . . .	12.000.—	—	—
XV. Könyvtárra és diplomata- riumokra . . .	50.000.—	47.633.01	80.000.—
Pótlásokra . . .	250.000.—	—	—
XVI. Az Akadémia épületeire. .	250.000.—	708.240.66	400.000.—
XVII. Irodai kiadások . . .	25.000.—	60.161.42	80.000.—
XVIII. Adó . . .	45.000.—	115.751.04	100.000.—
XIX. Előre nem látott szükség- letekre . . .	40.000.—	63.533.86	200.000.—
XX. Az 1920. évi hiány tör- lesztésére . . .	74.583.53	—	—
XXI. Az Igazgató-Tanács ren- delkezésére tudományos kiadványokra . . .	100.000.—	156.500.—	200.000.—
XXII. 1919. évi hadikölcsönszel- vényből leírás . . .	—	39.554.—	—
Összesen . . .	3,448.943.91	4,059.576.30	2,470.146.72
Bevétel . . .		1,938.410.—	
Kiadás . . .		2,470.146.72	
Fedezetlen kiadás:		531.736.72	

Megjegyzések az 1921. évi vagyonmérleghez, zárszámadáshoz és az 1922. évi költségelőirányzathoz.

Az Akadémia vagyonának értékelése a múlt évi értékelésnek megfelelőleg történt. Lényegesebb eltolódások az Akadémia tulajdonában lévő értékpapírok árfolyamánál nem voltak, így tehát a passivák között szereplő hitelezők rovatában feltüntetett értékesökkenési tartalék sem változott.

Az Akadémia tulajdonában levő értékpapiroknál a következő eltérések mutatkoznak:

Sorsolás folytán csökkent a 4½%-os magyar földhitelintézeti záloglevelek névértéke 2400 K-val és a Fraknói V. alapítvány 12.000 K n. é. magyar földhitelintézeti 4½-os záloglevéllel.

Szaporodott: A beszerzett angol-magyar bank 5%-os pénztárjegye 500.000 K-val.

A Fabriczy S. emlékére tett alapítvány 98.000 K névértékű magyar földhitelintézeti 4%-os szab. és telekjavítási záloglevéllel.

Újabb a néhai Ungváry László-féle örök alapítvány, melynek czimén

100 db Rimamurányi vasmű részvény,

100 „ Magyar Általános Hitelbank részvény,

50 „ Osztrák-magyar államvasut részvény,

20 „ Pesti Magyar Kereskedelmi Bank részvény,

4 „ Pesti Hazai Takarékpénztár részvény került az Akadémia letétjébe.

Az ingatlan vagyonállományban az 1921. évben változás nem történt.

A zárszámadás szerint volt az 1921. évben

Bevétel . . . . . 4,209,791-01 K

Kiadás . . . . . 4,059,576-30 „

eredmény 150,214-71 K

felesleget mutat, mely összeggel az Akadémia szabad rendelkezésre álló vagyona 407.496 K-ra emelkedett.

Az előirányzathoz képest többkiadás volt a következő rovatoknál:

Személyes járandóságok . . . . . 395,821-79 K

Akadémiai Értesítő . . . . . 64,004-75 „

Könyvkiadó-Vállalat . . . . . 162,419-83 „

Széchenyi-múzeum . . . . . 10,200-— „

Határozott rendeltetésű alapok kamatai . . . . . 143-92 „

Később esedékes jutalmakra . . . . . 1,066-52 „

Az Akadémia épületeire . . . . . 458,240-66 „

Irodai kiadások . . . . . 35,161-42 „

Adó . . . . . 70,751-04 „

Előre nem látott szükségletekre	23.533·86 K
Tudományos kiadványokra	56.500— „
II. adikölcsönsszelvényből leírás	39.554— „
Kevesebb kiadás volt:	
II. osztály	22·000— K
III. osztály	40·000— „
Etymologiai Szótár	240.000— „
Szótári Bizottság	18.862·88 „
Jutalmak	4.950— „
Budapesti Szemle	42.000— „
A magyar irodalom ismertetése	12·000— „
Könyvtár	2.366·99 „

Az 1922. évre az alább részletezett munkaprogramm alapján a következő összegeket kérték:

1. I. osztály	998.137·50 K
2. II. osztály	1.990.718·91 „
3. III. osztály	542.428·20 „
4. Etymologiai Szótár	240.000 — „
5. Keleti bizottság	300.000— „
6. Könyvk. vállalat segélyezése	350.000— „

Az Igazgató-Tanács és az Akadémia összes ülése kénytelenek voltak úgy határozni, hogy csak esetről-esetre fogják engedélyezhetni egyes munkáknak nyomdábaadását, ha a költségekre a szükséges összeg rendelkezésre fog állni.

KÖLTSÉGVETÉS-TERVEZET 1922-RE.

(Az Igazgató-Tanács és Akadémiánknak 1922. ápr. 24-én tartott összes ülése — tekintettel az Akadémia pénzügyi helyzetére —, az osztályok és bizottságok részéről kívánt összegeket nem szavazhatta meg. A tervezet feltünteti Akadémiánknak legközelebbi munkaprogramját.)

A) Első osztály és bizottságai.

I. Első osztály.

Az I. osztály kérte, hogy az 1921. évről megmaradó összeg, a melyet most még nem lehet megállapítani, vitessék át mint az osztályt megillető maradék az 1922. évre, s ezenfelül engedélyeztessék ismét 120.000 K.

II. A Nyelvtudományi Bizottság:

A Nyelvtudományi Bizottság kérte, hogy az 1921. évi költségvetés 1921. december 31-ikéig fel nem használt összegét mint maradékot átvihesse az 1922-ik esztendőre. 1922-ik évi költségvetési tervezete pedig a következő:

a) Nyelvtudományi Közlemények 46:2.	65.000— K
b) Pápay József, Osztják nyelvtana különleny. II. rész	12.000— "
c) Pápay József, Osztják népkölt. gyűjt. I. köt.	222.000— "
d) Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve írói díjára 25.000 K, nyomdaköltségekhez 50.000 K, összesen	75.000— "
e) Új Nyelvemléktár egy kötetére	50.000— "
f) Moravcsik Gyula: A bizánczi források magyar és török tulajdonneveinek szótára	75.000— "
g) Apróbb kiadások	600— "
h) Előadó díja	2.000— "
Összesen	501.600— K

III. A Classica-philologiai Bizottság

zárszámadása 1921-ről és költségvetése 1922-re.

I. Számadás 1921-ről.

Rendelkezésre állott: 66.500— K.

Ebből: megtakarítások a múlt évekről	23.913— K
országos dotatio	3.000— "
az Akadémiától megszavazott javadalma- zás 4000— K helyett	39.587— "
Összesen	66.500— K

Kiadatott:

1. Nyomdaköltségre a Franklin-Iársulatnak (72.675— K-ra)	57.937.50 K
2. A Quintilianus-kötet írói díjára (5650— K) és revisiójára ívenként 50 K-val (1912.50 K)	7.562.50 "
3. Bírálati díjra	200— "
4. Az előadó tiszteletdíjára	800— "
Összesen	66.500— K

II. Költségvetési előirányzat 1922-re.

1. Darkó Jenő: Laonikos Chalkondyles (szedés alatt)	160.000— K
2. Tavalyról maradt nyomdai tartozásra	14.737.50 "
3. Bírálatokra	1.000— "
4. Pindaros és Plinius levelei kiadásának meg- indítására (90.000—) és a Förster-féle Aris- toteles-kiadványhoz szükséges phototypiai másolatokra (10.000—)	100.000— "
5. Az előadó tiszteletdíjára	800— "
Összesen	276.537.50 K

IV. Az Irodalomtörténeti Bizottság

elsősorban legfontosabb organumának, az Irodalomtörténeti Közlemé-
nyeknek 1922. évi kötetét óhajtja kiadni. Erre 100.000 K szükséges.

Az I. osztály és bizottságai összesen 998.137.50 K-t kérnek
az 1921. évi maradékon felül.

B) Második osztály és bizottságai.

I. Második osztály.

	Kiadás 1921-ben	Előirányzat 1922-re
1. Történeti Szemle nyomdai számlája és szerkesztői díja	45.009·20	60.000·—
2. Értekezések kiadására		60 000·—
3. Bírálati díjakra és kisebb kiadásokra	3.400·—	4.000·—
Összesen	K 48.409·20	K 124.000·—

II. Történelmi Bizottság.

	Kiadás 1921-ben	Előirányzat 1922-re
1. Árpádkori királyi regesták előmunkálataira	1.200·—	
2. A Történelmi Bibliographia előmunkálataira	1.000·—	
3. Másolásokra	1.400·—	
4. Előadó tiszteletdíja	800·—	
5. Bizottsági kisebb kiadások	160·—	
6. Anjoukori Okmánytár VII. kötetének nyomdászamlája	54.881·78	
7. Térképrajzolásért Domanovszky munkájához	400·—	
Összesen	K 59.841·78	K 1.281.589·70

A bizottság az 1922-ben rendelkezésére álló összeget a következő tételekre kívánja fordítani: *a)* Állandó kiadások: Árpádkori kir. regesták, Történelmi Bibliographia, Hunyadikori levéltári kutatások, Másolások, Előadó tiszteletdíja, *b)* Ballagi: XII. Károly tiszteletdíja és nyomdászamlája, *c)* Héderváry-oklevéltár II. kötete tiszteletdíja és nyomdászamlája, *d)* Szentpétery Imre: Árpádkori kir. regesták I. kötet, *e)* Domanovszky: Szepesi városok árumegállítási joga, *f)* Divéky: XVI. szepesi város visszacsatolása, *g)* Karácsonyi: Szent Ferencz-rend tört. Magyarországon I. k., *h)* Margalits: Szerb repertorium II. k.

III. Hadtörténelmi Bizottság.

A) Zár számadás az 1921. évről.

I. Bevétel.		II. Kiadás.	
1. Maradvány az 1920. évről	48.452·37	1. Előadói, szerkesztői tiszteletdíj, postai költség, szolgák díjazásai, apróbb kiadások	2.000·—
2. Akadémiai rendkívüli javadalmazása az 1921. évre	72.000·—	2. A Hadtört. Közlem. 1919—21. évf. előállítási költségei (rajzok, klisék, papír és nyomdai költség)	60.875·60
3. A honvédelmi minis-ter hozzájárulása az 1921. évre	9.000·—		
4. A Fesztetich-alapítvány kamatai	1.200·—		
Összesen K 130 652·37		Összesen K 62.875·80	
levonva a kiadást K 62.875·80			
marad az 1922. évre K 67.776·57			

B) A Hadtörténelmi Bizottság költségvetése az 1922. évre

I. Bevétel.

1. Maradvány 1921-ről	67.776-57
2. Az Akadémia Festetich-alapítványából	1.200-—
3. A honv. minister évi hozzájárulása	9.000-—
Összesen	K 77.976-57

II. Kiadás.

1. Előadói és szerkesztői rendes tiszteletdíjak	2.000-—
2. Nyomtatványokra, portókra és szolgák díjazására	1.200-—
3. A bizottság folyóiratának, a Hadt. Közlem. kiadására	60.000-—
4. A szerkesztőnek külön tiszteletdíj, ivenként 100 K	1.500-—
Összesen	K 64.700-—

Az 1923. évre átvihető valószínű maradvány . K 13,276-57

IV. Nemzetgazdasági Bizottság.

1921-ben rendelkezésre állott	213.420-—
Ehhez könyvek bizományi eladása fejében befolyt	562-64
Összesen	K 213.982-64

1921. évi kiadások:

1. Közg. Szemle 1919. és 1920. évi segélye	9.760-—
2. Előadói tiszteletdíj	800-—
3. Apróbb kiadások	60-—
Összesen	K 10.620-—

1922. évi előirányzat:

Áthozat az előző évről	203.362-64
Schossberger-alap	800-—
Első Magyar Általános Biztosító-Társaság	1.000-—
1922. évre kért dotáció	200 000-—

Összesen . . . . . K 405.242-64

A Nemzetgazdasági Bizottságra a következő kiadások várnak:

A Közgazdasági Szemle évi segélye	K 4.880-—
Előadói díj és kisebb kiadások	„ 2.060-—
Esetleges vidéki nyomdaszámla	„ 2.000-—

továbbá az 1921. évi költségelőkészítésben elősorolt művek szerzői és nyomdai költségeinek a fedezése. Ugyanazon okokból, a melyek az 1921. évi előirányzat indokolásában föl vannak sorolva, a Bizottság szükségesnek találná, ha fölbatalmazást és újabb hitelt kapna a következő két munka megírására:

1. Magyarország vasutainak állapota a háború kitörésétől a trianoni békeszerződésig.

2. A magyar tengerhajózás és tengeri forgalom története 1867 óta.

A Bizottságnak a közvetlen multat érdeklő gazdaságtörténelmi és gazdaságpolitikai témák tekintetében még további programja is van, a melyeket fokozatosan terjeszt elő. A kiadványok elárúsításából érdemleges bevételt csak az első kötetek kibocsátása után számított egy év múlva, tehát valószínűleg 1924-ben remél.

V. Archaeologiai Bizottság

ki akarja adni az Archaeologiai Értesítőt, körülbelül 10—12 ivnyi tartalommal. E célra 60.000 K szükséges.

Kuzsinszky Bálint szeretné kiadni Magyarország római köemlékeit (a Nemzeti Múzeumban és az Aquincumi Múzeumban levők kivételével). Össze vannak gyűjtve és mind lefényképezve Budapest, Pest, Fejér, Esztergom és Komárom vármegyék kövei. Az ismertetésük azon helyek szerint történnék, a hol jelenleg találhatóak. A munka ezen első része kitehet szintén 10 quart ivet és 50.000 K kellene rá.

A Bizottság egyéb kiadásai volnának:

A szerkesztő és előadó tiszteletdíja	K 1.600.—
A dúcok kezeléseért	360.—
Egyéb kiadásokra	150.—
Összesen: 112.110.— korona.	

A II. osztály és bizottságai összesen 1,990.718'91 K-t kérnek.

C) Harmadik osztály és bizottságai.

I. Harmadik osztály.

	Kiadás 1921-ben	Előirányzat 1922-re
1. Matematikai és Természettudom. Értesítő	180.356.—	300.000.—
2. Euler: Opera omnia	5.000.—	20.000.—
3. Richter A.: Peperomia peresk. nyomdai tartozása		40.000.—
(Ezt a munkát azért nem lehetett közvetenni, mert a külföldön nyo- matott táblázatok ezideig nem vol- tak beszerezhetők.)		
4. Emlékbeszédekre		10.000.—
5. A külföld számára létesítendő folyóirat megindítására		(közlelebről meg nem határozott összeg)
6. Apró kiadásokra	1.600.—	2.000.—
Összesen	K 186.956 —	K 372.000.— (+ az 5. pont.)

II. Math. és Természettud. Bizottság.

1. Veress Elemér: „Az izmok meleggel elérhető mereve- déséről“ (800 pld.)	32.933'05
2. Hegyfoki Kabos: „A virágzás idejének ingadozásáról“ (800 pld)	64.306'65
3. Hazslinszky Frigyes: „A honi Myxogasterek“ (800 pld.)	17.491.—
4. Degen-Gayer: „A detrekő-csütörtöki láp flórája (800 pld.)	48.417'50
5. Négy szerző tiszteletdíja	8.000.—
6. Klisék Veress E. munkájához	3.480.—
Összesen	K 170.428'20

Kiadás volt 1921-ben:

1. Gelei József: „A chromosomák hosszanti párosodásáról” 2. és befejező rész nyomdai kiállítása	42.016.—
2. Gelei József fenti munkájának tiszteletdíja	2.000.—
3. Előadó tiszteletdíja	800.—
Összesen	K 44.816.—

Az 1921-re előirányzott	160.000.—	K-ból
levonva az 1921-iki kiadást	44.816.—	„
maradék	115.184.—	K mint átvitel 1922-re.

Szótári Bizottság.

Elszámolás 1921-ről:	Kiadás
1. Adatgyűjtés	19.360.—
2. Adatrendezés	1.000.—
3. Gyűjtések előkészítése és felülvizsgálása	3.000.—
4. Gyűjtőcédula	18.112.—
5. Gyűjtődoboz	9.600.—
6. Könyvvétel	807.50
7. Könyvkötés	3.950.—
8. Nyomdai kiadás	2.945.—
9. Apró ügyviteli kiadás	500.—
10. Előadó tiszteletdíja	800.—
Összesen	K 60.074.50

Előirányzat 1922-re:	Bevétel
1. Maradvány 1921-ről	10.864.88
2. 1922. évi javadalmazás	42.000.—
3. Államsegély	4.000.—
4. Semsey-alap kamatai	8.000.—
Összesen	K 64.864.88

A rendelkezésére álló összeget a Szótári Bizottság a kiadások rovatában megjelölt czélokra kívánja fordítani.

A Keleti Bizottság költségelőirányzata 1922-re.

1. A M. Tud. Akadémia Balkán-expeditiójának eredményei cz. munka zoologiai részének közzétételére	150.000.—
2. Ugyanezen mű geologiai részének kinyomatására	150.000.—
Összesen	K 300.000.—

Könyvtár.

Kiadás 1921-ben	47.631.01	K
Előirányzat:		
1922-re újból	50.000.—	K-t kér.
Ezenfelül a könyvtár részére beérkezett adomány	30.000.—	K
Összesen	80.000.01	K

Jelentés a pályázatok eldöntéséről.

I.

Jelentés a Nagyjutalomról és a Marczibányi-mellékjutalomról.

A Nagyjutalom és a Marczibányi-mellékjutalom ez évben a nyelvi tudomány szakot illetően, a javaslatételre kiküldött bizottság (Szinnyei József, Munkácsi Bernát, Petz Gedeon r. tagok, Zolnai Gyula, Tolnai Vilmos l. tagok) szemlét tartott az Ügyrend 83. §-ában s az Akadémiai Értesítő pályázati hírdetésében meghatározott, 1914-től 1921-ig terjedő évkör nyelvtudományi munkái fölött.

A pályázati szabályok rendelkezése szerint egy beküldött munkát, Munkácsi Mihály Orosz nyelvtanát mindjárt eleve mellőznünk kellett, mivel az a munka, melyen „évszám éppen nem fordul elő, az maga zárja ki magát a jutalomért pályázó munkák sorából“. (Ügyrend 90. §.)

A bíráló bizottság már eleve tudta, hogy szemléje nem fog nagyszámú munkára kiterjedni, hiszen a kijelölt évkör egybeesik nemzeti létünk leggyászosabb korszakával; mint a tudomány más terén, úgy a nyelvtudományban is megbénította a munkát a rajtunk átgázoló végzet. Ami elkészült és megjelent, az még az előbbi évek munkájának termése, mely mennyiségben nem bőséges ugyan, minőségben azonban, s ezt a bíráló bizottság örömmel jelenti, nagyon értékes.

1. Mindenekelőtt még egy beküldött munkáról kell szólnunk: *Rábel László*: Hivatalos nyelvünk . . . magyartalanságainak megjavítása. (Sopron, 1914). A szerző igen erős magyar érzéssel kel ki a hivatalos nyelvünkben részben régi megrögzött ferdeségei, részben újabban beférkőzött idegenségei ellen. A nyelvművelő irodalomban való dicséretes jártassággal javításokat is ajánl, helyes nyelvművelő elveket vall, szóval egészében derék és jóindulatú munka. De azért nem emelkedik a nyelvművelő irodalmunkban elég gyakori, hasonló munkák fölé. Kevés benne a rendszeresség, nincs meg benne a megközelíthető teljesség, nincs a nyelvi kérdésekben megkívántató szakismeret, mely nélkül, pusztá nyelvérzéssel ilyen kérdéseket eldönteni nem lehet.

2. Nagyobb összefoglaló természetű munka *Kis-Erős Ferencz*: A magyar nyelv rendszeresen vizsgálva a nyelvfilozófia, a finn-ugor összehasonlító, a magyar történeti nyelvtan és a magyar nyelvjárastan alapjairól. (Kalocsa, 1915; 8-r. 605 l.) A hatalmas kötetnek szervi fogyatkozásait, önállótlanágát azonban már a bírálat kellően kimutatta (MNy. 1915, 401; Nyr. 1915, 364; NyK. XLIV, 321; EPhK. 1916, 247; Irod.-

tört. 1916, 154), úgy hogy e helyt fölösleges vele tovább foglalkoznunk.

3. Értékes dolgozat *Molecz Béla*: Szórendi tanulmányok czímű füzeté. (NyF. 70, 1915). Behatóan vizsgálja a módosító igék szórendjét s a tagadó szórendet. Bőséges nyelvtörténeti, nyelvjárási és irodalmi anyag alapján hatol bele a magyar nyelv szerkezetének e legkényesebb titkaiba és igen sok szép új megállapítást von le kutatásaiból. Szerencsésen kiegészíti régiebb munkáját: „A magyar szórend történeti fejlődése“ 1900, mely 1898-ban Marczibányi-díjat nyert s az Akadémia kiadásában megjelent (Akad. Ért. 1898, 248).

4. Ugyancsak ez övkörbe tartozik *Németh Gyulának*: „Az ősjakut hangtan alapjai“ és *Klemm Antalnak*: „A mordvin alárendelő viszony“ cz. értekezése: mindkettő értékét az Akadémia felismerte és a Sámuel-díjjal kitüntette.

5. Értékes és szükséges könyv *Horger Antalé*: „A nyelvtudomány alapelvei“ (Bevezetés a nyelvtudományba. Bp. Kókai. 1914). Jelentősége, hogy a sok részletkutatás mellett, melylyel nyelvtudományunk méltán dicsekedhetik, világos és áttekinthető összefoglalása mindazoknak az elveknek, melyek a nyelvtudományi kutatás alapjául szolgálnak, s melyeket Horger könyvének megjelenéséig főleg idegennyelvű szakmunkákból kellett olvasnunk. Minthogy a könyv elsősorban az oktatás céljával készült, lehető teljességgel és rendszeresen tárgyalja mindazokat az elvi jelentőségű kérdéseket, melyek a nyelv tudományos megismerése s a vele való foglalkozás közben fölmerülnek. Kitűnően ismeri az idevonatkozó irodalmat, melynek eredményeit önálló ítélettel hasznosítja fejtegetéseiben. Nem fogad el minden megállapítást, hanem sokszor a saját kutatásain alapuló nézetét szembeállítja velük. Innen van könyvének több helyt vitatkozó színe s ez nem fér meg teljesen az olyan mű természetével, melynek főcélja a tudomány leszűrt eredményeinek összefoglalása és közlése. Apróbb szépséghibáit a bíráló már megjelölte; ezek nem is annyira hibák, mint inkább a könyv szerzőjének alanyi sajátosságai. Ha lehetne egy hiányt megjelölni, az főképp az volna, hogy a szerző a tudományos irodalomnak csak néhány főbb művét jelöli meg a bevezetésben, az egyes fejezetek mellől pedig elhagyja a szükséges utalásokat; pedig a könyv olvasása közben nem egyszer szeretnénk a rövidre vont eredmények helyett a kérdés történetének és fejlődésének is utánanézni. A maga egészében Horger könyve nélkülözhetetlen segédeszköze a nyelvtudományi oktatásnak és nyelvtudományi irodalmunknak határozott nyeresége.

6. *Gombocz Zoltán és Melich János*: Magyar Etymologiai Szótár. I. füzet 1914. — VII. füz. 1918. E mű, melynek ma

még csak hét füzete került kiadásra, az elmúlt évkörben nyelvtudományi irodalmunknak legkiválóbb alkotása, közkeletű kifejezéssel: valóságos eseménye, melynek jelentőségével csak kevés régibb mű versenyez. A M. T. Akadémia 1904-ben a Lukács Krisztina-alapból egy magyar etymologiai szótár tervezetére tűzött ki jutalmat. A beérkezett dolgozatok közül Gombocz és Melich tervezete és próbadolgozata a bíráló bizottság osztatlan dicséretét nyerte el s vele a szótár kidolgozásának megbízását is. (Akad. Ért. 1904, 244; 1906, 196, 452). Nyolcz esztendő telt el, mire az első füzet megjelent; ezt 1918-ig még hat füzet követte. Ekkor a bekövetkezett súlyos válságok e nagy mű kiadásának folytatását is megakasztották, bár kéziratban még jó egynehány füzetre való anyag sajtóra készen állott.

A megjelent füzetek felülmúltak minden várakozást s minden tekintetben többet adtak annál a feladatnál, melyet az Akadémia kitűzött. A szerzők az etymologiai szótárak terén egyáltalán új típust teremtettek, mely az ilyesféle műveknek eddigi fogalmát jóval kibővíti és kimélyíti.

Legelőször is a felvett anyagban különbözik ez a szótár elődeitől. A szerzők a nyelvnek lehetőleg teljes anyagát igyekeznek feldolgozni; nemcsak az irodalmi, társalgási és népi nyelvi szavait a legnagyobb terjedelemben, hanem a csoport- és osztálynyelvekéit is; a gyermeknyelv kezdetleges és ezért nagyon tanulságos elemeit; a hangutánzásból és hangfestésből eredő szavakat, az állatszólító, valamint az indulatszókat is, melyeket a tudomány addig nagyrészt elkerült és mellőzött. Fel vannak véve a tulajdonnevek, ha a magyar hang- és alaktan, vagy a történelem és a művelődés tekintetében értékeseknek mutatkoznak; a személynevek és becéző alakjaik, melyek az alapszótól gyakran elszigetelődnek és önálló életet élnek. A teljesen meghonosult jövevényszavakon kívül nagyobb mértékben helyt találtak a valódi idegen szavak is, főleg művelődéstörténeti okból, de becses hangtani tanulságaik miatt is. A felölelt anyagból szinte kiviláglik elvük, hogy a szótárban sohasem az baj, ami benne van, hanem az, ami hiányzik belőle.

Másodszor újítás az egyes cikkeknek berendezése is. Minden cikk két főrészből áll.

Az elsőben a szerzők összeállítják a szó hangalakjainak és jelentésváltozásainak fejlődését; hozzájárulnak a továbbképzések és összetételek, úgy hogy minden szó egész családja szemléltetően be van mutatva. Egy-egy származék csak akkor kap új cikket, ha alakilag és jelentésben annyira elszigetelődött, hogy eredetével való kapcsolata teljesen megszakadt; de ilyenkor is utalás történik erre a kapcsolatra.

A második rész feltünteti a rokonnyelvek megfelelő ada-

taít, vagy ha a czímszó jövevényszó, annak a nyelvnek adatait, melyből a szó közvetlenül hozzánk került, rendszerint a szónak előbbi történetét és vándorlásait is. Mindez a legszigorúbb hangtani, jelentéstani és művelődéstörténeti mérlegelés alapján történik. Így követik a szerzők a szó származását, a meddig lehet. Az is ki van tüntetve, ha valamely szó a magyarból más nyelvbe átment s ott meghonosodott; ezeket a jövevényszavakkal szemben vándorszavaknak nevezzük.

A cikket kiegészíti a szónak lehető teljes irodalma. A szerzők nemcsak azokat a forrásokat említik, melyek a szónak első helyes etymológiáját adják, hanem azokat is, melyeknek eredményeit nem fogadják ugvan el, de melyeknek fejtegetései módszertani vagy más tekintetben tanulságosak. Így a cikkek minden egyes etymológiának egész fejlődéstörténetét és bírálatát adják, s ezzel a későbbi kutatónak előkészítik és megkönnyítik a munkáját.

A szerzők a szavaknak nemcsak biztos, vagy valószínű megfejtéseit közlik, hanem azokat is, melyeknek magyarázata bizonytalan, vagy még teljesen ismeretlen; az eddigi anyagnak körülbelül egyötöde ilyen megfejtetlen eredetű. Ével az eljárással, melyet más etymologusok eddig gondosan kerültek, mintegy felhívják a figyelmet s a további kutatásnak erős ösztönzést adnak.

A két szerzőnek nagy terjedelmű és mély tudása a legszerencésebben kiegészíti egymást. Gombocznek finn-ugor, uralaltaji és romanista, Melichnek germanista és szlavista ismeretei, mindkettőnek egyaránt biztos jártassága a hang-, alak- és jelentésstanban, az eredmények lehető legnagyobb helyességét biztosítják. Hogy az egész anyagot mennyire átdolgozták, s mennyire tisztában vannak vele, bizonyítja az, hogy időközben elkészültek egy teljes kézi etymologiai szótárral, mely nemsokára kikerül a sajtó alól, s mely kutatásaik eredményeinek csak leglényegesebb adatait közli, míg a nagy Etymologiai Szótár hatalmas cikkei nyomtatásban megjelenhetnek.

Egy etymologiai szótárnak megjelenése mindig nagy jelentőségű, nemcsak egy nemzet nyelvtudományára, hanem minden más tudományágra nézve is. Egyrészt zárószámadása mindannak, a mi a multban a szókutató s a vele érintkező tudományok terén történt. De az ilyen mű nemcsak visszapillant, hanem alapot is épít a jövőnek, új utakat nyit új eszközöket teremt a következő tudományos munkának (vö. Hellebrant Árpád könyvészetét az EPhK. évi irodalmában: 1915, 1657. sz.; 1916: 1044., 1076., 1123. sz.; 1917: 1143—5. sz.; 1918: 1365. sz.; 1919: 1294. sz.). Már az eddig megjelent cikkek is egész irodalmat vontak maguk után.

A nagy mű még nem készült el, de megjelent füzetekinek czikkai mind önálló és kész tudományos munkák; ennél fogva a M. T. Akadémia Ügyrendje 89. §-ának a) pontja értelmében számot tarthatnak a jutalomra.

A bíráló bizottság egyhangú határozattal azt ajánlja a Nagygyűlésnek, hogy a Nagyjutalmat *Gombocz Zoltán* és *Melich János Etymologiai Szótára* eddig megjelent I—VII. füzetének és szótöbbséggel, hogy a Marczibányi-mellékjutalmat *Horger Antal: A nyelvtudomány alapelvei* című művének ítélje oda.

Budapest, 1922 márczius havában.

Tolnai Vilmos l. t.,
előadó.

Szinnyei József r. t.,
biz. elnök.

Munkácsi Bernát r. t. *Petz Gedeon* r. t. *Zolnai Gyula* l. t.

II.

Jelentés a Marczibányi-pályázatról.

Az idei Marczibányi-pályázatra („Az összetett mondat a finn-ugor nyelvekben“. Nyílt pályázat. Akad. Ért. 1919, 212. l.) a kifizőtt határidőig (1921 szept. 30) egy pályamű ill. tervezet érkezett be; szerzője N. Sebestyén Irén.

A tervezet szerint a dolgozat két főrészből állana. Az első rész a fgr. összetett mondat elméletét, a tiszta, kötőszó nélküli mellérendelést, az alárendelést és az igeneves szerkezeteket tárgyalná. A második rész a fgr. nyelvek kötőszavainak történetével foglalkoznék. A szerző két fejezetet, a tiszta mellérendeléssel és az alárendeléssel foglalkozó fejezeteket kidolgozva benyújtotta. E gazdag nyelvi anyagot földolgozó fejezetek legfontosabb eredményei: 1. a kötőszó nélküli mellérendelés a fgr. mellérendelés ősi formája; 2. a fgr. kötőszós mellérendelés idegen hatástól függetlenül a kötőszó nélküli mellérendelésből fejlődött; 3. a fgr. alapnyelvben kétféle alárendelés volt: tiszta hypotaxis, grammatikai jel nélkül; másodlagos, mellérendelésből származó alárendelés. Egy harmadik, vázlatosan kidolgozott fejezetben az alárendelt mondatokkal egyenlő értékű fgr. igeneves szerkezeteket tárgyalja s azt a nézetét fejti ki, hogy a fgr. igeneves szerkezet lényegében nem más, mint elhomályosult tiszta mellérendelés. E tétel meggyőző bizonyítását a végleges kidolgozástól várjuk. Annyi kétségtelen, hogy ez a kérdés a fgr. nominális mondat és a vele kapcsolatos kérdések rendszeres tárgyalása nélkül alig oldható meg.

Mivel a pályázó a benyújtott kidolgozott fejezetekkel (valamint a NyK. 44. kötetében megjelent értekezésével) Finn jelzős szerkezetek) tanújelét adta annak, hogy a fgr. nyelvekben

kellő jártassággal bír s a kérdés irodalmában otthonos (figyelembe lehet még venni: E. Lewy, *Zur finnisch-ugrischen Wort- und Satzverbindung*, 1911), tisztelettel indítványozzuk, hogy N. Sebestyén Irén a benyújtott értékes tervezet alapján a pályátétel kidolgozásával bizassék meg.

Szinnyei József r. t.

Gombocz Zoltán I. t.

III.

Jelentés a Léway-jutalomról.

A Léway-alapból kiírt pályátételre „*Mátyás király fekete seregének története*“ a kitűzött határidőre egy pályamunka tervezete érkezett be. Benyújtója *dr. Tóth Zoltán* egy. magántanár, a Magyar Nemzeti Múzeum őre.

A tervezet szerint a kész munka a bevezetésen és befejezésen kívül nyolcz fejezetre oszlana. A bevezetés az európai hadügy állapotát ismerteti a középkor végén, s a középkori haderőnek a zsoldos csapatok rendszerére való átmenetelét, a mely azután átvezet az új kor katonai szervezetére. A munka nyolcz fejezetében pályázó a hussita-mozgalom hadtörténeti képeinek megrajzolásából indul ki, ismertetve Ziska seregét, a hussita szekérvárat, továbbá a cseh zsoldos seregeket és a részükre kiadott Wlcek-féle hadiutasítást. A további fejezetek Magyarország Mátyás alatti hadügyi viszonyairól, a királyi zsoldos sereg első idejéről, Mátyás király gyalogságáról, a zsoldos sereg szerepéről (a cseh háborúban, a császár elleni és a glogaui háborúban), a fekete seregről magáról és annak katasztrófájáról szólnak. A befejezés azt a megállapítást vonja le, hogy a fekete sereg szekérvárra támaszkodó lovas sereg volt. Végül Mátyás király zsoldosaival kíván foglalkozni.

A tervrajz az egyes fejezetek tartalmát részletesen sorolja fel. A tervezetből kitétnik, hogy a pályázó a fekete sereg történetével kapcsolatban a Mátyás korabeli hadiszervezetnek történetét is kívánja adni, a mi a tervezett munka becsét tetemesen növeli. Tervezete ellen tudományos szempontból kifogás nem emelhető, épp így a benyújtott első két fejezet kidolgozása is megfelel a tudományos követelményeknek. A kidolgozott két fejezetben szerző magukra az eredeti forrásokra támaszkodik, a szakirodalom gondos felhasználásával. A bevezetésben vannak egyes kisebb elnézések, de ezek csak alárendelt jelentőségűek, és nem is említjük fel azokat, miután e jelentés csak arra van hivatva véleményt adni, vajjon a megbízás a pályázónak megadandó-e vagy sem?

A benyújtott tervrajz és kidolgozott részek azt mutatják, hogy a pályázó képzett történetíró, a ki a pályakérdés meg-

oldására teljes hivatottsággal bír, a kérdéssel tisztában van és annak kidolgozási módját helyesen fogja fel. A benyújtott fejezetek a tudományos kritikát teljesen kiállják és az egész tervezet remélni engedi, hogy a kész munka középkori hadtörténeti irodalmunknak értékes gyarapodása lesz. Ezért tisztelettel javasoljuk a nagygyűlésnek, hogy a pályakérdés kidolgozásával a benyújtott tervrajz alapján dr. Tóth Zoltánt megbízni méltóztassék.

Csánki Dezső r. t.

Áldásy Antal l. t.

IV.

Jelentés a Körösy-pályázatról.

Tekintetes Akadémia! A Körösy-pályázatra, a mely a produktív korosztályok valószínű tagozódásának kiszámítását tűzte ki tárggyul, csak egy pályamunka érkezett: Tallós János, budapesti középiskolai tanáré.

Tallós János dolgozata a bevezetésen kívül hat fejezetből áll, a melyeknek címe a következő: 1. Népesedésünk fejlődése a világháború előtt. 2. Háborús veszteségeink. 3. Népesedésünk kialakulása a jövőben. 4. A korosztályok nemzetiségek szerinti kialakulása. 5. A korosztályok tagozódása a megcsonkított Magyarországon. 6. A veszteségek hatása közgazdasági és nemzeti életünkre. E fejezetek közül Tallós a másodikat dolgozta ki, a többinek pedig hosszabb-rövidebb tervrajzát adja.

Népesedésünk alakulásáról és különösen a korosztályok változásáról alapos és lelkiismeretes képet igyekszik adni s látszik, hogy a központi statisztikai hivatalnak a népszámlálásokra és népmozgalomra vonatkozó közleményeit gondosan áttanulmányozta. Számításaihoz alapul veszi a népességnek az utolsó három népszámlálás alkalmával megállapított ötéves korcsoportok szerint való tagozódását, a melyet grafikonon is szemléltet. Bár a korcsoportok arányszámainak egyik népszámlálásról a másikra történő változásait nem tudja pontosan megmagyarázni, úgyszintén az arányszámoknak egyik korcsoportról a másikra történő változásainál is figyelmen kívül hagy egy fontos körülményt, azt t. i., hogy mennyi volt az illető korcsoportnak megfelelő születési szám, mégis megállapításai nagyjából megállanak, s remélhető, hogy a mennyiben e fejezetet részletesen ki fogja dolgozni, az okokat is alaposabban fogja kideríteni, a melyek a népesség kormegoszlásának változásait előidézték. A kidolgozott fejezetben magasabb matematikai számítással állapítja meg, hogy a háborús években mennyi lett volna a születések és halálozások száma, ha a háború nem következett volna be s ez úton iparkodik a születések elmaradása folytán beállt veszte-

ségünket meghatározni. A számítás eredménye mindenesetre megfelel a valószínű számnak, de véleményünk szerint ebben az esetben, a mikor amúgy is csak egy valószínű, feltételezett számról van szó, szükségtelen ilyen körülményes matematikai levezetést készíteni, az utolsó néhány, mondjuk öt bekeév átlaga alapján is körülbelül ugyanarra az eredményre juthatunk. Számításának további menete az, hogy az 1910. évi (és részben az előző 1900. és 1890. évi) kormegoszlás arányszámait alapján 1914. év végére próbálja megállapítani a kormegoszlás arányszámait s ezeket az arányszámokat visszaszámítja az 1914. év végére kiszámított népességre. Itt az az okoskodása, hogy a kormegoszlás arányszámait 1910-től 1914-ig korcsoportonként oly mértékben és irányban változtak, mint a milyen irányú és mértékű változást ezek a korcsoportok az előző népszámlálások közötti időben mutattak, csupán azzal a különbséggel, hogy ezeket a változásokat a 10 és 4 év közötti különbségnek megfelelőleg, tehát 1:0:0:4 arányban kell eszközölni, nem állhat meg, mert egy öt éves korcsoport arányszáma egyik népszámlálásról a másikra egészen más irányú változást mutathat, mint a milyen változás az illető korcsoportnál az előző évtized alatt mutatkozott, még akkor is, ha a halandósági és vándorlási viszonyok ugyanolyanok voltak. Ennek oka az egyes korcsoportok abszolút számainak különbözősége, a melyre főképp a megfelelő születési évek születési arányszáma és a gyermekhalandóság nagy kilengései bírnak befolyással. Ezt a pályázó teljesen figyelmen kívül hagyta, valamint nem vette figyelembe az egyes öt éves korcsoportban lévők nemi megoszlásának abszolút számait, így történhetett azután, hogy például a 10—14-éves korcsoportban 1914-ben több fiút és leányt mutat ki, mint a mennyi 5—9-éves gyermek négy évvel előbb volt.

A háborús közvetlen veszteséget Winkler osztrák statisztikus után 600,000 főre teszi csak az anyaországban (Horvát-Szlavonországok nélkül), a mit kissé túlzottnak tartunk. Legújabb népszámlálásunk adatai, valamint a népességünk nem szerinti megoszlására vonatkozó adatok csak körülbelül 500,000 főnyi háborús veszteséget igazolnak. Ezt a 600,000 főnyi veszteséget azután az öt éves korcsoportokra elosztja szintén Winkler arányszámait segítségével s megfelelőleg kisebbiti az egyes korcsoportok arányszámait. Az elmaradt születéseket az első korcsoportból vonja le s ilyen módon megállapítja azokat az arányszámokat, a melyek szerint Magyarország népessége 1918 végén tagozódott. Itt azonban hiányoznak az abszolút számok, a miket e fejezetben okvetlenül pótolni kell.

Általában véve a számítás menete és a korosztályok jövő

alakulásának ecsetelése megfelelő s reményt nyújt arra, hogy a pályázó megbízás esetén tárgyát alapossággal és szakértelemmel fogja kidolgozni, különösen ha figyelembe veszi a fenti észrevételeket. Mindezeknél fogva tisztelettel javasoljuk, hogy Tallós János tanárnak a megbízást az egész pályamű kidolgozására megadni szíveskedjék.

Kovács Alajos l. t.

Thirring Gusztáv l. t.

V.

Jelentés a Bézsán József-jutalomról.

A magyarországi rutén letelepülések története címmel hirdetett nyílt pályázatra egy tervrajz érkezett Hodinka Antal l. tagtól, egy „A bécsi udvar harcza a magyar földesurakkal a betelepülő rutén jobbágyok ügyében“ című kidolgozott fejezet kíséretében.

Hodinka a ruténlakta terület föld- és néprajzi meghatározása, honfoglalás előtti történetének és a ruténség ethnikus tagozódásának ismertetése után kronologikus sorrendben kívánja tárgyalni a XII—XVII. századi települések történetét (4—6. fejezet). A mű második részében (7—11. fejezet) a rutén bevándorlás és letelepedés okaival, módjaival, a ruténség jogviszonyaival, adózásával és gazdasági helyzetével s a település különféle formáival kíván foglalkozni, kiterjeszkedve minden kérdésre, mely e tárgyban felmerülhet.

A kiváló rendszerezőképeségről, nagy tárgyismeretről és a teljes forrásanyag felhasználásáról tanuskodó tervrajz és mutatónyfejezet alapján a kitűzött pályatétel minden részletre kiterjedő, alapos feldolgozását várhatjuk Hodinktól, kinek a magyarországi ruténség történetét érintő, korábbi, érdemes munkássága is garanciát ad arra, hogy feladatát a legszebb sikerrel fogja megoldani. Tisztelettel javasoljuk a Tekintetes Akadémiának, hogy a Bézsán József-alapból hirdetett pályakérdés kidolgozásával méltóztassék Hodinka Antal l. tagot megbízni.

Domanovszky Sándor l. t.

Hóman Bálint l. t.

VI.

Jelentés a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank jutalmáról.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alapítványából 2,000 K tüzetett ki az 1917—1921. évi időközben magyar nyelven nyomtatásban megjelent oly munkák legjobbjának jutalmazására, amely a közgazdasági életre vagy a pénzügyi gazdálkodásra *gyakorlati fontossággal bíró valamely kérdést* kellő tudományos készültséggel

tárgyal; ily mű nemlétében a jutalom oly munkának adandó ki, amely a hazai közgazdasági és pénzügyi ismeretek előbbrevitelében számottevő irodalmi termékek ismertetik el. Tehát elsősorban oly munka veendő figyelembe a jutalom odaítélésénél, a mely valamely gyakorlati fontosságú kérdést tárgyal. E szerint ennél a jutalomnál a közgazdaságtan és pénzügytan rendszerét felülről tan- és kézikönyvek, valamint a tisztán elméleti munka és gazdaságtörténeti tanulmányok csakis a gyakorlati kérdések megoldását előmozdítani hivatott megfelelő munkák hiányában jöhetnek tekintetbe.

A Magyar Tudományos Akadémia ügyrendjének 115. §-a értelmében kibocsátott arra a felhívásra, hogy a kik e jutalomra igényt tartanak, a fentemlített időszakban megjelent munkájukat küldjék be, csak egy dolgozat érkezett és pedig dr. Gerber Ferencz, legfőbb állami számvevőszéki tanácsos munkája: „A devalváció, különös tekintettel pénzügyi és közgazdasági viszonyainkra“. A munka 1921-ben jelent meg, tehát a pályázat külső feltételeinek megfelel. A munka kétségtelenül nagy szorgalommal törekszik a devalvatio problémájába behatolni és az idevágó irodalomban is jártassággal bír. Fejtegeti a korona romlásának káros hatását a közgazdaságra és államháztartásra, de hibás az a következtetése, hogy az egyedüli kivezető út mind e bajokból a devalvatio, még pedig a koronának 3 centimes, esetleg még alacsonyabb árfolyama mellett. Ezért a beküldött munka a díj odaítélésénél figyelembe nem jöhet.

A szabályzat értelmében olyan be nem küldött munkák is tekintetbe veendőek a díj odaítélése szempontjából, a melyekről a bírálóknak tudomásuk van.

Buday Lászlónak: „A megcsönkített Magyarország“ (Budapest, 1921.) című munkáját az Akadémia a Lévy-díjjal jutalmazta. Ennélfogva ezúttal már figyelembe nem vehető.

„*A bolsevizmus Magyarországon*“ (Andrássy Gyula gróf, Matlekovits Sándor, Berzeviczy Albert, Wlassics Gyula báró közreműködésével szerkesztette Gratz Gusztáv Budapest, 1921. XXII. + 861 lap) című nagyszabású munka nem egész terjedelmében, hanem csak részben tárgyal közgazdasági és pénzügyi kérdéseket, a mennyiben behatóan foglalkozik az állami és politikai élet problémáival, a propagandával, a terrorral, a vörös háborúval, a bolsevizmus közigazgatásával és igazságszolgáltatásával, tárgyalja a bolsevizmus közoktatásügyét, stb. Noha tehát tartalmánál fogva és mert gyűjteményes munka, a díj odaítélésénél alaki szempontokból figyelembe nem jöhet, mégis kiemelendőnek tartjuk a munka nagy jelentőségét irodalmi szempontból, különösen azért, mert az egész munkán, noha több szerző tollából került ki, egységes felfogás vonul végig és tel-

jesen tárgyilagos alapon mutatja ki, hogy az egész bolsevizmus hamis alapokon nyugszik.

Kenéz Béla: „A nép és föld“ (Budapest, 1917.) című nagyobb munkája is igen figyelemreméltó tudományos munka, de nem egy gyakorlati fontossággal bíró kérdést tárgyal, hanem a munka címében foglalt statisztikai anyagot dolgozza fel és inkább számszerű alapot törekszik nyújtani a mezőgazdasági politikának.

Kaán Károly: „Erdőgazdaságpolitikai kérdések“ Budapest, 1920. (100 lap) című munkálata a magyar erdőgazdasági politika minden jelentős kérdésére kiterjed. Tárgyalja az erdőpusztítás közgazdasági következményeit és ezzel rátér a nemzeti erdővagyon közgazdasági jelentőségének kifejtésére, hangsúlyozva, hogy az erdőgazdasági politikának a célja a nemzedékre maradt erdő fejlesztése, gyarapítása, jövedelmezőbbé tétele, az erdőtalaj ápolása és termőerejében való fenntartása és az ily módon fokozatosan gyarapodó erdővagyon okszerű hasznosítása. Ezzel a közgazdasági és magánérdek kiegyenlítését talál. Szépen fejtegeti, hogy az erdők fáinak állományában a fapéldányok között a létért éppen olyan küzdelem fejlődik ki, mint az emberek társadalmában. A gyengébb példányokat elnyomják az erősebbek, úgy hogy nemcsak a gyengébbek mennek tönkre, de megfelelő fejlődésükben hátráltatva vannak az erősebbek is. A fapéldányt akkor kell kiszedni, a mikor szerepét betöltötte. Ez a gyéritő eljárás kétszer akkora fatermést biztosít. Szükséges állandó jellegű szállító eszközök beruházása, amely az év minden szakában lehetővé teszi az erdők feltárását. Az erdő így összeköttetésbe jut a nyilvános forgalom eszközeivel.

Igen tanulságosan mutat az erdők szerepére, a melyet Magyarország gazdasági egységében betöltöttek és fejtegeti a károkat, a melyek az erdőségek elvonásával a magyar mezőgazdaságot fenyegetik, különösen az árvizek tekintetében, a melyek Csonka-Magyarországot az elszakított területeken lévő erdők letarolásával és a korlátlan legeltetéssel érhetik. Behatóan foglalkozik erdőgazdasági politikánk hiányaival, majd rámutat az alföld fásításának gazdasági fontosságára, a mely a mezőgazdaságra előnyösebb éghajlatot szolgáltatna. Nyomatékosan hangoztatja a homokterületek, árterek befásításának szükségességét és hogy intenzíve kísérleteket folytassunk a szikes föld befásítása érdekében. Részletesen fejtegeti ennek nagy közgazdasági hasznát. Az a föld, a melyet az erdő céljaira veszünk igénybe, nem rövidíti meg a mezőgazdaságot, de fokozza annak termelőképességét. Végül a szerző reámutat a törvényhozási és egyéb feladatainkra az erdőgazdasági politika szolgálatában.

Kaán Károly h. államtitkár a földművelésügyi miniszteriumban egész életét az erdészet ügyének szentelte és hosszú évek tapasztalatainak eredményét dolgozta fel jelen munkájában, a melyen kívül egész sorozata van az erdészet kérdésével foglalkozó dolgozatainak.

A midőn tehát a bizottság tisztelettel javasolja, hogy a tekintetes Akadémia a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alapítványából kitűzött jutalmat Kaán Károly „Erdőgazdaságpolitikai kérdések” című munkájának ítélje oda, ezzel nemcsak ezt a munkát kívánja jutalmazni, hanem Kaán Károly életének az erdészet fejlesztése érdekében kifejtett tevékenységét is.

Matlekovics Sándor,
elnök.

György Endre,
bizottsági tag.

Fellner Frigyes,
előadó.

VII.

Jelentés a Vigyázó-pályázatról.

A M. Tud. Akadémia az 1915-iki nagygyűlésén az ifjú bojári Vigyázó Sándor emlékére tett alapítványból 1919 szept. 30. határnappal pályázatot hirdetett a következő feladat megoldására: „Adassék elő a physikai tudományok hazai irodalmának története és magyar műnyelvének fejlődése 1867-ig, az alkotmány visszaállításáig”. A kitűzött határnapi pályamű nem érkezett, de jött egy névtelen levél, melyben írója a határidő meghosszabbítását kérte. Ez meg is adatott s új határnapul 1921. decz. 31. tűzetett ki. Erre egy pályamű érkezett három kötetben: „A magyarság veszedelme nem az idegen szó, hanem az idegen szóolás. Tóth Béla.” jeligével. Az I. kötet hazai irodalmunkban 1867-ig megjelent s a physikai tudományok körébe tartozó munkák és értekezések tárgyi és nyelvi megismertetését foglalja magában, különös tekintettel a műnyelv fejlődésére. Az utóbbi szempont kívánatossá tette a hazai latin-, németnyelvű és a magyar nyelvű irodalom külön tárgyalását. A magyar irodalomban a physikai műnyelv szempontjából 1867-ig a szerző négy főkorzakot különböztet meg:

1. Az első magyarnyelvű kalendárium megjelenésétől (1538-tól) Apáczai Cseri János föllépéseig (1653-ig).

2. A „Magyar Encyklopaedia” megjelenésétől (1653-tól) Molnár János föllépéseig (1777-ig).

3. Az első magyar „Fisika” (A természetiokról, Newton tanítványainak nyomdoka szerént) megjelenésétől 1777-ben Bugát Pál föllépéseig 1828-ig.

4. Bugát Páltól 1867-ig.

A pályamunka II. és III. kötete „A fizikai tudományok magyar műnyelvének történeti szótárát” tartalmazza a német műszók betűrendje szerint „Aberration”-tól „Zwang”-ig; 386 műből (folyóiratokból, szótárakból, tankönyvekből, értekezésekből) szedte ki a szerző a német vagy latin műszónak különféle magyarosításait.

Hadd mutassuk be példaképen az „Experiment: Versuch” czímszó alatt felsorolt magyar fordításokat:

Próba (próbákkal kitanulni), próbálat, megpróbálat, próbátétel, próbátét, tapasztalástétel, tapasztalmány, kémlelet, kémlet, bűvárlat, megbizonyítás, megmutatás, mutatvány, vizsga, vizsgálat, (Kunoss Endrénei 1835-ben), megkésértés, kísértés, kísértet, próba-kisértet, kísértvény, kísértmény. A *kísérlet* először Bajzánál 1830-ban fordul elő, de valójában még csak „próbálkozás” értelemben (Munk. 3: 270). „Experimentum” jelentését Bugát adta neki 1836-ban. Mindezek az adatok s nemcsak ezek, hanem az egész műben levők valamennyien az első előjövétel évének, helyének s a javasló és követői nevének pontos kimutatásával vannak egybeállítva. Irodalmi tájékozottság, mindenre kiterjedő figyelem, bámulatos kitartás és rendkívüli szorgalom jellemzik e munkát. Eme tulajdonságainál fogva teljesen érdemes arra, hogy a pályadíj odaítélésével kitüntessük s hogy a t. osztály a jutalom kiadását az Összes ülésen indítványozza.

Végül még egy megjegyzést.

Ha e művét a szerző majd közrebocsájtja, kívánatosnak, sőt szükségesnek tartjuk, hogy az I. részben tárgyalt munkákhoz betűrendes névmutatót csatoljon.

Szily Kálmán t. t.

Fröhlich Izidor r. t.

VIII.

A főtítkár jelentése az 1922. évi Wodianer-jutalmakról.

(Bemutatta az 1922 márczius 20-án tartott összes ülésen.)

Akadémiánk Ügyrendjének 145. §-a értelmében kiírt pályázat során a kir. tanfelügyelők a folyó évben 18 tanítót ajánlottak a Wodianer-jutalommal való kitüntetésre.

A bírálóbizottság, melynek elnöke, Berzeviczy Albert akadémiai elnök úr volt, az ügyrend értelmében a folyó évben is az elnökökből (Herczeg Ferencz másodelnök, Némethy Géza, Csánki Dezső, Horváth Géza r. tt.) és titkárokból (Szinyei József, Fejérpataky László, Fröhlich Izidor r. tt.) állott; jegyzője Balogh Jenő főtítkár volt. A bizottságba a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr felvilágosítás végett kiküldte Huszka Jenő min. tan. és Fábián Jenő min. oszt.-tanácsos urakat, a Magyarországi

Tanítók Országos Szövetsége pedig elnökét, Máthé József és alelnökét, Keresztes Venczel urat.

Az Akadémia felkérésére beterjesztett tanfelügyelői javaslatokat Máthé József szövetségi elnök úr tanulmányozta és készítette el a minősítő-táblázatot.

A bizottság a beérkezett ajánlatok átvizsgálása után a tekintetes Akadémiának folyó évi 1000—1000 K-ás jutalmára ajánlja:

Csiky Béla miskolci ref. igazgató-tanítót, a ki 58 éves és 36 éve tanító; valamint

Kiss Sámuel győri állami igazgató-tanítót, a ki szintén 58 éves és 37 éve tanít.

Ezenkívül a bizottság a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak jutalomra ajánlja a következő érdemes tanférfiakat:

Hegedüs János szőregi rk. tanító, 64 éves, szolgálati ideje 45 év; Kubacska István nyíregyházai ág. ev. igazgató-tanító, szolgálati ideje 40 év; Kövessy József szegedi közs. isk. igazgató-tanító, 64 éves, 44 éve tanít.

A bizottság teljesen átértézte, hogy a Wodianer-jutalom összege a jelenlegi viszonyok között a jutalmazandók érdeméhez viszonyítva elenyészően kicsi, de a jutalom kiadása és a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz intézett felterjesztés jelenteni kívánja az Akadémia elismerését, a nemesen végzett munkáért mondott meleg köszönetét, nagyrabecsülését és igaz rokonszenvét is.

Az összes ülés a főtitkár javaslatait elfogadta és köszönetet mondott a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak, valamint a Magyarországi Tanítók Országos Szövetségének a bírálati anyag beszerzéséért s Máthé József szövetségi elnök úrnak a minősítés megbízható kidolgozásáért.

IX.

Jelentés a gr. Teleki József-pályázatról.

(Felolvasta Horváth János l. tag az 1922 márcz. 20-iki összes ülésen.)

Tekintetes Akadémia!

1921-ben vigjátékra volt kiírva a Teleki-pályázat s ennél fogva a bizottság (melyben Herczeg Ferencz t. tag, Gyomlay Gyula l. tag, s a Nemzeti Színház részéről kiküldött Gyenes László és Mihályfi Károly színművész urak társaságában volt szerencsém résztvenni) csak hat pályaművet vehetett figyelembe a beküldött nyolcz közül. A *mostoha* című, 4. sz. pályamű (jelige: „Csak az élhet és győzhet, aki erős és romlatlan”), inkább párbeszédes kivitelű szomorú novella, mintsem vigjáték,

az *Ilona királyné* című pedig (8. sz., — jelige: „Magyar szív, magyar lélek“ verses történelmi színmű, s műfajilag nem tartozván ide, némely jobb tulajdonságai ellenére sem foglalkozhat vele jelentésünk.

A pályázat tiszta vigjátékot kíván s kizárja a bohózatot; egyenlő becsű darabok közül a verses alakút részesíti előnyben; költői érték mellett színpadit is megkíván; végül, a korábbi gyakorlattól eltérőleg, mely a csak viszonylag legjobb pályaművet is megjutalmazta, — a jutalomban csak önálló becsű alkotást részesített.¹

A benyújtott pályaművek általában erősebb hajlamot árulnak el a bohózat, mint a vigjáték iránt; a dráma műfajának inkább külsőségeit, mint szellemét fogták fel: hiányzik belőlük a színpad ismerete, s a vigjátéki képzelet bátorsága. Kettő kivételével prózában vannak írva, többnyire tisztességes színvonalú irodalmi nyelven. Tárgyukban semmi időszerűség; mindössze izetlen élczre felhasználva két darabban is a „Nem, nem, soha!“ jelszó. Erkölcsileg, az említendő kivételekkel, általában tiszta légkörben mozognak.

Erkölcsei problémát erkölcsi részvétel és álláspont nélkül hoz színre a 4 felvonásos *Örök játék* (1. sz.), mely „komédia“-nak minősíti magát. Két női pálya (a jelige szerint „Női skála“) halad benne egymás mellett; az egyik: Judithé, s a magyar vidéki színpadtól a Comédie Française-ig emelkedik, erkölcsi megkööttség nélkül, a „szabad szerelem“ fölényes kötél táncczával; a másik Violáé, kit neveltetése s egész lénye a normális családi életre utal, de a kit Judith közelsége s egy cinikus bölcsészettanár csábításai folyvást a pályáról való kitérésre ösztönöznek. A veszedelem, mely azzal fenyeget, hogy Viola pályája is át talál siklani a Judithéba, nem áll be s a dráma voltaképp annak aprólékos kimutatásával telik el, hogy miért marad el a dráma. Elmarad pedig főképp azért, mert Judith olyan, Viola meg emilyen. Amaz nyilvános életre, szerepre termett, — „talentummal üzi a zenét“, mint a darabban képlegesen mondják; emez hajlik ugyan a kisértésre, de a döntő perczben mindig visszariad, visszamenekül a maga „skálájába“, s csak „házikör számára“ bir zenei képességgel. — Nincs hát a darabban semmi vigjátéki elem; s a „komédia“ jelzés nem is a művet jellemzi, hanem szerzője életfelfogását. Erkölcsi kisértés, ingadozás és megállapodás: neki komédia, örök játék; legfeljebb lélektani tanulmány, s ennél fogva, bizonyára így véli, művészet is. Az

¹ L. erre nézve: *Akad. Értesítő* 1917.205. l. 73. pont és 208. l. 14. p.; u. o. 1918 73. l.: már ily értelemben döntő bizottsági jelentés olvasható u. o. 1920. 88. l.

erkölcsi szenvtelenség azonban mindenkor megbosszulja magát a művészen és ez jól van így, mert becsvágyában bünteti. Meg se kell rónunk miatta; beszél helyettünk a darab, mely teljesen súlypont nélküli, részletekbe elvesző miopsz-munka, távlatlan s nem saját rendszerű életszemlélet. Pedig lélektani elemzésre *van* tehetsége, sőt önelemzés, az érzelmi élet túl tudatossága szereplőitől sem idegen; csak hogy a dráma nem elemezni, nem fejtegetni, hanem cselekvő, egész embereket van hivatva élelni állítani. A szerző erkölcsi közönye is benne van alakjaiban; érdek, ész, nagyvilági routine, modor, beszédképesség intéz el náluk mindent.

Egy képviselő, egy ügyvéddel való kártyázása közben folyvást veszítvén, végül feleségét teszi meg tétnek, s elveszíti. Erre a nem ismeretlen motivumra alapítja sületlen vígjátéki bonyodalmát egy, az előbbinél sokkal kisebb tehetséggel, de még visszatetszőbb (mert felfogásban s kifejezésben pozitív módon megnyilatkozó) erkölcsi lazasággal megírt pályamű: az *Elkártyázott feleség* (3. sz. — „Az én útam görönggyel, tövisel van tele”. — Vigj. 3 felv.-ban). Vígjátéki és való világ felemás fércelménye a darab. Az egész leleménynek, melylyel a feleségek bosszút akarnak állni könnyelmű férjükön, se füle, se farka. Intézője, az erkártyázott asszony, sem elég pajzán, sem eléggé kedves ahhoz; a fictív bosszúállás (a férfiek feltékenységének izgatása) az izetlenségig túlmegy kelletén. A tréfa nem ragad, kivitele fölöttébb ügyetlen: legfontosabb részeiről csak egy mellékszobába (a színre) ki-kijövő alakoktól értesülünk. Léha szereplők, magyartalanságok, izléstelen társalgási modor, s még a helyesírásban is nyomot hagyó közöny: tetőzik be a darab henye benyomását s teszik méltatlanná a Magyar Tud. Akadémia pályázatán való részvételre.

A többi négy darab közül vígjátéknak leggyöngébb a 3 felvonásos, verses *Menny és föld* (6. sz. — „Minden bimbó szép”). Egy gazdasági gyakornok cserbenhagyja szegénysorsú, árva kedvesét, hogy elnyerhesse gazdag, özvegy úrnője kezét s vele visszakaphassa atyja hajdani, eltékozolt birtokát. Számító szerelme balul sülne el, ha a fiatal özvegy (ki másnak adja kezét) vissza nem vezetné őt az elhagyott leányhoz s ingyen jóvoltából vissza nem adná neki a szóbanforgó birtokot. Vígjátéki elem alig van több benne, mint e vázlatban s az is lanyha és csak helyzetbeli; még *jelenete* sem igen van komikus, egykét bohózatosságon kívül. Jellem-vígjáték volna, de épp a jellem van benne sokáig homályban felejtve (mint az özvegyé), vagy büntetlenül, felsülés nélkül hagyva (mint a gazdatiszté). Anyaga kevés; érdekhez csak egyelőre s a főtudnivalók eltitkolása által jut. Viszont előzmények szükségtelen színrevitelével

tölti ki a darab első felét. Mellékesek a színen folynak le, a megoldó jelenetet a kulisszák nyelik el. A kastély egyazon termében megy végbe minden; s mehet is, mert beszédén fordul meg, a beszélők sistematikus váltásával s felléptetésével. Beszédjük nem életbeli: célja a közönség értesítése. Az egészen valami (nem ellenszenves) öreges, avult iz, mit fokoz a darab egész szelleméhez képest indokolatlan verses forma, a drámai jambus, mely nem minden erőszak nélkül van ráhúzva a beszéd prózaiságára.

Két, valóban mulattató, de a bohózat felé erősen hajló darab következik. E válfajt kirekeszti ugyan a pályázat, de a *Tóni* és a *Gyopárka* címűek, s kivált az előbbi, megérdemelnek egy-két méltányoló szót.

A *Tóni* című (5. sz. „Bátorság“) 3 nap alatt, 3 felvonáson kerget keresztül egy bohókás történetet. Egy nyug. őrnagy nősülni szeretne, de előbb két unakahugát kell férjhez adnia; a fiatalabbik menne is, van már vőlegénye, épp oly türelmetlen, akár az őrnagy, csak hogy ő meg a nénjét nem akarja megelőzni. S itt akad meg minden törekvés, ezen a Saroltán, ki régi, derék kérőjéről valami szeszély, makacsság folytán hallani sem akar többé. A vígjáték most már abból áll, hogy a két türelmetlen szerelmes pár minden lehető módon: rábeszéléssel, csellel, erőszakkal, föllentésekkel próbálja legyőzni Sarolta makacsságát. Ez erőművelten a fiatalabbik unakahug vőlegénye viszi a főszerepet: az lőt-fut az összeerőltetendő pár között, közvetít kitalált üzeneteket, bonyolít, old, erőszakoskodik, hazudik a — maga érdekében. Végül is célzt ér: Sarolta hozzámegy régi kérőjéhez, s a harmadik nap alkonya három szerelmes párt boldogít egyszerre. A darab humora a szorult helyzeté és bohózat felé hajlik. Céljához képest nem egyéneket igyekszik talpraállítani, csak egy-két vonással, de megkülönböztetőleg jellemez. Van benne valami vígjátéki bátorság, mely a vígság kedvéért szabadon torzít az alakrajzon: vagyis kedélybeli főcéljához idomít mindent. Az egyiknek mulatságos türelmetlensége, a másiknak becsületes társadalmiatlansága van, helyes érzéssel, túlságig nyomatékosítva. Leginkább „kitalált“ alak Sarolta, kire a többiek mozgatása végett van szükség; de lélektanilag ő sem valószerűtlen. Jókedv, akadályt kieszelő ötlet, kisigényű, de a maga poráján biztos céltudatú fesztelenség: a kis darab jó oldalai. Kár, hogy e valódi vígjátéki verve nem társul kellő drámai otthonossággal. Inkább olvasni való a mű, mint színpadra, inkább párbeszédessé formájú, bohókás novella, mintsem színpadon érvényesülő vígjáték. Remélhetőleg megszerzi írója az ahhoz való gyakorlatot is.

Ugyane fogyatkozás nagyobb, ugyanazon erények kisebb mértéke jellemzi a még erősebben bohózatossá 3 felvonásos

Gyopárkát (2. sz. „Édes kis boszorkám“). Karikó Balambér, vidéki városi hivatalnok megcsúfolása a darab tárgya. A nő, kit várható örökségeért el akart volna venni, másához ment nőül; fordít egyet a dolgon s átviszi szerelmét választottja anyjára, a 62 éves Ágotára; ostromolja, ablaka előtt jön-megy, verses és prózai vallomásokot küldöz neki levélben, havasi gyopárnak, Gyopárkának szólíttatván. A család igen restelli e bolond dolgot, de semmi módon — hivatalcsere felajánlásával sem tudják eltávolítani a városból. Végül is Ágota unokája, Anna szégyeníti meg: vénasszonynak öltözik; Ágota egykori dajkájának adva ki magát, meglátogatja Balambért s oly czélzásokkal és türelmetlen hévvel vall neki szerelmet, hogy amaz borsózó hátalt, megszégyenülten, ész nélkül menekül a városból. — A kezdő szerző elárulja magát. Az ötlet nem rossz, mulatságos helyzeteket tesz lehetővé s jól is van elképzelve. De a drámai technikában semmi gyakorlata. Még csak jelenetekre sincs osztva a darab, mindig két-két ember párbeszéde teszi anyagát, s az egyiket mindig ő beszélteti, hogy kicsalja a másiktól a tervezettet. A főjelenet (Balambér megcsúfoltatása) tanúk nélkül megy végbe, a mi gyöngíti a gúny megtorló erejét. A főalak jellemében együgyűség és számítás, a főjelenetben tréfa és sebző gúny nincs kellő világossággal elkülönítve vagy egymásba játszatva.

Irodalmi, sőt bátran mondhatni: költői értékben valamenynyit társát felülmulja a *Míg a bagoly huhog* című. 7. sz. pályamű („Tüske“ jeligével), mely ekként jelöli magát: „Esti káprázat 3 felvonásban“. Szép tehetségű, de a drámaírásban gyakorlatlan szerzőre vall. Tárgyát mesés álmokeretbe foglalja. Az erdei manók királyának fia, Szederág, elvágyik a maga világából az emberekébe: irigylit, kívánja, a mi az övében nincs meg: az álmodni tudást. Hasztalan-inti atyja, hogy többet ér az ő világuk, mely igaz és álm nélkül is gazdag, — nem tud hatni reá. Végül is varázslathoz folyamodik, hogy kigyógyítsa álmatag elfogultságából. Eltévedtet az erdőben két emberpárt, s ezeknek az álma fog lejátszódni a színen Szederág előtt, hogy okuljon belőle. Előrehocsáthatom a véget: Szederág a látottak ellenére is megmarad az álmok betegjének s az érte jövő Álomtündérrel otthagytja atyjának álomnélküli világát.

De lássuk az emberi jelenetet, az eltévedt erdei vándorok álomvilágát, mi e mesés keretbe van foglalva: a darab vígjátéki elemét. A paraszt Szekeres Gedi feleségestől az egyik, az előkelő Biki Tibor és felesége a másik emberpár. Fáradtan alélnak álomra az erdőben, a pajkos manók elcserélik Gedi ócska bundatakaróját a másik férfi czifra köntösével. minek következtében felcserélve fogják álmodni egymás szerepét. A két álm, mely egymást követőleg játszódik le szemünk előtt, a következő:

Gedi, a cifra köntösben, éppen most érkezik Cseppentő korcsmája elé, Patics falt végén, mely ünnepélyes félelemmel várja az új „kerületi főfelügyelő“ érkezését. Elöljárók, esküdtek gyülekeznek a faluvégén s meglátván az úri köntösben közeledő Gedit, őt nézik a várt új felügyelőnek s félelmökben (még emlékeznek a régítől kapott ütlegekre), egymásután elkotródznak, úgy hogy fogadására csak Dugó, egy bárgyu csaposlegény marad ott, a többiek pedig csak apránként mernek visszacsomolyogni. Gedi nem érti, mi történik vele, álmélkodik, haragszik; melege is van, de a cifra köntöst ketten se tudják lehúzni róla: hozzáragadt. No de van legalább pénz a köntös zsebében: iszik, kedvre derül, asszonyok is jönnek; czigányt rendel. Végre nem bírja már a meleget: többen neki huzalkodnak s lejön róla végül a köntös, ő pedig ott marad a maga rongyos parasztruhájában, mint közönséges Szekeres Gedi. (Bizonyára ez példázza az álomból való felébredést.) Legott vége a becsületnek. A bárgyu Dugó támad rá legelőbb: biztosan megölte az igazi felügyelőt, azért volt cifra köntöse, pénze. Neki esnek, elverik, megkötözik.

A falu tulsó végén pedig, Csutak korcsmája előtt, feltűnik a másik álmódó, Biki úr, de Gedi rongyos bundájában; rá se hederít a korcsmáros, enni, inni se igen kap. Csak egy öreg betyár telepedik le mellé (betyárnak nézi őt is) s rá akarja venni, hogy öljék meg együtt a most érkezendő új felügyelőt s osztozzanak a pénzén. Csendőr jön; az igazi betyár kerekedik, Bikit elcsipik: rongyos ruhája csavargóra vall. Megmotozzák, lehúzzák róla paraszt gúnnyáját: előtűnik az úri ruha, nyilvánvaló, hogy Gedinek a czinkosa, s azzal együtt osztozott a felügyelő ruháján. Megkötözik, elverik őt is.

Ez a két emberi álomtörténet volna hivatva, mint említém, Szederág kigyógyítására. S ezt a czélt nézve, talán nem szerencsés (Szederág lyraságával nem homogén) az álomtárgy megválasztása. Másfelől pedig az álom anyaga elég szegényes vázlatú s második fele már nem új lelemény, hanem csak az elsőt mintázza szükséges ellendarabként. Mindamellettt figyelemreméltó jelenségei vannak. — *Az egészet nézve*: mint emberi életet mesés foglalatban — kapunk valamit, amit a többi darabban hiába kerestünk: valamelyes költői gondolatot s attól ihletett conceptiót: a tapasztalatok ellenére az álmvilághoz, a nyers igazság ellenére az illusiókhoz, a szép ábrándokhoz, egyszerű a költészethez való ragaszkodás gondolatát Szederág személyében. S e gondolat-ihlet, még ha, mint jeleztem, némi visszás tárgyi közvetítéssel jut is kifejezésre, — komoly emberre s költőre vall. *A mesés foglalatot, az erdei manók világát nézve*: Vörösmartyas csapongású, kedves, játszi képzeletre valló jelenetek; bőerű,

hajlékony, szép magyar költői nyelv, mesés és valóvilág mesgyéjén tiszta humorérzék s ügyes át- és visszabüvölés kívánják elismerésünket. — Az emberi, voltaképeni vígjátéki jeleneteket nézve: életszerűségét kell dicséernünk, mely az ismertetett sovány esemény-vázlat reális érzékkel tudja mulatságos, mozgalmas emberi jelenetté felöltöztetni: jól ismeri a magyar falut, magyar embert, az életből veszi epizód-alakjait is, de tudja őket czéljához idomítani, tudja pörgetni őket a tréfa rokkáján. Gedi zamatos beszéde, különösen (mikor a kicsődült asszonyoknak kíván kedveskedni) remeklő parasztmetaforái: gazdag nyelvtudását dicsérik. Kár, hogy eseményváza szegényes és hogy ennek tudatában részint fölösleges alakokkal terheli meg (Gedi és Biki felesége), részint pedig más formában ismétli a már bemutatottat (Biki esetével a Gediét), úgyhogy (s ebben a bizottság színműíró és színművész tagjainak a véleménye kétségtelenül sokat nyom a latban) színpadon nem igen tudna érvényesülni.

Ezt sajnálattal állapítjuk meg, mert a mondottakon kívül még verselése is figyelmet érdemel. A prózai jeleneteket prózában írja, a mesés keret s a földi világ derültebb jeleneteit versben; nyilván nem azért, mert „a verses forma előnyben részesül”, hanem mert költői conceptiója azon a helyen megköveteli. A szokásos drámai jambus helyett egy igen eredeti, szabad formával tesz kísérletet, mely részint a régi magyar, részint a népi verselésben ma sem ismeretlen változó szótagszámú ütemezésen alapszik, a rimelést (egyhangúságot) kerüli, s változatosan, ötletesen és magyárosan követi a vígjátéki érlrai pezsdléseit.

Erősen hatott reá Vörösmarty. Emberi és tündéri világ érintkeztetése, a manó-jelenetek, Szederág álmatag következtessége, Gedi egész alakja, sőt metaforázó udvarlása is *Csongor és Tünde* ihlető ösztönzésére utalnak (l. pl. ennek Balga és Ledér-jelenetét). Még szövegén is kimutathatni Vörösmarty-reminiscentiákat. Egyébként a *Szentiránéji álom* Puck-jelenetei sem maradtak reá hatástalanul.

Nagy rokonszenvvel foglalkozott a bizottság e művel. Volt oly értelmű vélemény is, hogy a jutalom kiadandó volna neki. A bizottság azonban akként gondolkodván, hogy nem láthat el a Teleki-jutalom bélyegzőjével oly darabot, mely színpadon nem állhatná meg helyét, márczius 6-iki tanácskozásán szótöbbséggel azt határozta el, hogy a *Míg a bagoly huhog* cz. pályaművet *dícséretre* ajánlja a tekintetes Akadémia összes ülésének.

*

Az összes ülés elfogadta a bizottság javaslatát.

A M. Tud. Akadémia jutalomtétellei.

1.

A M. Tud. Akadémia 1896. október 5-én tartott összes ülésén elhatározta, hogy bármikor fog is gr. Széchenyi Istvánnak az ő nevéhez és működéséhez méltó életrajza, akár kéziratban, akár kinyomtatva, benyújtani, ennek szerzője 8000 korona jutalomban fog részesülni. A kéziratban benyújtott munka kiadását az Akadémia készséggel elvállalja.

A pályaművek megbírálásában egy az Akadémia három osztályából kiküldött öttagú bizottság előterjesztése alapján a nagygyűlés dönt. E bizottság elnöke a II. osztály elnöke, vagy akadályoztatása esetén valamely ilyenül megválasztott tiszteleti tagja, tagjai közül kettőt a II., egyet-egyet az I. és III. osztály választ. A jutalom odaítélése vagy ki nem adása iránti véleményes jelentést a bizottsági tagok egyike szerkeszti és terjeszti elő a nagygyűlésen.

2.

A M. Tud. Akadémia id. báró Wodianer Albert alapítványából 1000—1000 korona jutalmat tűz ki Magyarországon bármely népiskolájában működő két legérdemesebb néptanítónak, tekintet nélkül az iskolafenntartó jellegére.

A jutalmat az Akadémia az 1923. márciusi összes ülésén ítéli oda. A jutalmazottaknak a jutalmat az Albert napját követő áprilisi összes ülésen az Akadémia elnöke adja át.

E jutalomra az Akadémiához nem lehet kérvényt beadni, mert csak a tanfelügyelők a közoktatási minisztérium útján beérkezett jelentések szolgálhatnak a döntés alapjául.

Az I. osztályból.

3.

Az 1923. évi akadémiai nagyjutalom (4000 korona) és a Marczibányi-mellékjutalom (1000 korona), az 1915—1922. évkörben megjelent széptudományi (aesthetika, irodalom- és művészettörténet) munkák legjobbjainak lévén odaitéendő, az Akadémia figyelmezteti az ily munkák szerzőit, hogy műveiket 1922. december 31-ig a főttkári hivatalba küldjék be, följegyezvén röviden, a mit munkájuk kiváló vonásának tartanak. Azonban e figyelmeztetésnek korántsem az az értelme, mintha be nem küldött munka, a melyről a tagoknak tudomásuk van, nem részesülhetne jutalomban; sőt ha az Akadémia kiadásában jelent meg, vagy ha könyvtárába már beküldetett, hivatkozás történhetik arra, hogy a beküldött munkával a szerző pályázni kíván.

4.

A gróf Teleki József-jutalomért 1922-ben verses szomorú-játékok pályáznak.

A legjobbnak ítélt pályamunka jutalma 2000 korona.

Határnap: 1922. szeptember 30.

A megjutalmazott mű előadásra a Nemzeti Színház tulajdona, kiadásra a szerzőé marad.

5.

A Farkas-Raskó-alapítványból 200 korona jutalom birdet-tetik hazafias költeményre, a mely lehet hymnus, óda, elégia, dal, ballada, költői elbeszélés, tanköltemény vagy szatira.

Határnap: 1922. szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű költeménynek adatik ki. A megjutalmazott mű a szerző tulajdona marad, a ki azt önállóan vagy valamely folyóiratban két hónap alatt tartozik kiadni; ha ezt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

6.

Az özv. Vojnits Tivadarné-jutalomra (800 kor.) az 1922. évben Budapesten előadott irodalmi becsű és a színpadon sikert aratott magyar eredeti tragédiák, színművek, vígjátékok és népszínművek pályáznak. Olyan színmű, a mely bármely más jutalmat nyert, nem jön tekintetbe.

A jutalom az 1923. évi januári összes ülésben ítéltetik oda.

7.

Az 1922-ben megjelent nyelvtudományi értekezések legjelesbike Sámuel Alajos alapítványának kamatjaiból 300 kor. jutalomban fog részesülni. A jutalom az 1923. évi nagygyűlésen ítéltetik oda.

E pályázatban részt vesznek az összes 1922-ben megjelent értekezések, a melyekről a bírálóknak tudomásuk van.

8.

Kívántatik színmű, a melynek tárgya a magyar történelemnek bármely korszakából vehető. A színművek lehetnek tragédiák, vígjátékok és középajú drámák; nincsenek kizárva az olyan színművek sem, a melyeknek csak a háttere történelmi.

A legjobbnak ítélt pályamű jutalma Tűzberki Kóczán Ferencz alapítványából 2000 korona.

Határnap: 1923. május 31.

A jutalmat csak irodalmi vagy színi szempontból értékes darab nyerheti el. Súly fektetendő a színszerűsége; a verses forma előnyül tekintetik hasonló vagy közel hasonló társak felet.

A jutalmat nyert színmű a szerző tulajdona marad; ki is adhatja bármikor, de tartozik a Magyar Történeti Színműtár cz. gyűjtemény számára díj nélkül átengedni.

(Már hirdetett jutalomtétellek.)

9.

Az Ormódi Ormódy Amélie-jutalomra az 1919—1921. évkörben könyvalakban vagy könyvalakú folyóiratban megjelent olyan eredeti magyar szépirodalmi művek (egyes költemények, egész verskötetek vagy regények, elbeszélések, színdarabok) pályázanak, a melyeknek általános becsükön kívül az a főérdemük, hogy az örök női eszményeket a költészet szép eszközeivel kiválóképen szolgálják.

A jutalom (1000 korona) csak magasabb színvonalú, irodalmilag becses műnek ítéltetik oda.

A jutalomra igényt tartó művek nyomtatott könyvalakban 1922. szeptember 30-ig küldendők be a főtítkári hivatalba, annak világos megjelölésével, hogy az Ormódi Ormódy Amélie-jutalomra pályáznak. Azonban az Akadémia oly művet is megjutalmazhat, a mely nem küldetett be. A jutalom az 1923. évi márcziusi összes ülésben ítéltetik oda.

10.

A nyelv és az aesthetika. (Aesthetikai szempontok jogsultsága a nyelvtudományban és a nyelvművelésben.)

Jutalma a Gorove-alapítványból 2000 korona.

Határnap: 1923. szeptember 30.

A jutalom csak önálló, tudományos beccsel bíró munkának ítéltetik oda. A jutalmazott munkát a szerző köteles kiadni; ha ezt egy év lefolyása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

11.

Arany magyar versalakjainak elemzése. (Ütemképzés, sor-és szakalkotás, rimelhelyezés; a hangsúlyos verstechnika vegyítése időmértékkel és Arany egyéb verselési sajátosságainak fejlődése.)

Jutalma Lehr Albert alapítványából 200 korona.

Határnap: 1922. szeptember 30.

A jutalom csak abszolút becsú műnek ítéltetik oda. A megjutalmazott mű a szerző tulajdona marad, ki azt egy év alatt kiadni tartozik. Ha egy év lefolyása alatt ki nem adná, akkor a tulajdonjog az Akadémiára száll.

12.

Petőfi lyrája.

A legjobbnak ítelt pályamű jutalma Halmos Izor adományából 3000 korona.

Határnap: 1922. szeptember 30.

13.

A Péczely József alapította regény-pályadíjra elsősorban az 1921-ben és 1922-ben megjelent magyar történelmi tárgyú vagy háttérű regények pályáznak, másodsorban pedig olyanok, a melyek a magyar társadalmi életből veszik tárgyukat, akár komolyak, akár humorosak vagy szatirikusak.

Pályaműnek tekintetik minden, az említett két évben nyomtatva akár önállóan, akár folyóiratban vagy hírlapban megjelent eredeti magyar történelmi vagy társadalmi regény. Minden munka azon évben megjelentnek tekintetik, a mely első kiadásának (külön nyomtatvány, folyóirat vagy hírlap) czímlapján van. Kelet nélkül megjelent művek ki vannak zárva a pályázatból.

A pályadíj csak úgy adatik ki, ha a bíráló-bizottság a pályaművek között jutalomra méltót talál. A pályadíj meg nem osztható.

Felhivatnak az ily regények szerzői, hogy műveiket 1922. december 31-ig a főtítkári hivatalba küldjék be. Azonban e figyelmeztetésnek korántsem az az értelme, mintha be nem küldött munka, a melyről a tagoknak tudomásuk van, ne pályázhatnék; sőt ha az Akadémia könyvtárába már beküldetett, hivatkozás történhetik arra, hogy a szerző a beküldött munkával pályázni akar.

A jutalom 2000 korona.

14.

Homeros Magyarországon.

Jutalma Léway Henrik alapítványának kamataiból 2000 korona.

Határnap: 1925 szeptember 30.

A II. osztályból.

15.

A Sztrokay-jutalom (2000 K) az 1920. és 1921. években megjelent jog- és államtudományi munkák legjelesebbjének utólagos jutalmazására fog fordíttatni. A jutalom az 1923. évi nagygyűlésen adatik ki.

Az Akadémia felhívja az érdekelt tudománykörbe vágó munkák szerzőit, hogy munkáikat 1922. december 31-ig a főtítkári hivatalba küldjék be. E felhívásnak azonban korántsem az az értelme, mintha a be nem küldött mű, a melyről a tagoknak tudomásuk van, figyelembe vehető nem volna.

16.

(Nyílt pályázat.)

A kisebbségek jogi helyzete a békeszerződések és egyéb nemzetközi egyezmények értelmében.

Jutalma a M. Tud. Akadémia adományából 10.000 korona.

A munka tervrajza, egy kidolgozott fejezet kíséretében, 1923. december 31-ig küldendő be. A legjobbnak ítélt tervrajz és mutatóvány szerzője megbizatik a munka megírásával. A jutalom, újabb bírálat után, csak a teljesen kész és jutalmazásra érdemes munkának adatik ki.

17.

(Nyílt pályázat.)

A XVIII. századi csatornatervezgetések története Magyarországon közlekedéspolitikai szempontból.

Jutalma a Gorove-alapítványból 2000 korona.

A munka tervrajza, valamely kidolgozott fejezet kíséretében, 1923. december 31-ig küldendő be a M. Tud. Akadémia főtitkári hivatalához.

A legjobb tervrajz beküldője a mű megírására megbízást kap. A jutalom, újabb bírálat után, csak a teljesen kész, jutalmazásra érdemes munkának adatik ki.

A jutalmazott munkát a szerző köteles kiadni; ha ezt egy esztendő alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

18.

(Nyílt pályázat.)

A Domonkos-rend története Magyarországon a XVI. század közepéig.

Jutalma az Oltványi-alapítványból 2000 kor. (Kettős díj.)

A munka tervrajza, valamely kidolgozott fejezet kíséretében, 1923. december 31-ig küldendő be a M. Tud. Akadémia főtitkári hivatalához.

A legjobb tervrajz beküldője a mű megírására megbízást kap. A jutalom, újabb bírálat után, csak a teljesen kész és jutalmazásra érdemes munkának adatik ki.

A jutalmazott munka a pályanyertes tulajdona marad, a ki a műből, ha kinyomatja, 3 példányt, ha pedig két év alatt ki nem nyomtatja, egy másolatot köteles a csanádi püspökség levéltárába küldeni.

19.

Az 1920—22. évben megjelent legjobb történelmi értekezés (tanulmány) Ordódy István Károly alapítványának kamataiból 200 korona jutalomban részesül.

E pályázatban részt vesznek mindazok az értekezések, a melyekről a bírálóknak tudomásuk van.

A jutalom a f. évi decemberi összes ülésben ítéltetik oda.

E jutalmat akadémiai tag nem kaphatja.

20.

(Nyílt pályázat.)

Az Anjou-ház küzdelmei Magyarország birtokáért egyetemes történeti vonatkozásaikban.

Jutalma a Péczely József alapítványából 2000 korona.

A mű tervrajza, valamely kidolgozott fejezet kíséretében, 1923. december 31-ig küldendő be a Magyar Tudományos Akadémia főtitkári hivatalához.

A legjobb tervrajz beküldője a mű megírására megbízást kap. A jutalom, újabb bírálat után, csak a teljesen kész és jutalmazásra érdemes munkának adatik ki.

A jutalmazandó mű a szerző tulajdona marad, a ki köteles művét egy év alatt kiadni; ha ezt nem teszi, az Akadémia föl van jogosítva a munkát külön tiszteletdíj nélkül kiadni.

21.

(Nyílt pályázat.)

A hunn hagyomány és monda kérdésének mai állása.

Jutalma a Röck Szilárd-alapítványból 1000 korona.

A mű tervrajza, valamely kidolgozott fejezet kíséretében, 1923. december 31-ig küldendő be a M. Tud. Akadémia főtitkári hivatalához.

A legjobb tervrajz beküldője a mű megírására megbízást kap. A jutalom, újabb bírálat után, csak a teljesen kész és jutalmazásra érdemes munkának adatik ki.

22.

A banderális szervezet története Magyarországon.

Jutalma az ifj. Bojári Vigyázó Sándor emlékére tett alapítványból 2000 korona.

Határnap: 1925 december 31.

A jutalom csak önálló, tudományos becsű munkának ítéltetik oda. A jutalmazott munkát a szerző kiadni tartozik; ha ezt egy év leforgása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

23.

(Nyílt pályázat.)

Irassék meg a vasúti kamatgaranciák története hazánkban, s ezek hatása az állami pénzügyek alakulására s az általános közgazdasági helyzetre.

Jutalma az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár alapítványából 1000 korona.

A munka tervrajza, egy kidolgozott fejezet kíséretében, 1923. december 31-ig küldendő be. A legjobbnak ítelt tervrajz és mutatóvány szerzője megbíztatik a munka megírásával. A jutalom, újabb bírálat után, csak a teljesen kész és jutalmazásra érdemes munkának adatik oda.

24.

(Nyílt pályázat.)

Fejtsék ki a háború hatása a külkereskedelem alakulására.

Jutalma a Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-alapítványából 1000 korona.

A munka tervrajza, egy kidolgozott fejezet kíséretében, 1923. december 31-ig küldendő be. A legjobbnak ítélt tervrajz és mutatóvány szerzője megbízatik a munka megírásával. A jutalom, újabb bírálat után, csak a teljesen kész és jutalmazásra érdemes munkának adatik oda.

25.

(Nyílt pályázat.)

Kíváncsiak a háború folytán tett hazai és külföldi szociálpolitikai intézkedések kritikai méltatása, tekintettel a lakásépítésre is.

Jutalma Herbert Viktor alapítványából 4000 korona. (Megkettőzött jutalomdíj.)

A munka tervrajza, egy kidolgozott fejezet kíséretében, 1923. december 31-ig küldendő be. A legjobbnak ítélt tervrajz és mutatóvány szerzője megbízatik a munka megírásával. A jutalom, újabb bírálat után, csak a teljesen kész és jutalmazásra érdemes munkának adatik oda.

26.

(Nyílt pályázat.)

Fejtsenek ki a magyar középosztály hanyatlásának okai és újabb felemelkedésének lehetőségei.

Jutalma a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület Fáy András-alapítványából 2000 korona.

A munka tervrajza, egy kidolgozott fejezet kíséretében, 1923. december 31-ig küldendő be. A legjobbnak ítélt tervrajz és mutatóvány szerzője megbízatik a munka megírásával. A jutalom, újabb bírálat után, csak a teljesen kész és jutalmazásra érdemes munkának adatik ki. (Egyéb feltételeket illetőleg l. az alapítvány szabályzatát.)

27.

(Nyílt pályázat.)

Fejtsék ki Budapest főváros demographiai és társadalmi tagozódásának fejlődése az utolsó ötven évben.

Jutalma Körösy József alapítványából 1000 korona.

A munka tervrajza, egy kidolgozott fejezet kíséretében 1923. december 31-ig küldendő be. A legjobbnak ítélt tervrajz és mutatóvány szerzője megbízatik a munka megírásával. A jutalom, újabb bírálat után, csak a teljesen kész és jutalmazásra érdemes munkának adatik ki.

28.

(Nyílt pályázat.)

Kívántatik az utóbbi évek valutaromlására vonatkozó elméletek kritikai ismertetése.

Jutalma a Lukács Krisztina-alapítványból 2000 korona. (Megkettőzött jutalomdíj.)

A munka tervrajza, egy kidolgozott fejezet kíséretében, 1923. december 31-ig küldendő be. A legjobbnak ítélt tervrajz és mutatóvány szerzője megbízatik a munka megírásával. A jutalom, újabb bírálat után, csak a teljesen kész és jutalmazásra érdemes munkának adatik oda.

29.

(Másodszor hirdetve.)

Fejtsék ki az áralakulás története Magyarországon 1913 óta. Jutalma a Dóra-alapítványból 2000 korona. (Megkettőzött jutalomdíj.)

Határnap: 1924. december 31.

A jutalom csak önálló, tudományos becsű munkának ítéltetik oda. A jutalmazott munkát szerzője tartozik kiadni; ha azt egy év alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

30.

(Másodszor hirdetve.)

Fejtsék ki a hatósági ármegállapítás közgazdasági hatása a háború alatt.

Jutalma a Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-alapítványából 1000 K.

Határnap: 1924. december 31.

A pályadíj csak abszolút becsű műnek adatik ki. A jutalmazott munka a szerző tulajdona marad, a ki azonban köteles azt egy év lefolyása alatt közrebocsátani és egy példányt a Magyar Kereskedelmi Csarnoknak beküldeni. Ha azt a szerző egy év alatt ki nem adja, a munka az Akadémia tulajdonába megy át.

(Már hirdetett jutalomtételek.)

31.

Gróf Dessewffy Aurél jellemrajza.

Jutalma Kanizsai Károly alapítványából 800 korona.

Határnap: 1922. december 31.

A jutalom csak abszolút becsű munkának adható ki. A kiadás joga egy évig a szerzőé; azontúl az Akadémiára száll.

32.

A diplomatika története Magyarországon.

Jutalma az ifj. Bojári Vigyázó Sándor emlékére tett alapítványból 2000 korona.

Határnap: 1922. december 31.

A jutalom csak önálló, tudományos becsű munkának adatik ki. A jutalmazott munkát a szerző kiadni tartozik; ha ezt egy év leforgása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

33.

(Nyílt pályázat.)

A phaenomenologia történeti és kritikai vizsgálata.

Jutalma a Lukács-Krisztina-alapítványból 2000 korona.

A munka tervrajza, valamely kidolgozott fejezet kíséretében, 1922. december 31-ig küldendő be a M. Tud. Akadémia főttkári hivatalához.

A legjobb tervrajz beküldője a mű megírására megbízást nyer. A jutalmat újabb bírálat után, csak önálló becsű, teljesen kész munka nyerheti el. Ha a szerző a jutalmazott munkát egy év alatt ki nem adja, a tulajdonjog az Akadémiára száll. A jutalmazott munka címlapján kitüntetendő, hogy az a Lukács-Krisztina-féle jutalmat nyerte el.

34.

Fejtsenek ki a különböző elméletek, a melyek a pénz természete körül Knapp óta felmerültek.

Jutalma az Ullmann-alapítványból 800 korona.

Határnap: 1922. december 31.

A jutalom csak abszolút becsű munkának ítéltetik oda. A jutalmazott munkát szerzője kiadni tartozik; ha ezt egy év leforgása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

35.

(Nyílt pályázat.)

A népszaporodás fejlődése Magyarországon, tekintettel a különböző vallásfelekezetekre.

Jutalma a Körösy József-alapítványból 1000 korona.

A pályamunka tervezete, egy teljesen kidolgozott fejezet kíséretében, a szerző nevével ellátva, 1922. december 31-ig küldendő be a M. Tud. Akadémia főttkári hivatalához.

A legjobb tervrajz beküldője a mű megírására megbízást kap.

A jutalom, kedvező bírálat esetén, csak kész munkának adatik ki. A jutalmazott munkát szerzője kiadni tartozik; ha ezt egy év leforgása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

36.

A községi üzemek jelentősége közgazdasági és socialpolitikai szempontból.

Jutalma az Ullmann-alapítványból 800 korona.

Határnap: 1922. december 31.

A jutalom csak abszolút becsű munkának ítéltetik oda. A jutalmazott munkát szerzője kiadni tartozik; ha ezt egy év leforgása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

37.

Az iskola társadalmi feladatai.

Jutalma Halmos Izor úr adományából 10,000 korona.

Határnap: 1922. december 31.

A jutalom csak abszolút becsű munkának ítéltetik oda.

38.

Fejtsék ki a mezőgazdasági és ipari termelés fejlesztésének jelentősége Magyarország új nemzetközi elhelyezkedésében.

Jutalma a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület Fáy András-alapítványából 6000 korona.

Határnap: 1922. december 31.

A pályadíj csak abszolút becsű műnek adatik ki. A jutalmazott munka a szerző tulajdona marad, köteles azonban azt egy év alatt legalább 300 példányban kinyomatni s három nyomtatott példányát a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesületnek díjtalanul átadni. A jutalom csak ezen feltételek teljesítése után fizetetik ki.

A III. osztályból.

(Már hirdetett jutalomtételek.)

39.

Kiváncatlik egy önálló vizsgálatot tartalmazó értekezés a valós vagy a complex változós függvények elméletéből.

Jutalma a Tomori Anasztáz-alap kamatjövedelméből kétezer (2000) korona.

A meg nem osztható jutalmat csak önálló becsű munka nyerheti el.

A pályamunkának az Akadémia főtitkári hivatalában leendő benyújtása határnapja 1923. évi december hó 31-ike.

A jutalmazott munka szerzője köteles azt egy esztendő alatt kiadni; ha ezt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

40.

Az újabb eugenetikai törekvések biológiai és örökléstani alapjai.

Határnap 1923. december hó 31.

Jutalma a Pollák Henrik-alapítvány kamatjövedelméből 1500 korona.

A jutalmat csak abszolút becsű munka nyerheti el.

A meg nem osztható jutalom csak abban az esetben fizethető ki, ha a munka vagy jó kivonata valamely hazai tudományos folyóiratban megjelent.

41.

(Másodszor hirdelve.)

Kíváncsít mindazoknak a törvényhozási, hatósági és társadalmi intézkedéseknek ismertetése és kritikai méltatása, amelyek eddig a természeti emlékek megóvása és fenntartása érdekében bel- és külföldön tétettek. Ennek alapján tüzetesen kifejtendők és gyakorlati értékű javaslatok formájában megjelölendők a szükséges intézkedések arra nézve, hogy az osztatlan Magyar Birodalom területén található és az állat-, növény- és földtan körébe tartozó természeti emlékek a pusztulástól megóvassanak.

Jutalma a Vitéz-alapítványból 800 korona.

Határnap: 1924 december 31.

A jutalom csak önálló, tudományos becsű munkának ítéltetik oda. A jutalmazott munkát a szerző kiadni tartozik; ha ezt egy év leforgása alatt nem teszi, a kézirat-tulajdonjog az Akadémiára száll.

Pályázási szabályok.

1. Minden rendű pályairat, a fönnt kitett *határnapokig* „a M. Tud. Akadémia főtitkári hivatalához“ czimezve (tehát nem a főtitkár neve alatt) küldendő; azokon túl semminemű ily pályamunka el nem fogadtatik.

2. A pályaműnek külső borítékára, feltűnő helyen, úgyszintén a jeligés levélre is ráirandó, hogy mely pályázatra küldetik be.

3. A pályamű *idegen kézzel, lehetőleg géppel, tisztán és olvashatóan írva, lapszámozva, kötve* legyen. Terjedelmesebb pályamunkák, melyek e feltételeknek nem felelnek meg, nem fogadtatnak el, illetőleg mellőztetnek.

4. A szerző *nevét, polgári állását és lakhelyét* tartalmazó pecsétetes levélen ugyanaz a jelige álljon, mely a pályamű homlokán. A pecsétetes levélben netalán följegyzett kikötések, föltételek vagy a versenyügy körül régtől fogva bevett szokásos eljárástól kívánt eltérések tekintetbe nem vétetnek.

5. *Álnév* alatt pályázóknak a jutalom ki nem adatik.

6. Ha a jeligés levél felbontása után kitetszenék, hogy a munka saját kézírása a szerzőnek, műve a jutalomtól elesik.

7. *Nyílt* pályakérdésekre *zárt jeligés levéllel* beküldött pályaművek nem fogadtatnak el.

8. A jutalmat *nem nyert pályamunkák kéziratai* az Akadémia levéltárában maradnak és nem adatnak ki; azonban engedély mellett lemásolhatók az Akadémia helyiségében.

9. Mindezekre a föladatokra minden rendű akadémiai tagok is pályázhatnak.

10. Egyébiránt bármely, ha csak *formai kelléknek is elhanyagolása* elejti a szerzőt a jutalomtól.

Kelt Budapesten, 1922. május 10-én.

Balogh Jenő, főtitkár.

A kukoricza és a cellulose-gyártás.

(Kivonat *Istvánffy Gyula* rendes tagnak 1922. április 24-én tartott székfoglaló értekezéséből.)

Annak a ténynek kapcsán, hogy a kukoriczaszalma a cellulosegyártás számára kiváló nyersanyagnak bizonyult,¹ — évek óta foglalkoztam a kukoricza technikailag értékesíthető elemeinek tanulmányozásával. Székfoglaló értekezésemben hivatkoztam a vonatkozó találmányra és bemutattam eredeti képeimen, hogy a kukoricza szárában, leveleiben és héjjeleveleiben hogyan helyezkednek el a technikai elemek s végül jellemeztem a kukoricza rostjait, melyek az előállított nyers cellulose anyagát teszik. A rostok technikai-mikroszkopiai jellemzése a Math. és Természettud. Értesítőben jelenik meg, a többi, szövetfejlődéstan, élettani-anatomiai stb. vizsgálat pedig alkalmilag láthat csak napvilágot.

Ha a kukoriczaszalma technikai felhasználásának multját kutatjuk — mely mult már elég tekintélyesnek mondható, — azt látjuk, hogy az nem választható el a papirosnak mint íróanyagnak fejlődésétől, ezért szükséges volt ebből egy pár adatot kiemelni.

A papírmalom volt ugyanis a legelső, mely a kukoriczát igénybe vette, a XVII. században Riminiben indult meg a gyártás iparilag. Létrehozó oka pedig a közszükség volt. Történeti ténynek tekintem a közműveltség fejlődése és az íróanyagok előállításá közti szoros kapcsolatot, melynek kézzelfogható eredménye az a lázas törekvés, mely az író-, nyomtatóanyagok közművelődésgátló hiányát megszüntetni igyekszik.

Innen van, hogy mihelyt Kr. u. 800 körül Ó-Egyiptomban a „nilusi papír“ (papyrus) készítése lehanyaglik, az arabusok² a hatalmukba került országba hozzák menten az Izlám távolabbi vidékeiről a rongypapírt, mely Kr. u. 751 körül honosodott meg Szamarkandban. A papyrus hiányát pótlendő csakhamar virágzó papíripár keletkezik Ó-Egyiptomban, az ősi nagy len-termelés és a mumiasírok lengyőlése és lenpólyái szolgáltatják a nyersanyagot s a X. századtól kezdve már a piaci árú is bőven rendelkeznek mindennemű csomagolópapírokkal, nemcsak az írástudók és a közigazgatás.³

¹ A kukoriczaszalmát értékesíti Dorner Béla Máv. főfelügyelő és a Máv. chemiai laboratoriumának igazgatója által kidolgozott és szabadalmaztatott eljárás, melynek révén a kukoriczaszalmából átlagosan 40% cellulose, 40% szörp és 5% műtrágya nyerhető.

² Karabacek, J. Das arabische Papier. Wien, 1887. 28.

³ Karabacek, J. i. h. 36—38.

A papirgyártást az arabusok É.-Afrikán át Spanyolországba is átviszik a mór hódoltság idején, a rongypapir innen elterjed Európa többi részeiben és csakhamar győztesen kerül ki a pergamenttel, az irhával folytatott versenyből. A közműveltség fejlődése, a könyvnyomtatás folytán fokozódó fogyasztás a len- és kenderrongyot oly keresetté teszi azonban csakhamar, hogy a nyersanyagban felmerülő hiány pótlóanyagok kutatására serkent. Ily törekvés szülte az első kukoricza-papirosmalmot a XVII. században,¹ s a XVIII. század közepén a gabonaszalmának felhasználására vonatkozó kísérleteket.²

Ezidőtájt lép föl Jac. Christ. Schaeffer regensburgi predikátor érdekes könyvével, melyben felpanaszolja, hogy mily nagy a papirhiány Németországban. Schaeffer kísérletekhez lát, papiros-kallót állít föl házában s temérdek anyagból próbál „papirost” készíteni s könyvének felette ritka teljes kiadásában egy sereg nyers cellulozelapot mutat be, köztük kukoricza-cellulozét is.³ Az elsőrendű nyersanyagok hiánya azonban természetesen mindinkább növekedik, s a XIX. század első felében szabadalmak keletkeznek a kukoriczának feldolgozása iránt — és mulnak el nyomtalanul.

A XIX. század derekán új fordulat köszönt be, a folytonos inséggel küzdő papirostechnika hathatósabb eljárásokkal újból a gabonaszalmához fordul, de hatalmába keríti a fát is. Megszületik a *faköszőrület*⁴ (1845. 1852.) a *szalmacelluloze* (1854), a fából készült *natroncelluloze* (1869—71), *szulficelluloze* (1870), stb.⁵ de megjelenik ebben a forrongó időszakban a kukoricza is megint, feldolgozására új szabadalmakat vesznek, 1860-ban a második gyárat látjuk dolgozni, ez Gloggnitzban Auer von Welsbach igazgatása alatt a kukoricza héjjából gyárt egy kissé pergamentes papírt, mely 1870 körül még Bécsben piacra került.

Most azonban már a *fából* termelt győztes cellulozét uralja a gyártás, mely mindenfelé hihetetlen lendületet vesz: a kiemerithetlennék látszó erdőségek a cellulozéért folyó irtó háború alatt veszedelmesen kezdenek fogyni s alig egynehány évtized után a legsürgősebb kérdéssé válik már a fából készült celluloze pótlása is. A papirgyártásban vezető államok kénytelenek védel-

¹ Schaeffer, J. Chr. *Sämmtliche Papierversuche*. Zwote Auflage. Regensburg, 1772. Zweyter und der sämmtlichen Versuche Vierter Band. 20.

² Hofmann, C. *Praktisches Handbuch der Papierfabrikation*. Berlin, 1875. 425.

³ L. a 4. sz. idézetet.

⁴ L. az 5. sz. idézetet, 533.

⁵ Wiesner, J. v. *Die Rohstoffe des Pflanzenreichs*, Leipzig. II. Aufl. II. Bd. 1903. 463.

mükbe fogadni a technikailag nélkülözhetlen fáttermő erdőségeiket, a rablógazdaságnak már klimatologiai okokból is gátat kell vetni, s az ipar kénytelen a legtávolibb vidékeket felkeresni, hogy nyersanyaghoz jusson.

Ámde a növényföldrajz megmutatja, hogy a megközelíthető alkalmas fenyőerdőségek felette megfogyatkoztak s így a pótlóanyagok előteremtése újból és most már követelőbben mint valaha, napirendre kerül. Egy sereg régebb vagy egész új anyag kerül kipróbálásra, különböző minőségű, de sohasem kielégítő mértékben nyerhető nyersanyag gyanánt.

S itt aztán, mint a XIX. században többször, újból fölmerül a kukoricaszalma, melyet a mezőgazdaság évről évre úgyszólván változatlan mennyiségben nyújt rendelkezésre, melyet az ipar vagy a gazdaság nagyban, számottevően nem értékesít (ellentétben a gabonaszalmákkal), s a mely önként kínálkozó s egyelőre legalább kimeríthetlen nyersanyag: ha *feltárásának* kérdése a gyakorlatra kedvező megoldást nyer. Az eddigi eljárások ugyanis nem voltak elég célirányosak és jövedelmezők. azért a gyakorlatban sem válhattak be, vagy csak bizonyos fokig érvényesülhettek.

A magyar *Dorner*-féle eljárás ellenben tökéletesen segített e hiányokon, mert a kukorica szalmájából 40% cellulozét, 40% takarmányszörpöt és 5% műtrágyát állít elő. A cellulose-felhasználó iparok végtelen becses kiinduló anyaga az első, melynek értéke ma Csonka-Magyarországon óriási fontosságú. miután hazánk jelenlegi területén a cellulozegyártás nem üzhető, de jelentősége még érdeink teljes állományának birtokában sem szűnne meg, mert előállításra kevesebbe kerül, mint a fából termelt ipari cellulozé. A takarmányszörp állattenyésztésünknek jön kapóra s egyben olcsóbbá teszi az eljárást, a műtrágya pedig szintén becses melléktermék.

A kukoriczának a cellulozegyártásban kivívott jelentőségét egy példa megvilágíthatja. Magyarország 1921-ben behozott 14,033 tonna nyomópapírt,¹ kukoriczát pedig ugyancsak 1921-ben termelt 1,418,677 kat. holdon, mely terület szalmatermésének hatvanadrészből — ha a cellulose papirkészítésre fordítatik, a fenti 14,033 tonna nyomópapírmennyiséget fedezni lehetett volna, e mellett pedig ugyanannyi takarmányszörp és 1700 tonna műtrágya jutott volna az állattenyésztés meg földművelés számára is.

És a mi a legfontosabb, ez a termelés évről évre állandó maradhatna, még a rossz esztendőket sem véve ki, erdőségeinknek semminemű megkárosításával sem jár, a szükség növekedtével pedig igen nagy mértékben fokozható is lenne.

¹ Az országban levő készletek mellett.

Nekrologok.

I.

Császár Elemér 1. tag beszéde Szilády Áron t. tag ravatalánál a halasi református templomban 1922. márczius 22-én.

Mielőtt elköltöznél, nagy halottunk, a fájdalom és megalázás e siralmas pusztaságáról, megcsonkított hazánkból, abba a másik, boldog hazába, ahol nem vérzi majd szívedet gonosz ellenségeink embertelen kegyetlensége: mint a gyászba borult Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Nyelvtudományi Társaság szomorú követe megjelenek itt ravatalodnál, hogy egy utolsó Isten Veled-del útra bocsássam halhatatlan lelkednek földi köntösét, immár porrá és hamuvá romlandó testedet. Gyászszal és fájdalommal tele a szívünk, de ez a gyász, ez a fájdalom nem Miattad tölti el szívünket. Neked, akit az Úr kegyelme a patriárák korával áldott meg, nem lehetett terhes a halál gondolata: hiszem, hogy mikor betegágyad lábánál, kezében a sötét asphodelos-virággal, megjelent a halál angyala, nyugodtan fogadtad, a középkor fönséges halál-hymnusával: „Elmegyek meghalni: bölcs beszédű vagyok, egyebeket beszédemmel megrekesztettem, de az halál megrekeszte engem, azért elmegyek meghalni“. Elmentél könnyű lélekkel, mert a mit itt hagytál, azért nem fáj a szíved, s a min szeretettel csüngtél, az mind ott vár Rád az örök világosság országában.

A gyász, a fájdalom a mienk, a kik elvesztettünk. Szilády Áronnal sirba szállt a magyar tudósok nesztora, a Magyar Tudományos Akadémia legöregebb és rangban legidősebb tagja. Ezzel a megállapítással azonban korántsem mérhetjük föl veszteségünk mélységét. Páratlanul nagy tudományos és emberi erők semmisültek meg abban a pillanatban, mikor Szilády Áron fáradt, törődött testéből kilobbant a friss, eleven lélek. De csak az alkotó a teremtető erő szűnt meg működni, hatása, egy eredményekben gazdag tudományos pálya és egy erkölcsi értékekben gazdag emberi élet, itt marad velünk, buzdító, ösztönző, bátorító eszményül.

Most, mikor innen pár lépésnyire már meg van ásva Szilády Áron számára az a verem, mely egy földi embertől sem múlhat el, a megdicsőülés a perceiben lelki szemem elé kiemelkedik e lezárt koporsóból Szilády Áron hatalmas alakja és rám néz azzal a sötét, mély szempárral, melynél élesebben magyar szem nem látott a messze századok irodalmába, a magyar középkor és reformatio lelkébe. Elvonulnak előttem az irodalom neves és névtelen hősei, a kiknek ő szerzett méltó helyet a magyar Pantheonban: a középkor hymnus-költő szerzetesei; Mátyás

király lángszavú prédikátora, Temesvári Pellárt; a XVI-ik század lantosa, Sebestyén deák, és társa Ilosvai Péter; vele a hős Toldi, a kinek egyéniségét a mythosok ködös, homályos világából Szilády genialitása a történet, a valóság tiszta levegőjébe állította, s a vitéz Balassi Bálint, a ki az ő fölfödözése nyomán áll előttünk igazi mivoltában, a sötét büntudat vallásos költője helyett a szerelmek édesszavú dalnokaként, mint a legnagyobb magyar troubadour. Milyen ernyedetlen szorgalom, milyen mélyreható és széleskörű tudomány, milyen merészröptű és mégis biztos kézzel féken tartott képzelet volt ebben a nagy szellemben, mely egy félszázados munkásságával régi irodalmunk addigi képét kitörölte emlékezetünkől s egy más, amannál határozottabb és gazdagabb, élesebb és színesebb képet tett helyébe. Nagy halottunknak ezt az érdemét nem temetik el azok a göröngyök, melyek reáhullanak koporsójára, ez az érdem, mint a nemes fém az idő rozsdájával, daczol az eljövendő évtizedekkel és évszázadokkal: a magyar irodalom története a messze jövőben is mindenha azon tudósaink között fogja emlegetni Szilády Áront, a kiknek a legtöbb hálával tartozik.

Mi azonban, megszorodott szívű gyászoló gyülekezet, s velünk az irodalom minden munkása és minden barátja, Szilády Áron halálával sokkal többet veszítettünk, mint tudományunk egyik legnagyobb hőst; mi elvesztettük azt is, a miért nem nyujt kárpótlást az utókor hideg elismerése: az embert, a nagy embert. Szilády Áron emberi nagyságának, a melylyel meghaladott mindenkit, a ki velünk együtt a magyar közélet terén dolgozik, az a titka, hogy egész életét, minden erejét és igyekezetét pusztán két nagy eszmének, a legnagyobb, legszentebb eszméknek szentelte, az Úr és a tudomány szolgálatának. Megvetve a világ hiúságait és csábításait, semmilyen más vágyat és gondolatot nem engedett úrrá lenni a lelkén; az állás és kitüntetés, a méltóság és vagyon kísértéseit elűzte magától, hogy egészen e két hivatásának élhessen. Ebben a mai anyagiassá gondolkodású, tülekedő és marakodó világban, melyben az emberség hol a koncezon, hol a dicsőség üres fényén kap, Szilády Áron úgy állott előttünk, mint az elmúlt eszményi időknek itt felejtett képviselője, mint utolsó tagja annak a nagy nemzedéknek, mely csak az ideálokért hevült.

De az idő lejárt; megnyílt s elragadott tőlünk Téged, Szilády Áron, az „a sötét, feneketlen mélység, melyben e szavak lebegnek: volt — nincsen“. Szilády Áron, Te nagy és nemes társunk, csak voltál s már nem vagy többé. Azt, a mi Benned földi volt, kísérje örök pihenőre megilletődött tisztelőidnek, a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Nyelvtudományi Társaság tagjainak fájdalmas kegyeletere, azért pedig, a mi

Benned égi és örök, mondjuk el a legrégibb magyar imádság, az immár hatszáz éves *Halotti könyörgés*, egyszerű, de fönn-szárnyaló szavait:

Szerelmes barátim, imádkozzunk ez szegény ember lelkiért, kit Űr ez napon ez hamis világ tömlöczéből mente, kinek ez napon testét temetjük, hogy Űr őt kegyelmével Ábrahám, Izsák, Jákob kebelében helyhezze, hogy bírságnap jutva, mind ő szentei és önöttei közikön őt jobbjára iktatni élessze föl. És ti benneteket is. És kéáltsátok Urunkhoz hármul: Kyrie eleison.

II.

Berzeviczy Albert elnök, ig. és t. tag beszéde 1922. április 21-én az Akadémia oszlopcsarnokában Beöthy Zsolt ig. és r. t. ravatalánál.

Összetört, megrabolt, földresujtott hazánkban egymás után kell legjobbjainkat is sírba szállni látnunk. Annak, a ki e koporsóban fekszik, a ki szeretett barátunk, büszkeségünk, vezérünk, mesterünk volt, nem saját, egyéni sorsát siratjuk. Magyar embernek ma sokkal nehezebb élnie, mint meghalnia, és Beöthy Zsolt egy hosszú életre való munkát végzett el dicsőségesen, bár mi többet is szántunk neki. Abban, hogy a mai nagy összeomlás közepett ő is lelkileg, testileg összeomlott, számtalan művelt és szebb lelkű magyar ember tragikuma teljesedett csak be rajta. Elvesztette szülőföldjét, édes emlékektől megszentelt családi otthonát, meg volt fosztva attól, hogy — mint megszokta — a magyar tél fagya elől a dél meleg napsugara alá, a piramisok csodái közé meneküljön; meg volt fosztva attól, hogy a beálló tavasszal fölkeresse a Vall' d'Arno virágos halmait, az Adria királynéjának tükröződő palotáit, az örök város örökifjává edző művészeti és történeti légkörét. Megfosztva lévén mindezekről és látván imádott hazája siralmát, valóban nem annyira a halál hívása, mint inkább az élet sok marasztaló kötelékének lassú elszakadása vitte őt sirba.

Nem az ő sorsát siratjuk; siratjuk azokat, a kiket itt hagyott; siratjuk azokat, a kiket szeretett e földön, siratjuk megszakadt munkáját, siratjuk mindenkép elárvelt hazáját, siratjuk, hajh, minmagunkat, kik szeretettel, barátsággal, csodálattal csüngtünk rajta, a kik nemcsak megnyíló sirja fölött gyászoljuk őt, kik a magyar szellemi élet rögzös útján nap-nap mellett oda leszünk állítva az elé a tátongó, betölthetetlen hézag elé: keresni, hívni fogjuk Beöthy Zsoltot és Beöthy Zsolt nem lesz többé!

Búcsúszom tőled, drága barátunk, az Akadémia nevében, melynek egyik legfőbb dísze, büszkesége voltál; mely fontos kérdésekben véleményedet emelte határozatává, ékes tollad, szavad varázshatalmát szólaltatta meg gyakran, a mely téged

igazgatóságába s utóbb másodelnöki székébe — a Széchenyi István egykori helyére — hívott meg, hogy most csarnokából, jelesein ez utolsó földi állomásáról, bocsásson végső utadra.

Búcsúzom tőled a Kisfaludy-Társaság nevében, a mely minden testület között, melytől a halál elválaszt, legárvábban áll ravatalod fölött; a melynek évtizedek édes megszokásává vált a tudat, benned vezérét, mesterét láthatni; mesterét a magyar stílusnak, az elbizakodástól és csüggedéstől egyaránt távol álló igaz, nemzeti érzés, a műveltség minden kincsét magába fölvelt igaz, magyar lélek szavának, a hagyományokhoz hű, de a kort megértő irodalmi szellemnek. A Kisfaludy-Társaság tagjai rajongó szeretettel környeztek mind, téged követve, munkára, harcra mindig készen állottak, veled működésöknek egy általad fényessé lett korszakát temetik.

Mély fájdalomunkban ma csak veszteségünket látjuk, de példád erőt fog adni megbecsülni s a nemzet számára hasznosítani munkád, szellemed dús örökségét. Össze fogjuk azt gyűjteni, tanulmányozni, terjeszteni, használni fogjuk, hogy elvesztve, a mi benned halandó volt, halhatatlanná tegyük hatásában életedet.

Föl fogunk emelkedni a mélyből, hová annyi csapás után elvesztésed is súlyosított! Tőled, méltón, nemcsak a fájdalom könnyeivel, a követés fogadalmával akarunk búcsúzni. Esményeidet, melyekért tiszta lélekkel, nemesen küzdél, nem akarthattad magaddal levinni a sírba. Azokat átveszszük és megőrizzük hiven. A te emlékeddel szívünkben, a te neveddel ajkainkon indulunk újra útnak, hogy sírod fölött is viruljon az, a miért éltél, magasan lengjen a zászló, mely kezedből kihullott, égjen olthatatlanul az oltár tüze s az emlékezettel együtt éljen a feltámadás hite!

Isten veled!

A M. Tud. Akadémiának felajánlott adományok folytatólagos jegyzéke.

(L. Akad. Értesítő 1921: 130—132, 279; 1922: 73—74.)

Holland segély a könyvtár részére, dr. Antal Géza közvetítésével	10.000 K
Kaposvári Gazdasági és Ipari Takarékpénztár	2.000 „
Szekszárdi Takarékpénztár	3.000 „
M. Általános Kőszénbánya R.-T.: Pekár Dezső geofizikai kutatásai eredményeinek közzétételére	15.000 „
1922. május 1-ig bejelentetett	4.960.802 K 60 f.
és	100.000 osztr. K

Ezen összegből:

I. Alapítvány; határozott rendeltetésű adomány	1.260.000 K
II. Szabad rendelkezésre felajánlott adomány	3.700.802 K 60 f.
és	100.000 osztr. K

Jelentés az akadémiai választásokról.

Az 1922. évi nagygyűlésen megválasztottak:

Elnöknek:

Berzeviczy Albert ig. és t. t.

Másodelnöknek: *Concha Győző* ig. és r. t.

Igazgató tagnak:

Az Igazgató-Tanács választottja:

Gróf Teleki Pál l. t.

Az Akadémia választottja:

Herczeg Ferencz t. t.

Szinnyei József r. t., osztálytitkár.

Az I. osztályba:

Osztályelnöknek: *Némethy Géza* r. t.

Rendes tagnak az A) alosztályba:

Gombocz Zoltán l. t.

Rendes tagnak a B) alosztályba:

Császár Elemér l. t.

Levelező tagnak az A) alosztályba:

Németh Gyula egyetemi tanár, turkologus.

Husztai József egyetemi m. tanár, classica-philologus.

Kmoskó Mihály egyetemi tanár, a sémi philologia művelője.

Levelező tagnak a B) alosztályba:

Zlinszky Aladár főgimn. igazgató, irodalomtörténetíró.

Szász Károly szépirodalmi író és műbíráló.

A II. osztályba:

Osztályelnöknek:

Csánki Dezső r. t.

Tiszteleti tagnak :

Gróf Klebelsberg Kunó, a M. Történelmi Társulat elnöke.

Levelező tagnak az A) alosztályba :

Kolosváry Bálint egyetemi tanár, magánjogász.

Czettler Jenő egyetemi tanár, a közgazdaságtan művelője.

Dékány István egyetemi m. tanár, a történet- és társadalomphilosophia művelője.

Levelező tagnak a B) alosztályba :

Gerevich Tibor egyetemi m. tanár, műtörténész.

Külső tagnak :

Charles Gide, a párisi Collège de France tanára, közgazdaságtani író.

Francesco Nitti egyetemi tanár, nemzetgazdasági író.

Rédlich Oswald egyetemi tanár, a bécsi tud. akadémia elnöke, történettudós.

A III. osztályba :

Osztályelnöknek :

Horváth Géza r. t.

Rendes tagnak az A) alosztályba :

Winkler Lajos l. t.

Szarvasy Imre l. t.

Levelező tagnak az A) alosztályba :

Pekár Dezső min. tanácsos, physikus.

Levelező tagnak a B) alosztályba :

Zimmermann Ágoston főiskolai tanár, anatomus.

Kerpely Kálmán egyetemi tanár, a mezőgazdasági tudományok művelője.

Vendl Aladár műegyetemi m. tanár, geologus.

Verebély Tibor egyetemi tanár, az orvosi tudományok művelője.

Kelt Budapesten, a M. Tud. Akadémia 1922. május 11-én tartott gyűléséből.

BALOGH JENŐ

főtítkár.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

SZERKESZTI
BALOGH JENŐ.

XXXIII. KÖTET. 1922. szeptember–december. 9–12. FÜZET.

A M. TUD. AKADÉMIA LXXXII. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉSE.

I.

Elnöki megnyitóbeszéd

Herczeg Ferencz másodelnöktől.

A tömeglélek nagy rázkódásai, melyekkel Európa térképének erőszakos átalakítása járt, a magyarság gondolatvilágában egy axiomaszerű tételt vetettek felszínre, amelyből sokan vigaszt merítenek a borús jelenre és reménységet keresnek egy derűsebb jövőre nézve. A tétel olyképpen szól, hogy kezdetleges kulturájú népek nem képesek arra, hogy tartósan elnyomjanak oly idegen fajokat, amelyek már a művelődés magasabb fokán állanak. Ezzel kapcsolatban a *magyarság kulturális fölényéről* szóló jelige, a politika és a sajtó révén, beleszűrődött a köztudatba és máris némi irányító hatással van egyes körök gondolkodására. A dolog érthető. Ha a népben csökken a fizikai fegyverek erejébe vetett hit, akkor növekedni fog a szellemi fegyverekbe vetett bizalom.

Az ilyen jelszó, mint a magyarság kulturális fölényéről szóló, a köz szempontjából hasznos lehet, ha egy igazság népszerűsítésére és a nemzet önbizalmának fokozására szolgál, — de kártékony is lehet, ha egy féligazságot vagy egy feltételes igazságot fegyverez fel az axioma egész és feltétlen tekintélyével. Mert ez esetben hamis bálványképet állít és elősegíti annak a fatalista felfogásnak meggyökerekedését, hogy a nemzet boldogulásának föltételei magasabb-

rendű, titokzatos hatalmak kezébe vannak letéve, amely hatalmak — a mi különösebb hozzájárulásunk nélkül is — bizonyos időn belül el fogják végezni a maguk üdvös kötelességét.

Azért talán nem végzünk teljesen hiábavaló munkát, ha érdeklődünk, hogy gróf Széchenyi István miként vélekedett a súlyról, mely a művelődést a nemzet erőforrásai közt megilleti és ha tisztába iparkodunk jönni, hogy az ő megállapításai mennyiben illenek a magyarság mai helyzetére.

Az *Inferno* utasa Virgil szellemének kalauzolására bízta magát; mi pedig nem választhatunk jobb útmutatót Széchenyi szelleménél, mert ő minden magyar publicistánál ékeesebb és avatottabb formában foglalkozott a kérdéssel és mindenkinél szenvedélyesebben hitt a »kiművelt emberi agyvelő« nemzetboldogító hatalmában.

Az ő hitében osztoztak kortársai is és ez a hit vezetett a M. T. Akadémia alapításához. Az alapítók nagyszabású szellemi fegyvergyárat akartak állítani, ahol (a politika és társadalmi viszályok zajától távol, — az eredeti terv szerint: az élet gondjaitól is mentesen) a művelődés fegyvereit kovácsolják a nemzet számára.

A nemes nyersanyagot, amelyből a magyar tudomány fellegvára felépült, megismerhetjük Széchenyi kimeríthetetlen gondolatbányáiban.

A *Hitel*-ben ezt mondja:

»Ha az országok s nemzetek előmenetelét, virágzását, vagy viszont azok hátramaradását s hervadását tekintjük, s mindazon okokat kifejteni iparkodunk, melyek növésüket előmozdították, vagy hátráltatták, s mily lépcsőkön emelkedtek fel, vagy süllyedtek le: úgy fogjuk találni, — ámbár a sorsnak s vak szerencsének is nagy befolyása van — hogy legtöbbször felemelkedésük oka az egészséges agyvelő s a tudományok szoros rendszabásai szerint felállított s folytatott intézetek voltak . . .«

Ugyancsak a *Hitel*-ben írja:

»A tudományos emberfő a nemzet igazi hatalma . . .

Nem termékeny lapály, hegyek, ásványok, éghajlat stb. teszik a közerőt, hanem az ész, mely azokat józanon használni tudja. Igazibb súly s erő az emberi agyvelőnél nincs. Ennek több vagy kevesebb léte a nemzetek több vagy kevesebb szerencséje.◄

Széchenyi gyakorlatias elméje távol volt attól, hogy a tudományos és irodalmi munkásságban az emberiség valamely nemes fényűzését, kiváltságos szellemek öncélú életműködését lássa; a tudomány ő nála a nemzeti élet egyik szerve, mint szerv nem is lehet önálló, értékét megszabja a haszon, melyet a nemzetnek hajt. Közvetlenül a nemzetnek és csak közvetve az emberiségnek, mert hiszen az egyes ember csakis a nemzet közvetítésével szolgálhatja az emberiséget és a művelődés legértékesebb kincseit a nemzeti érzés tűzénél kovácsolták.

A béke és a közömbösség éveiben olykor talán elhalványodott nálunk a művelődés nemzeterősítő hivatásába vetett hit; történelmi válságok idejében azonban a magyar közvélemény rendesen a maga tudósaiban és költőiben látta a nemzeti gondolat győzhetetlen tartalékseregét.

Akadémiánk történetéből tudjuk, hogy az abszolutizmus éveiben a közvélemény az Akadémiát állította a nemzeti mozgalom élére. Gróf Dessewffy Emil, az akkori elnök, ezt az áramlatot használta ki nagyszerű eréllyel, hogy otthonhoz juttassa az Akadémiát. Sem az Akadémiának, sem a 3000 gyűjtőív aláíróinak nem válik szégyenükre, ha megmondjuk, hogy a köveket, amelyekből ez a díszes palota épült, csak kisebb részben a tiszta tudományszeretet, nagyobb részben a tiszta hazaszeretet hordta össze.

Széchenyi szerint tehát a műveltség erő, még pedig nemzeti erő. Minél több kiművelt agyvelőt számlál egy nemzet, annál nagyobb lesz a politikai ereje. A kérdés így végtelenül egyszerűnek és politikai alkalmazása a magyarság jövőjére nézve fölötte biztatónak látszik. Mert kétségtelen, hogy nálunk nagyobb számú a művelt értelmiség osztálya, mint a velünk versenyző fajok bármelyikénél és így, ugyebár, az is kétségtelen, hogy a létért való küzdelemben előbb-utóbb felül kell kerekednünk.

A *Hitel*-ben azonban, mintha csak síkra akart volna szállani szavainak könnyelmű magyarázói ellen, így nyilatkozik Széchenyi:

»A nemzetek valódi ereje vadságon, fanatizmuson, vagy tökéletes kiműveltségen épül.«

Tehát kezdetleges kulturájú népnek is lehet ereje, a műveltség pedig Széchenyi szerint csak akkor erő, ha »tökéletes«. Továbbá ezt írja:

»Közép ebben (t. i. a barbárság és a tökéletes kiműveltség közt) veszedelem nélkül nem lehet, mint nem is lehet károsabb a félszeg felvilágosodásnál és tudománynál. Mi már ősi vadságunk nagy részét, mely Osmán dühének valaha határt vont, letettük . . . de most, midőn ősi bálványunk megsemmisült, szinte két nemzetiség közt, és így igen gyengék vagyunk, s mindaddig azok is maradunk, míg a felvilágosodás félútjából ki nem lábolunk s azon pontra nem emelkedünk, melyről minden vadságot és fanatizmust meggyőzhetünk; mint az ordító oroszánt bátran várja be a jól fegyverzett ember s meggyőzi.«

Eddig Széchenyi. Ő tehát a felvilágosodás feleútját, a félműveltséget tartja a nemzeti haladás legválságosabb pontjának, mert ekkor leggyöngébb a nemzet. A relativ nagyobb műveltségnek nem felel meg a relativ nagyobb nemzeti erő; a félbarbár nem különb az egész barbárnál; sőt ellenkezően: a barbár társadalom erősebb a félműveltnél, mert a barbár még fanatizálható, a félművelt társadalom azonban — éppen lényének felemás voltánál fogva — nagy érzésekre, merész elhatározásokra és fájdalmas áldozatokra képtelen. Azonban úgy a barbárnál, mint a félműveltnél erősebb az igazán művelt nemzet. Ez a Széchenyi jól fegyverzett embere.

Kétségtelen, hogy Széchenyi a maga korabeli magyar társadalmat a félműveltek közé sorozta. Oly nemzetet látott a magyarban, amely már kimerészkedett a barbárság védő őserdejéből, de még nem érkezett el a fejlett műveltség biztos várkastélyába.

A *Kelet népe*-ben ezt szokott szókimondásával és plasztikus nyelven meg is állapítja:

»... ha nem akarjuk tagadni, — úgymond — bajaink legfőbb oka tán az, hogy nincs hazánkban, mint szokás mondani, elég »gátra való alkalmas legény«, de ehelyett inkább csak szónok, irkafirkász, vagy egyedül nagyokat s kicsapongókat tervező van általánosan köztünk, és hibázik viszont a józan, és minden lárma és pompa nélkül tenni s cselekedni tudó osztály, melyből minden hívtalra s minden dologra lehetne találni elég, választásra alkalmas egyént...«

Visszatérve oda, ahonnan elmélkedve kiindultunk, — a magyarság kulturális fölényéről szóló jeliséhez, — abból a nemzeti jövőnkre nézve biztató következtetéseket csak oly esetben szabad levonnunk, ha haladásunkban már ki-lábaltunk a félműveltség veszedelmes útszakaszából, ahol a legnagyobb magyar a maga honfitársait találta. Mert hiszen hallottuk tőle: a relatív fölény még nem erő. Ha valóban túl vagyunk a veszedelmen, akkor joggal hivatkozhatunk fajunk kulturális fölényére és oly nyugodtan várhatjuk be a jövőt, mint Széchenyi jól fegyverzett embere az ordító oroszánt.

Ha összevetjük a háború előtti közviszonyainkat a Széchenyi koráéval, akkor kétségtelen, hogy a nemzet úgy szellemi mint anyagi téren nagy haladást tett. Bátran mondhatjuk: a háború előtti Magyarország sok tekintetben megvalósította Széchenyi István legmerészebb álmait. A vasúti hálózatunk és a gőzhajóparkunk gazdagabb volt, mint aminőnek a múlt század közepén bárki is el tudta volna képzelni; országunk bekapcsolódott a világ forgalomba; a hitelrendszerünk kifejlődött; a gyáriparkunk nagy arányokban kezdett terjeszkedni és — hogy a Lánchíd tervezőjének ne legyen oka irigykedni az angolokra — Budapesten a Dunát ma éppen annyi híd íveli át, mint amennyit Széchenyi ámuló tisztelettel számlált meg Londonban. De »kiművelt agyvelőkben« sem szenvedünk hiányt: a tudományok és művészetek minden ágában anynyi képzett munkásunk van, hogy az újabb magyar publicisztika inkább a túlprodukción, mint az emberhiányon kesereg. Mi tehát valóban kiláboltunk a félműveltség

veszedelmes hinárából, és ha a gondolatmenet helyes, akkor a mi eszes, tanult és világlátott magyar értelmiségünk szükségképpen olyan erőt képvisel, amely szilárd acél-tömbbé formálja a nemzetet.

A tapasztalás azonban másra tanított minket. A vezető néprétegek, melyeket az értelmiség névvel szoktunk megjelölni, más nemzetek hasonló osztályaival összemérve, igen műveltek, de nem jelentettek erőtenyezőt a nemzet válságos napjaiban. És ami még szembeszökőbb: a művelt magyarság képe a háború előtt mindazokat a rikító fényfoltokat és sötét árnyékokat mutatta, amelyek egyébként köztudomás szerint csak a félműveltség jellemző színei.

Talán nem vétek az Akadémia házi génusza ellen, ha emlékeztetek reá, hogy a háború előtti magyar közéletet egyrészt a személyi harczok, másrészt a féktelen demagógia, a magánéletet az önzés és az élvezetek vadasszata jellemezték, hogy a politikai életben a pártérdek túlságosan éltiporta a nemzeti érdeket, hogy a sajtóban a frázis királyi trónon ült és hogy az irodalomban és a művészetekben elharapódzott a hitetlenség és különczködés betegsége. Bár most már elég »gátra való alkalmas legény« találkozott volna az országban, a Széchenyi által olyan maró gúnnyal említett szónokok, irkafirkászok és kicsapongókat tervezők nem vesztették el befolyásukat a nemzetre. Növelte a nemzeti ziláltság képét az a körülmény, hogy a felsőbb osztályok egy része közömbösségből, az alsók egy része osztálygyűlöletből cserben hagyták a nemzeti gondolatot. Ilyen körülmények közt a jövő történetírójának azt kellene meglepőnek találnia, ha a háborúvesztést nem követi nyomon a megsemmisítő összeomlás.

Mit higyjünk most már? A legnagyobb magyar volt-e tévedésben, midőn a nemzetek erejét a »kiművelt agyvelők« számarányával mérte meg, vagy talán mi magyarok vagyunk olyan rendkívüli, minden történelmi tapasztalást megszegyenítő kivétel a nemzetek sorában, hogy egyesíteni tudjuk magunkban a művelt és barbár fajok rossz tulajdonságait.

Forduljunk egyenesen Széchenyihez és tudjuk meg,

milyen módon kívánta ő nemzetét felruházni azzal az erővel, amely szerinte a fölényes műveltségéből fakad.

A *Kelet népe*-ben a nemzetnevelés tárgyáról elmélkedik és egyebek közt így szól:

»... a nevelés tárgya mutatkozik nagy nemzeti sakk-játékunk azon vonásának, melynek józan logika szerint minden más vonást alá kellene rendelni...«

Később pedig megállapítja, hogy sok bajunk »... korántsem lelki tulajdonunk vagy értelmi súlyunk híjával, hanem egyedül nevelésünk fonák és mégis oly bonyolódott létéből veszi eredetét; mert valóban, ha csálni nem akarjuk magunkat: *sehol sincs annyi sokat tanult s mégis annyi hasznavehetetlen ember, mint nálunk*...«

Ez a vékony Ariadne-fonál talán elkalauzol a helyes útra. A passzus egyébként jellemző Széchenyi éleslátására és gyakorlatias gondolkodására. Ő, aki leírta ezt a sort: »Az ész erő s így az ész boldogság«, — ő ismer sokat tanult és mégis hasznavehetetlen embereket, tehát ismer művelt embereket, akik a nemzetnek nem erősségei, hanem inkább gyöngeségei.

Széchenyi különbséget tesz az egyéni nevelés és a nemzetnevelés közt; ő tudja, hogy igenis lehet valaki egyénileg tanult, sőt tudós ember, aki amellet a nemzet — és így az egész emberiség — szempontjából hasznavehetetlen; szerinte Magyarországnak éppen az a baja, hogy itt több az ilyenféle ember, mint bárhol másutt. A bajon azzal akar segíteni, hogy fonák nevelési rendszerünk helyébe mást állít, és bár erre vonatkozó nézeteit nem fejtette ki részletesebben, kétségtelennek kell tartanunk, hogy az egyéges nemzetnevelés tervével foglalkozott.

Ő egyébként a *Hitel*-ben a »kiművelt agyvelő« mellett a nemzet boldogításának egy másik feltételét is említi.

»Csak magunkban a hiba, — mondja — de egyszersmind magunkban is a feltámadási erő! A nemzet nagysága mindig csak magában a nemzetben rejtezik, s ahol már nemzet van, ott annak *belső kifejtése* mindennek sarkalata; hol

pedig még nemzet nincs, s csak egy kis része privilegiált, nagy része pedig pór nép, legislegelső a nemzetesítés.»

A nemzetesítést ő a jobbagyságra vonatkoztatta, de úgy gondolom, nem vétünk Széchenyi szelleme ellen, ha feltesszük róla, hogy követelhetne volna oly néprétegek nemzetesítését is, amelyek nem kényszerűségből, hanem szándékosan különítik el magukat a nemzeti közösségtől, legyen bár a magatartásuk oka osztálygyűlölet, pártikuláris hajlandóság vagy általános közömbösség.

Ő tehát kétféle módon kívánta gyarapítani a magyarság erejét: neveléssel és nemzetesítéssel, illetőleg a meglevő nemzeti érzés belső kifejtésével. A nevelés kérdésének megoldása szerinte a nemzeti sakkjáték első vonása, amelytől az egész játék eredménye függ. A nemzetesítés a legislegelső dolog; a nemzet belső kifejtése pedig mindennek sarkalattja. Tehát egyik olyan fontos, mint a másik, egyébként azonban ugyanannak az akciónak különféle hatásairól van szó, az akció maga: a nemzetnevelés.

Széchenyi a nevelés fonák és bonyolódott voltaért nem az iskolát tette felelőssé és nekünk, ha tovább akarunk szólni az ő gondolatát, erre még kevesebb okunk volna, mint lehetett neki a maga idejében. Tudjuk: az iskola csak egyik tényezője a nevelésnek, folytatja azt, amit a család jól, rosszul elindított, amellet az ifjúság irányításában az iskola állandó versenytársa az élet, amely száz látható és láthatatlan csatornán keresztül csepegteti balzsamát és mérgét az ifjú lelkekbe.

Ha Széchenyi gondolköréből kiindulva, nemzetnevelésről beszélünk, nemcsak az ifjúságra, hanem az egész magyar társadalomra kell gondolnunk, amelynek bensejében át kell nevelődnie, ha meg akarja érni a holnapi napfelkeltét.

A nemzetnevelés első feladata, Széchenyi szerint: a nemzet belső kifejtése. Tudatossá tenni a magyarság minden tagjában az összetartozás érzését. Ha a legnagyobb magyar szellemében fogjuk fel a nemzeti érzést, akkor az nem más fajok gyűlölését és elnyomását, hanem a saját véreink szeretetét és felemelését fogja céljául kitűzni. Ma

a nemzeti érzés, mint valami magától értetődő ősi örökség, ott szunnyad mindegyikünk lelkében, de mint halékony erő, alig szerepel a közéletben.

A nemzetnevelés feladata, hogy minden magyart képessé és hajlandóvá tegyen a nemzeti munkában való részvételre. Meg kell értetni a nemzet minden tagjával, hogy az egyén csak a nemzet útján érvényesülhet és aki cserben hagyja a nemzetet, cserben hagyta önmagát. Széchenyi szellemében meg kell teremteni a közfelfogást, amely arra kényszerít mindenkit, hogy a saját érdekét alárendelje a nemzeti érdeknek.

Bár mindez elsősorban politikai feladatnak látszik, mégis úgy vélem, a tudomány nagy szolgálatot tehet az ügynek, közreműködhetik abban, hogy Széchenyi szavai szerint: egy nemzet megtartassék az emberiségnek, — ha megkeresi és kijelöli az utakat, melyek a cél felé vezetnek. Ha szilárd formába önti a mai magyarság vezető gondolatait, megállapítja a nemzetnevelés irányát, vagy — hogy egy divatos kifejezéssel éljek — ha kulturprogrammot ad a nemzetnek.

A magyar értelmiség epedve várja az országra boruló sötétségben felcsillámló első fénysugárt. Hiszen tudjuk: a sötétség felidézésében nagy része volt annak az áltudománynak, amely a háború előtt annyira visszaélt a magyarság tudásszomjával és annyi jobb sorsra méltó »kiművelt agyvelőt« idegenített el a nemzettől.

»Csak magunkban a hiba, de egyszersmind magunkban is a feltámadási erő!« — monja Széchenyi. »A feltámadási erő« valóban csak a kulturális fölény ereje lehet, de azt meg kell még szereznünk, akarattal, munkával, áldozatkészséggel. Ma is igazság még, ami igazság volt, midőn Széchenyi a *Garat*-ot írta:

»... a magyart azon zarándoki önmegtagadás, azon széplelkű mérséklet, egyedül azon rokonkeblű kölcsönös méltánylat és nemes magatartás mentheti meg a sülyedés-től és vezetheti biztos és dicső nemzeti öbölbe, vagy legalább: az ránthatja ki provinciális pangásából, mely szerint

ha ahelyett, hogy most egyik a másik ellen agyarkodik ... és egyik a másikra törekedik kenni a hon hátramaradását ... ha mindenik ... nem aggódva azzal, a többi mit művel ... nem tétovázik jobbra-balra, de kötelesség érzetében saját példája által a selejtesbet is maga után rántja.«

II.

Benczúr Gyula emlékezete.

Berzeviczy Albert akad. elnök, ig. és t. tagtól.

A hazánkat ért rettentő összeomlás nem lett volna teljes, ha ugyanakkor, gyors egymásutánban, majdnem minden téren legjobbjainkat is el nem veszítettük volna: a politikában gróf Tisza Istvánt és Wekerle Sándort, a tudományban báró Eötvös Lórántot, Beöthy Zsoltot és Lóczy Lajost, a művészetben Szinyeit és Benczúrt. Szinte azt kell hinnünk, hogy nem tudták túlélni ezt a változást; a régi nagy Magyarország nagy alakjai nem fértek be a mi mostani törpeségünkbe.

Mint ahogy a halálban találkoztak Szinyei és Benczúr, úgy együtt indult meg művészi pályájuk is, melyen barátok lettek és azok maradtak mindvégig. Sokat ígérő, nagy idő volt a megindulásnak az az ideje, amikor Münchenben találkozik Benczúr a már régebben odaszakadt magyarokkal: Wagnerrel és Liczenmeyerrel, amikor ott látja dolgozni Dobozyján Székely Bertalant, ott ismerkedik meg Klette — később Kelety — Gusztávval, Izsóval, utóbb lakótársa lesz Szinyeinek, majd összekerül Munkácsyval is. Ott állott össze észrevétlenül, sejtetlenül az az egész csillagzat, mely azután a magyar művészet eget évtizedeken át beragyogta.

A mi képzőművészeti törekvéseink az ötvenes években indulnak meg, amikor a közéletétől megfosztott nemzet gazdasági és szellemi életére volt kénytelen fordítani még itt is sokszor korlátozott figyelmét és tetterejét s amikor társadalmunk először ismerte föl, hogy vannak feladatai a képzőművészetek terén is. A nagy nemzeti

multba való fájdalmas visszavágyás természetesen szülte meg a történeti festést, mely akkor úgyszólván csak Madarász Viktornak és Székely Bertalannak néhány, ma is a legelsőik közé sorolandó képével tudott egész méltón megfelelni annak a szeretetnek, amellyel fogadtatott.

De az igazi nagy lendületet az alkotmányos élet visszatérése hozta meg. A nagy munkábaállás minden téren sorompóba szőlította a művészeket is. A Münchenben találkozókön kívül itthon Than és Lotz avatják föl a monumentális figurális festést, Ligeti és Kelety a regényes, Mészöly az intim tájképet. A magyar festészetnek valószínűs fénykora köszöntött be akkor.

Benczúr már 1861-ben, tizenhét éves korában jutott el a müncheni akadémiába; nem ellenmondás és némi küzdelem nélkül; atyja mérnöki pályára szánta s nem bízott benne, hogy a számos család szerény vagyoni helyzete mellett fia a művészi pályán biztosítani tudja jövőjét. A kis Gyula szerencséjére szülei Nyiregyházáról, ahol ő született, Kassára kerültek, anyja, Lasz gallner Paulina, odavaló lévén, s itt már korán megnyilvánult rajz tehetsége ösztönzést és vezetést kapván a Párisból ép akkor visszatért Klimkovics Ferencztől, Kalchbrenner Károly szepes-olaszii evang. lelkész rábeszélésének sikerült szülei beleegyezését kinyernie a nagy lépéshez.

Kiállott érettségi vizsga után atyja elkíséri Münchenbe, ott elhelyezi, beiratja az akadémiába s azután hazatér. A gyöngéd, érzékeny szívű, de amellet jól egyensúlyozott lelkű gyermekifjú egyedül marad az idegen világban; nagyon elhagyatottnak érzi magát, de — mint írja — bízik az ottani derék és jó emberekben. Bár a honvágy erősen megmarkolja a szívét, derűlten néz a jövőbe és lát a munkához.

A mester özvegyének szíves bizalmából módom volt áttanulmányozni azt a sok, érdekes levelet, melyet Benczúr atyja haláláig szüleikhez, azután — ennek haláláig — anyjához intézett s melyet a család szeretettel gyűjtött össze és őrzött meg. Ezek a levelek teljes képet nyújtanak az ő lelki életéről s bennök már müncheni korszaka alatt

kialakulni látjuk emberi és művészi egyéniségét minden jellemző vonásával együtt s teljes harmoniában egész életével és művészetével.

Már tanulmányévei alatt megismerjük szülei, testvérei iránti rajongó szeretetében, mesterei iránti hálájában és barátaihoz való hű ragaszkodásában azt a szívnemességet, mely utóbb saját családi életében is megnyilatkozik s művészszerető verőfényes derűjének is forrása.

Minden újév, minden névnap új alkalom neki szülei iránti szeretetét és határtalan háláját szinte ömlengő szavakban kifejezni s magát abban az elhatározásban, hogy szorgalmas törekvéssel becsületekre váljék, megerősíteni. Bocsánatot kér minden újabb költségért, melyet okoz, amíg még saját keresetére nem nyílik kilátás. S mikor aztán már az első, határozott sikerek megjönnek, azoknál nagyobb örömet okoz neki a megelégedés és büszkeség, melyet szülei leveleiből kiolvas. Behatóan foglalkozik testvérei sorsával, mihelyt teheti, segítségükre akar lenni; Béla öccsét utóbb magához veszi Münchenbe s maga viszi előre az építész pályán. Abból is, amit szüleinek ír, kitűnik ragaszkodó szeretete barátai iránt; sőt még házigazdáját is úgy megtudja nyerni, hogy mikor szállásadója, Schöfflerné, betegségében ápolta s ezért az anyja köszönetet mond neki, a jó aszszony azt írja: »hogy ne kedveljen meg az ember egy ilyen derék, jó lelket, kinek már a Teremtő a szemében fejezte ki a legnagyobb szívemességet!«

Mikor aztán szívében a család, az otthon, a haza szeretete mellett egy új vonзалom ébred föl: megtalálja élete párját barátja, az akkor hírneves festő, Gabriel Max nővére személyében, szülei az elsők, kiknek boldog örömét föltárja s áldásukat kéri. Menyasszonya, kivel úgy ismerkedett meg, hogy az hegedűjátékát zongorán kísérte, teljesen árva lévén, őt szülei házához viszi Kassára, hogy ők is megismerjék s ott hagyja mindaddig, míg új otthonukat Münchenben, a leendő, családi élet puha fészket nagy gonddal előkészíti. Csak 1873 tavaszán vezetheti oltárhoz Lináját; időközben a családot nagy szomorúságok érik: egy könnyelmű jóbarát

súlyos anyagi veszteségeket hozott rájuk s azok gondját még ki sem heverték, mikor Benczúr forrón szeretett atyja és egy nővére majdnem egyidejűleg meghaltak; az egyébként oly boldog mézeshetekbe a fiúi és testvéri fájdalom keserősége vegyült.

Az anyagi válság, melyen a szülői ház keresztülment, egy megnyilatkozást váltott ki Benczúrból, mely mindenekelőtt jellemző arra a viszonyra, melyben nála a művész az emberhez állott. Akkoriban már elismert, jeles festő volt, nagy sikereket aratott, egyes képei Amerikába kerültek s lelkesedéssel dolgozott egyik legmonumentálisabb alkotásán, a »Vajk keresztelése«-n. A távolból talán nagyobbnak is látván az anyagi zavart, melybe öreg szülei önhibájuk nélkül kerültek, azt írja nekik, hogy ő, rajtuk segítő, kész föláldozni művészi ambícióját s inkább többet, bár kevesebb tökélyel alkotni, hogy többet szerezzen; érzi, hogy festhetne ő többet is, ha nem venné oly lelkiismeretesen a dolgot, s nem törekednék mindig a legjobbra! A művészet szerencséjére ennek az áldozatnak, — a legnagyobbnak, melyet művészlélek hozhat, — meghozására nem volt szükség.

A családi élet — kárpótlásul — új örömeket hoz. Ujjongva örül gyermekei — különösen fia — születésének s végtelen gyöngédséggel kíséri figyelemmel első fejlődésüket.

Említettem már jól egyensúlyozott lelkét: ez nemcsak az örömek, a boldogság iránti fogékonyságban, a gyöngéd ragaszkodásra való képességben nyilvánult, hanem a kívánságban való mérsékletben is és a lehangoltságnak való ellentállásban. Szenvedélyesen szerette a saját művészetén kívül a zenét, különösen a Beethoven és Wagner műveit, de a magyar népdalt is, és zsenge korától kezdve hegedülni tanulván, hegedűjét magányában gyakran elővette, elűzve vele a szomorú gondolatokat. Társas zenéléssel is szórakozott; Menter Zsófiával, — kivel egy ideig egy házban lakott Münchenben, — gyakran játszottak együtt, majdani menyaszszonyával is, barátaival cigányos vonósnégyesbe állott össze. Mindig jókedvvel vett részt a kínálkozó szerény mulatságokban s olvasmányait, kirándulásait, később utazásait is úgy tudta rendezni, hogy azok lelkét folytonos

üdeségben, munkakedvét az akadályokkal és csalódásokkal szemben is éberén tartásák. Mikor vőlegénykedett, épen a cholera-járvány dúlt nálunk; vörös bort vitt magával az útra, mert — ezt írja — most, mikor oly szép idők elé néz, nem akarna megbetegedni; igazán szívesen él! S mikor két képét sikerült eladnia, azt találja, hogy neki határozott szerencséje van! Csak szorgalmasan kell — úgymond — dolgozni s minden jól megy!

Leleki életébe úgy, mint művészetébe mindig belésczolt a haza szeretete. Bár 17 éves korától egész 39-ik életévéig Münchenben lakott, onnan nősült, ott alapított családot, az ottani képzőművészeti akadémia tanára lett, ott aratta első sikereit, s maga a műpártoló, ábrándos lelkű fiatal bajor király is megrendelői közé lépett, soha nemcsak meg nem tagadta magyarságát s el nem idegenedett hazájától, hanem teljes szívéből csüngött rajta, mikor csak tehetette, hazajött, legszívesebben magyarokkal barátkozott s mindig magyar dolgokon járt az esze. Magyar lapokat járatott, magyar költőket és történelmi műveket olvasott, magyar dalokat játszott hegedűjén, védte honfitársait, ha a németek néha ócsárolták őket s adományokat gyűjtött a hazai szűkölködők számára. Attilát varratott magának Kassán, hogy a müncheni társaságokban ne kelljen frakkban megjelennie s büszke volt rá, hogy a Piloty-tanítványok között ő tud legjobban lovagolni, persze azért, mert magyar! A kiegyezés utáni első években különösen érdekelték a magyar viszonyok; élénken óhajtotta, hogy Ausztriával való 22 éves háborunk már egyszer véget érjen. Mikor a müncheni akadémia egy tanszékére hívták meg, föltételül kötötte ki, hogy magyar állampolgár maradhasson. A történelmi festésben is, bármennyire vonzotta a francia rococo világa, kezdettől fogva magyar tárgyak is foglalkoztatták, hogy utóbb egészen azoknak szentelje magát. S amikor életében beállott a nagy fordulat: hazahívták, abban a súlyos összeütközésben, mely feleségének, megszokott baráti körének tartóztató szava, már elfoglalt szép posztíójának féltése és a csábító hívás vonzóereje között lejátszódott, ez utóbbi bizonyára nem csak azért lett győztes, mert művészi ambíciója

s családjának jól felfogott érdeke is mellette harczolt, hanem főkép és mindenekfölött hazájába vágyódása döntötte el rá nézve a kérdést.

Az ő művészetének kialakulásában rendkívül fontos szerepet vitt önfegyelmezése és önkritikája, mely szintén együtt járt lelkének józan mérsékletével és közismert szerénységével. Ez óvta meg az elbizakodástól és vele járó csalódástól ép úgy, mint a nyugtalan kereséstől s az időt s erőt megőrlő ide-odacsapongástól. Első tanára, Hiltenberger, ellen csak az a kifogása, hogy »túlsokat dicséri!« Buzgó szorgalmában túlhosszúnak találja a félév alkalmából kapott szünidőt; a tétlenségben csak jobban előveszi a honvágy! Mikor már a rajzoló-osztályból a festőbe került, nagyon érzi a kezdet nehézségeit; bár maga is hiszi, hogy jobban fest akárhány régebben tanuló társánál, soká elégedetlen magával, valami erkölcsi csömört érez. Itt már kezd önálló művészi felfogása kibontakozni; elégedetlen tanárával, Anschützcel, ki mindent historikusan fog fel, holott ő inkább a genrehez, a természethez szeretne fordulni. Mikor a Piloty osztályába igyekszik bejutni, próbaképen compositiókat készít, melyeket előbb Schwoiser tanárnak mutat be; ez erősen megkritizálja s kifogásolja különösen a színpadias elemeket. Ez még nem kedvetleníti el, de mikor Székely Bertalan is kedvezőtlen ítéletet mond róluk, tanulmányai nagy részét összetépi.

Soká tart, amíg célját, hogy Piloty iskolájába felvétessék, eléri; a festőiskola és az Anschütz tanítása már-már kezdik lankasztani. Munkáit senki sem helyteleníti most, de ő maga látja, mennyire hátra van még. A festőiskolában ő — úgymond — szerencsétlenségére a legjobb tanuló, így tőle mind tanulhatnak, de ő senkitől, pedig az ember néha többet tanulhat társaitól, mint tanáraitól; Anschütz már egyenesen ártalmára kezd válni s ezért többet magával közös műtermet bérel, melyben a Piloty tanítványai s néha maga Piloty fogja festéseiket javítani. Nagyon boldog, mikor ezt elérheti s a híres mester megdicséri munkáját. Azonban minél tovább halad, annál inkább látja, mily messze van még a cél. Aki — írja — a művészetet

nem szenvedéllyel műveli, az hamar elveszti kedvét és elsavanyodik.

A Piloty követése azonban teherrel is jár; a mester hamar felismeri a fiatal Benczúr tehetségét s őt választja munkatársául a Maximilianeum homlokzati frescóinak festésénél. Ez nagy megtiszteltetés volt, de terhes és a névtelen közreműködőre nézve hálátlan föladat. Eleinte szédült a magas állványokon, de azután jól fegyelmezett munkakedvével oly buzgón fogott hozzá, hogy az egész mű meglepően rövid idő alatt készült el. Ez időben hazájából ösztöndíjat remélt; nem kapta meg, de vigasztalódik, hogy majd legközelebbi képével megkapja s így is történt. Mikor Vajk keresztelésének vázlatával pályadíjat és megrendelést nyert, ez őt magát meglepte; saját vallomása szerint meg volt róla győződve, hogy a pályadíj és az elsőség Székely Bertalant illeti meg. Rögtön tisztában volt vele, hogy a képet a vázlattól eltérően festi meg, de mikor hozzáfogott, sehogy se volt megelégedve munkájával. »Mint a bolond állók — írja — a vászon előtt s nem tudom, hol a hiba«.

Néha vannak pillanatai, amikor inkább szülei iránti tekintetből, szemrehányást tesz magának, miért nem tanult valami »becsületes mesterséget«, amellyel szülei gondjait megkönnyíthetné. Azt is találja, hogy igénytelensége s az emberek méltányosságába vetett bizalma gyakran viszi családások elé, különösen első képei értékesítésénél.

Lelkiismeretességéből, jóságából, némelykor mesterei iránti tiszteletből és hálából is és gyakran a kínálkozó s szükséges kereset érdekében többször vállalkozott oly munkára, mely művészi ambícióját nem elégíthette ki; de végrehajtotta ezt is híven és becsületesen, hogy aztán üdülésként érezze a szabadon szárnyaló művészi alkotást. Így sok illusztrációra szánt fametszetet rajzolt, megfestette Rákóczi elfogatását ábrázoló képét másodszor kisebb méretekben, amiért aztán úgy elunta ezt a festményét, hogy többé látni sem akarta. XVI. Lajost ábrázoló képét is kétszer festette meg, ép úgy, mint a Dubarryt, bár az ilyesmit napszámos munkának nevezte. Piloty iránti hálából vállalkozott Thusneldájának lemásolására, pedig akkor már közismert

művész volt; s mikor mestere súlyosan megbetegedett, egy munkában levő képének aláfestését szívességből elvállalta, ami nagyon fárasztotta és idegessé tette; maga elismerte, hogy nagy áldozatot hoz ezzel, s nagy önuralomra volt szüksége. Mikor tanárságot vállalt az akadémián, lelki ismeretessége rendkívül terheessé teszi rá nézve ezt a feladatot is; 49 tanítvánnyal kellett vésződni, ami túlsok idejét vette igénybe; azután még a beteg Wagnert is helyettesítenie kellett.

A szeszélyes bajor király is, kivel bajos volt ellenkezni, inkább elkedvetlenítette, mint megörvendeztette megrendeléseivel. Aquarelllovasképeket volt kénytelen számára készíteni, ami szintén önmegtagadást igényelt; azután kedvencz páváját kellett megfelelő környezetbe helyezve, nagyban lefestenie. Végre négy surporte (ajtófölötti) képet rendelt meg nála, a Versailles utánzó »Herrnchiemsee« vára számára; mind a négynek tárgya XIV. Lajos életéből volt merítve, valamennyin sok alakot, czeremóniás rendben kellett ábrázolnia. Egészen eltompult ebbe a mechanikus munkába, mellyel csak közvetlenül Budapestre költözése előtt készüldhetett el. Úgy érezte magát utána, mintha betegségből lábadozna föl. Egyszer már azt írta anyjának, hogy szorgalmasan, megerőltetve dolgozik, de kedvetlenül, kényszerből. Két év óta alig volt napja, melyen igazi kedvvel dolgozott volna; de erről csak Béla öccsével beszél. Hiszen még örülnie kell, hogy a jelen viszonyok között egyáltalán talál munkát, mellyel családját fönntarthatja; ha azonban így kell még három évig dolgoznia, akkor későbbi munkái semmit sem fognak érni; ezeknél a munkáknál nemcsak hogy nem tanul, hanem elrontja tehetségét.

Behatóbban kellett foglalkoznom Benczúr lelki életével, különösen küzdelmesebb fiatal évei alatt, mert meggyőződésem szerint annak ismerete nélkül művészete sem érthető meg. Az ő képeinek ragyogó derűje nem egy könnyed életművész lelkének tükre: nagy lelki mélységeket takar az, s a pompázó külső egy erős lélek öntudatos diadalát jelenti sohasem hirdetett, de mélyen átértzett küzdelmek után. A müncheni korszak kisebb-nagyobb lelki

válságait azért is ismernünk kell, hogy itt elfoglalt állásának értékét további művészi pályája szempontjából megítélni tudjuk.

Mikor a művész 1881 nyarán, 37 éves korában, a magyar kormány meghívásáról először értesült, a modern festőművészetben már mindenkép kiváló helyet foglalt el. Könnyen áttekinthetjük addigi pályájának állomásait.

1861-ben lépett be a müncheni képzőművészeti akadémiaába s négy évi tanulás és előkészület után 1865-ben sikerült régi vágyához képest Piloty iskolájába bejutnia, melyben négy évig maradt, miközben a magyar kormánytól ösztöndíjat is kapott, s 1869 végén teljesen önállósította magát. Ez időbe esett első utazása Párisba, hol Makarttal benső barátságot kötött; ez útjának benyomásai alatt adta magát azután rococo-interieurök tanulmányozására a közeli Schleissheim várában. Már 1873-ban meghívást kapott a prágai képzőművészeti akadémia igazgatói, s a következő évben a weimari akadémia tanári állására; egyiket sem fogadta el, hanem bevárta, amíg 1875-ben magán a müncheni akadémián, melynek még nemrég növendéke volt, foglaltatott el egy tanszéket. Időközben egy újabb párisi és rheimsi út s két olaszországi utazás tágította művészi látókörét és gondolatvilágát; olasz földön főleg Velence kötötte le, ahol a Szent-Márk templomban készített tanulmányokat a Vajk kereszteléséhez.

Festményei ezalatt már híressé tették. Első megrendelését — nagyon fiatalon s nem csekély öröme — 1864-ben Kassáról kapta: Fiedler elhunyt takarékpénztári igazgató arcképének megfestésére szólott. Első önálló compositiói mind Magyarországnak szóltak s többnyire oda is kerültek; 1866-ban készült el a Balatoni halász és Hunyadi László végbúcsúja, három évvel később Rákóczi Ferencz elfogatása s Vajk keresztelésének első vázlata, mellyel elnyerte a pályadíjat Székely Bertalan, Madarász Viktor és Lotz Károlylyal szemben. Ugyanekkor egy képet festett, mely Piloty különös dícséretében részesült s melyet mi csak rajzokból ismerünk, mert egyenesen Amerikába került: Hamletet ábrázolta anyja szobájában, mikor atyjának szelleme jelenik

meg neki. Azután készült el a versaillesi jelenet, XVI. Lajos családja, amely Münchenben is rendkívüli elismerést aratott s Londonban a kiállítási aranyérmet szerezte meg neki, és kevéssel később egy másik kép a rococo-világból: XV. Lajos Mad. Dubarry boudoir-jában. Hosszú kísérletezések és tanulmányok után 1875-ben készült el, a magyar kormány megrendelésére, Vajk keresztelésének óriási méretű képe s 1882-ben a Bachánsnő, melyet szintén a budapesti képtár szerzett meg.

Ily előzmények után fordult felé Trefort miniszter figyelme, mikor a Budapesten felállítandó festészeti mesteriskola vezetőjének állása volt betöltendő. A meghívás csak szentesítette a magyar közvélemény kívánságát, mert ha voltak is itthon működő jeles művészeink, ha már Zichy Mihályt hazahozni nem tudtuk, az olyan sokat ígérő fiatal tehetséget, aminő Benczúr volt, csakugyan nem volt szabad a külföldnek átengednünk. Neki némileg zokon esett, mikor az Operaház festői díszének megrendelésénél mellőzték; annál nagyobb elégtételére szolgált, mikor az Első Magyar Biztosító Társulat 25 éves jubileuma alkalmából a vezérigazgatójának, Lévnaynak ajándéknak szánt nagy csoportképet nála rendelte meg; a tárgy ugyan nem volt festői, de ő mesterileg oldotta meg a feladatot s emiatti ittjárta és itteni ünnepeltetése kedvezően készítette elő a talajt a kormány hívása számára, mely csak hosszas tárgyalások után vitt a kívánt eredményre. Mint már említettem, felesége és gyermekei nagyon ragaszkodtak Münchenhez s a starnbergi tóhoz, amelynek partján, a kedves Ambachban, Maxékkal együtt szoktak nyaralni; ő maga is megszokta és megkedvelte az Isar-Athent, hol annyi elismerést aratott s annyi barátságot kötött. Eleinte úgy érezte, hogy családja boldogságát nem szabad művészi ambíciójának feláldoznia; utóbb belátta, hogy családjának érdeke is megegyezik a hívással, melyet anyja, magyar rokonsága oly meleg unszólással támogattak. Megszabta föltételeit, melyek között évenként négy havi szabadságidő is szerepelt, hogy müncheni összeköttetéseit egészen meg ne szakítsa; a műtermet öccsének tervei szerint építették fel, de soká tartott, míg elkészült,

s addig, — miután 1883 szeptemberében Budapestre költözött, — a lakásától távoleső ideiglenes műterem kevésbé elégítette ki.

A térfoglalás művészeti téren s a beléhelyezkedés az új posztóba és új hatáskörbe azonban gyorsan és fényesen ment végbe. Hogy hazánk művészet dolgában sem olyan kulturálan és barbár ország, aminőnek ellenségeink és sajnos, néha magyartalan magyarok is föltüntetni szeretnék, annak csattanós bizonyítéka, hogy Benczúr pályája akkor lendült föl igazán, amikor Magyarországra jött; Münchenben — mint maga panaszolta — gyakran kellett napszámos-munkát végeznie, hogy élhessen, itt válogathatott a megrendelésekben, melyekkel elhalmozták s hamar jómódba jutott; már 1885-ben maga írta, hogy két fejre és nyolc kézre volna szüksége, hogy minden megrendelést elfogadhasson.

Igaz, hogy a megrendelések a nagyobb compositióktól mindinkább az arczképfestés felé terelték; de hát aki az arczképfestést oly művészi tökélyre vitte, mint ő budapesti korszaka alatt, annak nincs oka emiatt bánkódnia; hány nagy mestere a multnak lett úgyszólván csak arczképei által híressé s emellett Benczúr még abban a szerencsében is részesült, hogy képmásainak tárgyai nagyobbbrészt az új Magyarország történeti alakjai, magukban is a művészi elmélyedésre méltó egyéniségek, kiknek ábrázolása már szinte a történeti festés körébe vág. Azután a nagyobb, sőt a monumentális megrendelések sem hiányoztak: már 1885-ben rendelte meg nála a székesfőváros Budavár visszavételének nagy képét; ezt követték utóbb a Szent-István-bazilika oltárképe és angyalcsoportjainak kartonjai s a millenáris hódolat óriásképe, melyen tizenkét évig dolgozott, végül a királyi palotának szánt Mátyás-cyklus, melynek befejezését már halála gátolta meg.

A művész családi és lelki életében a Magyarországra való visszaköltözés mindenesetre nagy, sőt gyökeres változást idézett elő. Családja mindig siránkozások közt vált meg a szabadságidő végével Ambachtól s neje az új otthonba belészokni sehogysem tudott; előbb soványodni kezdett,

azután elbetegesedett s 1890 márciusában meghalt. Időközben azonban gyermekei egészen magyarokká váltak s Benczúr maga két évvel később lelkes magyar nőt vezetett oltárhoz, aki a magyar szellemet, melyet a mester maga sohasem tagadott meg, meghonosította a családi tűzhelynél is és erős kapcsa lett annak a belső viszonyoknak, mely az ünnepelt, de visszavonultan élni szerető mestert a reá büszke magyar társadalomhoz csatolta. Most már a család megválhatott idővel az ambachi nyaralótól is és helyette Nógrádmegyében Dolány lett a művész falusi otthona, melynek berendezésében a barokk iránti szeretetét a legfinomabb ízléssel s igazi úri kényelemmel érvényesíthette.

Művészete méltatásánál talán leghelyesebb kiindulási pontunk az ő saját felfogása, melynek nem sok, de néhány jellegzetes megnyilatkozását bírjuk; ő azok közé a mesterek közé tartozott, akik a művészetről nem szívesen beszélnek és vitáznak. Olyannak tekintik, mint szívbeli, belső ügyeket s mint ilyet tisztelik másoknál is. Amit róla vallanak, azt ecsetjökkel, nem szavukkal vagy tollukkal akarják érvényesíteni és győzelemre vinni.

Már nagyon fiatalon, mikor az akadémiai tanulmány még lenyűgözte képzeletét, sóváran gondolt arra az időre, amidőn majd visszatérhet a természethez, »mely mégis csak mindig a művész egyetlen igaz tanítója fog maradni«. Mikor már első sikerei s hosszabb magyarországi időzés után visszatért Münchenbe, azt találja, hogy a művészetben új irány tör utat magának; ő is erősebben neki akar feküdni a természet utáni tanulmányoknak, nehogy festése petyhüdtté váljék. De az új irányt sohasem fogadja el oly értelemben, hogy csak a festői hatás után induljon; Vajk keresztelésének némely jóakaró, de fonák bírálójával szemben csak magánlevélben védekezve, elárulja, hogy a kép gondolati tartalmát nem hajlandó a festői hatásnak fölládozni.

Művészeti idealismusa megfelelt egész világnézletének. Egy 1879-iki levelében hangsúlyozza, hogy hisz a lélek halhatatlanságában. »A magasabb rendeltetésbe vetett hit megneemesíti az embert, s a művésznek inkább, mint bár-

kinek kell e hithez ragaszkodnia, hogy ne sülyedjen abba a közönséges képgyártásba, melyet a mi lapos korunk hozott létre. A művészet és költészet ezt sohasem tévesztette szem elől, s valóban a természetes ösztön és a szív előretétele sejtése gyakrabban vitte jó útra az emberiséget, mint az észnek visszatekintő okoskodásai.»

Rajongni tudott a régi művészet remekeiért. Párisból azt írja, hogy a miloi Venus a legtökéletesebb emberi alkotás. Első nagyobb olaszországi útja után föl van lelkesedve; kissé tartott tőle, hogy a szerzendő nagy benyomások választott irányától elterelhetnék, azonban inkább megerősítették benne s örül, hogy nem ment fiatalabb korában Olaszországba. Ráfaelt és Michelangelót tartja a világ két legnagyobb művészenek, de mégis a velenceiek gyakorolják reá a legerősebb hatást, különösen colorismusukkal. Azt találja, hogy az élet túlrövid arra, hogy az ember az olasz renaissancet egészen fölfogja, kivált a mi alantjáró korunkban. Ma bezzeg nincsenek olyan Maecenások, mint II. Julius és X. Leo voltak, de nincsenek olyan lángelmék se, mint aminőket azok foglalkoztathattak.

Azonban ez a hódolat a művészet multjával szemben nem tette soha érzéktelenné jelene iránt. A nyolczvanas évek kiállításai nagy benyomást tettek rá; úgy találta, hogy most Németország és Franciaország vezetnek, mint méltó versenytársak. Rendkívül türelmes volt az övétől eltérő irányok iránt is és jóakarátú a törekvő fiatalokkal szemben. A kritika iránt sem volt közönyös, bár a dicséret el nem szédítette, a gáncsot tárgyilagosan ítélte meg. Hunyadi-képe pesti kritikáját Maszák Húgótól alig tartja figyelemreméltónak, bár tudja, hogy nagyban egyezik az ottani közönség véleményével, amelynek még nincs finomult művészi és gyöngédebb szépségérzéke. (Ez 1867-ben volt írva.) Csak kevesekkel találkozott ott, akiknél művészi dolgokban igazi megértést talált s akik egy képet igazi értéke szerint tudnak méltányolni. Kelety kritikái szépek, de abban nem ért vele egyet, hogy neki — Benczúrnak — el kellene hagynia Münchent és a Piloty iskoláját. Későbbi éveiben egy rosszakarátú és rossz-

hiszemű ócsárlóján — ki azóta szerencsésen letűnt a közélet színpadáról — azzal állott valóban művészi bosszút, hogy őt emlékezetből ördögi arczkifejezéssel torzítva festette le.

E támadások idejében, — melyekre még visszatérek, — öntötte ki először lelkét az illetékes miniszter előtt, levélben nyilatkoztatva ki őszintén felfogását művészetünkről. *A nagy művészi epochákat Olaszországban, Hollandiában — úgymond — nem tollharcz, személyeskedés, üres szóbeszéd teremtette meg, hanem szabad művészi meggyőződésből fakadó becsületes munka. Minden művész mint egyén, egy irányt képvisel. A művészet szent dolog, nem divat, szeszély. Évszázados hangyamunka készít elő egy korszakalkotó művet: hogy jót teremthessünk, gyöngébb műveknek is kell létrejönniök; az idő majd kielejтеzi. A jó, örök időkre jó, a gyengébb pedig tanulságos annak, ki jót akar alkotni. Ráfaelek, Michel-Angelók, Tiziánok, Tiepolók, Rubensek, Van Dyckok, Rembrandtok, Claude Lorrainek, Régnaultok egyszer születnek egy nemzet életében; ezek az óriások azonban csak úgy lehetnek, ha szerényebb tehetségűek, a művészet közkatonái előkészítik nagy alkotásaik számára a talajt. Magyarország művészete is csak úgy fejlődhetik, ha megbecsüljük maroknyi művészcsapatunkat, kik a jelennel nem törődve, örömmel dolgoznak egy szebb jövő fundamentumain. De a művésznek szabadság kell, hogy dolgozni tudjon, menten minden idétlen izgató befolyástól; hagyjuk szabadon fejlődni művészetünket, ne kényszerítsük az idegen sallang utánzására. Miért legyen a magyar művész francziáskodó vagy német-majmoló? Magyar legyen! Az igazi művésztehetség nem is tud más lenni, mint a mi; a többi mind csak üres frázis. Terrorizálásnak e téren nincs helye! Mindenki úgy fest, ahogy érez; akinek nem tetszik egyik vagy másik művész munkája, ne gyönyörködjék benne; majd lesz más, aki megérti; de létjogától megfosztani — Istenen kívül — nincs joga senkinek. A teremtő művésznak meg kell hagyni művészegyéniségének meggyőződését, abból kivét-köztetni akarni, csak azért, mert fölfogása A-nak vagy

Bennek nem tetszik: bűn. A közönséget a művészet neveli, nem megfordítva. Őnzetlenebb, lelkesebb, buzgóbb munkást, ki a czélt és nem az egyéni érdeket tekinti, az igazi művésznél nem ismerék. Hogy így van, mutatja a sok didergő, éhező, de panaszszó nélkül művészetéért mindent tűró és áldozó művészember széles e világon. A művészet nem politika, az szabad valami; a pegasus kantárt, nyeret nem tűr, abrakért haza nem siet; csak a kelő nap sugara, az ihlet lelkesíti, feljutni az Olympusra . . . »

Tárgyi szempontból a Benczúr művészete mindennek fölött úgy jelenik meg előttünk, mint a magyar történeti festészet talán mindenkorra legfényesebb korszakának betetőzése. A modern művészeti irányok értelmében majdnem kételkednünk kellene a történeti festészet művészeti jogosultsága s ehhez képest jövője felől. Azonban — bármint legyen — annyi bizonyos, hogy amit e téren nálunk Madarász Viktor és Székely Bertalan kezdtek, azt senki se lehetett méltóbb befejezni s egyúttal betetőzni, mint Benczúr. Festett ő idegen történeti tárgyakat és sok mythologiai képet is, de ezekben vagy a genreszerű, vagy a decoratív elem uralkodó; igazi történi érzékkel, a történeti események megragadó vagy lelkesítő hatásának célzatával csak magyar tárgyú képei vannak festve. Kezdetől fogva, nagyon komolyan és alaposan készült e hivatásra; szorgalmasan olvasgatta a magyar történetet, szívesen elbeszélgetett historikusainkkal; tudjuk, hogy úgy Hunyadi, mint Vajk képét sokszorosan formálgatta, változtatta elméjében, vázlataiban s utólagos átdolgozásokban és hogy megfestett képein kívül foglalkozott IV. Béla futása, a mohácsi csatátér, Bánk bán, Fráter György meggyilkolása, magyar forradalmi jelenetek s Kún László megöletése ábrázolásának terveivel vagy vázlataival is.

Hunyadi-képéből a történeti esemény megragadó tragikus kuma, Vajk-képéből a kereszténységre alapított nagy nemzeti hivatás sejtelmes jóslata, Budavár visszavételéből a büszke diadal, a millennáris hódolat képéből az akkori Magyarország föllendülésének, nagyságának, jövőjének harsonaszava, Mátyás-cyklusából legnagyobb nemzeti ki-

rályunk tetteiben és hatalmában régi nemzeti dicsőségünk szól hozzánk, tehát mindig és mindenütt a hazafiasan átérzett nemzeti indíték, amely csak magyar szívből magyar szívhez szólhat ily gondolati és érzelmi tartalommal és ily hatással. Sohasem fogom feledni, hogy fölcsillámlott a szeme, mikor a millennáris hódolat jelenetéről, melyet ő a valóságban nem láthatott, elbeszéltem neki, hogy az azon a napon borongó idő délben kiderült s mikor a várpalota sárga márványtermében a trón körül összegyűltünk, az egész terem úszott a tavaszi napfényben. Ez kellett neki: a történeti igazságnak is megfelelő olyan decoratív momentum, mely az érzelmek fölújongó emelkedettségét és derűjét is példázza! Az ő történeti festészetét, mely millennáris képével benyúlik a legújabb korba is, mintegy kiegészíti a hosszú művészi pályája alatt történeti szerepet vitt kitünőségeknek arczképsorozata, mellyel ő egy jeles művészeti írónk helyes megállapítása szerint létrehozta a kapcsolatot közéletünk s művészetünk között.

Művészeti fölfogását s festészetének művészi jellegét tekintve, őt Rubensszel s a velencei nagy coloristákkal szokták összehasonlítani. Mestere, Piloty, az ő iránta való nagy tisztelete mellett is, nem vált döntővé festői irányára nézve; színpadias elrendezése Benczúrnál szabadabb, rytmikus mozgású s egységbe tömörülő csoportosulásnak ad helyet és mindenekfölött megkülönbözteti őt a bágyadtan színező müncheni mestertől színeinek élénk, viruló pompája és bámulatos üdesége, mely a velenceiekkel való rokonságát tagadhatatlanná teszi. Csoportosítása is mutat ezekkel rokonságot, de míg színekben inkább Tizian, szerkesztésben a már későbbiek: Veronese, sőt Tiepolo mellé állíthatjuk. Rubensre, kit Tiziannal együtt különösen nagyra becsült, főleg nagyszámú mythologiai képei emlékeztetnek; szerette a görög mythosnak vidám, pajzán népét festeni: amoretteket, faunokat, centaurokat, bachánsnőt; egyszer »Vén kópé« cím alatt önmagát festette le pajkosan nevető faun gyanánt. A sugárzó életöröm ábrázolása, az emberi test erőteljesen duzzadó formái, lüktető ereje és viruló színe kétségkívül rubensi elemek, de a mi mesterünk soha-

sem esett az antwerpeninek néha brutálisan érzékies túlságaiba. Ezek a rokonvonások indítanak sokakat arra, hogy Benczúrt mint kifejezetten barokk-művészt jelöljék meg, amit szeretete a pompa, a gazdag szövetek, a fény, a hősies gestus iránt is igazolni látszik. Beöthy Zsolt figyelemreméltó érvekkel szállt szembe e megjelöléssel, nem találván Benczúr művészetében a barokk igazán jellemző vonásait: a colossalitásra való törekvést, a végtelen bőség illuzióját, az egyesek jelentéktelenségét, a túlhajtott mozgások pillanatságát s a kereknek és csavarosnak hajszolását. Ő, ez bizonyos, egyetlen irány vagy minta részére se foglalható le: Benczúr, Benczúr, akinek egyéniségében sok hatás találkozott, de egyik sem vált egyénisége fölött egészen uralkodóvá.

Ép így nem lehet őt (mint gr. Andrássy Gyula helyesen kifejtette) sem az absolut realisták, sem az absolut idealisták közé sorolni. »Az igazat keresi és csak az igazat, de nem minden igazság köti le, hanem csak az, mely lelkével, nemes egyéniségével homogen, amely tetszik neki, amely szép, főleg amely színes. A szépet keresi ő is, mint az idealisták, de sohasem a természetűség rovására, hanem kizárólag az igazsághoz való ragaszkodás alapján.« Gyakorlatilag a Jules Breton vallomását tette magáévá Benczúr is, hogy az oly realisták, kik a compositio, a kiválasztás jogosultságát is tagadják, magát a művészetet tagadják.

Rendkívüli becsű rajzai mutatják különösen, — amit különben festményei is elárulnak, — absolut, tévedhetetlen biztosságát a forma kezelésében, arczképeinek ragyogó sorozata a lélek, az egyéniség kifejezésében, megszólaltatásában való erejét; egész művészetét jól jellemezte egyik hű tanítványa azzal, hogy az nem szorul magyarázatra, mindenkihez szól, mindenki megértheti. És hozzátehetjük, hogy mindenki szívesen érti meg, mert egy nemes lélek derűje nyilatkozik meg benne, az öntudatossága mellett is bensőséges életöröm, az a vallomás, melyet oly szívesen teszünk magunkévá, hogy az élet szép és hogy érdemes azt végigélni. Ez a Benczúr művészetének optimismusa, mely ránk mosolyog amorettjeinek vidám játékából, virágainak, báronyainak, aranyának sugárzó pompájából, napfényének

lelkünkig ható melegéből, vallásos képeinek fenséges derűjéből, a történeti képeiből kiragyogó büszke és boldog nemzeti önérzetből.

Aki őt legjobban ismerte, mondta nekem, hogy ő boldogságra termett ember volt; boldog volt első házasságában, boldog a másodikban is. És boldog volt mindenekfelett művészetében. Művészetében nemcsak oly értelemben, hogy abban a boldogságot kifejezni tudta, hanem abban az értelemben is, — s ez épen művészete őszinteségének és igazságának bizonyítéka, — hogy annak művelése őt magát boldoggá tudta tenni.

Művészi pályájának a csöndben kiállott kis lelki harcokat el nem áruló külső képe szinte szakadatlan emelkedést s a cél felé való biztos és fönnakadás nélküli haladást mutat. Az elismerést majdnem sohasem nélkülözte, az pályájának szemeink előtt lefolyt részében megnyilatkozott már abban is, hogy nálunk minden szerepvivő egyén szinte becsvágyának tekintette magát általa lefestetni. Az uralkodó ismételve kitüntette s a főrendiházba meghívta őt; boldogult Ferencz József királyunk nagyrabecsülte s szerette a szerénységében önérzetes és mindig őszinte mestert. Mikor ő sírba szállott, az új királyi pár figyelme is csakhamar Benczúr felé fordult s még volt módja lefesteni Zita királyné és a kis trónörökös arczképét. Ami elismerést művész bel- és külföldi kiállításokon arathat, az mind ölébe hullott; a müncheni képzőművészeti akadémia tanári kara dísztagjává választotta az egykori kartársat; a kolozsvári egyetemtől díszdoktori oklevelet kapott. Akadémiai tiszteleti tagjai sorába iktatta, amit azzal hálált meg, hogy — székfoglalóképen — lefestette nekünk Mikszáth Kálmán néhai társunk remek arczképét.

Megvilágítást igényel viszonya művénytársaihoz és a kritikához. Neki magának soha semmi nyilvános összetűzése a sorssal nem lévén, arra alkalmas nem volt, hogy az elégedetlenek számát szaporítsa, s azoknak, akik mindig valakinek fölfedezésével vagy megmentésével akarnak érdemsülni, vagy legalább fontoskodni, dolgot adjon. Másrészt attól, hogy mások sérelmeinek orvoslása érdekében művész-

mozgalmak élére álljon, a nyilvános szerepléstől való irtó-
zása tartotta vissza, amit persze könnyű volt közönyre
magyarázni. A vélt közöny viszont könnyen szült elhide-
gülést s a rosszul leplezett irigység könnyen talált ürügyet
az ellenségeskedésre; ezért nem volt soha — a szó közön-
séges értelmében — népszerű művészkörökben. Önérzete,
szerénysége tiltotta, a közelismerés fölmentette attól, hogy
a sajtó kegyét keresse s az a faja a dicsőítőknak, amely
maga szeret a dicsőítettnek fényében sütkérezni, sehogyse
tudott hozzáférközni. Így aztán bekövetkezhetett az, hogy
egy időben művészeinknek meglehetősen nagy táborá sora-
kozott egy sötét alak köré, akinek kirándulása a művészetek
terére majdnem annyit ártott művészetünknek, amennyit
politikai szereplése utóbb az országnak, s aki támadását
főleg Benczúr ellen irányozta.

Ezek a támadások kétségkívül elkésértették őt, s volt
pillanat, mikor a millennáris kép megfestésére vonatkozó
megbízást vissza akarta adni a kormánynak. De lelki egyen-
súlya hamar helyreállott, és ő szorgalmasan dolgozott tovább,
munkájával felelve a mások nyelvelésére. Így aztán elérhette
azt, hogy a harczok elültek, a támadók elhallgattak, s akik
rájok hallgattak, elszégyenültek s a művészvilág, mintegy
elégtételt adandó neki, millennáris képe elkészültekor s
jubileuma idejében lelkesen ünnepelte őt.

Azután jött — a világháború. Benczúr — úgy, mint
mi mindnyájan, — hitt és bízott a győzelemben s lelke-
sedni is tudott érte. Lefestette önmagát sisakosan, harcziasan
s e címet adta képének: 1914; lefestette barátját, Strobl
mestert, mint marczona huszárfőhadnagyot és hozzáfogott,
— mintegy a majdani győzelmet példázva, — ahhoz a
képéhez, mely Mátyás diadalmas bevonulását Budavárába
ábrázolja.

Diis aliter visum est . . . A győzelem helyett jött a
vereség, az összeomlás, az ország földarabolása, a forra-
dalmak orgiái. Az úgynevezett proletárdiktatura, mely való-
jában minden téren a degeneráltak pervers uralmát jelen-
tette, nem nézhette jószemmel a Benczúr egészséges, erő-
teljes, a nemesnek és szépnek hódoló művészetét s törölte

őt a művészek katasteréből. Milyen jó volt ilyen időkben s még utóbb is visszavonulhatni Dolányba, a csöndes, falusi műterembe, melynek négy fala között szinte mindent feledni lehetett, ami azokon kívül történt s folytatni művészi álmoként azt, ami egykor valóság volt . . .

És mégis — az összeomlás, a romlás szelleme, mely szegény hazája fölött diadalmaskodott, megtalálta útját a falusi rejtkehelybe is; megtalálta alattomos és ádáz kórság alakjában, mely a mesternek művészetével együtt örökfjúnak látszott szervezetét megtámadta s rövid küzdelem után azt az elpusztíthatatlannak vélt élet- és munkaerőt 1920 nyarán leterítette. . .

Az elhunyt fölött elhangzott apotheosisok közül legjobban ragadta meg lelkünket az, amelyből az ő saját, elköltözött lelke szólt hozzánk: műveinek emlékkiállítása, a legsikerültebb, legnagyobb sikerű kiállítás, melyet a műcsarnokban, annak főnnállása óta láttunk. Könnyes szemekkel gyönyörködtünk ott az ő kimeríthetetlen munkásságában, eszmébőségében, az élet, a boldogság, az erő, a dicsőség ama színgazdag pompájában, mely összegyűjtött képeiből sugárzott felénk. Hogy ez a tárlat a mester tanítványainak műveit is magába fogadta, az, az egységes hatás szempontjából nem volt egészen szerencsés gondolat. Ő tanítványait, hű munkatársa, Stetka segítségével lelkiismeretesen bevezette művészetének elemeibe, amint azonban azokat egyszer elsajátították, semmikép sem korlátozta őket további fejlődésükben. Így történt, hogy szinte meglepetve láttuk, hogy ez is, amaz is valamikor a Benczúr tanítványa volt, olyanok, akik azóta egészen más utakon járnak . . .

A más útra térés bizonyára nem hiba; hiszen sok út visz az Olympus felé. Hanem az útvesztés — az már komoly baj. A legnagyobbak letünne óta sajátságos iránytalanság, tévedezés, sőt eszmezavar is kezd uralkodóvá lenni művészetünkben. Ahelyett, hogy mindenki minél nagyobb új művészeti értékeket igyekeznék létrehozni, fáradhatatlanok vagyunk meglevő értékeink át- meg át-értékelésében. Mindig leszállítunk valakit, hogy fölemeljünk

egy másikat. Csak az ilyen szellemi anarchiával fenyegető áramlatok légkörében történhetett meg majdnem észrevétlenül az, ami az ő életében aligha eshetett volna meg, hogy az elhunyt mester legnagyobb alkotását, a milleniumi hódolat képét, mely Párisban a Grand prix-ot, Berlinben a nagy aranyérmét nyerte el, eltávolították a Benczúr-képekben amúgy sem gazdag Szépművészeti Muzeumból s átvitték egy más gyűjteménybe, melynek az kétségkívül legelőkelőbb diszkrété vált, de amely nem æsthetikai szempontok szerint lévén rendezve, abban e mű művészi beccsel nem bíró képek társaságába került.

Hanem azért ne féltsük az ő nagyságát. Alakja rég elvitázhatatlanul beköltözött nemzeti művészetünk Pantheonába s amit nemzetének ecsetével alkotott, annak értéke oly magasságban áll, ahová a napi áramlatok hullámcsapása föl nem ér. Hogy művészete az æsthetikai gyönyör mellett, nemzeti önérzetünknek is tápot nyújt, az csak nem kisebbítheti maradandó becsét!

Jan Matejkó akkor festette le nemzetének hol dicsőséges, hol siralmas, mindig küzdelmes történetét, amikor a lengyelek három birodalomba szétszakítva, idegen népek uralma alá helyezve, nemzeti életök közösségétől és egységétől meg voltak fosztva. Ő már nem érhetette meg nemzete föltámadását és egyesülését, amely mégis bekövetkezett, de a művész képzeletének ábrázolásaiban nyilvánuló lángoló heve elárulja annak sejtelmét, hogy ő nemcsak historikusa, hanem prófétája volt a lengyelek nemzeti nagyságának.

Benczúr a régi nagy Magyarországnak abban a meleg verőfényében élt, amely képeiből sugárzik ki; végnapjai abba az éjbe merültek, mely reá és hazájára leszállott. Azonban ő is, mikor lefestette a magyar dicsőséget, nemcsak a múltba, hanem a jövőbe is nézett. A jövőbe, amelyben hitt és amíg a világ áll, mindig azoknak lesz igazuk, akik hisznek!

III.

Julián barát.

Ünnepi harangok hangjától kísérve,
Indul Béla király éjféli misére;
De csonka az udvar dísze, ragyogványa,
Mögötte csak egy-két püspöke és bánja.

Várában a többi titkon nyeli mérgét,
Átkozza magában király keménységét;
Csak belül évődik, de kitörni nem mer,
Véres a megtorlás, tölti félelemmel.

Polgár meg a pór is lázong a királyra,
Az urakkal együtt gáncsolja, bírálja.
Sok kósza beszédétől zavarodik, bódul,
S budai várfokra seregestül tódul.

Mert ím, jelek is már, égi jelek járnak,
Fele folyvást lángban az égi határnak,
Nyugszik a nap mintegy haragos vértóba,
S keleten tűzcsillag, hosszú vörös csóva.

»Felfordult a világ, atyafiak, végkép,
Hirdeti sok jóslat a világnak végét,
Lángfarkú üstökös szintén azt mutatja.«
»Bizúgy, mert a király népének nem atyja.«

»Atyja? Kinek bosszú tölti kemény szívét,
Üldözi halálra valamennyi hívét,
Kik tisztet viseltek Andrásnak alatta,
Nádorispánynak is szemét kitolatta.«

»Úgy kellett! A bosszú méltán csapott rája,
Gaz pogányoknak volt gonosz czimborája.«
»Hát most talán pogány vámosok nincsenek?
Kik az urak most is?« »Zsidók, szerencsenek.«

»Az urak sem urak. Szégyen süti arczom,
Mindenenen úr a kevély görög asszony.
A király — világos — csupán érte tette,
Hogy az urak székét mind megégettette.«

»Mit bánom én, földi, a nagy urak székét,
Csak az igazságnak hagyott volna békét.
Hajdanában az ily nemesemberféle
Bement a királyhoz, beszélhetett véle.«

»Elmondta panaszát. Meghallgatták. Oszt ott
A király úr nyomban igazságot osztott.
Most az igazságra kilencz hete várok,
Csak tollat faragnak az íródeákok.«

»Bolond kend, ha keres itten igazságot!
Az apám Halicsnál kilencz kunt levágott,
Én is vitézkedtem a szörényi végen,
Mégis visszavette igaz örökségem.«

»Szórul szóra így van. Nagy jó uram, hallja,
Magam is így lettem a nemesség alja.
Kard ez, általjárja mi magyar szívünket,
A király ám lássa, ha így becsül münket...«

Elnémul az ének, a szentmise hangja,
Megkondul a várnak nagy öreg harangja.
Templombul a népség már kifelé árad,
Indul a király is, arcza komor, sápadt.

De amint a templom küszöbére lépe,
Egy magas, ősz ember állt gyorsan elébe:
Darócz a ruhája, szakálla bozontos,
Sárga, sovány arczán kiülnek a csontok.

»Julián vagyok én, kit az őshazába
Atyafi-keresni küldél Ázsiába.
Jó uram, királyom, megjöttem, de kérlek,
Engedd meg, hogy itt a nép előtt beszéljek.

»Óh, bár a kegyelem Istene azt adná,
Hogy szavam mindenek szívét általhatná.«
»Hallgatlak, csupa fül. Szent férfi beszélj hát,
Hosszu bolyongástok elérte-e célját?«

»Hosszu bolyongásunk hosszú gyötrelem volt,
S négyünk közül kettő hitben erős nem volt,
Hamar visszafordult gyáván, csüggedetten,
Csak Bernát testvérrel mentünk tovább ketten.

»Nagy sok inségünket minek is beszélném?
Sivatag pusztákon, ingoványok mélyén,
Közelében véreért lihegő vadaknak,
S emberek közt, kik a vadnál is vadabbak.

»Egyszer a fagy gyötrött, másszor meg a hévség
S benn fene farkasként mardosott az éhség.
Tengődünk fakérgen, fűvön és gyökéren,
Ritkán, hamuban sült rossz korpakenyéren.

»Lábát szegény Bernát már csak alig vontá,
Eldől, hahogy én nem támogattam volna,
S az igaz, hű lélek könyörögve unszolt:
,Hagyj itt engem testvér, mint valamely tuskót.

,Csak menj, a halált én csöndesen bevárom,
Méltatlannak ítélt mennyei királyom;
De neked megadja utunk boldog végét,
Hirdesd véreink közt neve dicsőségét.'

»Hogy' tehettem volna, hogy' tehettem volna!
Tovább vánszorogtunk, csetelve-botolva,
Míg végre mozlímok városába értünk.
De éjjeli szállást mindhiába kértünk.

»Városon kívül hát megháltunk a sárban,
Közel volt halálunk. Már magam is vártam;
De a Jézus Krisztus kegyes volt irántunk,
Felvirrasztott s másnap más falut találtunk.

»Ott egy jámbor mozlim, egy irgalmas lélek,
Szállást ada s ágyat Bernátnak, szegénynek;
Sírva letérdeltem a haldokló mellé,
S az Úrnak ajánlva, lelkét kilehellé.

»Sírnak adva testét, tovább bujdokoltam,
Fogyó reménységgel, majd eleven=holtan;
Nagy szomjúság gyötrött. Hát egy általútnál
Menyecske meríté korsaját a kútnál.

»Egy korty-vizet kértem, de csak úgy jelekkel,
Ő meg, mosolyogva, mint a nyári reggel,
Korsaját nyujtotta, kissé kiloccsantván,
S szíves szép magyar szó csendült meg az ajkán.

»Enyhőbb volt ez nékem, tikkadtnak, a víznél,
Epedő lelkemnek édesebb a méznél.
Adva Jézusomnak szívből igaz hálát,
Kérdezém az asszonyt s magyar hazáját.

»Férjnél van ő itten, de Etel víz mellett,
Két napi járó csak, már magyar föld terjed.
Szinte eltűnt testem minden fáradtsága,
S el is elérkeztem Nagy-Magyarországba.

»Dagadó sátrakból vala egész város.
Mindenfelé fegyver s paripa, csótáros,
Férfi, gyerek, asszony, méhe módon rajzó,
S valamennyi ajkon szép tiszta magyar szó.

»Gyorsan gyülekeztek mindenfelül össze,
S mint egy kikiáltót fogtak vala közre,
Ámulva, csodálva hallgatók beszédem.
Majd koboz pendült meg tisztos ősz kezében.

»Zengő koboz mellett el is énekelte,
Mint volt egyik ágnak napnyugotra kelte,
S lábuk porát a szél, amint elsöpörte,
Azt hitték, a testvér elveszett örökre.

»Ragyogott minden szem, tőlem amint hallák
Nyugati magyar nép nagy hírét, hatalmát,
Földje gazdagságát, koronája fényét,
S új egyesülésnek közeli reményét.

»Folyam is szétválík, külön medret vágva,
De valahol mégis egyesül két ága.
Magot is hintettem, mit az Ige nyújtott,
S bizony, kösziklára az a mag sem hullott . . .

»Jaj, de sivatagján távol napkeletnek
Nép támada, vad nép, nagy haragos felleg;
Mint fővényt a puszták félelmes viharja,
Maga előtt népek foszlányit kavarja.

»Iszonyú a tatár számnélküli száma,
A letiport fű sem sarjad ki utána.
Repülő csóváktól város, falu hamvad.
Pokolbeli ördög . . . Tán az sem olyan vad.

»Kopjára csecsemőt szúr valamint nyársra,
Szörnyű vonaglását az anya hogy lássa;
Majd, ördögi kedve mikor már bétellett,
Széthasítja karddal az anyai mellett,

»Karóhoz a férfit kötik, nyomorultat,
Tatár kölykök rajta nyilazni tanulnak:
Olyan az áldozat, mint egy Szent Sebestyén,
Vére patakokban ömlik le a testén.

»Holttestek rohadnak szanaszét halomban,
Tizenöt nagy ország hever immár romban;
Nemzeteket erdő módjára kívágnak!
Híre hamva sincs már Nagy-Magyarországnak.

»S én jöttem, siettem, már szinte rogyásig,
Inam szakadtáig, lélekzet fogyásig,
Hogy idején megtudd, bűnös Magyarország,
Az Isten haragja micsoda vészt hoz rád!

»Tatárnyíl zúgását szinte közel hallom,
Reszket a kereszt is, hogy porba lehulljon.
Bűnbánva magyar nép, verd, verd csak a melled,
Az Isten haragját, hogy kiengeszteljed.

»Boldogtalan nemzet, mennyi bűnbe estél,
A fiú apát ront, testvért meg a testvér.
Jaj, századok óta tornyosul az átok,
Iszonyú az, amit közelegni látok! . . .

Sápadt arczán kigyúl szíve indulatja,
Szemét félelmes tűz lángja lobogtatja,
Térde remeg, feje megcsuklik előre,
S király lába elé lebukik a kőre.

Megdöbben a király, a tömeg megdermed,
De a szívek annál szaporábban vernek,
A szívet, az elmét gondok köde üli:
Jó lenne a romlást mégis kikerülni.

De döbbenet oszlik, szél ködöt elfújja,
Viszály és gyűlölség felparázslík újra,
S a keleti égen haragos fényt vetve,
Bal csillag, véres kard fénylik fenyegetve.

Vargha Gyula.

IV.

Feltámadás.

Regényes korrajz Pekár Gyula l. tagtól.

A szent orom teteje néppel teli, levett süveggel cifra ezrek várnak a rendet álló palotások lándzsás félköre mögött . . . Enyhe a szeptember, pirul az őserdők lombja már arra Visegrád felé, de a hegyvidék felett még mindig a nyári hő remeg; lassan száll völgygé a káprázat forró aranypora s benne lenn hűs ezüstsávval kanyarog a Duna a bérczek alatt. Nincs felhő az égen, ide Esztergom ormára mégis mintha fényesebben sütne a nap, mint egyébhová:

ragyog és szinte szemlátomást nő az a tömzsi domb, fehér márványcsodával, az épülő székesegyházzal nő nagyobbra napról-napra, — az alatt nyüzsgő város olasz, francia, német kezei faragják azt a csodát, toldják, magasítják így az ormot. A tornyok deszkázatosan csonkák még, de élnek már ők is, ablakaikból harangok himbálódznak és bűgva zeng a kisasszony napi nagy szavuk. Bim-bam, reng belé a rekkenő lég, rebben az érczhang, mint megannyi láthatatlan madár száll a harangszó az Ige galambdúcaiból, a tornyokból. »Jézust« zúgnak, »Máriát« sikoltnak, suhogva szárnyalnak el mindenfelé, azt a még mindig pogánykodó makacs magyart téríteni.

Bim-bam . . . de hát olasz harangok, német harangok: idegen a hangjuk s a templomon kívülre szorult magyarok, azok, kik az előlálló idegen lakosság, a kiváltságosak félköre mögött bújkálnak, e csizmás, bőrgatyás, pitykepánczélos magyarok szájtátva nézik a harangszentelést; nézik a láthatatlan madarak szállását és sunyítva kérdik: nem értik. Olyik nomád ösztönnel már az íjját ajzaná, de leüti a szomszéd keze; »hess, te bolond, nem vadlúd az!« s aztán csak búsan dohognak, a minapi keresztelekor levágott csimbókjuk helyét vakarják a halántékukon: »hm, ez hát az új Isten hangja, komám? Hát hangosabb, mint a táltos dobja, de azért az is szépen szólt, mi? Új Isten? Minek a'? Hisz a mi régi Istenünk is Egy Isten volt. A'bizony. Igaz Isten volt, Élő Isten, Örök Isten, Teremtő Isten . . . s ami fő, csak a magunké volt, mi, atyafiak?« Összebújnak, bólgatnak: »bizony, a' csak a mienk volt. Magyar Isten volt! Ez az új Isten meg, aszondják, mindeneké, — baj ez, mert akkor sok a dolga, nem ér rá csak velünk törődni. Neki az ellenséggel is kell törődnie, hát akkor oszt kinek a pártján lesz? Hej-hej, a mi régi Istenünk csak velünk harczolt és mi győztünk vele. Nyilván ő volt az erősebb az Istenek közt. A mi régi Istenünk kivezetett ide . . . és most hálából latormód megtagadjuk? . . .« Gyors szavak, villanó szemek: »Bánom is én, újra csimbókot ereszték én!« — »Késő, komám.« — »Már ugyan mért?« — »Mert már megtagadtuk a régi Istenünket és ő most haragszik ránk.

Hát még az a sok rossz szellem az árnyékában? Az a sok manó, lidércz, fene, meg garabonc; a sívó ördög, meg a lánczosfarku drumördögök... Ezekről félek én! És bánom is én, az új hit mellett azért biz' tovább áldozok nekik.« — »No, csak vigyázz. Tüzes templomkulcsot kapsz a homlokodra...« Elhallgatnak. A szemek a távolba tévednek. Köröskörül arra Hont, Bars, Komárom iránt mindenfelé füstoszlopok kelnek: az olasz és morva barátok az utolsó szent fákat, szent ligeteket égetik, törik az oltárokat, a kőbálványokat és sárral tömik a régi hit szentelt forrásait, áldókútjait. Mély sóhajok... aztán megint csak a harangszóra figyelnek. Szól pár ósz vitéz: »Bezzeg, mikor gyermekkorunkban arra külső földön portyáztunk, emlékszem, a legyőzött ellenség, a frank, a sváb, a talián, ily harangzúgással hódolt nekünk. És most egyszerre mi hódoljunk ennek a svábnak, taliánnak? Miért? Mi okból?...« — »Csitt!« pisszegnek az óvatosak s előbbre furakodnak a várjobbágyok lándzsái közé: »No, jönnek már ki a templomból. Ott jön öreg Vajk fejedelmünk!« Vigyázatlan szó, meghallja valaki ott elől, — német pánczélos vitéz, de magyarul dörög hátra: »Beste pogány, csoma a testedbe, — nem Vajk az, hanem István király és tüzes kés a nyelvedre, ha még egyszer elvéted!«

Mozgás, — a nagy perczben reszkettető búgással torlódik a versengő harangok diadalszáva. Árad a tömjén a templomkapu íve alól s a kék gomolyból lassankint pásztorbotok, püspöksüvegek és kazulák, pluviálék aranya bontakozik a napfényre. Két olasz apród egy aszott agg óriást vezet le a lépcsőkön, Esztergom vak érseke, a német Sebestyén az; mint havas mohán vakít a nap a tömött ősz szakállán, két fekete barlang a szemek gödre, de annál látóbb az ajkak rajongó mosolya. Mögötte a többi püspök, köztük a koronaszerző aszkéta, Asztrik, s egy indulatos kis olasz, az olajbarnaképü, testes csanádi Gellért. Lengyel papok, délolasz benczék (csak úgy virít a tonzurás nagy pilis a fejük búbján), utánuk frissen vágott csimbókokkal botorkálnak a királykeresztelte neofita magyarok. Szinte szégyenkezve, kábán sütik le a szemüket... Tovább!

Talpig hímezett címeres frank talárok, rezes és ezüstös német pánczélingek következnek; hátul a magyarok fejcsóválva ágaskodnak: »Persze, mind idegenek! Nézzétek, ott az a testes vén sváb, a mellén kutyafejjel, az Hunt vitéz, mellette az a vöröshasu, a bajor Pázmán... a harmadik, az az oroszlanos tömzsi vén, az a cseh Wencelin és ő viszi az ország zászlaját!« — »És minden az övék!« duzzog a többi, — »bizony, aki magyar és polczra igyekszik, az csak rúgja le a csizmát és német bőrbé bújjon! Úgy, mint azok ott, a spánok, kapitányok; Szák, Torda, Vasad, Mosony és Pozsony uraimék: ezek az okosak! Nána úr, meg Bor vitéz is lerúgták a magyar köntöst s vígan páváskodnak idegenekként. Idegen hit, idegen ruha: enélkül nincs se jószág, se üdvösség!...« Csak jönnek tovább — az apácák imbolygó fehér felhőként libbennek alá, mögöttük bíbor baldakhin, alatta három diadémós fő. Világos németszöke mind a három; a már görnyedő, jóságos Gizella királyné, jobbra tőle az öccse, a kövér Brunó apát, balra pedig talpig fátyolban egy viaszarczú halottfehér apáca, a szinte alvajáró Brigitta hercegnő. Most egy villanás, a fennen ragyogó apostoli kettős kereszt ér ki a napra. S a küszöbön karolingi szabásu bíbortalárban áll meg a szent király. Mögötte a tömjénes félhomályban diakonok, exorcisták sűrögnek a keresztelőmedence körül, a mozaikon heverő vágott varkocsokat seprik össze, viszik elégetni...

Áll a szent király, — nagy a lélek a szinte aggódó szemekben, de a test inkább kicsi: ősz haját fog a házikoronácska s ősz szakál omlik a melle címerhímére is. Felseégesen bús jelenés, áll ott komoran, mintha örökké Isten ítélőszéke előtt állana. Süt a nap rá, de a homloka mégis mintha árnyékban maradna; örök felhő azon az ő egyetlen Henrik fiának végzete. Henrik, kit a magyarok Imrének hívnak. Sötét felhő, esője lenn folytonos könny a szemében... Nincs erre vigasz, ha csak az az egy nem, hogy befejezte élete nagy művét és kiirtotta országából a pogányságot. Ím' keresztény végre Magyarország! Felveti fejét és istenfélő, büszke szigorral hordja körül a pil-

lantását. Lám, mily szépen nő magyar Esztergommá az egykori pogány Estrigunt! Magyar?... a csökönyös magyarok most is sátortáborban laknak ott künn a város falain kívül: itt a falakon belül frank, orosz, vend és velenczés szó zeng a Latin- és Viziváros kalmár-utcaiban; német lengyel és morva szó hallatszik a monostorokban... »Rajta«, gondolja a szent király, »csak mentül több nyelven kalmárkodjanak és imádkozzanak, — tökéletlen az egy nyelvű ország!« Aztán odább mereng a szeme, látja a bálványromboló barátok füstoszlopait; az idegen ország nagyok mellé lépnek és mosolyogva mutatják, magyarázzák... ő hallgatja, helyeslően bólint s ajka mormolva mozdul: »megtettem Uram Isten, szót fogadtam Neked!« Majd koppan kezében a királyi hatalom jelvénye, az aranylándzsa, jön már le a lépcsőn, hogy a szélesedő kör közepébe trónszékére üljön. Jobbfelől a királyné foglal helyet, balról egy elárvult, üres aranyszék fényeskedik, az Imre herczegé. Csak egy olvasóval átfalont diadém pihen a bíborvánkösán... És most elhallgat a harangzúgás, kezdődhet a kisasszony napi szokásos országtanács. Wencelin az országzászlóval a király mögé lép, Hunt lovag az ország kardjával melléje áll. Sváb, olasz, frank skribák nagypecsétetes pergamentekkel közelednek... Vak Sebestyéné az első szó; a két apródra támaszkodva előlép és reszkető agg ajkakkal rajongva néz fel a teli napba:

— Én már csak Istent látom... szent keze a felhőkből im' áldóan nyúl föléd, Stephanus Rex! A te neved Isten koszorúja megtért nemzeted számára és boldog vagy te az ő kegyelméből való földi fejedelmek közt, mert felemeltté és népeddel együtt megszabadulhattál a napkeleti pogányság kárhozatából. Igen, a Mindenható kitüntettet, megengedte, hogy nagyot gondolj és nagyot tégy: te elszakítottad népedet amaz istentelen bűnös kelettől, hogy véle a napnyugati népek és fejedelmek krisztusi testvérségébe lépjen bele. A pokolban voltatok s im' az igaz hit kapuján át most a jézusi szeretet Európájába léptetek be. Műved ma befejezve, áldás rál

Csend. A szent király töprengő alázattal hajtja le

fejét. Gellért, a csanádi püspök, lép elő. Szava gyors, szenvedélyes:

— Nagy mű, Stephanus Rex, nagyot tettél te, midőn országod Istenkertjéből a gazt kigyomlálad, midőn népedből: öntestedből oly véres kézzel, tőzzel-vassal vágtad ki a pogányság mételyét. Ifjú karral sujtottál le a lázadó magyar Antikrisztusra, Kupa rokonodra... hisz most is ott feketéllik még a városkapu előtti bitólandzsán felnégyelt testének az utolsó bűnös czafatja... Aztán kiirtottad az erdélyi Gyula pokolpogány fajzatát, vérbefojtottad mindazokat, kik a régi turk bálványistenekhez ragaszkodtak. Jó volt, helyes volt, igaz kertész, igaz orvos voltál... de az idegenek is jól viselték magukat: midőn népeddel szemben te magadra maradtál, mi híven segítettünk neked. Finis coronat opus, — az igaz Isten dicsőségére rend van végre, csend van az országodban, örökre száműzve innen keletnek pogány ördöge. Üdv, kelet helyett nyugat fia vagy, István király... Ma keresztelted meg az utolsó pogány magyarokat!

A szent király felnéz, körültekint. Hangja mélyen zeng, mint az orgona:

— Valóban? Isten kegyelméből nem lenne több pogány birodalmamban?

Keze máris áldó fohászra kulcsolódnék, térde a trón elé a földre kívánczik. Ám eszínél és megáll. Valami mozgás ott. Az országnagyok egy Radim nevű cseh udvarnokot tartóztatnak, ki hadonáz, magyaráz s végre is dicsekvő alázattal furakodik elő. Pufók képe kajánra szélesedik:

— Oh, van még pogány itt, felség! De megvannak már! Én fedeztem fel ez utolsó istenteleneket. Én fogdos-tam össze... Ott hozzák már őket...

A tömegen át valóban lándzsások törnek utat s egy tarka-barka furcsa rabcsapatot hajtanak a trónszék iránt. »Mik ezek? Pojácák? Farsangosak?« röhögve ágaskodnak az idegenek, — a papok keresztet vetnek. Egyelőre még csak a csikos, színes keleti fővek virítanak a tömeg közt, no meg a felemelt lánczos karok látszanak, melyek a tolongásban védően emelnek magasra különös hangszereket:

szittyá kobzot, hún lantot, sallangós, pingált samán-dobot. Jönnek, itt vannak már . . . a szent király homloka ránczba szökik:

— Kik ezek?

— A regösök, felség, — folytatja Radim fontoskodva, — ők országod bujkáló, utolsó pogányai! Igen, ők, az augsburgi fületlenek, a hirhedt gyázmagyarkák unokái! Csavargó bitangok, koledáló énekeskoldusok: baksák, pakocsások, kobzosok, igriczek . . . ott fogtam össze őket a falvaikban, Regvölgyben, Regteleken s a sokféle Igricfalvakban. Mert utána jártam én: a regölés örve alatt az ördög béresei ezek, a régi pogány hagyományokat hirdetik s amióta a táltosokat kiirtottuk, a régi pogány istenek papjai ők. Itt vannak, — ítéld, király úr, halál e bujkáló, alattomos utolsó pogányokra!

A szent király komoran néz végig a rabcsapaton. Uri rongyokba bújt cifra had, — a szakadt prémes dolmányokon ezer lyukas pénz, rézkarika, pityke csilingel, vállon a hangszerek s a kezekben dobverő kis puha buzogány, vagy lovacskafejú csengős táltosbot csörög. E gajdos, vagy udvari bolond-forma kaczagtató külsővel annál döbbenőbb ellentétben áll az aszott arcok halálos komolysága. A lázas szemekben az üldözöttek rajongó elszántsága lobog s e szemek csak a királyt nézik, csak őt látják; e lánczos rab regösök csak Istvánra merednek, olyik szinte már vádolóan, olyik méléző búsán, sajnálkozóan. Perczről perczre nő az idegenek fenyegető gúnykaczaja, de hátrább a csizmás, bőrgatyás magyarok annál csendesebbek. Szorongva búznak össze s könnybe fúl a szavuk: »a mi Lázárjaink, a mi titkos táltosaink és most már ezeknek is végük . . . Hogy trufázza őket ez a sok bitang idegen! Látjátok? Ott elől a hét regös fejedelem, az augsburgi heteknek a tulajdon unokáik! . . . Az ám, ott állnak elől középen: Fintor, Csiperke, Fényes, Bogyá, Mikó, Duruzsló és ott legközepe maga a regös király, a Pakocsás Hamza . . . De csitt, imhol a király úr szól . . .«

István arcza elborul:

— Igaz ez? Pogányok vagytok?

Ősz csimbókók közül egy sasképü, fehérbajuszos, árkolt arcz emelkedik. Zengő, bátor szó, a Pakocsás Hamza beszél:

— Turk urak ura, mi a te Emese anyád ősi hitén vagyunk és ezt a hitet védjük még feledékeny ellened is. Mi Túr istenünkkel születtünk s véle halunk . . .

Vad zshivaj, zúg az idegen nép: »halál rájuk!« A szent király háborodottan emeli tiltó kezét. Töprengve ví magával a regös szemek bús tekintete alatt.

— Vegyétek le a lánczaikat!

Ámulat, de a hamar parancsnak hamar szót fogadnak. A sok bilincs csörögve hull a sárga szattyáncsizmák elé. Stephanus Rex apaként folytatja:

— A krisztusi szeretet ne ösmerjen kényszert. Im' szabad az akaratotok. És itt e templomkapu a bűnbánat útja. Vakok, világosodjatok, ti tévelygők, térjete meg! Utolsó pogányok, én nem akarom: ti nem lesztek az ördög vértanúi! Feleljetek —

Semmi válasz. Villám a szent király szemében:

— Vakmerők ti, Istenemmel kergették harczba? Én megfogadtam Istenemnek, hogy nem lesz több pogány országomban —

Felel Hamza:

— Turk urak ura, mi tudjuk ezt. És beváltod te Istenednek tett fogadalmadat: nem lesz több pogány országodban.

Gellért püspök siet a szóval:

— Tehát megkeresztelkedtek?

A regös csak a királyra mered:

— Mi nem keresztelkedünk, mi, ha már nem halhatunk itt, hát elmegyünk. El messzire a Csaba útján, a Csoda-szarvas után, el az Emese királyné keleti honába.

A szent király körül felszisszennek az idegen ország-nagyok: »felség, a poklot gyarapítod, ha így szárazon ereszted el e megrögzött pogány ördögöket!« De István nagy szíve a bús szemek alatt búval telik s leinti bős tanácsosait. Küszködve szól halkán:

— Mehettek . . .

Hamza is lehajtja a fejét:

— Megyünk. Turk urak ura, ha megtagadtad is, a mi Istenünk veled. És most, Árpád fia, Vajk fejedelmünk, csak annyit engedj meg még, hogy mi tetőled elbúcsúzzunk. Utolszor hadd énekeljünk itt Attila, Baján és Árpád földjén, — halld még egyszer mindazt a megyeri-magyar ősi szépet, amitől elszakadtál s amit mi az ősi honba magunkkal szent kincsként visszaviszünk. Mi a bús vidámak, a kitagadott, vert regösök, kik épp úgy heten vagyunk koldus fejedelmek, mint ahogy egykor heten jöttek a vezérek ide hont foglalni. Megyünk . . . Turk urak ura, mondd, énekelhetünk?

Bólint a szent király. Fel a regös fejek, kézbe a hangszerek! Hamza a felség elé lép s kobza húrjaiba csap. Zendül az éneke, száll lelkesen, szilajon, mintha csak szent maga a Turul madár szállna el szajáról s bontaná szárnyait. Mögötte a többi igricz hanggal és hangszerrel kíséri. Agg regék, egykor szent, immár tilalmas régi mesék . . . hogy élednek, hogy ifjodnak a regösök ajkán! A Turullal kezdi Hamza, éneklí az Emese álmát, utána a Csodaszarvas bűvös vágatását. Ezer gyertya az agancsain, homlokán a nap, szügyén a hold meg a magyar csillagok: a Szender, a Hún Targoncza, a Kígyós, a Pajdák világlanak, az üldöző vezérfiak már nyomában vannak! . . . Sírva ujjong a hún lant, a szittyá koboz: utána, el vele a Dúl király tündérleányaihoz . . . Mélyed aztán a Hamza hangja, zengi az új csodát, Isten Kardját s aki marokra kapja, nagy dicső Attilát, — pereg a samán, dob, szinte cserdíti Isten Ostorát, zengve-zengi világ hódolását, siratja a nagy hún temetés nászát . . . Dörögve nő a szó, csata jön most, világcsata, jön Csaba Aladárral, lenn a Duna egy hétig foly véres árral. — Száz halom se bírja a holtak tetemeit, vert ifjú Csaba bűvös írral gyógyítja sebeit . . . Fut Csaba, fut keletre testvért hívni, nagy Attila diadal-tüzét újra szítani, — fut a földön, de visszajő az égen a Hadak Útján, jön csillagvezetőként s hívja a testvért a testvér után! És jön Baján bosszúra az Attila örökébe . . . Hún után az avar, majd az iker bolgár, hömpölyög keletről

a Túr-isten diadalmas emberfolyama, folyik a nap után világot hódítani napnyugatra. És onnan magas fentről Csaba tovább vigyáz: a nagy diadalfolyó csak tovább folyjon, az őс népforrás ki ne apadjon s ami a legfőbb: testvér a testvértől el ne szakadjon . . . Vigyáz, vezet, tereli, tömöríti Túr népét, — egybe népek! vagytok már öten, hatan: ötugor, hatugor, jöjjön szent számával a Hétmagyar! Pajzsra, Árpád, indulj Csaba intésére, a rothadt nyugat ellen Attila örökébe . . . És csak arra vigyázz, Turán őс forrása mögötted el ne apadjon, néped a mögötte jövő testvérektől valahogy el ne szakadjon — — —

Peng a hún lant, zeng a koboz, a dob egyre gyorsabban pereg, viharként lüktet már az igriczek éneke. A közéken sápad Hamza, inogni kezd, majd egyszerre tátott szájjal ejti el kobzát, — csak néz a magasba reszkető rémulten, átszellemülten. Fintor és Csiperke mellé lépnek, nézik, intenek: »csitt, a regös im' táltossá istenedik . . .« És ekkor elhallgat a siketítő dobszó, csend lesz. Hamza villámérten esik össze s meredten terül el a földön. Duruzsló, Bogyá, Mikó köréje térdelnek s az őс ritus szerint ritmikusan csörgetik a táltosbotot felette. Halotti némaság, az ezerek várnak: egyszerre újabb dobszó, mozdul a szellem a megszállott regös testében. Enged a merevség, Hamza felkel. Új ember, más valaki, alig ösmerni rá: magasabb, fölényesebb. Más a mozgása, a hangja is máskép cseng; — szól egyenrangúan, fejedelmien:

— Emese anyád lelke, Túr Isten szelleme, szólok hozzád! Hozzád, Gyejcsa gyermeke, Vajk fiam . . .

Hunt lovag nem tudja túrtóztatni magát: »felség, ne tőrjed, te keresztény István király vagy!«

De leinti a király:

— Mondottam, beszélhet . . .

Hamza csukott szemmel, rémulten folytatja:

— Vajk, te engem megtagadtál, te kelettől elszakadtál, hogy Napnyugatnak add néped és magadat. Idegenek közt látlak, ők ámítanak, ők csaltak át új hited kapuján arra az ellenséges Napnyugatra, mely egykor Attilám sarka alatt nyögött. Te átméntél s betetted magad mögött a

kaput, — vigyázz, torlasz e kapu, mely megállítja az én diadalmas nagy emberfolyómat; gát, mely elszakítja a magyart az utána jövő testvérektől. Nyugat új fia, te már odaát vagy: egykor nagy voltál együtt néptestvéreiddel, most majd lész kicsi sziget a téged befogadó báránybőrös farkasok közt. Magyar te, a becsületnek kiválasztott népe, mért hiszsz nekik? Hisz harczos cselédjükként csak kapu-örnek fogadtak, hogy majdan véled veressék vissza utánad jövő néptestvéreidet... Majd eljönnek ők, jönnek a testvérek, de ti többé egymásra nem ösmertek, egymást ölte itt a kapuban elvéreztek. Jaj végzet! Nyugatnak báránybőrös farkasai azalatt pajzsotok árnyékában büszke nagyra nőnek, — nem segítenek ők, csak várnak, míg elvéreztek s aztán ama Nyugat igazsága nevében hálából felnégyelnek. Látom, eljön a nagy inség végpercze, — régi Istened, én látom ezt...

Csend ismét. Hamza torz arcczal, tátott szájjal áll; majd elhagyja szelleme s ő újból összeesik. Az idegen nép vállat von: »igricz beszéd!...« A szent király nem hallja, ő Hamzát nézi. Csiperke és Duruzsló közt Hamza lassan tér magához s mire talpra áll, a táltosból újra regössé lesz. Bágyadtan szól, de hangja a régi:

— Turk urak ura, mi hát most Árpád földjétől búcsút vettünk. Mehetünk. Megyünk az Attila siratójának ősi dala mellett... megyünk számüzöttekként, haza, őseleltre. Rajta regösök, koldustársak, zengjen az a hún sirató!... Induljunk. Szavunk most elvész majd ott a hegyfok mögött, de ekhója feltámad egykoron. Majd ha eljön a nagyinség szörnyű percze, a magyar jajszó majd felébreszt bennünket messze altáji sirunkból...

Indulnak. A tömeg némán nyit útát. És megy le a hegyről az éneklő koldussereg. Zengik a hún siratót; a távolla gyengül az perczről-perczre, szinte sóhaj már, mikor elhal a dunaparti hegyfok mögött. A szent király még előrehajlik, aztán trónszéke könyöklőjére dől. És mélyen elgondolkodik.

*

És most itt a nagy inség ama szörnyű percze!

A regösnp im' sírból lép és szabadon zeng újra, zengve ontja világgá ajka kincsét, mindazt, amit akkor régen mentve vitt magával. Zengi Túr Isten hatalmát s az ő gyermekeinek szent összetartozását. A feltámadást! És hallják a szót Túr gyermekei és ébrednek. Ring Ázsia bölcsője ismét, benne szunnyad a gyermek uj Kelet. Nő, majd felnő s megindul még egyszer a bűnös Nyugat felé...

V.

Főtitkári jelentés

Balogh Jenőtől.

Másfél század előtt Bessenyei György »Gárda hadnagy Bétsben« kiadta az első műdrámát, »Ágis tragédiáját.«

Száz éve annak, hogy zsebkönyv alakjában megindult Kisfaludy Károly »Auróra«-ja, melynek első kötetében Kazinczy, Kisfaludy Sándor és Károly, Kölcsey Ferencz, Fáy András, Kis János, Schedius Lajos és mások írtak szépirodalmi, gróf Teleki József és Horvát István pedig történelmi tanulmányokat.

Az »Aurora« megindulásával egyúttal kezdetét veszi Magyarország valódi »reformkora«, melynek ébresztője és mozgatója is az irodalom volt.

A következő öt évtized alatt jelentek meg Vörösmarty, Petőfi és Arany János költeményei, melyeknek azután Akadémiánk a nagy jutalmat odaitélte.

Mikor a magyar ember manapság aggódva, sokszor gyötrődve töpreng nemzetének jövőjén, meg kell emlékezni ezekről az évfordulókról, mert felemelő érzést, megnyugvást, bátorítást meríthetünk belőlük. Fényesen mutatják azok a rendkívüli haladást, amely 150 év alatt nyelvünk művelésében irodalmunk, költészetünk és különösen az *egész magyar tudományos élet* fejlődésében végbement.

I. Igaz, a művelődésnek nemes és nagy munkája nagy részben a nyugati kultúrák hatása alatt már azelőtt is, évszázadokon át folyt a régi, nagy Magyarország területének jelentékeny részében is.

Törvényhozásunk, mely különben sokat vett át a nyugateurópai törvényekből, szintén haladt a korrallal, meg is előzte a külföldet. Épen hétszáz év előtt (1222) keletkezett közjogunknak egyik alaptörvénye: az »Arany bulla«. Régi, sajnos megszűnt egyetemek évszázadok előtt működtek már hazánkban. Irodalmi művek is készültek. Épen 450 év előtt Mátyás királyunk intézkedése alapján Karai László prépost Budára telepítette az első könyvnyomdát.

A tudomány és az irodalom művelői ekkor még jelentékeny részben *külföldi* tudósok és írók voltak, akiket kiváló fejedelmek, főpapok

és főurak hívtak, esetleg az ő nagy hírük, műveltségük vonzott ide hazánkba. A tudományos munkák nyelve pedig ezekben az évszázadokban nem a magyar volt.

Eszemágában sincs ennek a deákos műveltségnek igazi értékét és jelentékeny érdemeit kevésre tartani. De bizonyos, hogy az az irodalmi és tudományos munkásság, mely annak alapján fejlődött, nem tüntette fel a *nemzeti* művelődés jellegét.

Magyar nemzeti műveltség csak akkor keletkezhetett, mikor az úttörők megalkották a magyar irodalmi és tudományos nyelvet s magyarul művelve az irodalom minden ágát és minden tudományt, hozzáférhetővé tették azokat a szélesebb néprétegek számára.

Először csak a magyar nemzeti műveltségnek első lánglelkű agitátora: (Beöthy Zsolt: Irodalomtörténet 13. kiadás I. 53–54.) a 300 év előtt született *Apáczai Cseri János* egymaga szötte azt a szép álmot, hogy »az újabbkori tudományosságnak minden ágát magyar nyelven kell művelni, minden tudományt magyarul kell adni.«

Mikor ez a szegény, üldözött, korában ismeretlenül tengődő, erdélyi tanár idő előtt elpusztult, évszázadokon át senki sem munkálkodott többé ugyanannak a nagy nemzeti művelődési célnak elérésére.

1772 körül végre — amint Akadémiánk első évkönyve (I. köt. 26. lap) kedves ódon nyelven írta — »ezen idők szentelte igazságot »nyelvében él, nyelvével hal akármelly nemzet« néhány író indulatosan kezdé szívig juttatni.« — Az úttörőknek nemes kezdeményezését évtizedek múlva jelentős haladás követte, de hosszú időn át számos *úttörő* magyar tudósnak, több *kitünő* költőnek és *írónak* az volt a sorsa hogy koruk őket meg nem értette. Ők mindenüket: szívük lelkesedését, lángoló buzgalmukat nemes önfeláldozással nemzetük *előbbre vitelének* szentelték, mégis többeknek sanyarú küzdelem és érzéketlen közöny jutott osztályrészül. Egyesek ismeretlenül és minden méltánylás nélkül, mások pedig nélkülözéstől és anyagi gondoktól is zaklatva, idő előtt szálltak sírjukba.

Ha visszagondolunk az egy század *előtti* időkre, több megismerett, mellőzött, szűkölködő költő, író és tudós sorsa indít részvételre bennünket.

Akkor már megszűnt dobogni *Csokonai*-nak »magános árva szíve« és sok vándorlás után pihenőre tért a nagy tehetségű költő, akit elhagytak a »kedv és a remények«.

Maga a nagy ébresztő, *Bessenyei* György is, a pusztakovácsi tanyán »haldokló, kietlen magánosságban, könnyeit törülgetve szeméről« (*Természet világa* cz. munkájának előhangjából) írta utolsó műveit, melyeknek kiadására senki sem vállalkozott. Ha élete alkonyán visszatekintett négy évtizednek törekvéseire, fáradsalmaira, azt kellett hinnie, hogy mindezt csak sikertelen, »jámbor szándék« vala.

Nyelvtudományunk kitünő munkása, *Révai* Miklós, alapvető munkáit szükséges egyetemi tanári jövedelméből nem tudta kinyomatni

s meghatározott szavakban, »alázatos segedelemkéréssel« fordult a törvényhatóságokhoz, de mire támogatást kaphatna, hosszas nélkülözéstől elgyengítve, kora sírjába szállt.

Betegségtől sanyargatva és munkáinak kiadásából keletkezett adósságaitól zaklatva, száz év előtt utolsó hónapjait éli művelődésünknek egy másik jelentős munkása, a már szinte elfeledett Verseghy Ferencz.

Kazinczy még dolgozott és éppen ma száz éve küldte Széppalomról »baráti szíves idvezletét és köszönetét« (K. F. Levelezése, XVIII. köt. 77–78. l.) a görög rhetor, Isokrates műveinek »gondos és szerencsés fordításáért« Schedel Ferencz Józsefnek, aki azután Toldy Ferencz néven irodalomtörténetírásunk megalapítója lett. De a vezér anyagi gondjai ekkor már növekedtek és ez csökkentette írói kedvét. Sokszor átkozta az órát, melyben írni kezdett.

A marosvásárhelyi középiskolán tanárkodva, már írja halhatatlan művét, a »Tentamen«-t a legnagyobb magyar matematikai lángelme, Bolyai Farkas. Kortársai észre sem veszik és később sem méltányolták őt.

Kafona József kitűnő drámájának értékét a pályázat során a bírálók nem tudták felismerni; az első kiadás megjelentekor (1821-ben) »ügyet sem vetettek rá, színpadra vinni pedig a cenzor nem engedte.« (Arany László előszava a *Bánk-bán*-kiadáshoz. Olcsó Könyvtár 13–14. sz. 3. l.) Az első nagytehetségű magyar drámaíró azzal a tudattal halt meg, hogy művét, melynek értékét ő jól ismerte, nem fogják méltatni.

A távol keleten száz év előtt vándorol egy »szegény, árva magyar«, Kőrösi Csoma Sándor, aki azután hazafias érzésektől s a tudomány iránti lelkesedéstől vezetve Tibetben két évtizeden át igazi önsanyargatással búvárkodik. Honfitársai — társaságunk tagjait kivéve — alig vesznek tudomást munkásságáról, melynek érdemeit ma minden hivatott elismeri.

Ez a szomorú sorsa egy század előtt több magyar nagy tehetségű költőnek, színműűrőnek és úttörő tudósoknak.

Ma e díszes teremben hálás kegyelettel emlékezünk meg lelkesedésükről, buzgalmukról és példaadásukról.

II. A kezdet nehézségeivel szemben bámulatos az a haladás, amely különösen a tudományos szakirodalomnak csaknem minden ágában az utolsó század alatt hazánkban végbement. Számos tudományt (különösen a természettudományokat) magyar nyelven csak a XVIII. század végén kezdtek művelni és az első magyar műszavakat is csak ekkor hozták javaslatba. A múlt század 60-as, 70-es éveiben ellenben már minden tudománynak volt figyelemreméltó magyar művelője.

Ez az örömdetes fellendülés annak a ténynek a bizonyítéka, hogy a szaktudományok minden ágának művelésére kiváló szakférfiak akadtak s ezzel együtt e búvárkodásnak és eredményei közzétételének egyéb feltételei is megvoltak.

Manapság is megállapíthatjuk, hogy a szaktudományok kiváló művelői hazánkban is minden téren állandó, öröndetes munkásságot fejtenek ki, ellenben a legutóbbi években rendkívüli nehézségek jelentkeztek e munkásság eredményeinek közzététele körül.

E nehézségeket pénzünk értékének rendkívüli csökkenése, a nyomdai költségeknek és a papírárakkal több külföldi államban is észlelt állandó, óriási mérvű és folytonosan fokozódó növekedése és ezzel párhuzamosan az a tény okozta, hogy az Akadémia ma is meglevő vagyonának jövedelme jelentékenyen csökkent. Ezek a tények már 1918 végén szükségessé tették azt, hogy kiadványaink rendkívüli mértékben korlátozást szenvedjenek.

A magyar társadalom mindegyik rétegének nagy hálával vett érdeklődése, amelynek köszönhető, hogy 1921 végéig több mint 3,250.000 K folyt be Akademiánk szabad rendelkezésére, az utolsó munkaévben lehetővé tette tudományos munkásságunk eredményeinek közzétételét.

Indokoltnak mutatkozott mindenekelőtt az iránt intézkedni, hogy folytattassanak azok a folyóiratok, amelyeket Akademiánk ad ki, illetőleg jelentékeny támogatásban részesít.

Ennek alapján a múlt évben újból megjelentek a *Hadtörténelmi* és az *Irodalomtörténeti Közlemények*, a *Történeti Szemle*, valamint a III. osztálynak kitűnő folyóirata: a *Mathematikai és Természettudományi Értesítő*, mely 26 szerzőtől 45 dolgozatot tartalmaz.

Az osztályok és bizottságok határozata alapján utolsó nagygyűlésünk óta megjelentek a következő kiadványaink:

Az I. (Nyelv- és Széptudományi) osztály értekezései közül Badics Ferencz r. t. *Gyöngyösi ismeretlen költeménye*; Némethy Géza osztályelnök *Ovidius Remedia Amoris* és Zolnai Gyula I. tag. *A sí-képző eredete*; valamint két emlékeszéd *Berczik Árpádról* (Kozma Andor t. tagtól) és *Endrődi Sándorról* (Badics Ferencz r. tagtól).

A Nyelvtudományi Bizottság munkálatai köréből Munkácsi Bernát r. t.-tól *Vogul népköltési gyűjtemény* II. kötet.

A Classica-philologiai Bizottságot Akademiánk segélyben részesítette, hogy kinyomathassa Quintilianus *Szónoklattaná*-nak II. kötetét. (Fordította Prácser Albert.)

Az Irodalomtörténeti Bizottság javaslatára megjelentek Horváth Cyrill I. t. földolgozásában, az eredeti szöveg megóvásával a *Régi Magyar Költők Tárá*-nak I. kötete: *Középkori magyar verseink*; továbbá Badics Ferencz r. t. szerkesztésében *Gyöngyösi István összes költeményei* II. kötet.

A II. (Bölcséleti, társadalmi és történeti tud.) osztály értekezései közül Prohászka Ottokár r. t. székfoglalója *Dante-ről* és Finkey Ferencz I. t. penologiai tanulmánya, *Büntetés és nevelés*.

A Történelmi Bizottság által elfogadott munkák voltak: az *Anjoukori Okmánytár* VII. kötete; Ballagi Aladár r. t.-tól *XII. Károly*

és a svédok átvonulása Magyarországon és a Héderváry-eklevéltár II. kötete, melynek tárgymutatója azonban még nem készült el.

Ez osztály köréből szintén két emlékezés jelent meg Vécsey Tamás t. tagról (Nagy Ferencz r. t.-tól) és Lamprecht Károly k. t.-ról (Áldásy Antal l. t.-tól).

A III. osztály Matematikai és Természettud. Bizottságának javaslatára megjelentek Gelei József tanár tanulmánya *A chromosomák hosszanti párosodása* és Veress Elemér orvoskari tanár biológiai tanulmánya (*Az izomnak meleggel előidézhető merevségéről*).

A Könyvkiadó Bizottság határozatából szétküldetett Fournier I. Napoleon életrajza fordításának III. kötete és elkészült Papp Ferencz l. t. báró Kemény Zsigmond életrajzának I. kötete.

E jelentés szűk keretében érdemük szerint nem méltathatom tisztelt költő- és íróársainknak az utolsó években kifejtett kiváló munkásságát.

Nagyrabecsült másodelnökünk, *Herczeg Ferencz*, akit egy nemrég megjelent monografia méltán nevez e kor legnagyobb és legjellemzőbb regényírójának, régi nagy sikereit a színműirodalom terén is újabbakkal gyarapította.

Akadémiánk a f. évben két kitűnő költőnk költeménykötetét is kiadhatta. Kozma Andor t. t. ősmagyar tárgyú epikai művének a »Turán« címet adta; Vargha Gyula r. t.-nak 1915–21 közt írt költeményeit »Ködben« cím alatt tettük közzé. A bírálatok megállapították mind a két kötet sikerét, Vargha Gyula kötetére nézve pedig azt is, hogy az »tetőpontjára juttatja el költészetének már régebben megfigyelt erőteljes emelkedését«. (Horváth János l. t. cikkéből.)

Irodalomtörténeti és essay-irodalmunknak kiváló munkása, *Voinovich Géza*, aki egyúttal az Akadémiánk támogatásával megjelenő legrégebb folyóiratunknak, a *Budapesti Szemlé*-nek szerkesztője, a széptudományok terén kifejtett fáradhatatlan munkássága mellett, őszinte örömünkre, egyszerre mint kész színműíró mutatkozott be és mara-dandó nagy sikert aratott »Mohács« című jeles drámájával.

III. Szemben az öröndetes haladással és a szakadatlan munkássággal, szomorú kötelességem jelentést tenni a rendkívüli nagy számú és súlyos veszteségekről, amelyek bennünket utolsó nagygyűlésünk óta értek. Ezek közül kettő valóban pótolhatatlan.

E palota oszlopcarnokából temettük *Goldziher Ignác*-ot, ig. és r. tagtársunkat, az I. osztálynak hosszú időn át elnökét, aki több mint fél századon át folytatott szakadatlan munkássággal, az egész világ orientalistái előtt ismertté és tiszteltté tette nevét és egyes tudományokban — amint már Budenz írta — »senkitől felül nem múlt tudományos tekintélyek közé emelkedett«.

Negyvenöt éven át mindig hű és buzgó tagja volt Akadémiánk-nak, de most mindörökre elhagyott bennünket *Beöthy Zsolt* ig. és r. tag, kinek egyetemes, nagy műveltsége, ritka tájékozottsága a nyelv- és széptudományok, sőt a társadalmi- és történettudományok külön-

böző szakmaiban, az egész világirodalomban és a művészetek több ágában, éles ítélő- és kitűnő emlékezőtehetsége, kiváló szónoki készsége, a tudomány és irodalom s a magyar közélet számos terén végzett munkálkodása, valamint nagyhatású tanári működése megörökítették nevét a magyar tudomány, sőt a magyar történelem évlapjain.

Időhiány miatt ma csak felemlíthetem, hogy a múlt évi nagygyűlésünk óta elhunytak még:

Réz Mihály l. t., a közjog és a politikai tudományok munkása;

Farkas Lajos l. t., romanista;

Haraszi Gyula l. t., a francia nyelv és irodalom tanára;

Bódisz Juszti l. t., classica-philologus;

Riedl Frigyes l. t., irodalomtörténész és aesthetikus;

Wekerle Sándor ig. és t. tag, államférfi és a pénzügyi tudományok kiváló szakférfia;

Nagy Ernő l. t., közjogász;

Inkey Béla l. t., mineralogus;

Jánosi Béla r. t., aesthetikus;

Lechner Károly l. t., psychiater

és Akadémiánk nestora, Szilády Áron t. t., aki a keleti nyelv- tudományok és az irodalomtörténetírás terén szerzett el nem múló érdemeket.

Mindnyájuknak maradandó emlékezetét hálás kegyelettel fogjuk megőrizni.

IV. Nagygyűlésünk négy levelezőtágot rendes taggá és ezenfelül egy tiszteleti, tizennégy levelező és három külső tagot választott. (L. fennebb 143–144. l.)

Akadémiánk nevében tisztelettel üdvözlöm őket azzal az óhajtással, hogy munkásságuk a magyar tudományosságnak és egész nemzeti művelődésünk ügyének javára váljék.

Külön kell kiemelnem kiváló kultagjainkat.

Nitti Ferenc, az »*Europa senza pace*« című mű szerzője, e munkával egyúttal a tudományok művelésének hazánkban kiváló szolgálatakat tett és régóta jelentékeny munkálkodást fejtett ki a közgazdasági tudományok terén. Redlich Oswald történész, a bécsi tud. Akadémia elnöke és Gide Charles socialpolitikus, a Collège de France tanára, mindig jóindulatot tanúsítottak hazánk iránt.

V. Alapszabályaink értelmében új választás alá kerültek Akadémiánk elnökei, mert a három évi cyclus lejárt. Elnökké újból, ezúttal hetedszer és ismét egyhangúlag Berzeviczy Albert ig. és t. t.-ot választottuk, akit mint egész tudományos és közművelődési életünknek kiemelkedő vezérférfiát hazánkban is, a külföld több államában is őszinte nagyrabecsülés és rokonszenv vesz körül és aki állandó érdeklődést mutat a nemzeti művelődés minden terén végzett munka iránt s emellett maga is fáradhatatlan irodalmi és tudományos munkásságot fejt ki, amelynek köszönhetjük »*Az absolutismus története*« cz. kitűnő művének ez évben megjelent első kötetét is.

Másodelnökké, szintén egyhangúlag Concha Győző ig. és r. t.-ot, a II. osztálynak hosszú időn át osztályelnökét választottuk, aki a Gondviselés kegyelméből, mint egyetemi tanár, immár száz fél-éven át tanítja a politikai tudományokat s akit a bölcséleti, társadalmi és történeti tudományokban való nagy jártassága és Akadémiánk ügyei iránt mindenkor tanúsított kiváló érdeklődése is kijelölt erre a meg-tiszteltetésre.

T. közönség!

A szörnyű összeomlás óta végre az utolsó évben »a magyar égre«, amint ezen a nagygyűlésen a Nádasdy-díjjal kitüntetett kiváló költőnk nem régen énekelte, »az éjfélete, vaksötétre« ismét egy fény-sugár vetődött.

Halhatatlan alapítónk 1819-ben ezeket írta naplójába: »a jövőendő nemzedék hadd menjen egy lépéssel előbbre a világosság felé, — *erre én akarok vállalkozni*. Tudom jól, hogy *gyűlölni* fognak a hálátlanok, amíg élek és szétszórt hamvaim hamar *feledve* lesznek«.

A nagy prófétalélek, aki csodás tehetséggel mindent előre látott, ez egyben csalatkozott. Hogy *áldjuk* haló porában is! És mennyire *győtrődünk*, mikor attól kellett tartanunk, hogy a kapzsi szomszéd el fogja szakítani tőlünk az ő nyugvóhelyét s milyen lelki megkönnyebbülés volt, amikor megtudtuk, hogy ezentúl is szabadon elzarándokolhatunk Széchenyi sírjához, amely a *mienk* maradt! Ezt annak köszönhetjük, hogy a magyar polgárok teljesítették kötelességüket és akadtak lelkes, *dicső* magyar ifjak, akik ismét bebizonyították, hogy tudnak »meghalni a hazáért«. Áldás nevükre és emlékezetükre!

Ez a beszámoló nem kérkedés, hisz teljes tudatában vagyok annak, hogy Akadémiánk egy évi munkája csak parányi kicsiny *kő*-darab a magyar nemzeti művelődés hatalmas épületéhez, — hanem vigasztaló bizonyság. Azt kívánja bizonyítani, hogy ebben a porba-tiport országban nincs se reménytelen, tétlen panasz, sem tespedés, hanem a tudománynak minden ágában és az irodalom több terén eleven, szakadatlan munka folyik.

»A nemzetek sorsát a Gondviselés intézi.«

A Gondviselés vezérelte a magyart erre a földre és nagy nemzeti katasztrófáink után újból és újból felemelte nemzetünket.

Naponként érezzük a nehézségeket és mégis lelki szemeim előtt egy látomás jelenik meg: a Gondviselés ismét munkálkodik a *szebb, a jobb magyar jövődön!*

Ennek reményében, sőt ennek bekövetkezését szilárdan átérezve fogjuk folytatni munkásságunkat.

Az apokalyptika a világirodalomban.

Kivonat Székely István 1. tag 1922. márcz. 6-án tartott székfoglalójából.

Az apokalyptika sajátos vallás- és kultúrtörténeti jelenség s ezzel kapcsolatos gazdag, titokszerű irodalom, mely kifejlődött és virágzott a Krisztus előtti és utáni első századokban, zsidóknál és keresztényeknél, azután elkorcsosult alakban átment a középkorba, de néha nagy költők műveiben, pl. Dante Divina comediájában magas irodalmi színvonalra emelkedett. Ezen irodalom jellegzetes műveit apokalypsissoknak nevezzük. Az apokalyptika némileg rokon jelenség a keleti és görög mysteriumvallásokkal, a pythagoreusok iskoláival, a zsidóknál az esszenus, Egyiptomban a therapeuta szektával.

Az apokalyptikus tanok és iratok főforrásai és mintái voltak a zsidóknál a Biblia, kivált a próféták képes és jelképes jövődölései, továbbá a népköltészet és az idegen vallások. Különösen nagy befolyást gyakorolt rájuk az eszmék és vallások azon nagy keveredése, melyet Nagy Sándor keleti hódítása idézett elő. (Synkretismus.) Ez a mozgalom a szétszóródott zsidóságra is kihatott, mely egyrészt vallását, erkölceit és hagyományait igyekezett a görög vallással és filozófiával szemben igazolni, sőt terjesztetni, másrészt sokat átvett a pogány hitregékből és mondákból, illetőleg azok mintájára maga is kinyilatkoztatásokat költött, a természet és túlvilág titkai, őseinek története és saját nemzeti reményei körül. Ezeket a kinyilatkoztatásokat felsőbb lényeknek, vagy olyanokká magasztalt bibliai és mondai személyeknek tulajdonította, képekbe és symbolumokba burkolta, melyeket részben már a pogány vallásokban és művészetben készen talált.

A kereszténység új eszméket hozott a világba; a zsidó messiási ország helyett az Isten egyetemes és szellemi országát várta, s az élet súlypontját a túlvilágba helyezte. Azonkívül sokat átvett a zsidó apokalyptikából, amit természetesen keresztény szellemben átalakított és a kor viszonyaihoz alkalmazott. Így eredt a keresztény apokalyptika, mely az egyház korlátozó intézkedései daczára az első századokban széles körben elterjedt, sőt az ezeréves ország tanában (chiliasmusban), a II. századi montanizmusban és némely gnostikus felekezetekben, később pedig a manichaeizmusban egész mythológiává fajult, óriási irodalmat teremtett, a középkorba is átment s teljes vagy csonka szövegekben ránk is átszármazott.

Az apokalypsis mint irodalmi műfaj kinyilatkoztatás alakjába öltöztetett, többnyire képekből és főleg jelképes (symbolikus) látomásokból vagy cselekvésekből álló tanköltemény (hasznos a drámai költeményhez), mely a fizikai világ, a túlvilág és a jövő történelem, kivált az utolsó idők titkait írja le. Tárgya szerint tehát lehet világegyetemi (kosmikus), túlvilági és történelmi vagy világvégi (eschatologiai) apokalypsis. Célja nem pusztán a gyermekes kíváncsiság kielégítése, sőt többnyire nem is akar valódi kinyilatkoztatás lenni; hanem a kinyilatkoztatás

benne csak irodalmi alak, melynek keretében természettudományi, filozófiai, valláserkölcsi és történelmi világnézetet akar nyújtani.

A világegyetemi apokalypsisokban rendesen valamely felsőbb lény, angyal vagy üdvözült szellem vezeti a titoklátót az égen vagy a föld ismeretlen tájain keresztül, s beavatja őt a fizikai világ szerkezetébe, törvényeibe és titkaiba, természetesen a szerző és korának felfogása szerint. Főtárgyuk a hét ég, a földi paradicsom és a föld távoli ismeretlen tájai. Világképüket részben a babyloni és perzsa kozmológiából, részben a görög csillagászatból veszik. A túlvilági apokalypsisban valami próféta vagy más szent férfiú betekintést nyer a túlvilág titkaiba, vagy pedig valami túlvilági lény vezetése mellett körutat tesz a mennyben és az alvilágban s ottan szemléli a lelkek életét, az üdvözültek boldogságát és a kárhozottak kínjait, néha magát az Isten udvarát és trónját. A túlvilági utak a régi mythológiáknak, hős mondáknak és költészetnek kedvelt tárgyai voltak. (V. ö. a babyloni Ištar, a görög Orpheus, Odysseus, Aeneas alvilági útját.) A zsidó és keresztény apokalyptika a mennyet, hol minden csupa tűz, az angyalok és más fantasztikus alakú, részben a (babyloni és perzsa) mythológiákból kölcsönzött lények seregeivel és rangfokozataival népesítette be. Az alvilágot a mythológiák mintájára a földben képzelte s benne különböző lakóhelyeket és a gonosz szellemek különféle fajait és osztályait.

A világegyetemi és túlvilági apokalypsisok legrégibb példái vannak a Hénok-irodalomban. Hénok a vízözön előtti hetedik pátriarka, aki a Biblia szerint elevenen égbe ragadtatott. A hellenistakori zsidó propaganda és a későbbi zsidó irodalom tette meg őt mythikus alakká, a csillagászat feltalálójává és mennyben az Isten titkárává. Neve alatt két terjedelmes, zsidó eredetű könyv maradt fenn, egyik ethiop és részben görög, másik ószláv fordításban. De mindkettő tulajdonképpen gyűjtemény, az ethiop hét könyvből van összerakva, melyek Kr. e. a II. és I. században eredtek. Az ethiop leírja többi közt Hénok utazását a föld határain a földi paradicsomba, azonkívül az alvilágot és a mennyet. Van benne egy csillagászati könyv is, mely a tudomány történetének érdekes emléke. A szláv Hénok-könyvben van egyebek közt a hét ég tana legbővebben kifejtve. A keresztény túlvilági apokalypsisok közt legrégibbek a Péteré és a Pálé, előbbi a II., utóbbi a IV. századból, melyek részletesen leírják a poklot és a mennyországot s a későbbi hasonló munkáknak mintái voltak. Ezekre támaszkodnak a középkor túlvilági legendái is, pl. szent Pátrik purgatóriuma. Sőt a perzsáknál is van a VI. századból származó hasonló apokalypsis, a bölcs Ardai Wiráf utazása a hét égben és a pokolban. Akár közvetlenül, akár közvetve, ezek a túlvilági apokalypsisok adták az eszmét és mintát Dante *Divina comediájához*, melyben az effajta irodalom tetőpontját érte el. Dante a poklot a föld belsejébe képzei, felfordított kúp alakjában; a föld tulsó oldalán emelkedik a purgatórium hegye; a hét bolygó és az állócsillagok egében, úgyszintén a tűzégyben (az empyreumban) van a mennyország. Ebbe a keretbe illeszti be a költő

a középkor egész világnézetét, a kosmológiát, filozófiát, teológiát és a történelem kritikáját keresztény szemüvegen nézve.

Legfontosabbak és legérdekesebbek a *történelmi apokalypsisok*. Ezekben valamely bibliai vagy mythikus személy kinyilatkoztatás alapján lefesti a jövő történetét vagy az utolsó időket, jellemző jelképes látomásokban. A leírt események természetesen az irodalmi szerzőre nézve már elmúlt dolgok, tehát utólagos jóvendölések s ezért világosak és a valóságnak megfelelnek. Még részletesebbek és történetihűvebbek az író korára vonatkozó jóvendölések, melyek rendesen elárulják a mű keletkezésének idejét. Ezek után következnek a szerző után jóvendő események, melyek már csak általánosságban és homályosan szólnak, hagyományos várakozásokból és emberi előrelátásból alakulnak, s a Messiás vagy Krisztus eljövetelében (parusiájában) és országában, továbbá az ítéletben és túlvilágban végződnek. A cél a történet felett bölcselkedni s benne vallási és erkölcsi igazságokat keresni, kivált megoldani azt a kérdést, miért boldogulnak e földön a hitetlenek és gonoszok, miért szenvednek az igazak, s a feleletből a nagy csapások közepette vigasztalást meríteni. Ezek a történelmi apokalypsisok Kr. e. a II. század óta eredtek, s előfutáiraik voltak némely próféták jelképes jóvendölései, kivált Dániel próféta könyve.

Ismeretes, hogy a zsidók a próféták jóvendölései alapján Messiást vártak, hatalmas prófétát és királyt, ki fel fogja támasztani Dávid országát szellemi és erkölcsi birodalom, az igazság és erény országa alakjában. Mikor a pogány népek zsarnok uralma alá kerültek, a messiási ország képzeletükben és reményeikben politikai országgá alakult, melyben a harczi és diadalmas Messiás királysága alatt a zsidók fogtak a világon uralkodni, az istentelen és zsarnok világbirodalmak pedig, kivált Róma, elpusztulnak, a pogány népek részint kiirtatnak, részint Izraelnek szolgálnak. Ezek a remények, úgyszintén Antiochus Epiphanes Seleucida király üldözése és később Rómának zsarnoksága szülték a zsidó történelmi apokalyptikát, melyet azután a kereszténység is átvett, de Krisztus második eljövetelére és a saját győzelmére vonatkoztatott keresztény alakba öltöztetett. Sőt némelyek összeolvasztották a két apokalyptikát, s a zsidó földi messiási ország mintájára Krisztus ezeréves országát várták a földön, az utolsó ítélet és a mennyei örök élet előtt.

A *világvégi apokalypsisoknak* a Messiáson vagy Krisztuson kívül vannak más hagyományos drámai szereplői is. A Messiás eljövetele előtt megjelenik a földön a gonoszság és ördög megtestesülése vagy eszköze, akit a zsidók Beliálnak, a keresztények *antikrisztusnak* neveztek. Legrégibb nyomai e tannak Kr. e. a II. században, Antiochus király idejében találhatók (Dán. 7, 8. skk. 8, 9. skk. és 11, 36. skk.), akiben a zsidók antimesiást vagy antikrisztust láttak. A Sibyllák III. könyvében és más apokalypsisokban, úgyszintén szent Pálnál (Thessz. II. 2, 3–10.) és szent János apokalypsisában az antikrisztus már nagy szerepet játszik. Nero alatt ebben a szörnyetegben vélték azt felismerhetni. Halála után (Tacitus, Suetonius, Dio Chrysostomus, Dio Cassius és Zonaras

szerint) az a hír terjedt el, hogy a császár nem halt meg, hanem a párthusokhoz menekült, honnan vissza fog térni és szörnyű bosszút állani ellenségein; sőt több évtizeden át valóban áll-Nerók támadtak. Az I. század végétől már azt hitték, hogy Nero ugyan meghalt, de az ördög feltámasztja és benne mintegy testet ölt. Voltak azonban az őskereszténységben, kik az antikrisztust Jeruzsálemben fellépő zsidó álprófétának és kegyetlen zsarnoknak gondolták; mások pedig két antikrisztust vártak: a feltámadó Nerot és a zsidó álprófétát, kinek az előbbi csak előfutára lesz.

Azonkívül vannak a világvégi apokalypsisoknak más szokásos mellékalakjai is. Ilyenek Illés és egy másik próféta, kiket az antikrisztus megöl, de feltámadnak; Gog és Magog, a mesés ázsiai barbár népek (ázsiai skythák, tatárok vagy mongolok), kiket a monda szerint Nagy Sándor a Kaspi kapu mögé zárt, honnan felkerekedve az utolsó időkben megrohanják az Isten országát, de angyalok és égi tűz pusztítják el őket; a fogságban maradt tíz törzs, mely visszatér a távol keletről; a zsidók kis Messiása (ben Josef), a nagy Messiás (ben Dávid) előfutára, kit az antikrisztus vagy Gog és Magog szintén megölnek.

Nevezetesebb történelmi apokalypsisok a következők. Az *ethiop Hénok-könyv* történelmi látomásai, különösen a nagy állatvisió, mely az egész bibliai történet és az utolsó idők vázlatát adja állatsymbolumok alakjában. A zsidó-keresztény *Sibyllakönyvek*, melyeket a régi pogány sibyllajóslatok mintájára koholtak a vallási propaganda érdekében a Krisztus előtti és utáni első századokban. A *szyr Baruk-apokalypsis* és az *Ezdrás-apokalypsis*, melyek a zsidóság hangulatát tükrözik vissza Jeruzsálem pusztulása után s a vele kapcsolatban felmerült vallási problémákat tárgyalják. Az előbbiben a cédrus- és a felhővisió, az utóbbiban a gyászoló asszony, a sas és az Emberfia visioja tűnnek ki.

Mikor Jeruzsálem pusztulása után a zsidóknál a rideg nomismus a képzeletnek szárnyát szegte, az apokalyptikát felkérta a kereszténység, mely az I. század végén megteremtette az apokalyptikus irodalom remekét, *szent János apostol apokalypsisát*. (Magyarul Jelenések könyve.) A könyv a kereszténység egész jövőjének történetbölcselete, mely Róma és a pogányság bukását, a kereszténység diadalát és az utolsó idők eseményeit jövendőli meg, egyszerű, bár merész, keleties színezetű és a modern nyugati ember előtt néha bizarrnak látszó képekben és dramatizált jelképes látomásokban.

A Patmos-szigetére száműzött apostolnak megjelenik mennyei díszben az Emberfia (Krisztus), hogy kinyilatkoztassa neki a jövőt. Parancsára az apostol hét szép intőlevelet ír hét kisázsiai egyháznak, s azután mintegy a könyv nyitánya gyanánt feltárul előtte egy remek mennyei kép, az Isten trónja és udvara s benne egy nagy hódoló jelenet, melynél felségesebbet emberi művészet még nem alkotott. Isten kezében hét pecséttel lezárt könyv, mely a jövő titkait rejt. Senki annak felnyitására nem vállalkozik, csak a megölt Bárány, kit erre az egész menny, föld és minden teremtmény másik egyszerű hódoló

jelenetben imád és magasztal. Minden pecsét felnyitására egy-egy szimbolikus kép jelenik meg, melyek a világra vagy a római birodalomra váró csapásokat jellemzik. A vértanúk lelkei bosszúért kiáltanak Istenhez; az égitegek elsötétednek, a föld megrendül, a hatalmasok ijedtségben elbújnak. Két intermezzo (az igazak megjelölése a földön és a vértanúk diadalmenete az égben) után megnyílik a hetedik pecsét, mire hét angyal trombitákat fú meg, melyekre újabb hét csapás képe tűnik fel. A hetedik trombita előtt ismét két nagy intermezzo. Egy fényes angyal átadja az apostolnak a nyitott könyvet, melyet az megeszik, ami újabb nagy visiókat varázsol lelke elé. Előbb azonban felméri a templomot, mely megmarad, míg a város a pogányoknak adatik. Eljön két próféta (Mózes és Illés), kiket a mélységből feljövő vadállat megöl, de ezek feltámadnak és mennybe mennek. A templommérés valószínűleg az ószövetség lényegének fennmaradását s ezzel szemben a zsidó kultusz és nemzet megszűnését, a két próféta az egyház működését, az igazság, törvény és erény hirdetőinek sorsát, végleges győzelmét és megdicsőülését jelképezi. Ezután megszólal a hetedik trombita, melyre a következő nagy visiók jelennek meg.

Nagy jel tűnik fel az égbolton: napfénybe öltözött, tizenkét csillaggal koszorúzott asszony, ki szülni készül; de szembe szállt vele a vörös hétféjú sárkány, mely fiát fel akarja falni. Ámde az újszülött égbe ragadtatik, a sárkányt pedig angyalaival együtt Mihály arkangyal és társai levetik az égről a földre. A pusztába menekülő asszonyt üldözi a sárkány, árvizet bocsát utána, de azt elnyeli a föld. Az asszony jelenti az eszményi Izrael-népet, a zsidókeresztény és egyházat, mint az ószövetségi Izrael megdicsőült folytatását, melynek első szülötte Krisztus, többi fiai a hívek, kivált a diasporában élő zsidóból és pogányból lett keresztények. A puszta a pogány világ, a sárkány persze az ördög, letaszítása az égről hatalmának megtörése a kereszténység által. Újabb időben e képben sokan pogány hitregék nyomait látják; némelyek a babyloni Marduk és a sárkány harcát, a világosság és sötétség küzdelmét, mások az egyiptomi Isis-Horus-Tryphon regéjét, főképen pedig a görög Leto-mythost, vagyis Apollo születésének mythosát. Nemi hasonlatosság csakugyan van, kivált az utóbbival. De az ilyen jelképeknél nem az a kérdés, honnan van kölcsönözve a kép, hanem az, hogy mi annak jelentése. Ez pedig itt kétségtől elválasztja a keresztényt.

Mikor a sárkány látja, hogy az asszony és fia kisiklottak kezéből, akkor az asszony többi fiai ellen fordul, vagyis üldözést támaszt a diasporában, a pogány világban élő keresztények ellen. Erre a célra két istentelen vadállatot használ eszközül. Egyik a tengerből jön fel, hétféjú, tizszarvú, párducz-, medve- és oroszlántestű. A gonosz világ imádja az állatot, mely a sárkánytól kapott hatalommal uralkodik a népek felett, káromolja Istent, s hadat visel a szentek ellen. A másik vadállat, mely a földből jön, az előbbinek hamis prófétája és elcsábítja a világot annak imádására. Az első vadállat, melynek nevét a titok-

zatos 666-os szám rejt (Lateinos? qêsar=Rôm? Neron qêsar?), kétségkívül a keresztényüldöző római birodalmat, a második a pogány vallást és filozófiát jelenti. Az elsőnek megsebesült, de meggyógyult feje lehet a sebesülten menekülő, de visszavárt Nero, vagy talán a Neroval halni látszó, de a Flaviusokban újraéledt császárság.

Néhány kisebb jelenet után hét angyal az Isten haragjának hét csészéjét önti ki a világra és Rómára. Azután egyik csészés angyal megmutatja az istenkáromló, hétfejű és tízszarvú vadállaton ülő, biborba és drága ékszerekbe öltözött nagy paráznaszemélyt, a nagy Babilont, mely a föld királyaival bujálkodik és részeg a vértanuk véréből. Az asszony szemlátomást Róma városa; az állat fejei a szöveg saját magyarázata szerint a hét halom és hét király. Öt fej már leesett, a hatodik a szerző korában él, a hetedik azután fog jönni rövid időre, a nyolcadik fej lesz maga a vadállat. Ez a mondat az apokalypsis kulcsa, bár maga is titokszerű; lehet, hogy megromlott vagy át van dolgozva. A hatodik fej alatt újabban sokan, többi közt Renan, Nerót értik (Caesartól számítva), a hetedik alatt Galbát, aki után várja a szerző a visszatérő Nerót mint nyolczadikat. Ez a magyarázat feltételezi, hogy a könyv kevéssel Nero eltűnése után íratott. Azonban a II. századba visszanyúló tanúságok szerint a könyv nem Nero, hanem Domitián alatt készült. A visio tehát vagy nem számítja Caesart és a Nero utáni trónkövetelőket, s Domitiánban látja a nyolczadik fejet, vagy pedig a történeti Neróból mint vadállatból indul ki, s a fejek alatt Nero utódait érti, nyolczadik fej gyanánt pedig várja a visszatérő Nerót, ki valóban visszatért az üldöző császárokban. A visio további folyamában a vadállat ellen fellázadnak saját szarvai a provinciák vagy a barbár szövetségesek, lerontják és felégetik a paráznát. Azután következik egy gúnyos elegia Babylon bukása felett, majd a szentek diadaléneke, melyek irodalmi remekművek. Újabb látomásban megjelenik az Ige (Krisztus) fehér lovon, a mennyei seregek élén, megütözik a két vadállattal és azok szövetségeseivel; a két állat pokolra vettetik, a többit megöli az Ige szájából kijövő kard. Ez a jelenet a kereszténység győzelmét jelenti a pogány világ felett.

Azután megköttözik a sárkányt s Krisztus a vértanúkkal és szentekkel uralkodik ezer évig (regnum millenarium), ami az egyház életét jelképezi. Az ezer év elteltével felszabadul az ördög, felbújítja az egyház ellen Gog- és Magogot, kik megostromolják a szentek városát; de égből alászálló tűz emészti meg őket, az ördög pedig véglegesen a tűzmocsárba vettetik. Erre következik az általános feltámadás és ítélet. Az ég és föld megújul s földre száll a bizzar keleti pompával festett mennyei Jeruzsálem, a boldogok lakóhelye.

Az egyházatyák a világvégi apokalyptika eszméit felhasználták az utolsó dolgokról szóló keresztény dogmatikai tanok kiszínezésére. Különös előszeretettel szedték össze és dolgozták fel az antikrisztusról szóló régi mondákat, sőt azokat Dániel könyvének és szent János apokalypsisának félremagyarázásával, tekintettel az egykorú történetre

is, új mesékkel bővítették s ily módon szinte antikrisztusi hőskölte-ményeket alkottak. Így a chiliasták, de kivált Commodianus és Lac-tantius, kik különösen a kettős antikrisztus történetét dolgozták ki. A nyugat-római császárság bukásáig el volt terjedve az a vélemény, hogy a római birodalom megéri a világ végét s az antikrisztus római császár lesz, a feltámadó Nero. A világ végén Jeruzsálem és Zsidó-ország helyreállítását várták. A népvándorlásban az utolsó idők kezdetét, Gog és Magog jövetelét látták. A középkori apokalyptika az antikrisztus-mondát új vonásokkal bővítette s az alakot eltorzította. A zsidók őt magát Armillusnak nevezték és undok szörnyetegnek képzelték. Azonkívül a középkor az apokalyptikát az európai országok, kivált a byzanci és mohamedán birodalmak sorsára alkalmazta.

A középkor derekán azonban az apokalyptika új alakban lépett fel, mely új jóslatok helyett a Szent János-féle Apokalypsis megfejtése és világtörténelmi magyarázata útján akart betekinteni a jövőbe. Régibb kísérletektől eltekintve e magyarázat szerzője *Joachim florisi apát*, aki annak szereplőiben és jeleneteiben az egyháztörténet hét korszakának rajzát látta s belőle igyekezett bizonyítani a maga tanítását a kereszténység három korszakáról: az Atya, Fiú és Szentlélek egyházáról s a harmadikban várt, s a világot átalakító szerzetesrendről. Az utóbbi gondolatot némely ferenczrendiek (kivált D'Oliva Péter és követői) magukra vonatkoztatták s annak alapján forradalmi mozgalmakat támasztottak az egyházban, miközben a császárságban és pápaságban vélték az antikrisztust feltalálhatni. Ezt az eszmét tudvalevőleg Wyclif és némely régi protestánsok, kivált az anglikánok is magukévá tették és századokon át hangoztatták.

A XVIII. és XIX. században egyeseknél, főleg pietista körökben újra felmerült az ezeréves ország tana idealizált alakban. Többen a szent római birodalmat vélték annak. Mások az Apokalypsis fenekvadait a materialismusban, francia forradalomban, szabadkőművességben és socialismusban látták, s ezeket a világ végének előfutárai gyanánt tekintették. Az utóbbi évtizedekben és kivált a világháborúban az apokalyptikát némelyek megint átvitték a politika terére s a francziák, németek és angolok egymásra magyarázták az Apokalypsis vadállatait, parázna személyét, Gog- és Magogot stb.

Nekünk is van a magyar irodalomban egy nagyszerű történelmi apokalypsisunk, t. i. Madách műve, *Az ember tragédiája*. A mű egészen szabályszerű Ádám-apokalypsis, de világvégi és túlvilági apokalyptika nélkül. Azonban épen ez annak hibája. A benne uralkodó lesujtó pessimista hangulat is nem annyira abból származik, hogy a szerző a világtörténetnek csak sötét képeit és bűneit domborítja ki, hanem inkább abból, hogy azok a megnyugtató és vigasztaló motívumok, melyek az emberi nem és egyén életének értelmet és célt adnak: az abszolút igazságszolgáltatás, a túlvilági örök cél gondolata, amiket épen a világvégi és túlvilági apokalyptika szemléltet konkrét alakban, el vannak hallgatva. Azért a műben felvetett kérdések megoldása sem

kielégítő. Az emberi lét és történelem, a faj nagy problémáit nem lehet idylli családi jelenettel elintézni, ezeket magasabb metafizikai és theologiai nézőpontból kell megoldani. Az emberi nem hiábavaló és az eszkimókunyhóban végződő küzdelmét sem lehet azzal a hiú biztatással megokolni, hogy »az ember czélja a küzdés maga«; »mondottam ember küzdj és bízva bízzál«; mert éppen az nincs megmondva, miért küzdjön Ádám és miben bízzék. Mi ezt a hiányt vallásos hitünkkel és reményünkkel pótoljuk s így kiegészítve Az ember tragédiája a történelmi apokalyptika és a világirodalom remekműve marad.

A székely eredetkérdés megoldásának sarkpontjai.

Irta s a M. Tud. Akadémia II. osztályának 1922. márcz. 6-i ülésén előadta Erdélyi László I. tag.

A székely eredetkérdést *majdnem minden nevesebb történetírónk* igyekezett megoldani. Ezért megkapják az irodalomtörténeti elismerést, mert mindenki kora tudományos színvonalához mérten tiszteletreméltó munkát végzett, s tehetsége legjavát vitte bele a nehéz kérdés megoldásába.

A román parlamentben is elröppent egy politikus történetíró ajkáról a megdöbbenő megoldás: hogy a *székelyek elmagyarosodott románok*. A székely politikusok elámultak s feleletet kerestek. Szádeczky Lajos, a székelyek történetírója már ideát volt. Nekem kellett felelnem, felkértek rá. A kolozsvári egyetemről számúzva, de egyetemünk újjá-élesztését hön óhajtvá, egy közeli földesúr barátomnál várakoztam s ott írtam meg kis könyvemet »*A székelyek eredetéről*«-ról (1920. febr.). Ugyanazon év nyarán a brassói Erdélyi Naptár számára kérték »*A székelyek történetét*«. Nehéz kérdésekben adni egyszerű, világos feleletet az erdélyi magyarságnak, röviden és népszerűen megírni a székelyek egész multját, nem volt kis feladat. De megírtam gondosan és lelkesen. Végre hazajöhöttem. Itt értesültem élénk munkásságú tagtársunk, Hóman Bálint tanulmányáról, mely a Magyar Nyelv folyóiratban (1921. jún.) a *székelyeket Erdély egyedüli ősfoglalóinak vallja, kik az avar birodalom felbomlása után, mint avar, bolgár vagy más hún hagyományt őrző török fajú néptöredék, a IX. században Erdélybe húzódtak és e század végén a magyar honfoglaláskor részben visszatértek*.

Itt most nincs időm és terem részletes összevetéseket tenni adataink, érveink és következtetéseink között. Csak a sarkpontokra kívánnék rámutatni, amelyekben leginkább megtaláljuk a dolgok nyitját. A részletek és az egész kifejlődés dolgában hivatkozom »*A székelyek története*« cz. munkámra, mely Erdélyben 10.000 példányban került forgalomba a naptárban és különnyomatban, s harmincz példányát ide

is áthoztam. Teljes *forrásidézés* a naptárba nem illett bele, de könnyen megtalálható minden adat évszámaim nyomán a Székely Oklevéltárban s 1915. 1917. évi társadalomtörténeti megvitatásaimban.¹

Most még nagyobb világosságot akarok és továbbépítést.

Minthogy az Árpádkori társadalmat egész behatóan tanulmányoztam és bizony ismerem, azért én a székelykérdésben már *nem tapogatózom*. Megértem egész fejlődését, tudom a többi társadalmi osztályokhoz való viszonyát.

I. A megértés sarkpontjai először e *főkérdés* körül tömörülnek:

Mi a székelyek társadalmi állapota a Királyhágótól nyugatra, mi tehát e székelyek eredete?

A felelet sarkpontjai ezek:

1. a székely tökéletesen olyan társadalmi osztály az Árpádkorban, mint a besenyő: a magyar derékhad előtt portyáznak a keleti rokon népek taktikájával s elűtően a XII. század közepén már pánczélossá átalakuló magyar nehéz lovasságtól, mint könnyű lovas fegyverem; mindkettő *helyhez kötött, szabados, hadifogoly eredetű fegyveres várőr* a királyi várispánságok falvaiban s minden házuk egy-két lovaszt szolgáltat a belőlük alakított századokba száznagyuk parancsa alá; mindkettő az Árpád-család *várait szolgálja, tehát az Árpádok uralma alatt lettek hadifoglyok*; mindkettő rokon keleti nép s a nevök is valóságos nép-név;

2. a székelyek hitelesen 1116-ban, II. István uralkodása kezdetén *tűnnek fel történelmünkben*, másodszor 1146-ban a lajtai ütközetben, harmadszor a cibinburgi várispán bolgár viddini hadjáratában 1216 táján, mindig a besenyőkkel együtt; a székelyek *bejöveteletét tehát 1116 előtt kell keresnünk, azon népek közül, akik kelet felé a magyarokkal harcban állottak az Árpádok idejében, úgy hogy hadifoglyokként az Árpádok várőrei közé kerültek*;

3. Anonymus 1204 körül az addigi népeket jó föld- és néprajzi adatokkal felsorolja, s a székelyeket szembeállítja a bihari kazarokkal, kiket Anonymus a kabarok helyett említ; megkülönbözteti a besenyőktől, kik Bolgárfehérvárnál 1068-ban estek hadifogságba s jutottak főleg a soproni várispánság pecsenyédi és árpási falvaiba stb.; elválasztja a Mátrától Komáromig letelepített *palócz kúnok-tól*, kik Szent László korának a hadifoglyai, s megkülönbözteti a kaliz-török izmaelita *kitünő lövérek-től* is, kik Pestvár őrei közt szolgálnak, mint ugyancsak Szent László hadifoglyai; ezek a keleti rokon eredetű népek semmiképpen sem azonosak a székelyekkel;

4. ezeken kívül a magyarnak, Árpádnak csak egy keleti szomszédja volt, akitől hadifoglyokat hozhatott: a bolgár, eredetileg volgai

¹ Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései (Tört. Szemle 1914—1916, külön kiadása 1915, 33—41. l.) A tizenkét legkritikusabb kérdés (1917, 119—125. l.) Magyar művelődéstörténet II. köt. (80, 237. stb. l.).

húnn nép, hunni Volgares; ebből következik, hogy a székely nem lehet más, mint bolgár húnn; s mikor Anonymus a székelyt megkülönbözteti a bolgártól, ebből az látszik, hogy a székely nemcsak elmagyarosodott, hanem el is feledte bolgár származását háromszáz év alatt, csak a húnn eredet tudatát őrizte meg, amit már Anonymus is hangoztat;

5. sőt ismerünk már a magyar honfoglalás előtt egy bolgár népet, mely szomszédos a magyar turkkal és külön népvétet visel: ez az eszegel nép, amely szomszédságával, nevével, eredetével mindenképpen rávall a székely népre s ezt a történeti logika mint egyetlen lehető megoldást követeli.

A kabar nem azonosítható a székellyel, mert a kabar szabadon csatlakozott a turk magyarsághoz, tehát szabad birtokos lett a magyar honfoglalás területén, s azonos Anonymus bihari kazarjaival, kiknek élén a sok asszonnyal élő Ménmarótot említi, mi megfelel a kabarok és kazarok mohamedán háremi életének és még Ajtonyra is hatott a közeli Marosvár vidékén. Az avarság fél századig vergődött a frankoknak a egykori alattvalóknak, a morváknak és egyéb tótoknak fojtoztatásától¹ s ha addig meg nem semmisült, örömmel üdvözölte szabaddíjaként a vele legrokonabb turk magyar honfoglalókat, tehát szintén szabadon csatlakozott s nem lett hadifogoly szabados várór. Annyira gyorsan beolvadt, hogy ez az egyetlen nép, amelynek neve feltűnően hiányzik Anonymus művében, Magyarország legrégibb föld- és néprajzi történetében és krónikáinkban. Ha a székelyekben az avarok éltek volna tovább, akkor ezek megőrizték volna az avar nevet legalább annyira, hogy megcsendülne a hire Anonymus igrizc adataiban. A krónikák székelyei ugyan állítólag letagadták hunn voltukat, de csak az erdélyi székelyek, s ezek is csak a tudákos krónikaírók képzetében, hogy ezek valamiképpen megmagyarázzák, miért lettek a hunnokból székelyek.

A kizárás módszerével kaptuk meg azt az egyetlen lehetőséget, hogy a székely hadifoglyok csak a 895-iki bolgár háborúban kerülhettek az Árpád-család hatalmába, valamint az összes frank civitasok vagy burgok és a szláv grádok is mint fejedelmi birtokok falvaikkal együtt a honfoglaláskor lettek Árpád fejedelmi házáé rendes népvándorláskori szokás és jogelv szerint. Soha később nem volt erre alkalom. Mikor valamit nem tudunk, akkor sokfelét tartunk ott lehetőnek. Amint tudásunk nő, azon mértékben dobáljuk ki a vélt és képzelt lehetőségeket, míg végre ezek száma néhányra apad vagy épen csak egyre. Így jártunk a székely kérdés lehető megoldásaival is. De a kizárás útja mégis csak negatív eszköz; nagy előny, ha pozitív adattal erősíthetjük. S ezt adják kezünkbe a honfoglalással egykorú Dsajhání és Ibn

¹ Megjegyzendő, hogy a magyar régen a szlávokat általában tótoknak mondta, Szlavoniában s a Dunántúl is; a szláv szót nem használta.

Roszteh perzsa arab útleírók. Ők mondják, hogy mikor a magyarok két oly folyónál laktak, amelyekben specialista értelmezőik a Dnjepert és Dnjesztert vagy a Dunát ismerik föl,¹ tehát *Atelközben*: akkor a magyarok szomszédai a bolgárok, másfelől az eszegelek, kik szintén bolgárok.

Ha ez az adatunk nem volna, s a székelyek bolgár eredetét megállapítottuk, akkor is következtetnünk kellene, hogy a székely név népnév, tehát a bolgár népnek egy erősebb, nevezetesebb ága. Semmi esetre sem volt a székely szó foglalkozás- vagy állapotnév, mert akkor a fertőmelléki besenyőket is székelyeknek neveznék emlékeink, már pedig a székely és besenyő a legteljesebb párhuzamossággal, a leg-tökéletesebb történeti analógia példajaként, csaknem teljes egyezéssel áll egymás mellett, de úgy, hogy a besenyő sohasem székely, s a székely sohasem besenyő, hanem mindegyik korán magyarul beszélő rokon eredetű nép a magyar királyok hadifoglyai, szabados vár-őrei közt.

A székelyek szabados várőr állapotára két tatárjáráselőtti nagyon becses adatunk van. Első a Váradi Regestrum egyik 1217. évi oklevélkivonata. E szerint egy biharvármegyei század, a *Széköly-száz* nevű centurionatus Ebej nevű falujából Tenkö civis megtámadta az ispán mint bíró előtt Deöst azzal, hogy közējök való. Deös azt felelte, hogy ő szabad ember, tehát nem közējök való. Ez azt jelentette, hogy Deös szabadon jött és szabadon elmehet. Az ebeji civisek vagy castrensisek, várőrök, általában a biharvári Széköly-száz székelyei nem voltak szabadok, valamint a többi civisek sem, a besenyők, palóczkunok és izmaeliták sem.

A másik oklevéladat a *siculi de Wagh*, vágyi székelyekről szól. IV. Béla király megvizsgálta panaszukat és szabadságlevelet adott nekik, amellyel kivette őket az ispán zaklatása alól, csak azt a kötelességöket tartotta fenn, hogy hadjárataira a vágyi székelyek egy teljes századot küldjenek. Ugyanazon király utóbb a vágyi székelyeket buzgó katonai szolgálatukért teljesen szabaddá, szabad királyi szerviensekké tette, hogy ezentul ne valamennyien legyenek felelősek a teljes század kiállításáért, hanem mindenki csak magában legyen köteles a hadi szolgálatra, mint a királyi szerviensek.¹ V. István király meg egészen hasonlóan, ugyanott a vágyi lövéreket vagy lövöket, »sagittarios de Wagh« teszi királyi szerviensekké, hat lövért, kiemelve őket a többi szabados lövők sorából a szerviens nemesek közé.³ Ezen vágyi lövőktől származtak a közeli

¹ Honfoglalás Kútfői 147, 170. l.

² Székely Oklevéltár, I. 15. l. Ahhoz, hogy egy századot kiállítsanak, még száz ház sem kellett, elég volt tehát egy nagy falu. Mert az árpási besenyők 1222. évi szabadságlevelök szerint minden két lótól (egy háztól?) fizetnek hat penzát háromévenként az ispánnak tisztújítás címén és minden egyes lótól hat penzát hadbirságul, ha t. i. minden egyes ló nem vonul be lovasával (egy háztól két lovas?) a király hadjáratára. Fejér Cod. Dipl. III/I. 362—4. l.

³ Fejér V/I. 184. l.

szegedi lövők az Okor vizénél, Baranyavármegye nyugati szélén és Szegedtől északra van Nagyváty. Vági székelyekről nem tudunk. Csak 25 kilométernyire a Vágtól több más folyóvíz és falu után említi Baralóc falu határleírása a határral szomszédos falvak közt a dél-nyugati sarkon a székelyeket, tehát a mai Diós falut (1256),¹ a Tirnava folyóvíz mellett s itt semmi esetre sem szólhatott egy oklevél sem vági székelyekről.

II. A második főkérdés ez:

Mi az erdélyi székelyek külön jellemző állapota s miképen kerültek ebbe az állapotba a Székelyföldre?

Valamint az első kérdés megoldásában a székelyek szabados hadifogoly állapota a döntő sarkpont, úgy a második kérdésre a felelet sarkpontja, egyszersmind az erdélyi székelység legkülönösebb intézménye a székbíróság és hadnagyság magánjogi örökségként való betöltése, elosztása, eladása stb. S van itt még egy sarkpont: az, hogy Székelyföldön volt telegdi diocesis, sebösi szék, kézdi szék, orbai szék, noha az egész Székelyföldön nem volt Telegd, Sebös, Kézd és Orbó, hanem volt és van Telegd épen Biharban, hol előbb említettük a Széköly-száz nevű székely kis kerületet, néhány falut, köztük Ebejt; s van Sebös és Orbó Szebenmegye északnyugati szélén, hol az 1224. évi száz kiváltságlevél említi a sebösi székelyeket s van Kézd Küküllőmegye keleti szélén a szászokról elnevezve, mint ahogy a székely Sebös is ma Szászsebes. Erre akkor lettem figyelmessé, mikor az erdélyi nemes családok történetének lelkes kutatója, a székely Sándor Imre tisztelt barátom a székelyek eredetére vonatkozó megállapításomat nemcsak helyeselte, hanem azt is kifejezte, hogy neki már előbb feltűnt, de föltűnt Karácsonyinak is, hogy Telegd, Sebös, Kézd, Orbó nincs az egész Székelyföldön s most kezdi ezt érteni.

A többi székely sajátosság nem igazán sajátja a székely népnek, mert megvoltak azok a Királyhágón inneni népeknél, az egész magyarságnál régebben, csak hogy messze az ország keleti szélén, a székelyeknél ama szokások és intézmények tovább fennmaradtak s nem nyomták el a nyugati feudális szokások, külföldi hatások. Székely, sőt hunn sajátosság gyanánt akarták kezelni a *fiúleányságot*, pedig már Szt. István II. 5. törvénye megadja a jogot minden birtokosnak, hogy vagyonát hagyhassa a leányára s ismerjük 1146-ban Szines úrnó végrendeletét, ki atyai örökségéről intézkedik e szavakkal: »*patrimonium, quod ad me pertinet hereditario iure*«. ² Minden apának természetes törekvése volt, hogyha fia nincs, a leányára hagyja minden vagyonát. Ott keleten a királyok legkevesebbé törődtek azzal, hogy a fiúk kihaltával újra férfinak, katonának adományozzák a székely telket vagy úri birtokot, mert a Székelyföld katonaterhe azzal nem változott, beházasodással a leánytelek is gondoskodott katonáról. Különben is a székely fiú-

¹ U. o. VI/I. 158, 159. l.

² Pannonh. Rendt. I, 597. l.

leányság első emléke nagyon kései, 1451-ből való, amikor Magyarország már 130 éve vannak esetek arra, hogy a király fiúsít gazdag nemes leányokat. A székelyeknél a leányok fiúsítása természetes megoldásként élt tovább, feudális királyi beavatkozás nélkül azért, mert a Székelyföld belső vagyoni ügyeit a király a székelyekre hagyta, neki ott csak főellenőr, t. i. egy székely ispán kellett s ennek a révén nagy ritkán katonasághoz és ökörajándékhoz jutott. Az *ökörajándék* a földesúr részére ritka ünnepeken egész természetes Magyarországon is, a falvak évente többször küldenek egy-egy ökröt uruknak, ünnepi ajándék címén háromszor, szállásajándék címén egyszer vagy kétszer; a székelyek pedig egy egész királyi uralkodás alatt csupán háromszor adtak, egy ökröt négyből minden székely telek, t. i. a király első koronázásakor, első lakodalmakor s első fia keresztelőjére. Ez valóban a legkisebb földbér a király erdős legelőinek, azelőtt haszontalan területnek a használatáért. Az oláhok ősi adózásmódja is ilyenféle már a Balkán-félszigeten, az állatok ötvenede, vagyis száz juhból kettő a földesúr jövedelme évente. A székelyek a király vitézei s így az ökörajándékon kívül *mentesek* minden más dénár- és élelemgyűjtéstől, minden kirovástól, később minden adótól s a magyar szerviensekhez és népeikhez hasonlóan a vámoktól is.

Nagy tévedés elhinni, hogy a székelyek nem őriztek várakat. A »székelyek földjének végeiben«, hol a kézdi székelyek laknak, már a tatárjárás előtt volt vár, *Szentlélek-vár*, melyet a tatárok lerontottak s a király 1251-ben megparancsolta az erdélyi vajdának, hogy ama várat építtesse fel, természetesen a kézdi székelyekkel, mert hiszen más kir. nép ott nem volt »a székelyek földjének végeiben«. Vencel László király 1301. évi oklevele *Udvardvár*-ról szól, melynél az udvarhelyi székelyek más szabad székelyek módjára ispánjuk zászlaja alatt tartoznak hadjáratokon megjelenni. *Udvard* volt e földnek, az erdélyi végvidéknek központi vára, *Szentlélek* és *Várhegy* a legkeletibb útnak, völgynek a végvárai, melyen túl már protnikok vagy oláhok laktak, vagy senki sem. Nagy Lajos 1353. évi okleveléből megtudjuk, hogy *Várhegyet* királyi parancsra egykor székelyek építették, hanyagságuk miatt a tatárok most lerongálták a közeli *Székelynéz* nevű előbástyával együtt s a székelyek kötelesek újra felépíteni, kivéve a szabad Lófó falut, melynek lakói páncélban harcolnak, mint a szabad szerviensek. Ezen oklevelek hitelesek, csak téves feltevés miatt vonták kétségbe a székely váradatok hitelességét.¹

Mint Magyarországon 1218–1231-iki oklevelekben *primipilusok* a várhadnagyságok, úgy van ez a székelyeknél is 1407-től addig, amikor Mátyás király e címet biztosítja az ősi szabad szerviensek székelyeknek, a lófóknak (1473). Magyar *primorokról* beszél Freisingi Ottó már 1147-ben, tehát századokkal a székely primorok előtt.

Ami a székely *székeket* (sedes iudiciaria) illeti, ezek a tatárjárás

¹ Székely Oktár I. 8, 29, 62. stb. I.

kora után Magyarországon sokféleképpen kifejlődnek mint *autonom törvényszékek*, nevezetesen a szászoknál 1224-től, aztán a városokban és szabad falvakban, a földesurak és vitézi testületek kiváltságos területein mint úriszékek, nemes vármegyei székek, besenyő-székek stb. *A székely székek első említését Zsigmond korában találjuk meg*, elég későn és még később. Hasonlítsuk össze ezen első adatokat:

1. kézdi székelyek 1231, — szék 1427
2. sebösi » 1252, — » 1404, fiúszéke 1397! Miklósvár-szék¹
3. aranyosi » 1257–72, — » 1464!
4. marosi » » » — » 1408 » 1552 Szereda (egyszer)
5. {telegdi » » » } — » 1448? » {1477 előtt Keresztur
udvarhelyi » 1301 } {1635! Bardóc
6. csiki » 1324, — » 1419
7. orbai » 1396, — » 1419 » 1397 k. {Gyergyó
Kászón

Nincs a székely intézményekben semmi, ami nem volna későbbi az Árpádkori magyar viszonyoknál. Nincs itt semmi hunn vagy avar hagyomány. A *királybíróság* is régi magyar intézmény, az *iudex regius* vagy *regalis* többször megvan Szent László III. törvényében s Béla király 1240 táján kezdi megszüntetni. A székely királybíróság e régi magyar királybíróshoz, a billogoshoz, áll közel, kevésbé a *homo regius*hoz, a király rendkívüli biztosához. A *nemek és ágak* sem régiek a magyar kereszténységnél, mert a *nemek* közt ott találjuk a marosi Adorjánt és Ábránt, az ágnevek közt Boroszlót, Koronizát, Watzmant és Besenyőt. Már pedig Ábrán Ábrahamból, Adorján az Adrianus, Hadrianus római keresztény névből, Boroszló és Koroniza szláv nevekből, Watzman német névből eredt, a Besenyő pedig besenyő származású ágra vall, mely szintén nem régiebb az Árpádkornál. *Tizenkét székely székéből csupán négynek a neveiről tudunk*: az aranyosi, marosi és kászoni székben hat, a kézdiiben öt nemről, noha az aranyosiak kézdi eredetűek, de valószínűleg Kézd küküllői faluból közvetlenül költöztek át, nem a kézdi székéből, mely akkor még nem volt szék. Maros-szék hat nemét és 24 ágát ismerjük legjobban s a sorrendet, hogy miképpen váltakozott a hadnagyi és bírói hivatal más-más ág jogán 1491-től 1514-ig, s aztán újra azon sorban.³ Kézd-szék előjárójának Zsigmond szemére veti, hogy Torjavására városát fölosztották maguk közt, öt nemök között s ezt eltiltja 1427-ben. A *nemek és*

¹ A sebösi vagy sepsi anyaszék tehát régiebb 1397-nél.

² V. István király 1270 táján utasítja *Telegd megye*, dyocesis székely közönségét, hogy fogadják maguk közé Lőrinczet és fiát birtokaikkal (*possessio* = falu, ez későbbi szóhasználat!) Szederjessel és Kereszturral, (Udvarhely mai megye délnyugati szélénél) kögyházaikkal, elhatárolás nélkül, a *telegdi székelyek törvénye és statutuma szerint* való használat jogával, s védjék meg őket, miután a király kivette őket és birtokaikat az erdélyi vajdák összes ispánjainak, tiszteinek bíraskodása és zaklatása alól. Ez alól tehát a telegdi székelyek is ki voltak véve. S ez már a szék kialakulásának a kezdete volna.

³ 1548. és 1557. évi följegyzés, Székely Oktl. II. 78–81. l. stb.

ágak neve egybeült hiányos, de amennyire így összehasonlíthatjuk, épen nem azonosak az adatokat nyújtó négy székben sem. A Sepsiszékből *ágház* az igazi nemes székelyek közös neve (*nobilium Siculorum*, vulgo *ágház* nominatorum).

Most már visszatérhetünk a második főkérdés megoldásának sarkpontjaira. Ismételjük, hogy az összes székely intézmények közt *legkülönösebb a széki hadnagyság és királybírótság magánjogi öröklése*, megoszlása, úgyhogy egyszerre több személy is viseli ugyanazon hivalt, amelyet adtak-vettek a betöltésekre jogosult primipilatussal, vagyis hadnagyi birtokkal együtt; nők is betöltötték férfival, ha a hivatal betöltésében a sor az ő ágházukra került. A székely *falunagyság* szintén öröklőhivatal, mely hozzá van kötve a falunagyi birtok, malom, stb. jogok teljes vagy részleges bírásához és ez szintén eladható, felosztható, egyesíthető több faluban.

Ez vezet el bennünket a Székelyföld keletkezésének biztos tudatához. Ez a falunagyság teljesen hasonló az olasz eredetű és német sculdatius, schultheiss, schulz, *soltész*-ok s a már Anonymusnál is említett bolgár *kenéz*-ek öröklődő falunagyságához. A falunagy, maior ville vagy villicus, általában egy-egy falu urasági tisztje és bírása, kit a földesúr nevez ki. Erdőirtások helyén új falu telepítésére vállalkozónak a földesúr jutalmul *örökös falunagyságot* biztosított. Ezért a vállalkozó hozott telepéseket, pl. a bolgár kenézek oláhokat Nis vidékéről, Vlachia-ból. A földesúr is jól járt, mert addig hasznot nem hajtó erdeiből új jövedelmeket kapott, s a vállalkozó is jól járt, mert családja úri módon élhetett s nemes címet is kapott mindaddig, míg ki nem halt, vagy eladhatta a jogát. Ily telepítőkből lettek azok a szász prediálisok, akik az 1290. évi országgyűlésen a magyar szerviensekkel együtt teszik a köznemességet s akikhez az 1299. évi országgyűlésen még a kunok és a székely nemesek is járulnak.

Egy II. Ulászló-kori feljegyzés tökéletesen jó forrásból írja, hogy mikor az aranyosi székelyek letelepedtek, előbb *hat kapitányt választottak* maguk közül, s ezektől származik a *hat nem*, melynek *ágházai* igazi nemesek lettek és örökös előljárók. Az pedig, hogy az aranyosi székelyek letelepedtek, 1257–72 közt történt, mint V. István király ez időben volt Erdély hercege, sőt egyszerűen mint önálló úr, király adta ki leveleit. Ő adta a királyi Tordavár birtokaiból kézdi székelyeknek Aranyos földét a Maros és alsó Aranyos közt.

Most már felelek az erdélyi székelyek eredetét illető minden kérdésre:

1. *A székelyek 1150. táján mentek Erdélybe* a Dunántúlról és Biharból, Pozsony vármegyéből, Szabolcsból; mert a királynak joga volt civist átadni miniszternek vagy comesnek, de csak hadi szolgálatra, mint ezt megtaláljuk Kálmán I. 38. törvényében; s a király, II. Gyécsa, mikor behívta a moseli frankokat és más németeket, hogy irtásák Erdély Cibin-melléki stb. erdeit és tegyék azt a Fehérmegyéhez tartozott nagy déli erdős területet lakhatóvá és művelhetővé, akkor rendelt a német

telepesek mellé királyi várispánt székely és besenyő karhatalommal, s ezeknek is építettek ott néhány falut, a székelyeknek Seböst, Orbót, Kézdet, Daróczot stb. a cibinburgi vártól északra; így aztán érthető, hogy az erdélyi székelyek ugyanazon magyarsággal beszélnek, mint a dunántúliak s a többi magyarok, több dialektusban, átesve ezek közt minden nagy nyelvi hatáson, melyet a kereszténység, szlávság, stb. gyakorolt a magyar nyelvre; a honfoglalás előtti erdélyi ősfoglalás mellett pedig ez teljesen érthetetlen;

2. mikor II. András király 1211-ben a német lovagrendnek adja át telepítésre a *Barca-folyó vidékét*, azt úgy adja át, mint *lakatlan erdőséget*, melyet irtani kell és lakhatóvá tenni; azért ott utak sem voltak, arra még besenyő és kún betörések sem lehettek, úgy hogy a besenyők és kúnok a borgói szoros felől jártak be Magyarországra; ebből következik, hogy a *Barcaságtól keletre fekvő legrégibb erdélyi székelység, a háromszéki, még nem lakott azon a tájon, mert ott is lakatlan, irtatlan erdőség volt*, de a cibinburgi ispán hadában már ott vannak a székelyek a besenyőkkel, németek az oláhokkal a viddini hadjáraton (1216 K.);

3. mikor II. András a siránczó német telepeseknek azon panaszára, hogy a királyi ispánok őket elnyomják s nem bírnak eleget tenni a király iránt való tartozásaiknak, megadta 1224-ben az autonómiát, csak a cibinburgi ispánt hagyta meg felügyelőjüknek s a többi ispánságot megszüntette; a németek pedig csakhamar nyomni kezdték a területükbe kebelezett sebösi, daróci stb. székelyeket német és szász módra, a *Sachsen-spiegel* szerint való bíraskodásukkal; de meg az a nagy változás is történt, hogy András király 1225-ben elűzte a német lovagrendet a Barcaságból; akkor kerekedtek föl a *sebösi és kézdi székelyek s elkezdték ők is irtani a Barcaságtól keletre fekvő, később Háromszéknek nevezett terület erdőségeit*; köztük is akadtak telepítésvezetők, mint a szász és oláh falutelepítéseknél, s ezek örökös *falunagyok lettek a szabados gyalog és szabad szerviensek módjára harczoló lófő székelyek élén, az első székely nemesek*;

4. már a tatárjárás előtt ott vannak a kézdi székelyek a Szentlélők királyi várnál, »az erdélyi részek székely földjének végeiben«, tehát 1241 előtt s 1230-ban említ egy oklevél először *székely ispánt*, Bagamért; azért csaknem biztosra vehetjük, hogy a *székelyek 1225–30 közt kezdték meg a háromszéki erdőirtást, a bihari—telegdi székelyek pedig Udvardvár vidékén állottak fel, hogy őrködjének a Hargita-erdőség nyugati alján*;

5. István király 1257–72 közt adományozta a kézdi székelyeknek *Aranyosföldét*, s ez időben kezd a marosi—nyárádi völgy is székely telepeseket befogadni;

6. az Anjou-kor elején kezdődik a *csiki* telepítés, aztán az *orbai, gyergyai és kászoni* erdőirtás, amelynek katonai célja talán az, hogy a tatárbetörésekre vigyázzanak a XIV. század közepe óta; aztán végre kialakulnak a székely székek Zsigmond uralma kezdetén.

Az adatok romjaiból a történetíró kombinációja, következtető képessége csaknem biztosan megalkothatja így a székely eredet valószínűségének megfelelő tudatot s kiküszöbölheti azon kérdéseket, amelyeken eddig sok történetírónk emésztette erejét hiába.

A székely eredetkérdés megoldását a fentebbiek alapján így foglalhatjuk össze:

Árpád fia Liuntin 895-ben háromszor is csatát nyert az aldunai bolgárokon s egy-két ezer hadifoglyot ejtett a bolgár eszegel népből;

ezek az eszegel hadifoglyok résztvettek Árpád fejedelem honfoglalásában s lakóhelyet nyertek, elszórva a meghódított fejedelmi várak falvaiban, a nyugati, déli és keleti határszél közelében;

itt magyar nőkre voltak utalva s fiaik hamar elmagyarosodtak és kétszázötven évig átmentek a keresztény szlávok beolvadásának nyelvi hatásain a többi magyarokkal együtt;

1150 táján több vidékről toborzott székely várőrök csatlakoztak királyi rendeletre a besenyőkkel együtt azon királyi várispánhoz, ki a moseli frank s egyéb német telepeseket védte és őrizte, rendben tartotta a Cibin- és Küküllő-folyók közt megindult erdőirtásban;

1225–30 közt a sebősi és kézdi székelyek kivándoroltak a mai Háromszék területére, a bihari telegdiiek pedig Udvarhely vidékére, s ott a teleses székely falvakban örökös falunagyok keletkeztek;

1257–70 közt keletkezett az aranyosi és csiki telepítés, az Anjou-kor legelején a csiki, majd az orbai telepítés;

Zsigmond kora elején megalakultak a székely székek és azután a városok.

Ez a megállapítás előttem úgy tűnik fel, mint Kolumbus tojása.

A könnyű megoldás igazi kulcsa pedig az Árpádkori társadalom beható tanulmányozása és biztos ismerete.

Állatorvosi klinikai diagnosztika.

(Bemutatta *Marek József* 1. tag 1922. márczius 13-án.)

A szerző úgy véli, hogy nem jön összeütközésbe a magyar Tudományos Akadémia hivatásával és törekvéseivel, midőn német nyelven megjelent, 859 oldalra terjedő, 505 részben színes szöveg-ábrával és 29 színes táblamelléklettel illusztrált munkáját, a »Lehrbuch der klinischen Diagnostik der inneren Krankheiten der Haustiere« második kiadását bemutatja. A munkának ugyanis magyar a magva, mert előbb, 1902-ben kisebb alakban magyar nyelven látott napvilágot és az így lefektetett alapokon épült fel azután a jóval terjedelmesebb és gazdagon ábrákkal ellátott német nyelvű könyv, mely német szövege ellenére magyar tudományos tevékenységről tanuskodik a kül-

földön s ezen a révén előnyt jelent a magyar tudományosságra és kultúrára.

A tárgy természeténél fogva a könyv megfelelő kritikával felöleli mások kutatásainak és észleleteinek eredményeit is, legnagyobb részében azonban önálló és eredeti irodalmi mű, évekre terjedő önálló vizsgálatoknak, kísérleteknek és észleleteknek gyümölcse, mely az állatorvosi diagnosztika több fejezetét egészen újonnan megalapozta és fölépítette, amint ezt külföldi bírálói hangsúlyozva kiemelték. Áll ez különösen a percussio-t és az auscultatio-t általánosságban és az egyes szervekre irányuló vonatkozásukban tárgyaló, nemkülönben a hasi szervek diagnosztikáját és a neurodiagnosztikát ismertető fejezetek egész terjedelmére, de a többi fejezetek legtöbb részletére is.

A percussio és az auscultatio jelenségeinek az orvosi irodalomban általános értelmezésével szemben, mely az akusztika törvényeit figyelmen kívül hagyja, sőt azokkal lépten-nyomon összeütközésbe kerül, a szerző nagyarányú, önszerkesztette rezonátorok felhasználásával végzett kísérletei során kimutatta, hogy ezek a hangjelenségek könnyen megérthető akusztikai törvények szerint keletkeznek, hogy létrejövetelükben a testüreges falrezgéseinek jut a fontosabb szerep és hogy a zenei színezetű »dobos hang« csupán ahhoz a feltételhez kötött, hogy a levegőtartalmú testüregekben vagy szervekben eléggé magas és erős resonantia-hang keletkezzék ahhoz, hogy a testüreg falrezgései keltette hangot, mint keletkezésénél fogva szükségképpen zenei hang, túlszárnyalja. Ezen megállapítások alapján minden nehézség nélkül és a fizikális törvényekkel teljes összhangzásban meg lehet magyarázni azt az eddigi fölfogás szerint megfajthetetlen tapasztalati tényt, hogy az egészen apró állatok mellkasának kopogtatási hangja rendes viszonyok között »dobos«, szemben a nagyobb testű állatok és az ember »nem dobos« hangjával. A hasi szervek vizsgálatának módszereit sikerült a tökéletesség olyan fokára fejleszteni, hogy a nagytestű állatokra vonatkozóan is szabatos klinikai diagnózist biztosítanak, ami az orvosságos és operációs gyógyítás nézőpontjából megbecsülhetetlen vívmány. Az állatorvosi idegkórtani diagnosztikát ez a munka építette fel és fejlesztette arra a fokra, hogy az idegbetegségeknek szabatos megállapítását és az idegrendszer egyes részeire vonatkoztatását lehetővé teszi.

Az általános rész különben ismerteti a klinikai vizsgálati menetét, a kórtörténetek szerkesztését és a vizsgálati eljárásokat általánosságban.

A részletes rész fejezetei a vizsgálati terv sorrendjében:

A körelőzmény felvétele és diagnosztikai jelentősége.

Az állatok leírása az azonosság megállapítása végett.

A testalkat és a tápláltsági állapot diagnosztikai jelentősége.

A betegek viselkedésének jelentősége.

A bőr vizsgálatának módjai, az ezekkel megállapítható rendellenességek általában, a bőrkiütések különböző alakjai, a parazitás és a közönséges bőrbetegségek megállapításának segédeszközei.

A nyirokcsomók és a nyirokerek vizsgálata és rendellenességei.

A nyálkahártyák kóros elváltozásai és a szem vizsgálata a belső betegségekkel való vonatkozásában.

A test belső hőmérsékletének megállapítása és módosulása a különböző életviszonyok között, valamint betegségek folyamán.

A lélekzési szervekre vonatkozó fejezet tájékoztat az orr és melléküregeinek, a lovak légzacskójának, a gégeinek és a gégecsőnek vizsgálati módszereiről és rendellenességeiről, a köhögés diagnosztikai jelentőségéről, a hörgő- és tüdőbeli váladék vizsgálatáról, a mellkas lélekzési szerveinek percussziós és auscultatiós vizsgálatával felismerhető rendellenességekről és a mellkas próbacsapolásáról.

A vérkeringési szervekről szóló fejezet felöleli a szívnek és a vérereknek vizsgálati módszereit, rendellenességeik ismertetését és a szív teljesítőképességének megállapítását.

Az emésztési szervekre vonatkozó fejezet tárgyalja az étvágy, a táplálékfelvétel, a kérődzés, a hányás diagnosztikai jelentőségét, a száj, a torok, a nyelőcső és a begy vizsgálati módszereit s rendellenességeit, a hasnak általánosságban és az egyes hasi szerveknek különösen és első sorban a külső és belső palpatio útján való vizsgálatát, a gyomoremésztés megállapítását, a gyomor- és bélélősködők okozta betegségek felismerésének módjait.

A húgyszervekre vonatkozó fejezet az idetartozó szerveken kívül részletesen tárgyalja a vizeletvizsgálatot és diagnosztikai jelentőségét.

A nemi szervekkel kapcsolatosan a klinikai tejvizsgálat részesült megfelelő figyelemben.

A mozgás szerveinek vizsgálati módszereit és rendellenességeiket a belső betegségekkel való vonatkozásukban szintén ismerteti a munka.

Az idegrendszerre vonatkozó bevezető rész tárgyalja a tudatos folyamatok és a lelki működések psycho-physiológiáját, a psyche beteges jelenségeit, a koponya és a gerincoszlop rendellenességeinek diagnosztikai jelentőségét, az érzés és mozgás zavarainak vizsgálati módszereit és különböző nemeit, az idegek és az izmok ingerlékenységének vizsgálatát, többi között a villamosáram felhasználásával is, végül pedig az idegbetegségek helyi diagnosztikáját.

A vérvizsgálatot felölölő fejezet részletesen tájékoztat a vérnek állatfajonként változó állapotáról rendes és kóros viszonyok között, valamint a különböző vérélősködőkről.

A klinikai mikroszkópia és bakteriologia fejezete ismerteti a gyakorló orvos által is elvégezhető mikroszkópi és bakteriologiai vizsgálatokat.

Terjedelmes és részletesen kidolgozott az állatorvostanban különösen jelentőségteljes immunitási próbák fejezete, mely az allergiás és a serodiagnosztikai vizsgálati módszerekkel ismerteti meg az olvasót.

A függelékül adott fejezet tárgyalja a halak és a méhek betegségeit.

Herakleitos kozmologája.

Kivonat Förster Aurél l. tagnak f. évi márczius hó 27-én felolvasott székfoglaló értekezéséből.

Schleiermacher óta ismételten kétségbe vonták (Burnet, Lassalle), hogy H. a világ periodikus tüzzé válását tanította volna. Legújabbán K. Reinhardt (Parmenides u. die Geschichte der griechischen Philosophie, Bonn, 1916) tagadta a Zellertől, Dielstől, Praechtertől (Übergeweg-Heinze¹¹) is vallott közfelfogás helyességét. Szerinte H. épen ellenkezőleg azt tanította, hogy a világ mai alakjában örökkévaló, szüntelenül differenciálódik és integrálódik.

A kérdés megoldását csak a h. i töredékek és a doxographiai hagyomány újabb gondos vizsgálata hozhatja meg. A legfontosabb hely Clemens Strom. V. 104. (Herakleitos 30. 31. fr. D.) κόσμον τόνδε τὸν αὐτὸν ἀπάντων οὕτε τις θεῶν οὕτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν αἰεὶ καὶ ἔστιν καὶ ἔσται πῶρ ἀεὶζῶν, ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα. A κόσμον τόνδε szavak Gomperz helyes értelmezése szerint »rend, világrend« értelemben veendő, de τὸν αὐτὸν ἀπάντων fontos kiegészítésük (v. ö. l. fr. γιγνομένων γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον τόνδε, ahol λόγος = törvény, világrend), amely nem lehet stoikus betoldás, amint Reinhardt akarja (ἀπάντων sc. κόσμων), mert formája nem felel meg a stoikus terminológiának s a megelőző τὸν ἐξ ἀπάσης τῆς οὐσίας ἰδίως ποτὶν κόσμον szavak után ez a betoldás teljesen felesleges. Hogy itt kosmogoniáról van szó, arra a πυρὸς τροπαί stb. szavak mutatnak, különösen a πρηστήρ, amelyet nem lehet a szakadatlan, észrevétlen változás tüneményének tekinteni.

Kosmogoniai vonatkozású a Hippolytos IX. 10-ből való 63–66. töredék; ha egyéb elemei nem is, de legalább a κόρος és χρησιμότης szavak (Hipp. helyes értelmezése: »ínség« szerinte a világalakulás, a tüzzéválás pedig csömör). E fogalmak, nevezetesen a χρησιμότης terminus, teszik számunkra lehetővé egy eddig reménytelenül romlottnak tartott hely kielégítő magyarázatát adni, s azt H. kozmológiájának rekonstrukciójánál felhasználni.

Origenes c. Celsus VI. 42. (Herakl. 80. fr. D.) εἰδέναι δὲ χρὴ τὸν πόλεμον εἶναι ξυγόν, καὶ θίχην ἔριν καὶ γινόμενα πάντα κατ' ἔριν καὶ ἄχρωμένα. Minthogy a κέχρημαι perfectumnak is két jelentése van (használok és szűkséget szenvedek, v. ö. a ném. brauchen-t), ennél fogva az imperf. actióban is meg kell engednünk annak a lehetőségét, hogy χρωμένος a nélkülözöt, inséget szenvedőt, v. i. a χρησιμότης állapotában levőt is jelentheti.

A periodikus tüzzéválás tanának h. i eredete mellett szól még az egész ókor, főképen Aristoteles tanúsága. Phys. III. 5. 205^a 3 elítéli azokat, akik mindent egy elembe oldanak fel s ide sorolja H.-t is; de coelo I. 10. 279^b 12 pedig azok között említi, akik a világ keletkezésének és pusztulásának korszakait örökké ismétlődőknek hirdetik. Ez

utóbbi helyen a φθιρόμενον szó után valószínűleg kiestek a καὶ γιγνώμενον szavak (a kétszeri OMENONKAI következtében előállott haplographia). Reinhardtnek Aristoteles megbízhatóságával szemben hangoztatott kétségei mindenesetre erősen túlzottak.

H. földrajzilag és történelmileg az ión természetbölcselek körébe tartozik, ennek az iskolának kisugárzása. Ha a hozzá korban legközelebb álló Anaximeneshez kevés szál fűzi is, annál szorosabb a kapcsolat közte és Anaximandros közt, kinek egyetlen töredékéből is világosan látjuk a két egyéniség közti rokonságot. Anaximandros pedig a keletkező és elmúló világok végtelen sorát tanította. A végső ok H.nál is az őszanyag. A világértelem, a világlélek, a világtörvény tűz, viszont a tűz lélek, törvény, értelem. Ἦρ σive λόγος! Az ión természetbölcseletnek az ő személyén át nem volt és nem lehetett folytatása. Magános emléke záróköve egy dicső multnak és első mérföldjelzője egy még fényesebb jövőnek.

A közigazgatási jog és a közigazgatási jogtudomány kialakulása.

Kivonat Ereky István I. tagnak 1922. április 10-én tartott székfoglaló értekezéséből.

Az összehasonlító közigazgatási jogtudomány egyik legnagyobb bűvára Laferrière vetette föl először azt a kérdést, hogy ismeri-e Anglia a kontinentális értelemben vett közigazgatási jogot, vagy sem? Hat évvel később, 1902-ben Dicey, a francia és angol közigazgatás rendszereit egybevetve, következőleg válaszolt: »A droit administratif« olyan kifejezés, amelyre egyenértékű szót az angol nyelvben nem találunk. Az »administrative law« kitételt, amely természetes fordítása volna, az angol bírák és ügyvédek nem ismerik s bővebb magyarázat nélkül alig is érthető. »Az, hogy nyelvünkben hiányzik a »droit administratif«-nak megfelelő kifejezés, jellemző körülmény, a szó hiánya, azt mutatja, hogy magát a dolgot – t. i. a közigazgatási jogot – sem ismerjük.« S tényleg – Dicey szerint – Angliában s az olyan országokban, amelyek, miként az Egyesült Államok, angol forrásból merítik a civilizációját, a közigazgatási jog rendszere s az alapjául szolgáló elvek ismeretlenek. Az 1902 óta eltelt húsz esztendő alatt munkájának újabb kiadásában Dicey s az ő hatása alatt Anson, Percy Ashley, Redlich, Hatschek, Hauriou, az angol, német és francia írók egész sorozata iparkodott a Dicey-féle álláspontot az összehasonlító közigazgatási jogtudomány s az összehasonlító jogtörténelem segítségével részletesen kifejteni. Érveik három, szinte megdönthetetlennek látszó tétel körül csoportosulnak:

1. Míg a magán- és büntetőjog több ezer éves multra tekinthetnek vissza, a közigazgatási jog alig pár emberöltő alkotásaként a XIX. században jött létre, még pedig legelőször Franciaországban.

2. Az európai szárazföld művelt államai a közigazgatás terén valamennyien a francia közigazgatási jog hatása alatt állanak, közigazgatási jogról s közigazgatási jogtudományról csakis ezen francia hatás alatt álló államokban lehet szó.

3. Az angol szász államokban, különösen Angliában a kontinentális értelemben vett közigazgatási jog kialakulni nem tudott.

Azon kérdések közül, amelyeket a jelzett téttelek fölvetnek egy fölolvadás-sorozatban mindössze a következő kérdésekre próbálunk válaszolni:

Mik az okai és mi a lényege az angol és a kontinentális közigazgatási rendszerek közötti eltéréseknek?

Milyen hatást gyakoroltak ezen eltérések a közigazgatási jog és a közigazgatási jogtudomány kialakulására?

S milyen úton járunk a közigazgatási jog és a közigazgatási jogtudomány terén mi, magyarok?

Ez alkalommal csakis az angol közigazgatás rendszerének kialakulására és jellemzésére szorítkozhatunk.

* * *

Az angol nemzet egyik legkiválóbb történetírója Gardiner nem minden büszkeség nélkül állapítja meg azt a történelmi tény, hogy Európa összes államai között Anglia volt a legelső, amelynek népe tömör és harmonikus egésszé tudott egybeforrni. Azokat, akik ezt az egységet megbonthatták s Angliát tartományokra darabolhatták volna, t. i. a hűbéri kor nagybaróit, a Tudorok uralma törte meg. Ebből a czélból a Tudorok egy Anglia történetében páratlan kísérletre vállalkoztak, t. i. a közigazgatási hierarchia kiépítésére, erőteljes adminisztratív-központosításra, s a bürokratikus közigazgatás és a közigazgatási bírászkodás meghonosítására. Az általuk francia burgund hatás alatt kiépített közigazgatási rendszer a Stuartok alatt egy nemzeti szempontból kicsinyes zsarnokságnak vált az eszközévé s mint ilyen, rendkívül sok összeköttetést idézett elő a Coke vezetése alatt álló rendes bíróságok és a fejedelmi absolutismus eszméjét szolgáló Kancellária között. E küzdelmek egy egészen sajátos angol jogi világnézetet szültek, amely a nemzeti szabadságot tartja ideálnak, de amely ezt az ideált nem törvénybe foglalt elvi kijelentések, hanem az egyéni jogoknak bírói védelme útján iparkodott megvalósítani. A bírói védelem azonban csak akkor biztosíthatja az egyéni szabadságot, ha a bíró független. Minthogy pedig a bírói függetlenséget a király abszolút hatalma teljesen lehetlenné teszi, a forradalmak az angol nemzeti szabadságot a királyi absolutismus és a Tudor-féle közigazgatási rendszer romjain a King in parliament souverainitására, a bírói függetlenségre s — a közigazgatási hierarchiának, a bürokraciának, az adminisztráció központosításának s

a közigazgatási bíráskodásnak kiküszöbölésével — a parlamenti és rendes bírói ellenőrzés alatt álló önkormányzatra építették fel. Bár az ekkép kialakult angol rendszer a XIX. század folyamán többrendbeli változáson ment át, a continentális államok közigazgatási rendszereitől ma is lényegesen különbözik s ellentétben a közigazgatási felsőbbbségen fölépülő francia rendszerrel, még ma is joggal nevezhető a *rendes bíróságok imperiumán* felépülő közigazgatási rendszernek.

Bármily tökéletesnek tűnjék fel e rendszer a jogállam hivei előtt, — ezen rendszernek is meg vannak a maga nagy fogyatkozásai. A parlamenti és a bírói ellenőrzés olyannyira nehézkes és drága, — az önkormányzat a közügyek iránt oly nagyfokú és áldozatkész érdeklődést, az egyéni szabadság biztosítékai pedig oly önuralmat és fegyelemzettséget tételeznek fel, hogy ezt a rendszert csakis a világ leggazdagabb, a közügyek iránt leginkább érdeklődő és legfegyelmезettebb nemzete, az angol képes megvalósítani. Tudományos szempontból pedig hátránya, hogy megnehezíti a magán- és a közjognak egymástól való megkülönböztetését s ezen a réven egy olyan egységes jogi világnézet kialakulását idézi elő, amely szükségképen tagadja a közigazgatási jognak, mint a jog külön önálló ágának a létezését. Ezt az álláspontot vallják Angliát illetőleg Dicey, Anson, Hatschek, Redlich, Hauriou stb. Újabban azonban az angolok is kezdenek különbséget tenni magán- és közjog s a kettőnek különböző ágai között s a helyes álláspontot Goodnow juttatja kifejezésre. Szerinte ugyanis az az álláspont, hogy Angliában közigazgatási jog nincs, — tarthatatlan; — hisz közigazgatási jognak mindenütt *kell* lennie, ahol a közigazgatás terén a jog uralma biztosítva van; — ép ezért szerinte nem is a közigazgatási jog hiánya az oka annak, hogy az angol jogtudósok a jog ezen ágának létezését Angliában tagadják, hanem az angol jogtudomány fejletlensége. Szerintünk azonban Dicey tévedésének van még egy más oka is s ez abból áll, hogy Dicey a continentális állam típusául munkája I kiadásaiban Franciaországot tekintette, s voltaképpen a francia értelemben vett közigazgatási jog az, aminek létét Angliában tagadta. Ebbeli tévedése azonban könnyen megmagyarázható. Dicey ugyanis azért tartotta a francia közigazgatási jogot típusnak, mert a közigazgatási jog, mint a jognak külön önálló ága legelőször tényleg Franciaországban alakult ki s itt vált legelőször tudományos kutatás tárgyává: önálló tudománnyá. Hogy hogyan és miképen, erre csakis a francia közigazgatási jog története adhatja meg a választ.

Jelentés.

Gr. *Teleki Pál* 1. t. bemutatja: dr. *Fodor Ferenç* egy. m. t. »*A Szörénység tájraja*« cz. pályadíjnyertes monografiáját. (342 oldal, 47 képmelléklettel és 20 táblával).

Amióta a synthetikus geografia kialakulása lehetővé vált, szép monografiailrodalom keletkezett, elsősorban Franciaországban. Nálunk ez az első nagyszabású, az összes, faktorok működését felölelő s egy táj teljes történeti individualitásának kialakulását tárgyaló monografia. Végig szigorúan genetikusan felépítésében. Geológiája élő, korrajzi, jellemzésében palaeogeografiai. Különösen értékesek klímá- és floraterületi meghatározásai. A vizet mint tájalakító tényezőt domborítja ki. Helyesen kapcsolja be az embert genetikailag, mint a tájba belenövő, fokozatosan domináló tényezőt. Az ember életének tájbeli nyilvánulásairól szóló főfejezetén Brunhes iskolájának nyomát látni. Az utolsó a településeknek szentelt fejezet a Szörénységben adott helyzetnél, Karánsebes praeponderantiájánál fogva aránytalan két részre oszlik. Fontos volna úgy tárgyi, mint elméleti, mint nemzeti szempontból a munka publikálása.

Adalékok a csillagok fejlődésének elméletéhez.

(Kivonat br. *Harkányi Béla* 1. t. 1922. évi május hó 29-én tartott székes foglalojából.)

Az újabb astrophysikai kutatások terén a spektráltypusok megállapítása mellett nagy szerepet játszanak a csillagok sugárzását jellemző egyéb adatok: számokban kifejezhető csillagszínek, színindexek, effektív hullámhosszak és effektív hőmérsékletek, melyek a spektrummal érthető physikai okok folytán szoros kapcsolatban állanak. A legújabb időkig úgy látszott, hogy a felsorolt adatok kapcsolata a spektrummal teljesen egyértelmű, úgy hogy pl. a színindexekből vagy effektív hőmérsékletekből közvetlenül következtethetünk a csillagok spektrumára s viszont a spektrum ismeretével a többi adat teljesen meg vannak határozva s kielégítő pontossággal kiszámíthatók. Schwarzschild és Wilsing értékes dolgozatai ezen kapcsolatok megállapításával foglalkoznak s nagy észlelési anyag felhasználása alapján ismereteinket ezen a téren jelentékenyen gazdagították.

Később azonban feltűnt, hogy az említett kapcsolatok nem egészen ilyen egyszerűek, mivel egyenlő típusú csillagok spektrumai eléggé különbözhetnek egymástól, ha azok kék és ibolya részeit hasonlítjuk össze. Kapteyn ezért a különböző spektrumú csillagok színindexeinek összehasonlításából azt következtette, hogy ezek a különb-

ségek a világtér absorptiójából magyarázhatók, mely más-más színű sugarakra különböző nagyságú (selektív) s ezért a színindexek ugyanazon spektrum mellett a csillag távolságától függenek. Újabb vizsgálatok tanúsága szerint azonban kétségesnek kell tartanunk a térbeli absorptio ilyenmű hatását s ezért a tárgyalat különbségeket a csillagok más tulajdonságaival kell kapcsolatba hoznunk.

Közelfekvő gondolat volt a színindexek ezen különbségének okát a csillagok ú. n. abszolút (ugyanazon adott távolságra átszámított) nagyságrendjének: M -nek különbségében keresni. Ez a mennyiség könnyen kiszámítható, ha a csillag parallaxisa és látszólagos nagyságrendje ismeretesek. A színindexek és M kapcsolatát igyekezett Seares meghatározni egy új módszer segélyével, mely a színindexnek megfelelő, tisztán photographiai úton meghatározott adatokra van alapítva. Az ő fölfogása szerint ugyanazon spektrumú csillagok felületi fényessége közel egyenlő, de ha M különböző, ezzel együtt megváltozik a csillag sugara, mi a photosphaerát környező légkör hatását s így a csillag színét is megváltoztathatja anélkül, hogy a spektrumot jellemző vonalak helyét vagy intenzitását módosítaná. Searesnek sikerült is ilyen módon az M hatását a csillagok színére az A, F, G és K típusok esetében kimutatni.

Mivel ezen kérdés eldöntése a csillagok physikai alkotásának magyarázatára fontosnak látszott, felhasználtam erre a célra a Scheiner és Wilsing által Potsdamban meghatározott, eddig még ilyen szempontból meg nem vizsgált effektív hőmérsékleteket. Az M -értékeket Adams, Joy és munkatársai legújabb terjedelmes katalógusából vettem, mely a fényességi adatokon kívül a Harvard-rendszer szerint pontosan meghatározott spektráltípusokat is megadja. A potsdami T effektív hőmérsékletek helyett — c_2 -vel jelölve a Planck-féle törvény állandóját (14600) — a $c_2 : T = \tau$ mennyiséget vezettem be, mert ennek pontosága a hőmérsékletek egész közében ugyanaz. Az erre a célra felhasználható 117 csillag adatait az A5-től Mb-ig terjedő spektráltípusok szerint csoportosítva azt tapasztaltam, hogy csak a spektrumok szerint kedvező eloszlású 72 adat alkalmas M hatásának pontos szám szerinti megállapítására. A szokásos módon végzett számítás kétségtelenül mutatja az M abszolút nagyságrend befolyását az effektív hőmérsékletekre, bár ez a hatás nem állapítható meg igen nagy pontossággal. A számítás eredménye az, hogy M egységnyi növekedésének a τ mennyiség 0.120-del való csökkenése felel meg. Ez az adat azonban csak az F9-től Ma-ig terjedő közre vonatkozik; a többi spektráltípusokra a hatást nem sikerült kimutatnom s a talált számadat igen nagy közép-hibáját tekintve, nem látszik reálisnak. A fölhasznált 72 csillag adataira ezenkívül a matematikai statisztikában használt correlatio-coefficiens módszerét is alkalmaztam, mely szintén igazolja az összefüggést M és τ között.

Ezáltal sikerült bebizonyítanom, hogy valamely csillag spektrumának pontos ismerete mellett abszolút nagyságrendje kiszámítható

effektív hőmérsékletéből, tehát a csillag távolsága meghatározható, ha nem is nagy pontossággal, spektralphotometriai mérések alapján s így ez a módszer is megfelel annak a célnak, melyet Seares saját módszere feladataiul kitűzött.

Az idézett eredményt bajos szabatosan összehasonlítani Seares adataival, mert azok nincsenek elég részletesen közölve arra, hogy pontosan átszámíthassuk azokat az itt vizsgált τ értékekre. Közelítő reductió alapján azt találtam, hogy a fentebb közölt 0.12 arányossági factor középujt foglal helyet a Seares méréseiből következő G9 typusnak megfelelő analog számértékek között.

Végül táblázatosan összeállítottam a potsdami mérésekből következő τ -értékeket spektráltypusok szerint s kiszámítottam azok középső értékeit az egyes typusok alosztályai szerint először M hatásának tekintetbe vétele nélkül, azután másodszor az M-ből származó hatás beszámításával. Az így talált középsőértékeket graphikusan kiegyenlítetttem s összehasonlítottam Wilsing korábbi, valamivel kisebb számú adaton alapuló értékeivel. Az egyezés a két sorozat között igen kielégítő.

Értekezésem második részében a csillagfejlődés Nernst-féle elméletével foglalkozom. Alapul veszem azt a már elég általánosan elfogadott feltevést, mely szerint a csillagok fejlődésük kezdetén vörösescsillag M-typusú óriás égítetek, melyek fokozatos összehúzódás folytán kisebb méretű, fehér csillag A- illetve B-typusú csillagokba mennek át s végül a fejlődés lemenő ágán haladva, ismét vörösescsillag és M-typusú, de sokkal kisebb méretű törpe csillagokká alakulnak át, míg a hőmérséklet fokozatos csökkenése következtében a fény kisugárzása teljesen megszűnik. Nernst most már abból indul ki, hogy a fokozatos összehúzódásból származó energia-termelés nem elégséges a kisugárzott energia pótlására, ha a csillagoknak olyan hosszú élettartamot tulajdonítunk, minőt főképen az újabb geológiai kutatások követelnek. Ezért radióaktív átalakulásokban keresi a kisugárzott energia forrását az uránium bomlásánál szerzett tapasztalatokat használva föl erre a célra, mely folyamat lassúsága teljesen elegendő a csillagfejlődés magyarázatára.

Ezt az elméletet kívántam megvizsgálni s több tekintetben helyesbítve és kiegészítve az újabb tapasztalatokkal összehasonlítani. Nernst kiszámítja egy csillag évenként kisugárzott U energiáját egyszerű és jól igazolt feltevések alapján, — ha a csillag tömegét a Napéval egyenlőnek választja, — a csillag effektív hőmérsékletéből és sűrűségéből és az U -nak a Napra vonatkozó ismert értékéből. Ha a sugárzott energia forrása az uránium radioaktív bomlása, akkor egyszerűen kiszámítható az az időtartam, mely eltelik addig, míg a csillag kisugárzott energiájának kezdeti U_0 -értéke valamely későbbi U -értékre csökken. Ha tehát U -t ismert adatokból a különböző spektráltypusokra kiszámítottuk, meghatározhatjuk ily módon azt az időtartamot, ameddig a csillag bizonyos spektráltypusban tartózkodik s így

- a csillagfejlődés időbeli lefolyásáról tájékozódhatunk. Nagyon fontos az U_0 kezdeti állandó ismerete, mely a folyamat egész tartamára nagy befolyást gyakorol. Ha most végül azt az időtartamot, ameddig a csillag fejlődésének valamely pl. spektraltípusa által megadott phasisát befutja, arányosnak vesszük ezen phasis gyakoriságával, mely nagy számú csillagra kiterjedő statisztikai adatokból ismeretes, akkor az egyes spektraltípusok gyakoriságára így talált elméleti számadatokat a tapasztalat eredményeivel összehasonlíthatjuk.

Az itt vázolt számítást kétféle feltevés mellett végeztem. Először a Nernst által közölt adatokat — részben kissé helyesbítve — használtam föl, másodszor a nála önkényesen választott U_0 állandót helyettesítettem egy más nagyobb értékkel, melyet a már idézett Adams és Joy méréseiből a tapasztalatokkal egyezésben állapítottam meg. Mindkét feltevés szerint számított értékeket görbék alakjában ábrázoltam, melyek megadják az időhöz mint abszcissához tartozó hőmérsékletet mint ordinátát. Ezen görbékből a fentebb vázolt eljárás szerint az egyes spektraltípusok gyakorisága százalékokban kiszámítható külön-külön is a görbék fölmenő és lemenő ágának megfelelően. Az így talált arányszámokat a Pickering és Kapteyn méréseiből következő analog adatokkal hasonlítottam össze. Az eredmény az egyes típusokra, A-t B-vel, továbbá K-t M-mel egyesítve a következő:

Spektrum	A+B	F	G	K+M
I. görbe	59.2	23.0	16.0	1.9 %
II. görbe	46.0	18.1	19.3	16.6 »
Pickering	42.4	11.8	9.9	35.6 »
Kapteyn	34.7	21.0	18.1	27.3 »

Az új adatokkal számított II. görbe általában kielégítőbb mint az I., melynél az A+B csoport föltűnően számos a K+M rovására. Ez a viszony azáltal javult lényegesen, hogy U_0 helyett a javított, nagyobb értéket vezettem be. A részletesebb számadatokból az is következik, hogy az I. görbe szerint az óriás és törpe csillagok arányszáma az általánosan elterjedt fölfogásnak megfelelőbb, mint a II. görbe esetében, mert általában azt tartják, hogy az F-től M-ig terjedő között az óriás csillagok száma sokkal kisebb, mint a törpéké, bár ezen nézet meggyőző bizonyítását és a számarány pontos megállapítását az eddig itt hozzáférhető e tárgyú irodalomban nem találom. Az eltérések különben Pickering és Kapteyn adatai között is elég jelentékenyek, minek oka a határolt választott nagyságrend különbözősége a két sorozatban, melyről pedig ezek a számok szintén függenek.

Az itt vázolt vizsgálatokat — tekintettel ismereteink hiányosságára s a többrendbeli, pontosan nem indokolható alapfeltevésekre — csak előzetes tájékoztató kísérletnek tekintem. A számítás alapjául szolgáló adatok még tüzetes, sokkal nagyobb észleleti anyagon alapuló megvizsgálásra szorulnak, mi a jövő kutatások föladata lesz.

Az Állandó Nemzetközi Biróság.

Kivonat *Magyar Gyéza* r. t. 1922. június 19-én fölolvassott értekezéséből.

A szerző tollából a f. év elején a német könyvpiacra egy munka jelent meg: *Die internationale Schiedsgerichtsbarkeit im Völkerbunde* cím alatt, mely a nemzetközi bíraskodás kialakulását a Nemzetek Szövetségében tárgyalja. Ebben a munkában a szerző a dolog természeténél fogva a nemzetközi bíraskodásnak legujabb szervéről, az Állandó Nemzetközi Biróságról is szól nagyobb részletességgel. Magyar értekezésében e bíróságról elmondottak gondolatmenetét továbbfűzi, főleg az új bíróság kritikáját törekszik nyújtani. Ebből a szempontból azt a kérdést taglalja behatóan, hogy az Állandó Nemzetközi Biróság milyen mértékben van az *egyenlőtlenség* elvén fölépítve. A mai állami igazságszolgáltatás alapelve a *teljes egyenlőség*. Ez az elv az állami igazságszolgáltatásban kettőt jelent; először azt, hogy az állam minden polgára, ha a törvényben előírt föltételeket teljesíti, egyaránt van képesítve arra, hogy az állami igazságszolgáltatási szervezetnek tagja legyen, másodszor, hogy az állam igazságszolgáltatása az állam minden polgára számára egyaránt áll nyitva. Az Állandó Nemzetközi Biróság igazságszolgáltatásában ez az elv egyik irányban sincs keresztülvive, hanem az mind a két tekintetben igen jelentékeny korlátozásoknak van alávetve.

Ennek teljesebb megértése céljából szükséges a nemzetközi bíraskodásnak és a nemzetközi bíróság szervezésének néhány általánosabb jellegű tételét előrebocsátani. A nemzetközi bíraskodásnak is az emberi igazságérzet az alapja, mely az ember lelkébe eltörülhetlenül van bevésvé. Régóta foglalkoznak már egy állandóbb jellegű nemzetközi bíróság szervezésével, de ez csak az első (1899.) hágai békekonferencián sikerült. A bíróság, amelyet itt szerveztek, az Állandó Nemzetközi Választott Biróság — *cour permanente d'arbitrage*. E bíróság szervezete igen laza. A második (1907.) hágai békekonferencián e bíróságot némely irányban javították, azonban arra is törekedtek, hogy kivülről még egy valódi állandó nemzetközi bíróságot szervezzenek. E bíróságnak csak a tervezetét készítették el, neve *cour de justice arbitrale* lett volna. Ezenfelül elhatározták egy állandó zsákmány-bíróság — *cour des prises* — föllállítását is. Ebben az állapotban érte az államokat a világháború. A Nemzetek Szövetségéről szóló okmány 14. cikke határozta el újból egy állandó világbiróság szervezését, melynek szervezetét a Nemzetek Szövetségének első közgyűlése (1920.) meg is alkotta, neve: Állandó Nemzetközi Biróság — *cour permanente de justice internationale*. Erről van szó a szerző tanulmányában. Nevét jól kell megkülönböztetnünk az első hágai békekonferencián alkotott Állandó Nemzetközi Választott Biróságtól. Elnevezéséből a »választott« szó céltudatosan ki van hagyva, annak kifejezésére, hogy teljesen el van vonva a perben álló felek választásától.

Már most azt kell kideríteni, hogy ebben a bíróságban az egyenlőtlenség az ő kettős vonatkozásában mennyiben jut kifejezésre.

Lássuk mindenekelőtt az egyenlőtlenséget a szervezetben. Erre nézve az a döntő, hogy a Biróság igen csekély számú bíróból áll. Van 11 rendes és 4 pótbírája. E csekély létszám szükségképen maga után vonta az egyenlőtlenséget, mert ezen létszám mellett egészen lehetetlen, hogy minden állam, akárcsak minden jelentősebb állam egy-egy bíró által találjon a Biróságban képviseletet. Hogy a kérdést tisztábban lássuk, azt kell vizsgálnunk, vajjon a Biróság szervezetében az egyenlőtlenség közvetlenül vagy pedig közvetve hatolt-e be. Az egyenlőtlenség mind a két irányban megvan a Biróság szervezetében. Közvetlen egyenlőtlenség alatt értjük, hogy némely államnak jogilag biztosított képviselete van a nemzetközi bíróság szervezetében; úgy hogy az illető államoknak mindenesetre kell képviselve lenniök, legalább egy állampolgárunk által a bíróság szervezetében, míg másoknak ilyen jogilag védett képviseletük nincs. Közvetett egyenlőtlenség alatt pedig értjük azt, hogy némely államnak jogilag nagyobb befolyása van a bírák választásánál, mint a többieknek. A közvetlen egyenlőtlenség azáltal jut kifejezésre az Állandó Biróság szervezetében, hogy az ő 11, illetve 15 tagját úgy kell megválasztani, hogy a maguk összességében a *civilizáció főformáit és a világ főjogrendszereit* képviseljék. Minthogy pedig ennek a kelléknek a nagyhatalmak polgárai mindenesetre megtudnak felelni, ennek következtében az ő képviseletük egy-egy polgárunk által biztosítottnak tekinthető. Amit Nagybritánia, Olaszország és Japán egészen leplezetlenül kívántak elérni, az ekként más formulázással mégis el van érve. Senkinek sem juthat eszébe állást foglalni az ellen, hogy az Állandó Biróságban minden nagyhatalom egy-egy bíró által találjon képviseletet, azonban gondoskodni kellett volna azon államok képviseletéről is, amelyek nem nagyhatalmak. Hogy az a mód, amely szerint a nagyhatalmaknak közvetlen képviselete az Állandó Biróság szervezetében biztosítva van, helyes-e, méltán lehet kritika tárgya, mert az, hogy melyek a civilizáció főformái és melyek a főjogrendszerek, pontosan alig határozható meg.

A közvetett egyenlőtlenséget a bírák sajátyszerű választási módja idézte elő. A választandó bírakat az Állandó *Választott* Biróság nemzeti csoportjai jelölik. Minden állam ugyanis ebbe a bíróságra négy bírót küld ki, s ezek jelölnek 4—4 személyt a megválasztás céljából. A Nemzetek Szövetsége azért fogadta el az Állandó Választott Biróság nemzeti csoportjai által való jelölést, mert ezzel ezt a bíróságot bele akarta kapcsolni az új világorganizációba. Ettől most eltekinthetünk. A nemzeti csoportok által jelöltek közül választ a Nemzetek Szövetsége, még pedig *kettős* választás útján: az egyiket a Nemzetek Szövetségének közgyűlése, a másikat a Nemzetek Szövetségének tanácsa ejti meg. Megválasztottnak csak az tekinthető, aki mind a két testületben megkapja a többséget. Ezzel az igen különös választási módszerrel a nemzetközi jog két nagy ellentétes elvét: az államok egyenlőségének és az államok egyenlőtlenségének elvét akarták összeegyeztetni. A Közgyűlés az előbbi, a Tanács az utóbbit képviseli. Ez azonban mégsem sikerült,

mert a nagyhatalmak túlnyomó befolyása a választásnál, tehát az ő közvetett egyenlőtlenségük a többiek hátrányára biztosítva lett. Mindenekelőtt az által, hogy ezen választási rendszer mellett a Tanács tagjai kettősen választanak: először a Közgyűlésen, mert hiszen ők ennek is tagjai, másodszor a Tanácsban, míg a többi tagok csak a Közgyűlésen szavaznak. Ezenfelül az által is, hogy a döntő szót afölött, kik legyenek bírák, mindig a nagyhatalmak mondják ki, mert ők a Tanács örökös tagjai s abban, miután a Tanács most 8 tagból áll, legalább is szavazategyenlőséget idézhetnek elő.

Az egyenlőtlenséget az Állandó Biróság szervezetében, itt különösen a közvetlen egyenlőtlenség jön számba, a Nemzetek Szövetsége azáltal akarta tompítani, hogy belevitte az Állandó Biróság szervezetébe a *nemzetiségi elvet*. Az Állandó Biróság szervezeti szabályai szerint a bíró azon állam peres ügyében is ítélkezik, melynek ő polgára. Ha valamely perben álló államnak a Biróságban képviselője nincs, ő egy nemzeti bírót küldhet ki. A nemzetiségi elv a nemzetközi bíráskodásban igen sok támadás tárgya és joggal, mert egy bírótól sem várható el, hogy saját államának ügyében pártatlan legyen. Mindazáltal eddig nem sikerült kiküszöbölni, jövőre mégis erre kell törekedni. Jellemző, hogy a Nemzetek Szövetsége az egyenlőtlenséget a nemzetiségi elv alkalmazása által enyhíti, de csak úgy, hogy egy más hátrányos elvet visz az Állandó Biróság szervezetébe.

Ami az egyenlőtlenség másik főirányát, az egyenlőtlenséget a jogvédelemben illeti, ez abban jut kifejezésre, hogy az Állandó Nemzetközi Biróság föltétlenül csak a Szövetség tagjainak áll rendelkezésére, más államok csak azon különös föltételek mellett fordulhatnak hozzá, melyeket a Tanács megállapít. Ez azokat a föltételeket 1922. május 17-én tartott ülésében igen enyhén állapította meg, kimondván, hogy a nem tag államnak elegendő egy nyilatkozatot adnia, melyben kijelenti, hogy az Állandó Biróság joghatóságának és a hozandó ítéletnek magát aláveti s nem indít háborút azon állam ellen, mely az ítélethez alkalmazkodik. Minthogy azonban a Tanács ezt a határozatot bármikor visszavonhatja s más föltételeket állapíthat meg, nyilvánvaló, hogy a nem tagállamok jogvédelmi egyenlősége még mindig nagyon ingatag alapon áll. Visszavonásig engedett egyenlőség a bíróság előtt nem igazi törvény előtti egyenlőség.

Még szembeütőbb a jogvédelmi egyenlőtlenség a *kisebbségek* védelme körül. Itt csak a Tanács tagjainak lehet az Állandó Biróságnál a kisebbségi védelem megsértése miatt pert indítani az Állandó Biróság előtt. E szerint Magyarország, mely a kisebbségi védelem körül oly nagy mértékben van érdekelve, még akkor sem kereshet védelmet az Állandó Biróság előtt, ha föl is veszik a Nemzetek Szövetségébe, mert arra, hogy egyúttal a Tanács tagjává tegyék, egyelőre nincs semmi kilátás.

Hogy az egyenlőtlenség az Állandó Biróság szervezetében és hatáskörében minden következményében tisztán álljon előttünk, vizs-

gálnunk kell az Állandó Biróság birói hatalmának tartalmát. E biróság néhány kivételtől eltekintve csak a felek szerződése alapján járhat el, vagyis, ha a felek hatáskörét kikötik. Egyébként azonban oly tág hatalmi körrel van fölruházva, minő hatalma más bíróságnak nincs. Az Állandó Biróságnak van önkiegészítési joga, bizonyos esetekben önmaga választja meg bíráit. A bírák fölött fegyelmi hatóságot gyakorol, egyedül ő van jogosítva valamely tagját elmozdítani. Van jogalkotó hatásköre, amennyiben eljárási szabályait a szervezeti szabályzat keretén belül önmaga alkotja meg. A jog alkalmazásánál egészen szabad keze van. Mindig mint első és utolsó fok ítél. És végül van igen széleskörű véleményezési hatásköre is. Ha már most az Állandó Biróságnak ezt a széleskörű hatalmát szembeállítjuk azzal az egyenlőtlenséggel, mely szervezetében és hatáskörében megnyilatkozik, csakhamar észrevehetjük, hogy a Biróság tagjainak igen nagy önmérsékletre lesz szükségük, hogy ítélkezésük mindig pártatlan és tárgyilagos legyen.

Végeredményben az Állandó Nemzetközi Biróság szervezete nem tekinthető tökéletesnek. Nincs az a szervezete, mely őt arra képesítené, hogy hivatását teljesen betöltse, mely szerint az államoknak teljes igazságot szolgáltatson s a világbékét biztosítsa. Az új világbiróság tagjai, akik kétségtől a világ legjelesebb jogászaik közé tartoznak, bizonyára törekedni fognak a legteljesebb tárgyilagosságra. Itt nem is erről van szó, hanem arról, hogy az Állandó Biróság szervezetében nincsenek meg a kellő biztosítékok a teljesen pártatlan és tárgyilagos ítélkezésre. Pedig erre van szükség. Emellett azonban azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a Biróság hivatását akkor sem tölthetné be teljesen, ha szervezete a jó nemzetközi igazságszolgáltatás minden követelményének megfelelne, mert egészen hibás és igazságtalan az a világorganizáció, amelynek jogrendjét hivatva van védeni. Az Állandó Nemzetközi Biróság feladata a Nemzetek Szövetségének jogrendjét védeni, ez a jogrend azonban hibás és nem igazságos. Ilyen jogrend védelmére hiába állítunk föl bármily tökéletesen szervezett bíróságot, ez az ő ítélkezésében nem fogja tudni az igazság eszméjét érvényre juttatni. A jelenlegi világhelyzet tehát az, hogy van az emberiségnek egy rendkívül hibás és az igazság elveivel ellenkező organizációja — a Nemzetek Szövetsége — és van ennek az új világrendnek védelmére egy sok tekintetben célszerűtlenül szervezett világbirósága. Ezekből azt, amit cél gyanánt eléjük tűztük, hogy a világbékét biztosítsuk, komoly és súlyos viszonyok közt nem lehet elvárni. Ez a cél csak egy igazságos világorganizáció keretében oldható meg. És ezt az igazságos, minden állam érdekeit védő világsszervezést, bármily nehéz legyen is, meg kell valósítani. A világháború oly nagy visszaesést idézett elő a népek gazdasági, kulturális és erkölcsi életében, hogy ismétlődés esetén már alig volna ereje a szenvedett károkat kipótolni. Mindenképen kell tehát oly világorganizációról gondoskodni, mely az igazság eszméjére támaszkodva újabb visszaeséstől megóvja s a haladást biztosítja. Ennélfogva sem a Nemzetek Szövetségét, sem az Állandó

Bírószágot nem tekinthetjük végleges alakulatoknak. Mind a kettő a vilárganizáció történetében csak egy fejlődési fokot képvisel s mind a kettőnek gyökeresen kell átalakulnia, hogy az államok társadalmában az igazság eszméjét megvalósítani és a világékét tartósan biztosítani tudják.

A mostani vilárganizációnak ettől az elmaradhatlan átalakulásától mi is sokat remélhetünk. Remélhetjük föltámadásunkat és jobb jövőnket. Mert az igazság eszméjének érvényrejutása a vilárganizációban szükségképen maga után fogja vonni, hogy nekünk is igazságot szolgáltatassanak. Az igazság eszméjének diadala a vilárganizációban a magyar nemzet ügyének diadala is lesz. A kettő elválaszthatatlan. És ekkor a magyar nemzet az államok sorában ismét el fogja foglalni régi helyét, mely őt a multjánál, kulturájánál, képességeinél és földrajzi fekvésénél fogva elvitathatlanul megilleti.

Üdvözlő beszédek.

(Némethy Géza, osztályelnök beszédei az I. osztályban tartott székfoglalók alkalmából.)

I.

Papp Ferencz I. taghoz 1922. január 23-án.

Kedves Társunk! Székfoglalód alkalmából szíves örömmel üdvözlök az osztály nevében, mint Akadémiánk immár teljes jogú levelező tagját, mint irodalmunk újabkori történetének hivatott művelőjét, aki, miután erődet kisebb problémák megoldásában dicséretesen próbáltad ki, eddigi érdemes munkásságod betetőzése gyanánt egy nagy és szép feladatot tűztél ki Magad elé, azt, hogy végre méltó irodalmi emléket emelj annak a nagy regényírónak, aki magyar társai közt a legmélyebben hatolt be az emberi lélek rejtelmeibe, Kemény Zsigmondnak. Ez a terjedelmes monographia, amelynek eddig megjelent mutatóványai méltán keltettek élénk érdeklődést s fényes tanúságot tettek nemcsak mélyreható tanulmányaidról, hanem kiváló írói készségről is, immár készen áll s különös elégtételünkre szolgál, hogy Akadémiánk áldozatkészségéből a mostani nehéz idők daczára legközelebb napvilágot láthat.

Hogy ez a szép kezdet nem marad megfelelő folytatás nélkül, annak örömdetes jele most elhangzott felolvasásod is, amelyben a mi legnagyobb örömünkre felújítottad lelki szemeink előtt a mi felejthetetlen Gyulai Pálunk kedves képét, aki még nem oly régen itt ült sorainkban s a kit mindnyájan úgy tiszteltünk s úgy szeretünk, mint irodalmunk heróikus korának a sors különös kegyelméből sokáig köztünk maradt élő emléket. Tehát Kemény után Gyulai; és méltán:

hiszen Gyulai volt az, aki mint kritikus először ismerte fel a Te hősödnek, Keménynek, írói nagyságát. Így ölelkezik újabb tárgyad a régivel s így tárulnak fel előttünk tudományos és írói fejlődésed organikus kapcsolatai, a jövő sikerének biztató jelei.

De van ennek a sikernek egyéb biztosítéka is: a Te egész lelki alkatod, amelynek erejénél fogva a tudományának élő ember csálhatatlan ösztönével igyekszel magad elől elhárítani mindazokat az akadályokat, melyek a további fejlődésben gátolhatnának. Így jártál el a közelmúltban is, amikor elutasítottál, magadtól egy díszes állást, mert attól féltél, hogy a vele járó terhes kötelességek megnehezítenék irodalmi terveid megvalósítását. Erről ismerünk rá az igaz tudósra mi, tudós társaid: mert hiszen mi egyéb a mi egész életünk, akik a tudományunkat többre becsüljük a világ minden díszénél és javánál, mint menekülés a praktikus életnek talán sok jóval kecsesebb, de küzdelmes, zajos és zordon világából az antik bölcsek *bios theoretikos*-ának nyugodt, csendes és derült világába, menekülés a tudományos megismerés tiszta gyönyörűségéhez, amely a mi életünk legfőbb kincse, ifjúságunk álma, férfikorunk boldogsága, öregségünk vigasztalása. Ennek a *bios theoretikos*-nak, melyet ugyancsak a régi bölcsek az istenekéhez leghasonlóbbnak s az emberhez legméltóbbnak neveznek, ennek a szemlélődő, tudós életnek rendíthetetlen híve vagy Te is; és én, a Te lelked rokona, örömünk e mai napján szükségét érzem annak, hogy ebből a székből mondjam meg neked mindnyájunk nevében: mi értünk Téged, Te a mi emberünk vagy.

II.

Förster Aurél I. taghoz 1922. márczius 27-én.

Székfoglalód alkalmából lelkem igaz örömeivel üdvözöllek Téged Akadémiánk teljes jogú levelezőtagjai közt, mint legközelebbi kollégámat, mint a classica philologia szigorúan tudományos, főleg hermeneutikai és kritikai irányának avatott képviselőjét, aki különösen Aristoteles *A lélekről* szóló munkájának nagy apparatussal készült tudományos kiadásával el tudtad nyerni a bel- és külföldi kritika egyhangú elismerését, ugyane munka fordításával és magyarázatával pedig a philosophia iránt érdeklődő magyar közönségnek tétél jó szolgálatot. Figyelmed újabb időben is elsősorban a görög philosophiai irodalom maradványainak philologiai értelmezése felé irányul s ezen a téren még sokat várunk Tőled.

De, hogy Te nemcsak szakszerű philologus vagy, hanem a görög-római régiségen egész lelkeddel csüggő humanista is, azt megmutattad néhány évvel ezelőtt, amikor egy elhamarkodott iskolai reformterv klasszikus műveltségünket gyökerében fenyegette. A veszély láttára nem resteltél kilépni szokott visszavonultságodból, mozgalmat indítottál a szerencsétlen tervezet ellen, e mozgalom számára meg tudtad nyerni politikai, társadalmi és tudományos életünk jeleseit s így megalapítottad a humanistikus gymnasium híveinek társaságát, ezt a nemes

célú egyesülést, amely már eddigi működésével is bebizonyította életrevalóságát s nekünk annál kedvesebb, mert élén Akadémiánk elnökét, a görög művészetnek s a renaissance kultúrájának finom megértőjét és lelkes méltóját tisztelhetjük.

A Te érdemed tehát, hogy van olyan tekintélyes testületünk, amely, valahányszor szükség lesz rá, kellő súllyal emelhet szót amellet, hogy őrizzük meg kulturánk folytonosságát s maradjunk meg azon az úton, amelyen a renaissance óta haladtunk, ama csodálatos lelki újjászületés óta, amikor Nyugat-Európa bámuló örömmel fedezte fel saját nagy multját s egy tanuló ifjú mohóságával igyekezett a klasszikus ókor szellemi hagyatékát megmenteni, megőrizni és utánozni. Nehéz és hosszú munka volt ez, de épp oly gyümölcsöző; mert ennek köszönheti a kis Európa nagy kulturális felsőbbbségét és hódító erejét a többi világgal szemben. Hiszen látjuk, hogy még az európai népek közül is azok, amelyek nem vehettek részt a renaissance és a humanismus szellemi mozgalmaiban s amelyek közé mi magyarok, szerencsénkre, nem tartozunk, ezt a mulasztásukat mai napig is érezhető szellemi és erkölcsi hátramaradottsággal fizették meg. Miért? Mert az ő művelődésük történetéből kiűszett a Petrarca-tól Voltaire-ig eltelt négy század esztendő, amelynek kulturális munkája lényegében nem volt egyéb, mint az *emberiség nevelése az ókor szellemi kincsein* s amelynek eredményeképen mi is csak a tizenennyolcadik században, tehát úgy szólván a közelmultban, jutottunk oda, hogy a régiekkel többé már nem úgy, mint a tanítványok a mesterekkel, hanem mint szellemileg velök egyenlőrangúak érintkezhetünk.

De, ami az emberiséggel történt, ugyanaz történik az egyes emberrel is. Veled, velem és annyi mással, akik a klasszikus ókorral lelki szükségéből foglalkozunk s Hozzád hasonlóan nemcsak philologusok, hanem humanisták is akarunk lenni. Mert attól az időtől fogva, midőn diákkorunkban a csak felében-harmadában értett Homér verseiből először csapja meg lelkünket a görög szellem élő lehellelte, egészen addig, amikor a régiek költészetében, ékesszólásában, építésében, szobrászatában bámulva ismerjük fel egy öntudatos, tökéletes, a legapróbb részletekig kiszámított s azóta soha utól nem ért művészet remeklését, vagy amikor, hogy Téged közelről érdeklő tárgyat érintsek, a Sokrates előtti philosophusok nyomorúságos töredékeiből ki tudjuk hámozni a legnagyobb és legmélyebb gondolatokat, az emberi gondolkodás tipikus formáit, a melyek a philosophiát azóta is egyre foglalkoztatják, gyönyörűséges munkánk közben egyre jobban és jobban érezzük lelkünk boldogító gazdagodását, melynek végső eredménye a tudós legfőbb kincse: *szellemünk szabadsága*. Bizony mondom Néked, Testvérem a hellenismusban, boldogok vagyunk mi, a régi humanisták utódai, akik elmondhatjuk magunkról, hogy a klasszikus világ ma is több, sokkal több nekünk, mint pusztán objektív, historiai érdeklődés tárgya, mert ami tudományunk nemcsak történeti adatok rendszerezése, hanem egyszersmind a *magunk nevelése az ókor szellemi*

kincsein. Boldogok vagyunk, mert, ha tudósi pályánk delelőjén, munkában és lemondásban eltöltött évtizedek után, azt kérdezzük magunktól, mit köszönhetünk mi a tudományunknak, bizvást felelhetjük: *mindent*; és ha azt kérdik tőlünk, mit köszön az európai emberiség a görögöknek, bátran feleljük rá *ugyanazt*.

III.

Mészöly Gedeon I. taghoz 1922. május 8-án.

Székfoglalód alkalmából szívesen köszöntelek az osztály nevében Akadémiánk teljes jogú levelezőtagjai közt Téged, a magyar nyelvtudomány buzgó és érdemes munkását, egyik jeles tagját annak a dolgos nyelvészgárdának, amely annak idején lelkesedéssel csatlakozott a legjobb vezérhez, ahhoz a kitűnő férfiúhoz, akinél a magyar nyelvet soha senki jobban nem szerette, idősb Szily Kálmánhoz és az ő aegise alatt megalapította s a mai nehéz körülmények közt is csüggedetlenül fenntartja a Magyar Nyelvtudományi Társaságot, azt a szerencsés egyesülést, amely az utóbbi években, különösen derék folyóiratával, legtöbbet tett a magyar nyelvészet művelése, terjesztése és a nagyközönséggel való megkedveltetés érdekében.

Osztalpos embere vagy Te ennek az annyira szívünkhöz nőtt társaságnak és folyóiratának, mert meg van Benned mindaz, ami a magyar nyelvészet sikeres műveléséhez szükséges: igaz nemzeti érzés, a szigorúan tudományos nyelvészeti módszer, a rokon nyelvek s a magyar nyelvtörténet kellő ismerete és, ami az én lelkemnek különösen jól esik, a deák nyelv és a deákos műveltség szeretete, amely nélkül a magyar multhoz senki hozzá nem nyúlhat s amelynek Te sikerült fordításaidban is dícséretes jeleit adtad. De van még egy más jelességed is, ami már a nyelvművészet körébe vág s amit sohasem becsülhetünk eléggé nagyra, mert ezzel sok olyan ember sem rendelkezik, aki különben elismerésre méltó módon foglalkozik nyelvünk tudományos tanulmányával: *stílusod tösgyökeres magyarsága*; és ezt nemcsak születésed és neveltetésed körülményeinek köszönöd, hanem a magad fáradságának is: mert Te mindég a legszeretőbb gonddal tanulmányoztad régibb nyelvünket s így bőven ihattál abból az üdítő helikoni forrásból, amelyből egykor a mi nagy Aranyunk ivott s a melyből innia kellene minden embernek, aki ebben az országban tollat vesz a kezébe.

Ez a tösgyökeres magyarság kiérzik mindenféle, akár komoly és tudós, akár enyelgő írásodból s nagy gyönyörűséggel tölti el mindnyájunk szívét, akik magyar anyától születünk, magyar levegőben nőttünk fel s magyar nyelvtudásunkat részint a nép ajkáról lestük el, részint a régi jó tekintetes urak zamatos beszédéből merítettük. Ritka adomány ez a mai elfajzott világban, amikor a főváros korcs magyarsága egyre jobban megmértelyezi a legmagyarabb vidékek nyelvét is. Azért én Neked tudósi pályádnak e jelentős napján és, úgy sejttem, szerencsés fordulóján azt kívánom, hogy mindég, és mindenütt, de

különösen, ha a közel jövőben, amint remélhető, egy új és szép hivatás szolgálatába állsz s tudományodnak tágabb körben való hirdetésére alkalmad nyílik, minél nagyobb sikerrel használd fel ezt a ritka szép adományodat a helyes magyar nyelvérzék és, ami vele együtt jár, a magyar nemzeti szellem fenntartására és erősítésére, vagyis, hogy a Te kedves poétáddal, Gvadányival szóljak, az *elaludt véiű magyar szívek fölserkentésére*.

IV.

Petz Gedeon r. taghoz 1922. június 12-én.

Székfoglalód alkalmából az osztály nevében szívem melegével üdvözöllek Téged, a szigorúan tudományos philologia, az általános indogermán és különösen a német nyelvészet nagyérdemű munkását és nagysikerű tanítómesterét, mint a Magyar Tudományos Akadémia immár teljes jogú rendes tagját s a legnagyobb tudományos kitüntetés birtokosát. Ha valaha, úgy most örülök annak, hogy ebben a székben ülök s én szólhatok Hozzád, aki azzal dicsekedhetem, hogy egykor a magyar philologiai tudományért folytatott küzdelmeidnek osztályosa voltam.

Mert ugyebár, Kedves Barátom, Te sem felejtet el soha azt a tíz nehéz esztendő, amelyet együtt töltöttünk el a hazai philologia középponti organumának, az Egyetemes Philologiai Közönynek szerkesztésével, midőn kezdetleges tudományos viszonyaink ezer nehézségével, megfelelő munkatársak hiányával s az olvasók közömbösségével küzködve, de soha el nem csüggedve dolgoztunk és fáradtunk a jobb jövő reményében. Nem hízlelgetünk magunknak azzal, hogy ez a folyóirat a mi szerkesztésünk alatt érte el virágzásának tetőpontját; de, hogy utóbb mégis olyan tudományos organummá lett, amelyet bátran állíthatunk bármely hasonló külföldi vállalat mellé, hogy ma már minden egyes füzetének megjelenése a magyar philologiai tudomány valódi ünnepe, ennek az örvendetes fejlődésnek egyik főokát abban látom, hogy időközben felnőtt az az ifjabb tudós nemzedék, amelyet az egyetemen a Te szerencsés kezéd vezetett be a philologia igazán tudományos módszereibe, az a nemzedék, amely hálával és rajongással gondol ma is Rád, mert Általad lett hivatott arra, hogy magasan lobogtassa azt a zászlót, amelynek nálunk elsősorban Te szerezte el becsületet.

Valóban nyugodt lelkiismerettel tekinthetsz vissza tudósi és tanári pályádra, mert immár láthatod, hogy jó magvető voltál: megérted, hogy ma már nemcsak a középiskolákban, hanem egyetemeinken is a Te növendékeid hirdetik a Te tudományodat és biztos lehetsz afelől, hogy a magyar philologiai tudomány további fejlődésében, mint a haladás és a tökéletesedés fermentuma, sokáig fog élni a Te sokratesi lelked.

Jelentés a pályázatok eldöntéséről.

I.

Jelentés a Karátsonyi-pályázatról.

A Karátsonyi-díjra 1921-ben szomorújátékok pályáztak. Összesen 19 pályamű érkezett be. Bírálóként a tek. Akadémia Badics Ferencz és Ferenczi Zoltán rendes, Bánóczy József, Pekár Gyula és Voinovich Géza levelező tagokat küldötte ki, akik engem bíztak meg a jelentés megszerkesztésével, melyet a következőkben van szerencsém előterjeszteni.

A 19 darab közül 14 nem üti meg a komoly bírálat színvonalát. Az 1. sz. *Az idők szárnyán* Madách-utánezet, a 12. sz. *Reformátor* Faust hatását tükrözi; mind a kettő zavaros és éretlen vállalkozás, az utóbbi még súlyosbítva hat szótagra nyirbált lapos soraival. A 18. sz. *Az örökkévalóságról* képtelen meséjét anygállal és sátánnal, Sulamittal, Ker. szt. Jánossal, sőt az »Úr«-ral cifrázza. A 6. sz. *A Názáreti* azonosuló csudálkozásunkat kelti föl, hogyan mer valaki ekkora tudatlansággal és tehetetlenséggel ily súlyos témához nyúlni.

A bölcséleti képtelenségek után következnek a történelmiek. A 13. sz. *Az aradi vértanú* egyetlen nevezetessége, hogy mind az 5 főlvonásban ki-bejár Anonymus, mindig hóna alatt híres krónikájával. A 8. sz. *A végzet* a török-magyar világban játszik s egy nem tudom honnan merített orosz novellatárgyat rossz technikával s alantjáró nyelven ad elő.

A mi korunkat és világunkat mutatná be, ha tudná, a 16. sz. *Mária*. Szerzőjének a dráma fölépítéséről, a jellemzés módjáról fogalma sincs; durvaságai talán vidéki népszínműi eredetre vallanak. Az 5. sz. *A mély vizen* hihetetlenül kevéssel éri be: az 1. főlvonásban kiad a szerző egy hónapos szobát; a 2-ban úgy intézi, hogy a férjes asszony beleszeret a szobaúrho; a 3. egyetlen féltékenységi jelenet a szerelmesek közt; a 4-ben a szobaúr Pestre jön s itt agyonlövi magát; összeütközésnek, lelki élet rajzának semmi nyoma. A 2. sz. *A bankár leánya* előkelő címet visel: »Eredeti szomorújáték a társadalmi életből.« A társadalmat egy herceg, egy gróf, egy köznemes, egy bankár és a lánya képviselik. A tárgy épen nem eredeti, hanem régibb és újabb elemekből — versenystálló, filmgyár, pénz és szerelem — eklektikusan van nem szervesen fölépítve, hanem zavarosan összegyúrva s utczai nyelven bemutatva. Miért szomorújáték, nem tudom. Igaz, hogy lelövik a hősnek drága versenylovát, mire a hős magát is meglövi, de az egyik — már mint a hős — fölépül s a szerelmesek: a köznemes és a bankárlány többféle nagylelkűségi hóbort után a darab végén mégis egymáséi lesznek.

A lefolyt háború s a rákövetkező hazai események három pályázót inspiráltak. A 19. sz. *Az ár* olyan üres semmiség, hogy elég, ha létezéséről tudomást szerzünk. A 3. sz. *Fitosék* a háborút követő forradalomban és szovjetben foly le és miért, miért nem, az égben

végződik. Zavaros és értelmetlen, minden logika híján. A 17. sz. *Illusio*-nak a háborúból hazatérő hőse a menyasszonyát mint más feleségét találja, s hogy valamit kezdhessen, egy szemrebbenés nélkül elfogad tőle százezer koronát; a 2. fölvonásban persze már milliomos s házasságtörő; a 3-ban tönkremegy, mire a nő visszatér urához, a hős pedig meglövi magát; a 4. fölvonásban meghal, de előbb még az ápolónőjét feleségül veszi. A tartalom e rövid összefoglalása minden egyéb kritikát fölöslegessé tesz.

Két darab külföldön játszik. A 15. sz. *Forradalom* regényes szomorújáték. Portugáliában a diktátort elkergették, de barátai vissza akarják hatalmába helyezni; a diktátor léha fiának viszonya folytán az összeesküvést fölfedezik; a fiú agyonlövi magát s az apa a liszabonni várban meghal. Látnivaló, ez se nem regényes, se nem szomorújáték. Bizonyos naiv dilettantizmussal van megírva s folyékony stílusa miatt egy jó szót talán megérdemel. A 9. sz. *Miss Mary*, 3 fölvonásos dráma Angliában játszik. A lord szereti Maryt, gyermekei nevelőnőjét s mert felesége gyanakszik, titkárához adja feleségül, hogy a viszonyt zavartalanul folytathassa. A 2. fölvonásban a lord Mary unszolására megígéri neki, hogy feleségétől el fog válni s őt veszi el. A 3. fölvonásban a titkár, aki szintén szereti Maryt, az ármányos asszonyt lelövi. Ha a szerző nem valami angol félponyvaregényből szedte ki és fordította le a párbeszédese részeket, akkor szívesen elismerjük, hogy nyelve elég sima és dialogusa elég eleven.

De ennek a darabnak a szerzőjét sem merjük buzditani. Nincs az eddig említett pályázók között egy sem, aki sejtene, hogy emberekkel és sorsokkal — noha a szerző választja és gondolja ki őket — nem szabad önkényesen bánni; hogy az embereknek van lelkük, az eseményeknek logikájuk, mind a kettőnek tehát törvényei, melyek szerint s melyekből a cselekvény folyik. De nemcsak drámai, írói tehetség sincs köztük. Aki pedig közülök versel, elemeit sem ismeri a prosodiónak, aki rímel, legfőlebb ha Tinódytól tanult. Tudom, nem enyhe ítélet, de sajnós, igazságos.

Hátra van még öt darab, melyekről, hál' Isten, több-kevesebb méltánnyal szólhatni.

Köztük a 4. sz. *Múlt* (jeligéje: Modern romantika) színmű 3 fölvonásban. Kázmér festő, nagy Don Juan, Lola grófnét készül eljegyezni, midőn megjelenik Mária, akit tíz évvel azelőtt elhagyott; nagy jelenet a két nő között, amelynek végén az ingadozó művész lovagiasságból megmarad Lola mellett; el is veszi, de megbánja, tifuszbba esik, majd válni készül. Mária azzal pótolja, hogy följánlja neki magát — szeretőnek. Szerző majd csupa léha férfit és hiszterikus asszonyt rajzol; érdekes és valószínű mesét nem tud kitalálni. De írni tud és az ötletes, eleven dialogushoz is ért. Komoly életfölfogással ennél a munkánál sokkal különbre is képes volna.

A 7. sz. *Vergődés* (jeligéje: Dualismus) színmű 4 fölvonásban. Edith, egy báró léha felesége és özvegy sógora Leona, hazavárják

Iván hegedűművész, ki Párisban beleszeretett Edithbe s itt ráismer. Budapesten is folytatják a viszonyt s midőn a férj gyanút fog, Leona, aki szintén szereti Ivánt, elhárítja a veszedelmet. Edith és Iván összevesznek, Leona és Iván egymáséi lesznek. Látnivaló, Leona az egyetlen komoly alak s róla nem értjük, miért hisz a hiú és csélcsep Ivánnak. A darabnak vannak írói kvalitásai, de a sok okoskodás a párbeszédekben, melyek nem is mind következetesek, a darabot fárasztóvá és hideggé teszik

A 14. sz. *Korona és babér* (jeligéje: Uralkodó uralkodó legyen) szomorújáték 5 fölvonásban. Az örökös Nero-théma, mely annyi pályázaton kísért. A történet magában kész tragédia és a versenyzők mégsem tudják megírni; a mostani pályázó sem, akinek az 1. fölvonásban Agrippina a hőse, a 2-ban Octavia, a 3. és 4. első felében Nero, a második felében Agrippina, az 5-ben végre egyedül Nero. Így elvész a conceptió egysége. A jellemek mind túl vannak fűtve s úgyszólván összezsúfolva; csak az események folyása tartja együtt a darabot, ami regényben még megjárja, drámában okyetlenül fogyatkozás. A sűrűn jelentkező álpathos sem emeli a tragédia értékét. De dictiója emelkedett, itt-ott költői s nincs erő híján; jól gördülő jambusai is gyakorlott íróra vallanak.

A 10. sz. *Alkmaion* (jeligéje: Vincere scis Hannibal), tragédia. Amphiarao nem akar részt venni a Theba elleni harcban, mert jós létére tudja, hogy ott elesik; rejtékét csak neje és fia, Alkmaion, ismeri. Egy követ nyaklácczal rábírra a hiú nőt, hogy férje otthonlétét elárulja. Így Amphiarao kénytelen hadba vonulni, de fiát megesketi, hogy halála esetére megbosszúlja apját. Amphiarao elesik; Alkmaion megborzad a tettől, utóbb megis teljesíti fogadalmát s anyját megöli.

Ez a huszonnyolczadfél oldalra terjedő pályamű egész tartalma. Szerző külsőleg is a görög tragikusokat utánozza: jambusokban foly a szöveg, melyet versszak, ellenversszak és végdal oszتانak részekre. Szépen és művészettel kezeli a nehéz formákat. Írója kétségtelen igaz költői tehetség, de hogy inkább doctus poeta, mint drámaíró, mutatja a hálátlan tárgy választása, mellyel nem tud mit csinálni, vagy amint egyik bíráló tagtársam mondja: a tragikum kifejtésére nincs ideje. Egy görög szoborhoz hasonlíthatni, oly nyugodt és zárt egység, de hideg és lélektelen. Színpadra a szerző aligha gondolt, különben több életet vitt volna bele. Így a tanult ember bizonyos archaeologiai érdeklődéssel olvassa, a költői nyelv és verselés bizonyos aesthetikai élvezetet is fog benne kelteni, de hogy ez antik vagy modern értelemben vett tragédia volna, nehezen fogja a szerzőnek bárki is elhinni.

Az utolsó, a 11. sz. *Angela grófnő* (jeligéje: Therefore revenge became me well) történeti szomorújáték 5 fölvonásban, egy előjátékkal.

Az előjátékban megtudjuk, hogy Zsigmond és Boldizsár versengése tönkreteszi Erdélyt. Gyulainak egy levél elárulja, hogy Boldizsár fejedelmi testvére ellen az olasz színtársulat direktorával, Sennő-

val, lázadást sző; ezt elfogatja és megfojtatja. Zsigmond a hű barátának egy gyűrűt ad ajándékba, mely részére minden körülmények között kegyét biztosítja.

Az 1. fölvonásban Angela, Sennó felesége, bosszút esküszik férje gyilkosának s mert tudja, hogy Gyulai benső barátja a fejedelemnek, ennek kedvese akar lenni, hogy célzt érhesen. Zsigmond a Gyulai társaságában fölkeresi Angelát, akinek mindkettőjüket álneven mutatja be; megkedveli a nőt, ez pedig beleszeret kiszemelt áldozatába.

A 2. fölvonásban Angela följájkodik a fejedelemnek, ha az ő kedvéért egyik emberét megöleti. A könnyelmű Zsigmond erre meg esküszik. Angela ezután megtudja, hogy akit szeret, férjének gyilkosa. Szóval, minden úgy történik, ahogy a szerző nekünk azt az első föl vonásban megígérte. S minthogy a párbeszéd sem leplezi eléggé az ismétlést, a fölvonást üresnek és fölöslegesnek érezzük.

A 3. fölvonásban Gyulai, mert az udvart elhagyja, búcsúzni jön Angelához, akit megszeretett s kértére a gyűrűt is oda adja neki. Angela pedig megírja a fejedelemnek, hogy este fölkeresi és övé lesz, de a levélhez csatolt gyűrű tulajdonosát ölesse meg. Aztán megbánja tettét, de késő; mit is csinálhatna most már egyebet — elájul.

A 4. fölvonásban megtudjuk, hogy a két Báthory közben ki békült. Boldizsár nem is szőtt összeesküvést; a Gyulai által megtalált áruló levél Sennónak arra az ajánlatára vonatkozott, hogy illő áron eladja neki feleségét. Angela ezt persze rejtekhelyéből meghallja s Gyulai számára a fejedelemtől kegyelmet kér. De Zsigmond gyanakszik, hogy Angela Gyulaiba szerelmes: meg fogja hát öletni.

Az 5. fölvonásban Angela éjjel megjelenik Gyulai kastélyában s kölcsönösen megvallják egymásnak szerelmüket. De már itt a fejedelem parancsa. Gyulai a gyűrűre hivatkozik, de a küldött ezt neki fölmutatja. Hogyan került kezébe? Angela felel: Taposs el, én elárultalak. Gyulait levágják; megbocsát Angelának és meghal.

Szerző határozott írói tehetség; nyelve színes, gazdag és fordulatos, bár némely helyütt lehetetlen kifejezést használ (megváltozandik, ön-küzd-tér stb.), miket könnyen elkerülhetett volna. Ügyes jambusai is a gyakorlott verselőt mutatják. De drámai tehetsége csekély, drámai technikája pedig határozottan fogyatékos. Mindezenelőtt a darabban nem Angela a hős, mint a szerző hiszi; igazában Zsigmond és Gyulai együtt viszik a cselekményt. Angela egyebet sem tesz, mint hogy egy levelet ír, elájul, kegyelmet kér s pár órai utazást tesz. Nagyobb baj, hogy nem is értjük Angelát: esküjét többre tartja női becsületénél és szerelménél. Hiszi ezt valaki? Szerző bizonyára maga is érzi ezt, azért végez e kényes ponttal olyan sommásan. Az is jellemző, hogy a két Báthory fölvonásközben, tehát mintegy hátunk mögött békül ki. Pedig ez az ellenséges viszony, az események logikája szerint, a másik oszlop, mely a darabot tartaná s ime összeroppan, mielőtt szerző rá csak a legkisebb terhet is rakná. Végül az egész dráma tartalmát el lehetne mondani a

gyűrű nélkül is, melyet pedig szerzőnk a bonyodalom magvának néz. De erre az ódsi s érzékünk szerint ma már határozottan naiv fogásia nincs is szükség, hiszen elegendő magyarázat volna Zsigmond léhasága; ezért fogadjon el Angélának bosszútól sugalt föltételét — azután Zsigmond gyanakvása, hogy Gyulai versenytársa neki: ezért öleti meg barátját. De írónk nem bízik a motívumok mozgó erejében; neki szemmel látható, kézről-kézre járó gyűrű kell.

Szerző általában epikusán gondolta végig és adta elő tárgyát. Már az Előjáték szükséges volta e tekintetben erős gyanút kelt, mely az egész darab folyamán mindjobban igazolódik. Az ellen nincs kifogásunk, hogy Kemény Zsigmond ismert regényéből vette tárgyát; az ellen sem, hogy változtatott rajta. Az anyag igenis alkalmas drámai földolgozásra, csak hogy szerzőnk nem tudta megcsinálni.

Végezetül még egy körülményre mutatnék rá. A Karátsonyi-díj ezúttal 8000 korona volt; a mostani olcsó pénzvilágban is elég jelentékeny summa. De az igazi drámaírók nem jelentkeztek.

Nem ez is az akadémiai drámai pályázatok alkonyát mutatja-e?

A mostani Karátsonyi-pályázatot illetőleg a bírálóbizottság egyhangú megállapodása az, hogy ezúttal a pályamunkák közt egyet sem talált, melyet a kitűzött díjra vagy csak dícséretre is érdemesnek ítéltetett volna.

Kérjük a tek. Akadémiát, méltóztassék javaslatunkat elfogadni.

Bánóczy József.

II.

Jelentés a Karátsonyi-díj odaítéléséről.

A Magyar Tudományos Akadémia ügyrendjének 113. §-a a Karátsonyi-díjról akként intézkedik, hogy ha a jutalmat másodízben sem lehetne kiadni, akkor a ki nem adott összeg az Akadémia rendelkezésére marad s a nyelv- és széptudományi osztály javaslata alapján a drámai irodalom emelését eszközölő művek előállítására, utólagos megjutalmazására fordítandó, még pedig — vagy a megelőző öt év alatt felmerült becses és pályadíjat nem nyert színmű utólagos díjazására, mire nézve az Akadémia első osztályának e célra választandó öttagu bizottsága tesz véleményes javaslatot; — vagy a dramaturgia körébe tartozó feladatok megfejtésének eszközzésére vagy utólagos díjazására; — vagy végre ós és újabbkori classicus drámai művek kitünő fordításának eszközzésére; ha pedig ilyenek a kettős jutalom esedékessé váltát megelőző öt évben már nyomtatásban megjelentek, ezeknek utólagos díjazára.

Mínthogy e § által előrelátott eset az idén bekövetkezett, javaslatételre az osztály Badics Ferencz és Ferenczi Zoltán rendes, Bánóczy József, Pekár Gyula és Voinovich Géza levelező tagokat küldte ki, akiknek Badics Ferencz elnöklete alatt május 8-án tartott értekezletükön egyhangúan történt megállapodását ugyan e hó 15-én az osztály, Badics Ferencznek előszóval tett jelentése alapján, ugyancsak egyhangulag el-

fogadta. Az írásbeli jelentéstétellel a bizottság engem tisztelt meg s a következőkben van szerencsém e megbízásnak eleget tenni.

A lefolyt öt év viharos és gyászos eseményei a mi irodalmi tevékenységünket is részben akadályozták, részben más irányba terelték. S ami megjelent, annak is mennyisége és minősége közt hiába keresnők a régi, kedvező arányt. A drámai termékek közt csak egy-kettő tarthat közelismerésre számot; a legszélesebb értelemben vett dramaturgiai dolgozatokkal sem állunk jobban. Így a bizottság a harmadik, a classicus drámafordítás felé fordult s itt találta meg azt az alkotást, mely a többihez képest a figyelmet elsősorban hívja fel. Ez korántsem lekicsinylése vagy mellőzése akár drámai, akár aesthetikai irodalmunknak. A műfordítás is irodalom s ha a világköltészet remekeit költői erővel nemzeti és szellemi tulajdonunkká teszi, irodalom a javából. Nem kisebb ember, mint Vörösmarty mondotta, hogy Shakespeare jó fordítása a leggazdagabb szépliteratúrának is felér legalább a felével.

E megfontolások vitték rá a bizottságot, hogy a Karátsonyi-díjra Csengeri János »Sophocles drámái« című két kötetes kiadványát ajánlja, mely 1919-ben Kolozsvárott megjelent.

Csengeri régóta műfordítóink első sorába emelkedett. Mint classicus philologus a latin és görög remekművek egész sorát átültette irodalmunkba a haladó tudomány és a fejlődő nyelvkészség eredményeinek fölhasználásával. Sophocles fennmaradt összes műveinek irodalmunkban — Csiky Gergelyé mellett — ez a második fordítása. Maga ez a tény mutatja, hogy az irodalomban megnyilatkozó nemzeti kultúránk mennyire megközelítette már a nyugatot. Homerost, a Divina Commediát, Shakespearet nálunk is minden új nemzedék törekszik magának újból megszerezni. A Faustnak talán egyetlen európai irodalomban sincs annyi méltó fordítása, mint a magyarban, mely — s ez bizonyára ritkaságszámba megy — a nagy mű második részét is meghódította.

Csengeri rövid összefoglaló méltatással vezeti be munkáját. Az általános elméleti fejtegetéseket lehetőleg kerüli, de Sophocles művészi mivoltát világosan és tartalmasan mutatja be s úgy összegezi, hogy ő a Perikles-korabeli görög classicismus legméltóbb képviselője. Ezután következnek az egyes darabok; mindeniket rövid bevezetés előzi meg; többnyire a dráma összefüggő tartalmát s ahol szükségét látja, műfaját magyarázza. Nem kerüli el mindig az ismétléseket, viszont Antigone és Elektra szembeállítását tömör és tartalmas voltában egy egész kis tanulmánnyal felér.

A fordítás sima, folyékony és magyaros. Kiművelt költői nyelvünk ereje, szépsége, fordulatossága mindenütt érvényesül. Intelem és vigasztalás, diadal és bosszú, panasz és gyötrellem egyaránt megtalálja nála a kellő kifejezést; kevésbé a viharos szenvedélyek, a megdöbbentő indulatok, de nyelve ilyenkor sincs nemes pathos és ünnepi komolyság híján. A költő és a tudós a legtöbbször szerencsésen nyujtanak egymásnak kezet. Mondhatni: egységes stílus és azért egységes

hangulat vonul át mind a két köteten. Érezzük, hogy nem modern írókat olvasunk, és érezzük, hogy nagy költő alkotásait élvezzük.

Dicsérettel kell a tapintatról is megemlékeznem, mellyel jegyzeteit a legszűkebbre szorítja. Amit nyújt, tényleg szükséges, hogy a közel harmadfélezer évvel ezelőtt élt költőt megérthessük. De nem fitogtatja tudását s nem kényszeríti ránk az egész görög archaeológiát.

Egyetlen jegyzetben aesthetikai magyarázatot ad, ott, ahol Antigone azzal magyarázza tettét, hogy

- Lehetne másik férjem a megholt helyett,
 • S az elhunyt gyermek helyett másik gyermekem;
 Most, hogy atyám s anyám már sírjában pihen,
 Pótolhatatlan a *testvér*, ki elveszett.
 Ezért adám meg végső tisztességedet
 Oh drága testvér.

Sokan e helyet nem tartják Sophoclestől valónak, sem Antigonehoz méltóknak, Goethe sem. Csengeri is »fagyos okoskodásnak« mondja. De már Aristoteles is ismerte ezeket a sorokat, tehát hiteleseknek kell vennünk. Én úgy tartom, e sorok a helyzetből nőnek ki. Hisz *testvéreért* áldozta föl magát Antigone: ezt motiválja új adattal. S végül Goethe is tévedhetett ítéletében.

Hadd említsem még, hogy Csengeri *teljes* Sophoclest adott. A 15 évvel ezelőtt egy egyiptomi papyrusban fölfedezett satyrjáték: *A nyomszimatólók* töredékét is lefordította. Ezzel is becsesebbé tette munkáját.

Csengeri immár több mint negyven év óta szedi egyre dúsabb babérait a classicus műfordítás terén s neki köszönjük Catullus és Tibullus mellett a három nagy görög tragikus összes megmaradt műveinek új átültetését is. Munkássága gazdagította irodalmunkat és tartalmasabbá tette nemzeti szellemünket. Méltán rászolgált a t. Akadémia koszorújára. Nemcsak a magyar Sophoclest, egy egész élet odaadó lelkes munkáját tüntetné ki vele.

Bánóczi József.

III.

Jelentés a Nádasdy-pályázatról.

Ambrus Zoltán l. t. jelentése.

A Nádasdy-jutalomra ezúttal 29 munka pályázott. A Kozma Andor tiszteleti, Beöthy Zsolt rendes és alólírt Ambrus Zoltán levelező tagból alakult bíráló bizottság nevében következőkben teszem meg tiszteletteljes jelentésemet.

A pályázatban jelentékenyebb értékű műveket nem találtunk. A pályaművek nagyobb része aligha íródott volna meg, ha íróik kezdetleges verselő és nyelvművészete részére a régi jó magyar alexandrinus kényelme nem kínálkozott volna. Ez a versforma, melyben Arany János, Petőfi és Baksay költői kifejező ereje szinte csodákat tudott tenni, igen türelmes a gyengékkel szemben. Nem kíván tőlük nagy

erőfeszítéseket; némi gyakorlat után olyanok is el tudnak verselgetni alexandrinusokban, akik semmi más versformában megszólalni képesek nem volnának.

Pályázóink közül néhányan azt sem tudták, hogy a Nádasdy-jutalom kizáróan elbeszélő költeményre van kitűzve s lyrai, hazafias és humorizáló verskísérleteket küldtek be; egy pályázó pedig teljes nevét is odaírta munkájához. Ezeket a munkákat a pályázati feltételek szerint nem vehettük figyelembe.

A többi pályamű közül hármát találtunk felemlítésre és bírálatra méltónak. Erről a háromról kötelességünknek véljük röviden beszámolni.

A »*Décse*« című tündérmesében dicséretes törekvés látszik a műalkotásra. Szerzője a Tündérvölgy nyomán kalandozik nem érdek-telen mesével s néhány jó képpel. Verselése is elég sima, noha az alexandrinusban fontos cezurát elhibázza s rímül helyenként lehetetlen asszonánczokat kockáztat meg. De ami ezt a munkát különösen érdemessé teszi a felemlítésre, az emelkedett erkölcsi gondolata, mely-lyel meséjét befejezi. Viszont még ki nem forrott ízléssel annyira kedvét leli furcsa, érthetetlen s ellenőrizhetlen valódiságú táj- és mese-szavakban, hogy kénytelen végül munkájához egy egész kis szótárt függeszteni, melyből az olvasó legalább utólag megtudhatja, mit is akart a költő azokkal a furcsa szavakkal mondani. A népies meseha-ngot eltalálja, de kissé el is nyüvi. Néhány kedves mese-szólama arra vall, hogy a kuriózumok hajszolása közben szépségekre is akadt. Úgy látszik, tehetséges kezdő egyenetlen munkájával volt dolgunk.

A »*Kuruczok*« című pályamű, ha tán nem is tehetségesebb, de érettebb izlésű, költői lelkületű írónak, a mellékes dolgokban jó, de a fődologban igen szerencsétlenül elhibázott alkotása. A kuruczok túladunai harczeit, muló diadalmait, szomorú bukását vonzóan, szeretettel festegeti. Alexandrinusai a legjobbak az egész pályázatban s nem annyira bőbeszédűek, mint más pályázókéi szoktak lenni. Különösen műve végén a bujdosók züllését, pusztulását elmondó verseiből az egész pályázat legköltőibb hangulata árad. Ami teljes lehetetlenséggé teszi ennek a műnek a jutalmazását, az az elbeszélés hőséneke, Szencsey-nek, a valóban élt kurucz költőnek tökéletlen jellemzése és hihetle-nül absurd lélekrajza. Ez a költő egyúttal ritka bátorságú, önfeláldozó hős. Ez írja a legszebb kuruczdalokat s ugyanez robbantja levegőbe, szinte bizonyos halálra készen, az ellenséges bánfalvai erősség rotun-dáját. És mégis, mikor csodálatos hőstettéből szörnyű égési sebekkel, de mégis élve kimenekül s visszajut az ujjongó kurucz táborba s ott azt látja és hallja, hogy bizonyos nevetséges ficzkó, névszerint Pityi Palkó az ő elvesztett kéziratából gyönyörű Szencsey-verseket Pityi Palkó versekül ad elő s elragadja velük az egész tábor, a nagy költő-hős, Szencsey meg sem mer mukkanni a plagiátor ellen. Bizalmasan elpa-naszolja költőtársának, Miszlainak, hogy azokat a fényes verseket nem Pityi Palkó, hanem ő, Szencsey írta, de aztán csak fájdalmasan irigyli

Pityi Palkó dicsőségét, ahelyett, hogy leleplezné a ficzkót. Sőt, mikor Bottyán vezér őt, Szencseyt, rotundarobbantó nagy hőstettéért kapitányi ranggal akarja kitüntetni, ez a hős költő letagadja, hogy ő robbantotta fel a rotundát s azt hazudja, hogy azt is Pityi Palkó tette. Tehát ne csak nagy költő, hanem még hős kapitány is Pityi Palkó legyen, ne ő! . . . Egyszerűen ettől a szegény Szencseytől elkeseredésben csak annyi telhet, hogy nagyot üt botjával a saját fejére. Ilyen élehetetlen hős a valóságban is valószínűtlen, a költészetben pedig nem vehető komolyan. Legfeljebb szánjuk őt, amikor a menyasszonya is mással ül lakodalmat, nem vele, de nem találunk ezen semmi csodálnivalót.

A »Gudrun« című pályamunka művelt irodalmi érzékkel készült magyarra átdolgozása a XIII. századbeli szép német Gudrun-költeménynek. Az eredetiek ősi bájából a magyar átdolgozásban is megérezhető egy és más. Így például Gudrun királyleányi büszkeségének fölébredése a szolgálói sorsban, mikor mosás közben megtudja, hogy friz hősök közelednek az ő megszabadítására, — magyarul is elég tetszetős. Téved azonban az átdolgozó, ha azt hiszi, hogy a munkában tömegesen szereplő sok mindenfajta germán király és hős a magyar olvasónak pusztán megnevezésük után olyan érdekes, mint a német olvasónak. Németországban általánosan ismert nevek és alakok azok, nálunk azonban nem tudnak róluk sokkal többet, mint például a németek a mi Tas-Huba-Tuhutumunkról. Előzetes erőteljes jellemzéssel meg nem ismertetett, nem érdekes hősök igen bonyodalmas harci tettei nemcsak nem érdeklik az idegen olvasót, hanem folyton zavarba is ejtik és fárasztják. Valahányszor levág valaki valakit, vissza kell lapoznunk, hogy megtudjuk, ki is az, aki levágott valakit s ki emez, akit levágtak. A munka az elbeszélő részekben elég jól versel, de az »Irhonban — ihol van«, »Hilda — ül ma«-féle rímek erőltetettek.

Miután a bíráló bizottság egyhangúlag azt határozta, hogy e három, viszonylag legjobb pályamű közül sem ajánlhatja egyiket sem jutalomra, Beöthy Zsolt bíráló az alapítványt szabályozó ügyrendi 123. §. a) pontja alapján — tekintve, hogy a Nádasdy-jutalom már 1918. óta nem adatott ki — a következő indítványt tette:

»Adassék ki a jutalom a Kisfaludy-Társaság kiadásában másfél éve megjelent kitünő költői regénynek: Bárd Miklós »Vezeklés«-ének. E szép költeményt, nem kifogástalan szerkezetében, olyan előnyök tüntetik ki: — a magyar huszártiszti élet és vidéki úri társaság eleven, pompás rajza, de különösen a küzdő szívek életének igaz, finom és bájos feltárása, — melyekkel utóbbi évtizedeink költői termésének legelső sorában áll.«

Ehhez az indítványhoz csatlakoztam s így azt, mint a háromtagú bizottság szótöbbséggel hozott határozatát, tisztelettel ajánlom elfogadásra s kérem a tisztelt Osztályt, méltóztassék azt elfogadása után mint saját javaslatát, illetve határozatát a tekintetes Akadémia közülése elé terjeszteni.

Beöthy Zsolt ig. és r. tagnak az I. osztályhoz intézett levele.

(Ez az utolsó javaslat, melyet Beöthy Zsolt már beteg az Akadémia elé terjesztett.)

1922. márczius 27.

Bocsánatot kell kérnem a t. Osztálytól, hogy a Nádasdy-pályázatnak reám ruházott bírálói tisztemről ilyen megfelelőtlen alakban és ilyen felületes rövidséggel vagyok kénytelen jelentést tenni. Mentségem egyfelől, hogy súlyos betegem hónapok óta ágyban fekszem, másfelől, hogy a pályaművekről készített jegyzeteim Pesten maradtak s' most rossz, öreg és beteg emlékezetemre vagyok szorítva.

Egészen hozzájárulok t. bíráló társam, Kozma Andor t. t. véleményéhez és javaslatához. Csak három pótlékom lenne hozzá.

1. A mállott szerkezetű *Kuruczok* képtelen lélektanára nézve teljesen egyetértek vele, de méltányosnak tartanám megemlíteni, hogy vannak részei, különösen végén a bujdosók züllése és pusztulása, melyekből az egész pályázat legkölteibb hangulata árad.

2. Kozma társam egyáltalán nem említi a *Décse* című tündérmesét. Szerzője a *Tündérvölgy* nyomán kalandozik, nem érdektelen mesével, elég sima verseléssel s néhány jó képpel. De ami említésre különösen érdemessé teszi, az meglepő, emelkedett, nagy erkölcsi gondolata, melyvel meséjét befejezi.

3. Hozzájárulok tehát ahhoz az indítványhoz, hogy a jutalom ne adassék ki, de amire a pályázat ügyrendje nemcsak engedélyt, hanem szinte utasítást ad: adjuk ki utólagos jutalom gyanánt egy másfél éve megjelent kitünő költői regénynek: Bárd Miklós *Vezeklés*-ének, kiadta a Kisfaludy-Társaság. E szép költeményt, nem kifogástalan szerkezetében, olyan előnyök tüntetik ki: a magyar huszártiszti élet és vidéki úri társaság eleven, pompás rajza, de különösen a küzdő szívek életének igaz, fennkölt és bájos feltárása, melyekkel utóbbi évtizedeink költői termésének legelső sorában állanak.

IV.

Jelentés a Sámuel-díjról.

A Sámuel-díj odaítélése ügyében kiküldött bizottság az elmúlt esztendőben az ifjabb nyelvész-nemzedék tollából megjelent értekezések közül *Zolnai Béla* »Az idegen szavak kérdése nyelvész-tétikai szempontból« című tanulmányát (MNY. XVII, 202, XVIII, 18) tartja a jutalomra legérdemesebbnek. A bizottság, midőn választása Zolnai Béla értekezésére esett, természetesen figyelembe vette a szerzőnek két évvel ezelőtt megjelent programértekezését (Esztétikai szempontok a nyelvtudományban, MNY. XVI, 105) és a Minerva I. számában nemrég megjelent »Nyelvtudomány és szellem-történet« című tanulmányát is.

Zolnai Béla említett értekezéseinek nagy érdeme, hogy a mi nyelvtudományi irodalmunkban jóformán először hangsúlyozzák a

genetikus nyelvvizsgálat mellett elhanyagolt emotionális nyelvvizsgálat fontosságát, különösen a semasiologia terén; s midőn a nyelvészeti feladatául a nyelvi kifejezésekhez fűződő hangulat történeti fejlődésének vizsgálatát jelölik meg, a genetikus és emotionális nyelvvizsgálatot nem egymás mellé vagy éppen egymással szembe állítják, hanem voltaképen a nyelvésztikát is besorolják a nyelvtudomány történeti disciplinái közé.

Tisztelettel javasoljuk, hogy az idei Sámuel-díj Zolnai Béla első helyen említett értekezésének adassék ki.

Szinnyei József

r. tag.

Melich János

r. tag.

Petz Gedeon

r. tag.

Gombocz Zoltán

l. tag.

A M. Tud. Akadémia ülési jegyzőkönyvei.

Az 1921. november 28-i összes ülés határozata (jegyzőkönyv 10. pont) értelmében a kevésbé jelentős vagy tisztán adminisztratív jellegű tárgyak mellőzésével készült kivonatos közlés.

Az I. osztály ülései.

Első: 1922. január 2.

Szinnyei Ferencz l. t.: Fejezetek újabb regényirodalmunk történetéből.

Második: 1922. január 23.

Papp Ferencz l. t. fölolvassa székfoglaló értekezését: Gyulai Pál lyrai költészetének fejlődése. — Az elnök melegen üdvözli Papp Ferencz l. tagot székfoglalása alkalmából, amellyel akadémiai jogainak birtokába lépett és kijelenti, hogy az Elnökség föl fog kéretni, hogy tagsági oklevelét méltóztassék neki kiadni.

Harmadik: 1922. február 20.

Zichy István gróf mint vendég: A magyarság ősműveltsége és a nyelvtudomány.

Negyedik: 1922. márczius 27.

Förster Aurél l. t. fölolvassa »Herakleitosz kosmológiája« című székfoglaló értekezését. — Az elnök melegen üdvözli Förster Aurél l. tagot székfoglalása alkalmával. Tagsági oklevelének kiadása határozatik.

Ötödik: 1922. május 8.

Mészöly Gedeon l. t. fölolvassa székfoglaló értekezését: A »tövü igék praesens-képzéséről. — Az osztályelnök meleg üdvözlő beszédje után tagsági oklevelének kiadása határozatik.

A II. osztály ülései:

Első: 1922. január 9.

Pauler Ákos l. t. fölolvassa: »Liszt Ferencz gondolatvilága« című értekezését.

Második: 1922. február 6.

1. Áldásy Antal l. t. bemutatja Karácsonyi János r. tagnak »A Szent Ferencz-rend története Magyarországon« című pályanyertes munkáját és fölolvassa annak egyik fejezetét.

2. Dávid Antal vendég fölolvassa: »A Hammurapi-codex forrásai« című értekezését.

Harmadik: 1922. márczius 6.

1. Székely István l. tag fölolvassa: »Az apokalyptika a világ-irodalomban« című székfoglaló értekezését. — Elnök melegen üdvözlöve a fölolvast, kijelenti, hogy az Elnökség meg fog kerestetni részére tagsági oklevél kiállítására.

2. Erdélyi László l. tag fölolvassa: »A székely eredetkérdés megoldásának sarkpontjai« című értekezését.

Negyedik: 1922. április 10.

1. Jankovich Béla l. t. fölolvassa: »Az értékalakulás térbeli tényezőiről« című székfoglaló értekezését. — Elnök melegen üdvözli Jankovich Béla l. tagot székfoglalója alkalmából és kijelenti, hogy az elnökség meg fog kerestetni részére tagsági oklevél kiadására.

2. Erekly István l. t. fölolvassa: »A közigazgatási jog- és a közgazgatási jogtudomány kialakulása« című székfoglaló értekezését. — Elnök melegen üdvözli Erekly István l. tagot székfoglalója alkalmából és kijelenti, hogy az elnökség meg fog kerestetni, hogy részére tagsági oklevelet kiállítani méltóztassék.

Ötödik: 1922. május 2.

Heller Farkas l. t. fölolvassa: »A világháború és a közgazdaságtan elmélete« című székfoglaló értekezését. — Elnök melegen üdvözli Heller Farkas l. tagot székfoglalója alkalmából, mellyel tagsági jogainak teljes élvezetébe lépett és kijelenti, hogy az elnökség részére a tagsági oklevél kiadására meg fog kerestetni.

Hatodik: 1922. május 15.

1. Gróf Teleki Pál l. t. fölolvassa: »Synthesis és systema a földrajzi leírásban« című értekezését.

2. Gróf Teleki Pál bemutatja Dr. Fodor Ferencz egyetemi magántanár »A Szörénység tájrajza« című monographiáját.

Hetedik: 1922. június 19.

1. Magyary Géza r. t.: Az Állandó Nemzetközi Biróság.

III. osztály ülései.

Első: 1922. január 16.

1. Szarvasy Imre l. t.: A methán-chlór reactio mechanizmusa.

2. Varga József vendég: Csendes kisülések hatása bróm-methán és jódmethán elegyekre. Előterjeszti: Szarvasy Imre l. t.

3. Wicklein Gyula vendég: A csendes elektromos kisülések hatása a methánra. Előterjeszti: Szarvasy Imre l. t.

4. Császár Elemér vendég: A quantum-emissio-hypothesis és a fekete sugárzás elmélete. Előterjeszti: Fröhlich Izidor r. tag.

5. Tokody László vendég: Újabb adatok a hodrusbányai fassait kristálytani és optikai ismeretéhez. Előterjeszti: Zimányi Károly r. t.

6. Zsivny Viktor vendég: A hodrusbányai fassait kémiai elemzése. Előterjeszti: Zimányi Károly r. tag.

Második: 1922. február 13.

1. Szarvasy Imre l. t.:

a) Carbonylchlorid előállítása elektrisatorban.

b) Methylalkohol előállítása methánból.

2. Steiner Lajos l. t.: Hőmérsékleti viszonyok a dobsinai jég-barlangban. Előterjeszti az osztálytitkár.

3. Ortway Rudolf vendég: A Sagnac-féle kísérlet az általános relativitás elmélete szempontjából. Farkas Gyula r. t. helyett előterjeszti az osztálytitkár.

Harmadik: 1922. márczius 13.

1. Konek Frigyes l. t. székfoglalója: Kémiai configuratio és physiologiai hatás.

2. Marek József l. t. bemutatja Lehrbuch der klinischen Diagnostik der Haustiere című munkáját.

3. Schilberszky Károly vendég: Újabb adatok a Sclerotinia sclerotiorum Lib. biológiájából és phytopathologiai viselkedéséről. Előterjeszti: Mágócsy-Dietz Sándor r. t.

4. Vendl Aladár vendég: A verseczi gnájsz nagy földpátszemei. Előterjeszti: Schafarzik Ferencz r. t.

5. Kramár Jenő vendég: Vizsgálatok néhány bakterium tokjának kémiai természetéről. Előterjeszti: Preisz Hugó l. t.

Negyedik: 1922. április 24.

1. Istvánffy Gyula r. t. székfoglalója: A kukoricaszalma, mint a cellulose-gyártás nyersanyaga.

2. Szarvasy Imre l. t.: A methán bontása magas hőfokon.

Ötödik: 1922. május 22.

1. Méhelő Lajos r. t.: A fajkérdés élettudományi alapjai.

2. Konek Frigyes l. t.: Kisebb közlemények az organikus kémiai praxisból:

a) A protocatechusav egy új képződési módjáról.

b) Aromás és alifás aminosavaknak egy új kapcsolódási módjáról.

3. Konek Frigyes l. t. és Szemák Miklós vendég: Adatok a Keto-dihydroindének (hydrindonok) ismeretéhez:

1. A vanillin-sorozat hydrindonjának synthesise.

4. Konek Frigyes l. t. és Loczka Alajos vendég: Váltakozva substituált aryl-benzoylglykolsavesterek synthesise.

5. Kerékjártó Béla vendég: Görbék és görbeseregek topológiájáról. Előterjeszti: Kürschák József r. t.

Hatodik: 1922. május 29.

1. B. Harkányi Béla l. t. székfoglalója: Adalékok a csillagok fejlődésének elméletéhez.

Székfoglalója megtartása után osztályelnök az osztály nevében meleg szavakban üdvözlí B. Harkányi Bélát, mint teljes jogú l. tagot.

2. Hankó Vilmos l. t. és Grabovszky Camill vendég: Irinyi János, a feltaláló és író.

3. Filarszky Nándor l. t. bemutatja Növényrendszertan című munkájának kéziratát.

4. Vendl Miklós vendég: A végardói Somlyó-hegy rhyolith kőzetének földpátja. Előterjeszti: Zimányi Károly r. t.

5. Dudich Endre vendég: Cyclommatus Thunb. variálásáról. Előterjeszti: Kertész Kálmán l. t.

6. Szabó Zoltán vendég: A Cephalariák rendszerezése. Előterjeszti: Degen Árpád l. t.

Az Igazgató-Tanács ülései

Berzeviczy Albert elnök úr elnöklete alatt.

Első ülés: 1922. évi január 23.

1. A főtitkár javaslatára az Igazgató-Tanács megkeresi az Országos Pénzügyi Tanácsot, hogy a Kazinczy-alapítvány tulajdonában levő széphalmi ingatlanok vagyonváltságmentességét az 1921. évi XLV. t. cz. II. § 2-ik pontja alapján külön intézkedéssel állapítsa meg; az elnök urat pedig fölkéri, hogy Akadémiánk hivatalos megkeresését a Pénzügyi Tanács elnökénél előszóval is támogatni szíveskedjék.

2. A főtitkár ismerteti a széphalmi Kazinczy-ingatlanok tárgyában becskeházi Becske Kálmán és Kossuth Lajos részéről beérkezett két ajánlatot, valamint a kert kezelése tárgyában Zemplén vármegye tanfelügyelője által tett javaslatot.

Hosszabb eszmecsere után az Igazgató-Tanács a következő határozatokat hozza:

I. Az Akadémia az összes ingatlanokat tulajdonában és saját kezelésében megtartja.

II. A mauzoleum és sírok karbantartása, valamint a rozoga állapotban levő kertészlak és istálló tatarozása céljaira a főtitkár javaslatára a folyó évben egyelőre 50.000 K.-t irányoz elő.

3. Az Igazgató-Tanács helyeslőleg tudomásul veszi, hogy a Pénzügyi Bizottság 1921. december 19-én tartott ülésében a Tudományos Társulatok és Intézmények Sajtóvállalata céljaira 200.000 kor jegyzését határozta el és a főtitkár ezt az összeget 1921. december 28-án a Társulatközi Bizottság folyószámlájára az Országos Központi Hitelszövetkezethez átutalta.

4. Az Igazgató-Tanács a következő tudományos segélyeket engedélyezi:

I. Az I. osztály javaslatára Csengery János r. t. Sophokles-fordítása 20 példányának vételárát (a példányokat az I. oszt. titkára fogja a tagok közt szétosztani).

II. A III. osztály javaslatára a Magyarhoni Földtani Társulat Barlangkutató szakosztályának folyóirata kiadási költségeire 10.000 kor.-t.

5. A főtítkár az I. osztály tisztelt tagjainak közléséből értesült, hogy Kozma Andor t. t. két nagyobb műve (teljes Faust-fordítás és az ősmagyar történet köréből vett epikai mű), valamint Vargha Gyula r. t. 1915. óta írt nagyszámú költeménye, hosszabb ideje készen van és az I. osztály örömmel üdvözlölné, ha e becses alkotások, amelyek újabb irodalmunk legkitünőbb termékei közé tartoznak, az Akadémia kiadásában tétetnének közzé. Fölemlíti még a főtítkár, hogy Kozma Andor társunk egyik művének kiadását a Kisfaludy-Társaság is tervbe vette és későbbi tárgyalások alapján volna eldönthető, melyik jelenjék meg az Akadémia kiadásában.

Az Igazgató-Tanács elhatározza e műveknek megjelentetését és a nyomdai kiállítás költségeire egyenként 150.000 kor.-t irányoz elő.

6. A II. osztály javaslatára az Igazgató-Tanács fölhatalmazza a főtítkárt, hogy Almási Antal egyetemi magántanár, kir. táblai bírónak Ungarisches Privatrecht című német nyelven megjelent könyvéből Gragger Róbert berlini egyetemi tanártól, mint a Berlini Magyar Tudományos Intézet igazgatójától és az Ungarische Bibliothek kiadójától 10.000 kor. értékű példányszámot megrendelhesen. A kiadó gondoskodni fog a példányoknak a külföldi tudományos intézetek könyvtárai közti szétosztásáról, utalva arra, hogy azok a M. Tud. Akadémia ajándékai. A fennmaradó példányszámokat a főtítkár iránítása szerint az Akadémia Könyvkiadó Hivatala fogja a magyar egyetemek, bíróságok és ügyvédségek könyvtárainak juttatni.

7. A Keleti Bizottság előadója, gr. Teleki Pál l. t. ajánlatára az Igazgató-Tanács néhai Lóczy Lajos t. tag, a Balkán-expedíció tudományos munkálatai közben írt geológiai művének kiadási költségeire 100.000 kor.-t, továbbá B. Nopcsa Ferencz l. tagnak Albániáról német nyelven írt munkája kiadásához hozzájárulásként ugyancsak 100.000 kor.-t szavaz meg.

8. A főtítkár előterjeszti, hogy a munkabérek újabb emelkedése folytán a Hornyánszky-czég, amely az Ak. Értesítőt kiállítja, 1000 példányban ívenként, papír nélkül 4405 kor. szedési, nyomási és fűzési költséget számít. Addig is, míg az Ak. Értesítő kiállítását esetleg olcsóbb nyomdára lehetne bízni, a folyóirat nyomdai költségeire az Igazgató-Tanács a folyó évben 150.000 kor.-t irányoz elő.

9. Elnök úr más elfoglaltsága miatt távozni lévén kénytelen, az elnöklést Herczeg Ferencz másodelnök veszi át.

10. Az Igazgató-Tanács tudomásul veszi, hogy a főkönyvtárnok úr 39 darab felsőbüki Nagy Pálhoz intézett levelet fiától, felsőbüki Nagy Istvántól 10.000 kor.-ért megvásárolt. A levelek egy része a Magyar Nemzeti Múzeum kézirtatárába tartozik és megfelelő megvezetés alapján a Múzeum kézirtatárának lesz átengedendő.

11. Halmos Izor földbirtokos azt az óhaját fejezte ki, hogy egy korábbi jutalomtételre befizetett, azonban a pályázat meddősége miatt

ki nem adott 1000 kor. adománya csatoltassék a Petőfi lírája czímen kitűzött pályadíjhoz (Ak. Értesítő 1921. 122. lap, 16-ik tétel). Az Igazgató-Tanács az adományozó óhaja értelmében határoz és a fenti jutalomtétel díjösszegét 3000 kor.-ban állapítja meg.

12. Az Igazgató-Tanács Nagy Károly építész jelentéséből tudomásul veszi, hogy az Akadémia palotájának tatarozására kiutalt összegek az 1921-ik évben 389.452'92 kor.-ra rugtak, s hogy a folyó évben már a költségvetés megállapítása előtt körülbelül 84.000 kor. lesz szükséges a legsürgősebb javítási költségekre. — Az Igazgató-Tanács az összeget megszavazza.

Második: 1922. márczius 6.

1. A főtítkár bejelenti, hogy a Földhitelintézet könyvelője, Schöller Károly elkészítette a zárszámadásokat és javaslatára ezek átvizsgálására B. Forster Gyula és Ilosvay Lajos ig. t., a gondnoki számadások felülvizsgálására pedig gróf Dessewffy Aurél ig. t. kéri fel.

2. A főtítkár bejelenti, hogy Flórenczben a folyó év tavaszán tartandó nemzetközi könyvvásár előkészítő bizottsága ismételten felhívta Akademiánkat a kiállításon való részvételre. Minthogy ez kedvező alkalom volt annak igazolására, hogy Akademiánk közel 90 esztendő óta, főleg a nyelv- és történettudományok terén olyan széleskörű munkásságot fejtett ki, mely az olasz közönséget s a nemzetközi kiállítás révén általában az egész tudományos világot érdekelheti, az elnökség ezt a meghívást nem tartotta visszautasíthatónak.

A folyó év február havában e tárgyban sürgősen tartott értekezlet arra a megállapodásra jutottak, hogy a magyar tudományos társaságok és könyvkiadó vállalatok részére fenntartott helyért kívánt előleget az Akadémia elnöksége fizesse be és ezért a főtítkár az elnök úr szíves hozzájárulásával összesen 35.163 K.-t utalt át. — Tudomásul vétetik.

3. A Berliini Magyar Tudományos Intézet igazgatójának, Gragger Róbert tanárnak 388/1922. számú beadványa alapján az Igazgató-Tanács az Ungarische Jahrbücher cz. folyóirat egyelőre 5 példányáért járó előfizetési díjat, 120 márkát, megszavazza és megbizza a főtítkárt, hogy a példányokat a magyar könyvtárak között ossza el.

4. Az ügyész bejelenti, hogy a tanácsköztársaság ideje alatt az Akadémia bérházában a dr. Erdélyi Sándor által bérelt III. e. 17. sz. lakásban annak albérlője a hatóság közbenjöttével 5331 kor. 40 fillér költséggel olynemű átalakításokat végeztetett, amelyek végzésére a háztulajdonos nem kötelezhető (faláthelyezés, ajtóbontás stb.).

A Felszámoló-Bizottság most ezen költségeket a vonatkozó rendeletek alapján a háztulajdonos M. Tud. Akadémiától követeli.

Ugyancsak a tanácsköztársaság ideje alatt az új házmaster-lakás átalakítása kapcsán végeztek munkálatokat, amelyeknek költsége külön 5137 kor. 12 fillérre rúg.

Ezen utóbbi munkálatok és költségeik ellen most már kifogást

tenni nem lehet; a III. e. 17. sz. lakásban fölmerült költségek azonban olyan természetűek, amelyek nem róhatók a háztulajdonos terhére s amelyek tekintetében a háztulajdonosnak rendelete értelmében, a bérlő ellen visszkövetelési joga van.

Az Igazgató-Tanács elrendeli a jelzett, összesen 10.468 kor. 52 f. költségek kifizetését, egyszersmind megbízza az ügyészt, hogy a III. e. 17. számú lakásban fölmerült 5331 kor. 40 f. költséget a lakás bérlőjéről, szükség esetén per útján is, visszakövetelje.

5. Az Igazgató-Tanács fölhatalmazza az elnökséget, hogy nagyobb könyvadományok, illetőleg az Akadémia nyomdapapírjának a vételáron átengedése iránt előterjesztett kérelmeket saját hatáskörében elnökiileg intézze el.

Harmadik : 1922. évi április 8.

1. A főtitkár bemutatja az 1921. évi pénztári számadást és az 1922. évi költségvetési előirányzatot. A pénztári számadás 1921. deczember 31-én 150.214 kor. 75 fillér vagyonkezelési fölösleget tüntet föl, ellenben a költségvetési előirányzat szerint, ha a három osztály, a bizottságok, a Könyvkiadó-Vállalat s az Etymologiai Szótár részére a kívánt összegek felvételnek s az elkerülhetetlen személyi és dologi kiadásokra szükséges összeg is előirányoztatnék, fedezetlen kiadás gyanánt 4,615.021 kor. 33 fillér mutatkoznék. — Az Igazgató-Tanács a pénzügyi bizottság javaslatára törli a költségvetési előirányzatban a Széchenyi-múzeumra felvett 10.000 kor.-t, míg a könyvtár részére a beérkezett külön adományok figyelembe vételével 80.000 kor.-t, az Akadémia épületeire 400.000 kor.-t s irodai kiadásokra 80.000 kor.-t vesz fel. Eszerint az előirányzat:

Bevétel: 1,938.410 K — f.

Kiadás: 6,803.431 K 33 f.

Fedezetlen kiadás: 4,865.021 K 33 f.

Az Igazgató-Tanács elhatározza, hogy jelentékenyebb adományok beérkezéséig, illetőleg az Akadémia vagyoni helyzetének figyelembe vehető javulásáig újabb munka kiadását esetről-esetre a pénzügyi helyzethez képest csak az Igazgató-Tanács engedélyezheti.

2. A főtitkár fölhívja az Igazgató-Tanács figyelmét arra, hogy a határozott rendeltetésű adományok egy része, különösen a Hangya Szövetkezet által följánlott 400.000 kor. és a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete által alapítványi üzletrészekben felajánlott 200.000 kor. az Akadémia vagyoni helyzetének elbírálásánál nem vehető számításba, mert a Hangya Szövetkezet letét-kivonata szerint a 400.000 K.-t alapítványi üzletrész-jegyben kívánja az Akadémia rendelkezésére bocsátani s így nyilvánvaló, hogy csak ezen üzletrész-jegyek után esedékes osztalék lesz felhasználható; a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete pedig egyelőre a határozott rendeltetésű adomány megszavazásáról küldött csak értesítést.

Az Igazgató-Tanács a főtitkár bejelentését tudomásul véve, meg-

bizza őt, hogy e kérdést az ügyész úrral tárgyalja és megfelelő időpontban tegyen újabb javaslatot.

3. A főtitkár jelenti, hogy B. Forster Gyula és Ilosvay Lajos ig. tagok az Akadémia számadásait fölülvizsgálták és beadott jelentésük szerint a Földhitelintézet számadásait kifogástalan rendben találták. — Elnök úr a nevezett igazgató tag uraknak az Akadémia meleg köszönetét tolmácsolja, egyúttal az Igazgató-Tanács meleg köszönetet mond a M. Földhitelintézetnek az Akadémia vagyonának gondos és önzetlen kezeléseért és tudomásul veszi azt az intézkedést, hogy a kezelés körül elfoglalt Schöller Károly könyvelő úrnak 6000 kor. tiszteletdíj folyósított.

4. A főtitkár javaslatára az Igazgató-Tanács a Magyar Philoszophiai Társaság részére 5.000 kor. évi segélyt engedélyez.

5. A főtitkár előterjeszti Zemplén vármegye törvényhatósági bizottságának folyó évi márczius 28-án érkezett s 483/1922. sz. alatt iktatott átiratát. — Az Igazgató-Tanács megbízza a főtitkárt, intézzen kérdést Zemplén vármegye alispánjához, miként értelmezendő a törvényhatósági bizottságnak az a határozata, hogy a széphalmi Kazinczy-ingatlanok gondozását és fenntartását magára kívánja vállalni.

6. A főtitkár jelenti, hogy a volt Országos Lakásbiztosságot Felszámoló Bizottság H. 1208/1922. számú határozata s egyben fizetési meghagyása értelmében a Villamosszerelő Ipari Központnak 132 kor. 87 fillért és a Pénzügyi Központnál »lebonyolítás alatt« czímen vezetett folyószámla javára 10.335 kor. 65 fillért utalt át. (447/1922. sz. ikt.) — Tudomásul vétetik.

7. A Könyvkiadó-Hivatal vezetőjének előterjesztésére az Igazgató-Tanács az akadémiai kiadványok árát 100 o/o-kal felemeli.

8. Az I. osztály javaslatára B. Podmaniczky Gézáné úrnő 100.000 kor.-s alapítványának kamatait az Igazgató-Tanács a Budapesti Szemle kiadásának költségeihez óhajtja fölhasználni.

Negyedik : 1922. május 11.

1. Elnök úr az ülést megnyitván, legmelegebben üdvözlí az első ízben megjelent Szmracsányi Lajos ig. tagot, köszönve, hogy megjelenésével az Akadémiát megtisztelni szíves volt.

2. Elnök úr szomorú kötelességet teljesít, midőn bejelenti Beöthy Zsolt halálát. Az ő nemes alakja ebben a körben is felejthetetlen emlék tárgya lesz. Mindnyájan nemcsak nagy tehetségét tiszteltük, hanem egyúttal nemes egyénisége iránt érzett ragaszkodásunkkal környeztük őt. — A nemzetet, a magyar kulturát ért súlyos veszteség fájdalma ebben a testületben is szót kér.

Az Igazgató-Tanács mélységes fájdalomának jegyzőkönyvében is kifejezést ad.

3. Elnök úr közli, hogy az Igazgató-Tanács választottjai közül már a múlt év nyarán elhunyt Wekerle Sándor helyének betöltése

íránt a f. évben kell intézkedni. — A személyi kérdést megbeszélte az Akadémia több tagjával és abban állapodtak meg, hogy a Teleki-nemzettségnek Akadémiánk körül szerzett nagy érdemeire való tekintettel, jelesül, hogy gróf Teleki József Széchenyivel együtt vezette társaságunkat, ő alapította könyvtárunkat, egy róla elnevezett jutalmat létesített, indokolt, hogy a Teleki-nemzettség Igazgató-Tanácsunk tagjai között újból képviselve legyen. Erre a Nemzettségnek működésével s a tudomány terén elismert tagját, gróf Teleki Pált tartja méltónak.

A szavazat megejtetvén, kitünt, hogy gróf Teleki Pál egyhangúlag igazgatósági taggá választatott.

4. A főtítkár javaslatára az Igazgató-Tanács a Paedagogiai Társaságnak 10.000, azaz tízezer kor. tudományos segélyt szavaz meg.

5. A főtítkár előterjeszti az 1922. április 24-én tartott összes ülésnek a költségvetés tárgyában hozott határozatait, amelyeket az Igazgató-Tanács egyhangúlag elfogad.

6. A főtítkár megemlékezik arról, hogy a f. évben lesz másfél százada annak, hogy Bessenyei György és társai megindították munkásságukat, egyúttal száz éve annak, hogy megindult Kisfaludy Károly »Aurora« című folyóirata... A főtítkár nem óhajtáná e tárgyban nagyobb, országos ünnepélyek rendezését, de törekedni fog arra, hogy Bessenyei és Kisfaludy Károly sírjára az Akadémia nevében néhány szál virágot helyezzenek el. — Az Igazgató-Tanács ezt tudomásul veszi és az intézkedések megtételére a főtítkárt felkéri.

7. Szily Kálmán főkönyvtárnok bejelenti, hogy a könyvtár az International Catalogue of Scientific Literature című vállalat 1912–1914. évfolyamának előfizetési ára fejében 37 font 5 s-sel tartozik, amely összeg a jelentés napján 160.000 kor.-nak felelne meg. — A főkönyvtárnok úr előadja az e tárgyban tett intézkedéseit, mire az Igazgató-Tanács felkéri, hogy a további lépéseket a Magyar kir. Felülvizsgáló és Kiegyenlítő Hivatalnál, valamint a Pénzügyi Központnál, illetőleg Szarvasy Sándor, Londonban lakó hazánkfiánál, megtenni szíveskedjék.

8. A főtítkár ismerteti a Budapesti Szemle megjelenése tárgyában a Franklin-Társulat megbízottjával az elnök úr elnöklete alatt tartott értekezlet megállapodásait, melyek szerint az összes költségek számbavétele után mutatkozó nyereség egyenlő részben oszlik meg a M. T. Akadémia és a Franklin-Társulat között; az esetleg mutatkozó veszteség kétharmadrészét a Franklin-Társulat, egyharmadrészét a M. T. Akadémia viseli, olyképen azonban, hogy a M. T. Akadémia veszteségrészesedése évi 100.000 kor.-t nem haladhat meg. (811/1922. sz. ikt.)

Az Igazgató-Tanács ezt a megállapodást elfogadja s elhatározza, hogy a Budapesti Szemle támogatására eddig engedélyezett 42.000 kor. segélyen felül az esetleg felmerülhető költségvetési veszteséghez a tudományos segélyekre előirányzott 200.000 kor.-ból a fent jelzett arányban 58.000 kor. erejéig hozzájárul.

9. Az Igazgató-Tanács megszavazza a Keleti Bizottság Balkán-expedicziója zoologiai részének kiadására szükséges 118.000 kor.-t.

10. A főtitkár előterjesztésére az Igazgató-Tanács fölkéri Nagy Károly építész urat, hogy a Történelmi Képcsarnok igazgatósága által emelt újabb panasz alapján az Akadémia palotájának tetőzetén szükséges javítást végeztessen el. — E tatarozási költségek utalványozására a főtitkár fölhatalmaztatik.

Ötödik : 1922. június 10.

1. Elnök úr melegen üdvözli az Igazgató-Tanácsnak újonnan megválasztott tagjait, Szinnyei József és gróf Teleki Pál urakat és kéri őket, hogy Akadémiánkat munkásságában ismert buzgóságukkal támogassák.

2. A főtitkár bemutatja Szinnyei József és gróf Teleki Pál ig. tagoknak köszönő leveleit. — Örvedetes tudomásul van.

3. Elnök úr bejelenti, hogy az Igazgató-Tanácsnak május 11-én tartott ülése óta újabb adományok érkeztek be, továbbá, hogy a nagygyűlés határozatából előterjesztést tett a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak Akadémiánk segélyének 500.000 (ötszázezer) kor.-val leendő fölemelése iránt, különösen kiemelvén azt is, hogy az Akadémia palotájának második emeletén levő és a M. Nemzeti Múzeum növénytani osztálya által bérelt helyiségek, továbbá a Történelmi Képcsarnok részére átengedett termék használata fejében ez idő szerint az Akadémia csak 35.800 kor. állami dotatiót kap, holott a pénz értékének csökkenése és egyéb jelenlegi körülmények folytán ennek az összegnek tízszerese sem volna megfelelő bérösszeg. — Az Ig.-Tanács az újabb adományokért köszönetet mond, az elnök úr előterjesztését pedig köszönettel és helyesléssel tudomásul veszi.

4. A főtitkár bejelenti, hogy a már följánlott adományok, továbbá az eddigi rendes államsegély, valamint a készpénzben és az Angol Magyar Bank járadékjegyeiben elhelyezett összeg (758/1922. 1293 és 1341/1921.) számításba vételével az Igazgató-Tanács a folyó év végéig 1,081.000 kor.-val rendelkezhetik; ezt az összeget azonban a személyzeti kiadások, valamint a már nyomdában levő munkák nyomdai előállításának költségei teljesen kifogják meríteni. A főtitkár fölemlíti özv. Tiringer Béláné 684. sz. alatt beérkezett segélykérvényét, továbbá azt, hogy az akadémiai altisztek részére, mint minden évben, az idén is ruhát és cipőt kell rendelni, végre, hogy a drágaságnak hétről-hétre rendkívüli mértékben emelkedése folytán az Igazgató-Tanács nem fogja mellőzhetni az 1922. évi VI. t. cz.-nek, valamint a folyó évi 4200/ME. számú rendeletnek analog alkalmazásával a nyári hónapokra a személyzet részére megfelelő rendkívüli segélytöbblet és átmeneti segély engedélyezését. A főtitkárnak részletesen indokolt javaslatai alapján és azok elfogadásával az Igazgató-Tanács a következő határozatokat hozza :

1. Mindenelőtt kifizetendők lesznek a már teljesen elkészült nyomtatványoknak, valamint az osztályok és bizottságok által eddig

a Főtitkári Hivatal közvetítése nélkül nyomdába küldött és már legnagyobb részben kinyomatott munkáknak nyomdai számlái, valamint az Akadémia palotáján a folyó évben újból megállapított, okvetlenül szükséges tetőjavítás költségei.

II. Az Igazgató-Tanács megengedi a Keleti Bizottság balkán-expeditiójának eredményei című munka zoologiai részének kinyomtatását, amelynek költségei gróf Teleki Pál ig. tag közlése szerint összesen 118.100 kor.-t fognak kitenni;

továbbá a Matematikai és Természettudományi Értesítő már nyomdában levő 1922. évi kötetének kinyomtatását.

Ellenben fölfüggeszti az Igazgató-Tanács a következő munkák folytatódólagos szedését:

A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve — a 11. ívtől kezdve;

Darkó Jenő l. t. Laonikos Chalkondyles című műve — a 12. ívtől kezdve;

a Történeti Szemle — az 5. ívtől kezdve;

a Héderváry-Oklevéltár indexe;

az Archaeologiai Értesítő 1921–22. évfolyama.

III. Az Igazgató-Tanács a folyó év őszén az addig beérkező államsegély és adományok tekintetbevételével fog több munka folytatása iránt határozni.

IV. Az Igazgató-Tanács az újabban kibocsátott kormányrendeletek hasonló szerű alkalmazásával az akadémiai alkalmazottaknak és szolgáltnak, egyelőre két hó tartamára, rendkívüli és átmeneti segélyt szavaz meg, összesen havi 42.000 korona összegben, a 757/1922. szám mellé csatolt névszerűben kimutatásban föltüntetett megosztással.

Szily Kálmán főkönyvtárnok úr utólag kijelentette, hogy mint nyugdíjas műegyetemi tanár megkapja ezt a rendkívüli és átmeneti segélyt és így azt az Akadémia részéről nem veheti igénybe.

V. Az Igazgató-Tanács fölhatalmazza a főtitkárt, hogy a szabóiparos cégektől bekívánt árajánlatok alapján a nyolcz altiszt részére legfeljebb 64.000 korona erejéig egy-egy teljes öltözet ruhát és cipőszipároktól bekívánt ajánlatok alapján legfeljebb 20.000 korona fejében nyolcz pár cipőt rendeljen meg és ennek beszerzési árát utalványozhassa.

5. A főtitkár előterjeszti Emödy László tanácselnök úrnak, a széphalmi ingatlanok gondnokának számadásait és fölemlíti, hogy a mauzoleumnak és síremléknek sürgős kijavítása iránt már 1921. december és 1922. január havában, legutóbb pedig folyó évi május 30-án intézkedett. (718 és 721/1912.) Az Igazgató-Tanács a széphalmi számadások fölülvizsgálására fölkéri Ilosvay Lajos ig. tagot; egyúttal a sárospataki kollégium igazgatóságának kérelmére a folyó tanév végén kitűzendő jutalomtétel összegét 100 kor.-ról 300 kor.-ra emeli.

6. Az ügyész úr bejelenti, hogy Rosenfeld Alfréd hagyatékából 50.727 kor.-t mint valamely közegészségügyi kérdést tárgyaló jutalom-

tétel kitűzésére szánt alapítványt befizetett a M. Földhitelintézetbe; továbbá, hogy Dr. Lechner Károly l. tag úr kézíratait és különlenyomatait a M. Tud. Akadémiának hagyományozta. — Köszönettel vétetvén, közöltetik a tisztelt III. osztállyal.

Összes ülések.

Tizenegyedik: 1921. december 19.

1. Elnök úr az ülést a következő beszéddel nyítja meg:

»Mindnyájunk érzelmeinek felelek meg, midőn lelkes örömmel fejezem ki az utóbbi napokban Sopron városában és vidékén lefolyt népszavazás eredménye fölött. Ez az eredmény diadala a magyarságnak, mert megmentette szegény hazánknak legalább egy részét, de ünnepe Akadémiánknak is, mert halhatatlan emlékezetű alapítónknak, Széchenyi Istvánnak sírja továbbra is a magyaroké, továbbra is Magyarországé lesz.«

Az összes ülés tagjai elnök úr szavait állva, mély meghatottsággal hallgatták végig.

Ez után elnök úr beszédét a következőkben folytatta:

»Egy másik örvendetes bejelentést is kell tennem. Érdemes lelkes tagtársunk, Szilády Áron a holnapi napon tölti be Akadémiánkhoz tartozásának 60-ik évét. Mint fiatal halasi segédlelkésként 1861. december 20-án választotta Akadémiánk tagjai közé; 1876. június 8-án lett rendes tag és 1917. május 3-án tiszteleti tag. Hat évtizeden át folytatott irodalmi munkássága alatt »régí magyar irodalmunknak nagy számú ismeretlen emlékét tárta föl és egészen új világot derített XV. és XVI. századi költészetünkre.« Szakadatlan munkásságának legbecsesebb termékei: A Régi Magyar Költők Tárának hét kötete, a Nyelvemléktár s az Irodalomtörténeti Közlemények, melyeket 1892-től fogva hosszú időn át szerkesztette.«

Az Akadémia összes ülése őszinte tisztelettel és szeretettel üdvözlöi az érdemes agg tudóst és fölhatalmazást ad az elnök úrnak, hogy az üdvözlést az ünnepelttel táviratilag közölje.

2. Császár Elemér l. tag előterjeszti jelentését az Ordódy-jutalomról. A bizottság (az előadó, Horváth Cyrill és Pintér Jenő l. tt.) egyhangúlag Zsigmond Ferencz főgymnásiumi tanárnak Vass Gereben írói jellemzését adó értekezését ajánlja jutalmazásra. — Az összes ülés a bizottság javaslata értelmében határozott.

3. Az ülés az I. osztály javaslatára Förster Aurél l. tagot a Classica-philologiai Bizottság rendes tagjává megválasztja.

4. Az I. osztály jelenti, hogy Goldziher Ignác r. tagról emléksbeszéd tartására Stein Aurél k. tagot, Butler Dundas Ede külső tagról pedig Voinovich Géza l. tagot kérte föl.

Első: 1922. január 30.

1. Solymossy Sándor l. t. előterjeszti az 1921. évi Vojnits-jutalomról szóló jelentését. A bíráló-bizottság (Heinrich Gusztáv, Ferenczi Zoltán r. tt. és az előadó) egyhangúlag Hevesi Sándor 1514 cz. drámáját ajánlja a kitüntetésre. — Az összes ülés elfogadja.

2. Horváth János l. t. fölolvassa a betegsége miatt távol levő Szinnyei Ferencz l. tagnak, mint előadónak a Bulyovszky-pályázatáról írt jelentését. — Az összes ülés hozzájárul a bizottság (Tolnai Vilmos, Vikár Béla, Szinnyei Ferencz l. tt.) egyhangú javaslatához, hogy a jutalomdíj ne adassék ki. — E határozat folytán elnök úr a jelígés levelek elhamvasztására Solymossy Sándor és Horváth János l. tagokat kéri föl, kik az ülés folyamán jelentik, hogy megbízatásukban eljárak.

3. a) Szily Kálmán főkönyvtárnok bemutatja Stein Aurél hazánkfia Serindia cz. nagybecsű művét (l. fennebb 38—39 l.).

b) Gróf Teleki Pál l. t. tájékoztató előadást tart Stein Aurél könyvének címéről és egyúttal bemutatja a Serindia névvel jelölt terület térképét.

c) Elnök úr köszönetet mondva a magyarázó előadásért, Stein Aurél adományáról és hagyományáról a következő beszédben emlékezik meg:

»Az Akadémia meghatottsággal értesült a nagyszerű adományról. Mindnyájan méltó büszkeséggel tekintünk arra a kiváló hazánkfiára, aki a tudományos világban elfoglalt posztójával dicsőséget szerzett magyar származásának és aki mindenkor valódi gyengédséggel emlékszik meg hazánkról és Akadémiánkról. — Ragaszkodásának újabb jelét adta monumentalis műve megküldésével és nemes elhatározásával, amiért Akadémiánk köszönetét az elnökség meleg hangú levélben fogja az adományozónak tudomására hozni«.

4. A főtitkár megilletődéssel jelenti, hogy Jendrassik Ernő r. t., a budapesti egyetemen a belgyógyászat és idegkórtan tanára 1921. december 21-én; Lechner Károly l. t., a Ferencz József-tudományegyetemen az elmekórtan tanára folyó évi január 19-én elhunyt.

A két kiváló természettudós maradandó emlékezetét meg fogja őrizni a tagtársi kegyelet és önálló tudományos kutatásaik eredménye.

A főtitkár az elhalt tagtársak családjaához részvétiratot intézett, ravatalukra az Akadémia nevében koszorút helyeztetett. Lechner Károly temetése alkalmával Kenyeres Balázs l. t. tolmácsolta az Akadémia fájdalmas részvétét, Jendrassik Ernő azonban határozottan úgy kívánta, hogy koporsója felett beszédeket ne mondjanak s így a búcsúztatóra fölkért tagtársunk a főtitkár kérelmének nem tehetett eleget.

A tudomány jelentékeny vesztesége Akadémiánk két külső tagjának, Paul Hermann müncheni egyetemi tanárnak, az általános nyelv-tudomány és a germán filológiai kitűnő művelőjének, valamint Noether Miksa erlangenai matematikus halála.

A III. osztály Jendrassik Ernő felett mondandó emlékbeszéd tartására Schaffer Károly I., Noether Miksa felett pedig Rados Gusztáv r. tagot kérte föl.

Az összes ülés a haláleseteken érzett részvétét jegyzőkönyvébe iktatja; a főtitkár intézkedéseit jóváhagyólag tudomásul veszi s fölkéri az I., illetőleg III. osztályt, hogy Paul Hermann és Lechner Károly fölött emlékbeszédek tartásáról gondoskodni szíveskedjék.

5. A főtitkár bejelenti, hogy az Akadémia elnöksége Goldziher Ignác ig. és r. tag elhunytá alkalmából Némethy Géza r. t. által klasszikus latinsággal szerkesztett iratban értesítette mindazokat a külföldi egyetemeket és akadémiákat, amelyeknek boldogult nagynevű társunk tiszteletbeli doktora, illetőleg tagja volt. — Ezen értesítés nyomán ezideig a porosz és bajor tudományos akadémiák s a hollandi királyi akadémia fejezték ki részvétüket.

6. A főtitkár bejelenti, hogy Wolf Gyula berlini és Wichmann György helsingforsi tanár levélben köszönte meg külső taggá történt megválasztását; a Societas Pro Fauna et Flora Fennica pedig a száz éves jubileuma alkalmával küldött üdvözlő megemlékezésünket. — Tudomásul van.

A főtitkár bejelenti, hogy a könyvcseré megújítása tárgyában számos külföldi államból már korábban érkeztek megkeresések, január havában jött azonban Franciaországból az első, a dijoni Académie des Sciences részéről. — Örvendetes tudomásul van.

7. Zeisler J. hazánkfia, aki hosszabb idő óta állandóan Indiában lakik és megfordult Darjilingban, Körösi Csoma Sándor sírjánál, a főtitkári hivatalhoz három nagyon sikerült fényképfölvételt hozott amelyek a M. Tud. Akadémiának Körösi Csoma Sándor sírjánál emelt emléktét ábrázolják. Az összes ülés az adományt köszönettel fogadja.

Második : 1922. február 27.

1. Elnök úr az ülést a következő beszéddel nyitja meg: »Mai ülésünkön megemlékezni akarunk egy férfiúról, aki az Akadémiához csak élete utolsó éveiben tartozott ugyan, de e rövid idő alatt is kimutatta Akadémiánk iránti érdeklődését, szeretetét és nagy díszé lett az Akadémiának azzal, amit már magával hozott: egy hosszú, fényes, érdemekben, sikerekben példátlanul gazdag életpályának ragyogását. Ez a pálya a legnemesebb értelemben vett demokratikus gondolat diadalát jelentette. Akik a demokráciáról Magyarországon ma úgy beszélnek, mint valami új, soha nem hallott, még csak ezután meg-honosítandó dologról, feledik Wekerle Sándor pályáját, aki a maga erejéből küzdött föl magát a legmagasabb polczra és akinek egyénisége oly aktív energiákat tudott ebből a nemzetből kiváltani, amínőket elődeinek elérniök nem sikerült.

Emlékeztét Akadémiánk is kegyeletesen ápolni fogja s meg vagyok arról győződve, hogy tettei, sikerei, alkotásai, amint időben —

térben távolódnak, nem kisebbedve, növekedve fognak a magyar történelemben méltánylást találni.

Kegyeletünk kifejezésül emlékezésed tartására megnyertük tán valamennyiünk között leghivatottabb tagtársunkat, Matlekovits Sándor r. t. urat.»

2. Matlekovits Sándor r. t. fölolvassa emlékezésédet Wekerle Sándor ig. és t. tagról.

Elnök úr az Akadémia nevében meleg köszönetet mond mindazon testületeknek, hatóságoknak, amelyek megjelenésükkel, illetőleg képviseletükkel Akadémiánkat megtisztelték, valamint elhunyt tagtársunk mélyen tisztelt családjának a szíves megjelénésért.

3. Az összes ülés hátra levő tárgyainak elintézése előtt elnök úr a következőkben emlékezik meg Concha Győző ig. és r. t. tanári pályájának 50 éves jubileumáról:

»A mult napokban, bár csak szűk körben, Concha Győző tisztelt társunk tanítványai és tisztelői megemlékeztek arról a ritka évfordulóról, amellyel ő egyetemi tanárságának 100-ik félévét megkezdte. Akadémiánk nem vonhatja magára azt a látszatot, mintha ebben a körben kevésbé becsülnék, vagy kevésbé szeretnék Concha Győzőt. Ellenkezőleg: Akadémiánk különös hálával tartozik azért a fáradhatatlan buzgóságért és szeretetért, amelyet tisztelt tagtársunk évtizedek hosszú során ügyeink iránt mindenkor tanusított. Ez följogosít bennünket arra, hogy mindig büszkéek lehessünk arra a tudományos posztóra, amelyet ő a magyar tudományos életben elfoglal. Biztosíthatjuk tisztelt tagtársunkat, hogy őt körünkben is a legőszintébb ragaszkodás, barátság, tisztelet környezik, amelyek ma abban az óhajban nyilvánulnak, hogy a félszázados évforduló ne legyen az ő munkásságának záróköve, hanem tudományos működése folytatódjon tovább, büszkeségére hazánknak és örömére Akadémiánknak.«

Concha Győző meglepetve és restelkedve köszöni meg a kegyes megemlékezést, amelyben másodízben részesül, mert hisz az elnök úr és a főtitkár már az ő egyetemi ünnepeltetése alkalmával kegyes volt megjelenni és az Akadémia üdvözlését tolmácsolni. Amit elért, nem az ő érdeme, hanem annak a következménye, hogy az Úr őt is megáldotta egy szenvedéllyel: a furor sciendi et docendi szenvedélyével. Nem az ő érdeme, ha ez a szenvedély hazánkra és tudományosságunkra hasznot is hozott.

Meghatottan köszöni az Akadémia kegyességét.

4. Vargha Damján l. t. fölolvassa a Farkas-Raskó-jutalomról szóló jelentését. A bizottság (Négyesy László r., Solymossy Sándor l. t. és az előadó) a jutalmazásra egy pályaművet sem hoz javaslatba. — Az összes ülés a jelentést tudomásul vette. Elnök úr a jelígis levelek megsemmisítésére Vári Rezső és Vargha Damján l. tagokat kéri föl, akik még az ülés folyamán jelentik, hogy tisztükben eljártak.

5. A főtitkár jelentést tesz a következő folyó ügyekről:

a) A páduai egyetem meghívta Akadémiánkat fennállása hétszáz

éves emlékünnepeire. Minthogy a centennarium május 14-re, az Akadémia idei ünnepi közülése napjára esik, írásban fogjuk szerencse kívánatainkat tolmácsolni és a képviseltetés elmaradását kimenteni;

b) a Société Asiatique de Paris meghívót küldött folyó évi július 10–13 közt tartandó centennariumára. — Az elnök úr intézkedett, hogy Akadémiánk lehetőleg képviseltesse magát;

c) a Fiera internazionale del Libro szervező bizottsága Akadémiánkat is fölkérte a folyó év tavaszán Flórenczben tartandó könyv vásáron részvételre. — Az elnökség elküldte mindazon kiadványainkat, amelyek tárgyuknál vagy nyelvüknel fogva a kiállításon érdeklődést kelthetnek;

d) Jendrassik Ernő r. t. családja írásban mondott köszönetet az Akadémia részvételéért;

e) a madridi Real Academia de la Historia részvétét fejezte ki Goldziher Ignác halála alkalmából;

f) Emlékbeszéd tartására fölkérte:

az I. osztály Paul Herman külső tagról Petz Gedeon r. tagot,

a II. osztály Kozma Ferencz I. tagról Márki Sándor r. tagot;

g) dr. Leffler Béla, Stockholmban élő honfitársunk közli, hogy Bundström göteborgi tanárral együtt előkészíti Ballagi Aladár: XII. Károly és a svédek átvonulása Magyarországon című munkája német illetőleg svéd nyelvű kiadását.

Az összes ülés a főtítkárra bejelentéseit tudomásul veszi.

Harmadik: 1922. évi márczius 20.

1. Elnök úr megnyitván az ülést, amely elsősorban egy valóban eszményi lelkű művész, Akadémiánk egyik disze, Schulek Frigyes t. tag emlékének van szentelve, hódoló tisztelettel üdvözlí Csernoch János hercegprímást, boldogult t. tagtársunk megjelent családját, valamint a Műegyetem és a Műemlékek Országos Bizottságának kiküldött képviselőit.

2. B. Forster Gyula ig. és t. t. felolvassa emlékbeszédét Schulek Frigyes t. tagról. Az Emlékbeszédnek során fog közzététetni.

3. Elnök úr bemutatja az utolsó összes ülés óta felajánlott adományok jegyzékét. Ezek közt 1000 Kt, Kiskomárom és Balatonmogyoród községei (Zala m.) adományát a következő levél kíséretében kaptuk:

A vezetésem alatt álló kiskomáromi körjegyzőség községei szerény képességükhöz mértén némi adománnyal járulnak a Magyar Tudományos Akadémia segélyezésére.

Csak alig egy fél téglá az épülethez, de ha példánkat minden község követné, akkor nagy nemzeti intézményünknek nem kellene anyagi gondokkal küzdenie.

Kiskomárom, 1922. márczius 3.

Szilvay Gyula s. k., jegyző.

Az Akadémia az adományozóknak köszönetet mond és különös örömmel vesz tudomást Kiskomárom és Balatonmogyoród községek előljáróságának leveléről.

4. Elnök úr megállapítja, hogy a József-naphoz legközelebb eső összes ülésünk alkalmából emlékezésül nagyérdemű első elnökünkre, könyvtárunk és a róla elnevezett pályázat alapítójára: gróf Teleki József-re, a Teleki-jutalom tárgyában kiküldött bizottság be fogja terjeszteni jelentését.

Horváth János I. tag előterjeszti, hogy a bizottság: Herczeg Ferencz t. t., Gyomlay Gyula I. t., az előadó, valamint Gyenes László és Mihályfi Károly színművész urak a folyó évben vígjátékra kitűzött pályázat során beérkezett pályaművek között jutalomra érdemest nem talált, azonban a »Míg a bagoly huhog« című, »Tüske« jeligével ellátott pályaművet dicséretre ajánlja azzal a megjegyzéssel, hogy a bizottság két tagja e munkának a jutalom kiadását javasolta. Az összes ülés a bizottság javaslatát elfogadja.

Az elnök úr bejelenti, hogy a jeligés levelek megsemmisítendőek lesznek, ellenben a »Tüske« jeligével ellátott boríték megőrzendő és a Főtitkári Hivatal a jelentést azzal a megjegyzéssel fogja közzétenni, hogy az író félében belül jelentkezhetik s ez esetben a nevét rejtő jeligés levél a legközelebbi összes ülésen föl fog bontatni. Ha a félévi határidő alatt a szerző nem jelentkeznék, a jeligés levél a legközelebbi összes ülésen el fog égettetni.

5. Bánóczi József I. t. előterjeszti jelentését a Karátsonyi-jutalomról. A bizottság (Badics Ferencz, Ferenczi Zoltán r. tt., Bánóczi József, Pekár Gyula és Voinovich Géza I. tt.) egy pályaművet sem talált jutalomra vagy dicséretre méltónak. Az összes ülés a bizottság javaslatát elfogadja.

Az elnök úr megállapítja, hogy az 1917-ben kitűzött Karátsonyi-jutalmat (Ak. Értesítő 1918. évf. 273. I. 6. p.) az 1920. márczius 22-én tartott összes ülés nem adta ki (Ak. Értesítő 1920. 142. I. 58. p.) s így ez a jutalom a folyó évben megkettőzött jutalomösszeggel tüzetett ki. Minthogy az összes ülés a jutalmat ezúttal sem adhatta ki, az Ügyrend 113. §-a 5. pontjának 2. bekezdése értelmében az elnökség föl fogja kérni az I. osztályt, hogy a további teendőkre nézve tegyen javaslatot.

6. A Teleki és Karátsonyi-pályázat megsemmisítendő jeligés leveleinek elhamvasztására az elnök Bánóczi József és Horváth János I. tagokat kéri föl, akik még az ülés folyamán jelentik, hogy megbízásukban eljárak.

7. A főtitkár őszinte megilletődéssel jelenti, hogy Akadémiánk legrégibb tagja, Szilády Áron t. t., akit taggá választásának 60-ik évfordulója alkalmával éppen három hónappal ezelőtt üdvözölt az Akadémia, Halason márczius 19-én elhunyt. Hat évtizeden keresztül kifejtett gazdag és maradandó becsű irodalmi munkásság után tért legidősebb társunk örök pihenőre. Fáradhatatlan munkásságának legértés-

kesebb termékei, a Régi Magyar Költők Tárának hét kötete, a Nyelv- emléktár s az Irodalomtörténeti Közlemények elévülhetetlenül meg- örökítik Szilády Áron nevét a magyar széptudományok történetében. — A főtitkár a megboldogult családjahez részvétiratot intézett, s fölkéré- sére a temetésen Császár Elemér tagtársunk fogja Akadémiánk kegye- letét tolmácsolni és a ravatalra Akadémiánk babérkoszorúját elhelyezni. — Az összes ülés a főtitkár intézkedéseit helyeslően tudomásul veszi és fölkéri az I. osztályt, hogy emlékbeszéd tartásáról gondoskodni szíveskedjék.

8. A főtitkár előterjeszti a folyó évben kiadandó két Wodianer- jutalom odaítélése tárgyában kiküldött bizottság jelentését (lásd Ak. Értesítő 1922. évf. 117—118. l.). — Az összes ülés a bizottság javaslatait elfogadja.

9. A főtitkár ismerteti özv. Lechner Károlyné úrnőnek hozzá- intézett levelét, melyben közli, hogy boldogult kiváló tagtársunk éle- tének utolsó napjaiban fejezte be akadémiai székfoglaló értekezését és a bő irodalmi hagyaték kiadása tárgyában annak idején a M. Tud. Akadémiával együtt óhajt eljárni. A főtitkár közölte ezt a levelet a III. osztállyal, mely a székfoglaló fölolvására Buday Kálmán I. tagot kérte föl. — Tudomásul van.

10. A II. osztály javaslatára az összes ülés személyes fölolvásai engedélyt ad Pitkő János egyetemi tanársegédnek: Az alvilág az ó-kori egyiptomiak fölfogásában című dolgozata bemutatására.

11. Az összes ülés tudomásul veszi, hogy a II. osztály Bodio Lajos k. tagról mondandó emlékbeszédre Földes Béla r. tagot kérte föl.

Negyedik : 1922. április 24.

1. Elnök úr az ülést megnyitván, a főtitkár mély megilletődéssel és fájdalommal bejelenti Beöthy Zsolt ig. és r. tag elhunytát, méltatja nagynevű tagtársunk tudományos és Akadémiánk körül szerzett érde- meit s kéri az összes ülést, vegye tudomásul a végtisztesség alkalmával tett intézkedéseket, intézzen az özvegyhez részvétiratot s kérje föl az I. osztályt emlékbeszéd tartásáról való gondoskodásra.

Az elnök úr a főtitkárnak az összes ülés által mély megillető- déssel hallgatott megemlékezését, mint az Akadémia érzéseinek hű tolmácsolását, az ülési jegyzőkönyvhöz kívánja csatoltatni. — Az összes ülés az Elnök úr és a főtitkár javaslataihoz hozzájárul.

2. Elnök úr közli, hogy az Akadémia Wodianer-bizottsága a folyó évi Wodianer-jutalmat Csiky Béla miskolczi és Kiss Sámuel győri igaz- gató-tanítónak javasolja kiadni.

Elnök úr őszinte örömmel üdvözlí az Akadémia előtt megjelent két kitüntetettet. Az Akadémiára mindig örömnappal, mikor azon nagy- érdemű tanítókkal áll szemközt, akiket a maga elismerésének koszorú- jával díszíthet és átnyújthatja a nemeslelkű alapító jutalmát. Bár a jutalomdíj összege a mai viszonyok között csak szimbolikus jelentő-

ségű lehet, fontossága mégis kettős. A jutalom: elismerés olyan hazafias és a kötelességérzettől vezérelt munkáért, melyet az illetők a kitüntetés vágyának szempontja nélkül végeztek. Másrészt ez a nap a nemzeti közművelődés egységét óhajtja kifejezni. Egyformán szolgálja a nemzeti közművelődés nagy érdekeit, aki a magyarság előbbrevitelén akár a tudomány legmagasabb fokán, akár az elemi oktatás terén dolgozik. Az érdem itt is, ott is ugyanaz s a jól teljesített munka a nemzeti emberi ideálok kultuszának szolgálatát jelenti.

Ebben a szellemben adja át elnök úr a jutalmat, kívánva, hogy a kitüntetett tanítók a magyarság érdekében még hosszú évekig és eredményesen dolgozhassanak.

Mindkét jutalmazott tanító meleg köszönetet mond az Akadémiának a megtisztelő kitüntetésért, azzal az ígérettel, hogy hazánk javára kétszeres szorgalommal és buzgalommal igyekeznek kötelességeiket teljesíteni.

3. Áldásy Antal I. tag fölolvassa Szentkláray Jenő I. tagnak Ortvyai Tivadar r. tagról írt emlékbeszédét. — Annakidején az Emlékbeszédek során fog megjelenni.

4. Elnök úr bemutatja az utolsó összes ülés óta érkezett adományok jegyzékét. A kimutatás a jegyzőkönyvhöz fog csatoltatni. — Az összes ülés fölkeri az elnökséget, hogy az adományozóknak az Akadémia köszönetét fejezze ki.

5. A főtítkár bejelenti, hogy a folyó évi Teleki-pályázaton a bizottság által megdicsért »Míg a bagoly huhog« című pályamunka szerzője jelentkezett. A jelíges levél fölbontatván, kitűnik, hogy a szerző Tóth Mihály sárospataki tanító.

6. A főtítkár előterjeszti a debreczeni Tisza István Tudományos Társaságnak beadványát (458/1922. ikt. sz.), melyet az Akadémia jóindulatú figyelmébe ajánl. Megemlíti, hogy ügyrendünk értelmében gondoskodni fog arról, hogy a Társaság könyvtára részére kiadványaink megfelelő számban megküldessenek.

7. A főtítkár előterjeszti a néprajzi bizottság föllállítása tárgyában kiküldött osztályközi bizottság folyó évi február 25-i üléséről fölvetett jegyzőkönyvet. A bizottság »az állandó néprajzi bizottság föllállítását nem tartja indokoltnak, mert nem látja a bizottság sajátos föladatát és tárgykörét. Másrészt nem kívánja a néprajzi tudomány terén már eddig is mutatkozó túlságos differenciálódást még fokozni. Kíváncsúnak tartja azonban, hogy azokat a föladatokat, amelyeket a meglevő tudományos szervek a néprajz terén maguk elé tűztek, az Akadémia konkréten esetekben támogatásában részesítse«. Az összes ülés a bizottság javaslatához hozzájárul.

8. A főtítkár a következőket jelenti be:

a) Az I. osztály Szilády Áron t. tagról emlékbeszéd tartására Horváth Cyrill I. tagot kérte föl.

b) Az április 24-én Nyíregyházán a szabolcsmegyei Bessenyei-kör által rendezett irodalmi ünnepélyen Akadémiánk képviselőjében

Császár Elemér I. tag jelent meg, aki Bessenyei irodalmi jelentőségéről előadást is tartott. — Tudomásul van.

9. Az I. osztály javaslatára az összes ülés engedélyt ad Hankiss János debreczeni egyetemi magántanárnak »A hangzók közötti mássalhangzók története a román nyelvekben« című értekezés fölolvadására.

10. Az összes ülést követő zárt ülésen a főtítkár előterjeszti a pénzügyi bizottság által letárgyalt költségvetési tervezetet, kiemelve, hogy a jelenlegi viszonyok között, a nyomdai- és papírárak folytonos emelkedése miatt nem lehet reális tervezetet készíteni. Ennek folytán az összes ülésnek az Igazgató-Tanács elé azt a javaslatot kell terjesztenie, hogy mindaddig, míg az államsegély jelentékeny emelése, esetleg nagyobb adományok a végleges költségvetés megállapítását lehetővé nem teszik, esetrőlesetre engedélyezze egyes olyan munkák nyomdába adását, amelyeknek nyomdai előállítására szükséges összeg rendelkezésre fog állni.

A főtítkár javaslatait az összes ülés többek hozzászólása után egyhangúlag elfogadja, egyúttal kimondja, hogy az osztályok és bizottságok részéről 1922-re kívánt összegek nincsenek megszavazva s a föl nem használt múlt évi dotatio az Igazgató-Tanács újabb engedélye nélkül nem utalványozható; ezentúl minden kézirat csak a Főtítkári Hivatal útján adható nyomdába s a főtítkár pontos jegyzéket vezetvén a nyomtatás alá kerülő munkákról, állandó figyelemmel kíséri a szedés előrehaladását, időről-időre sürgeti a nyomdákat és általában arra fog törekedni, hogy lehetőleg állandóan tájékozva legyen a szedés alatt levő munkák nyomdai költségeiről.

11. Végül az összes ülés az elnök úr javaslatára fölkéri a vallás- és közoktatásügyi miniszter urat, hogy az Akadémia évi államsegélyét, tekintettel arra, hogy a társadalom 1921-ben több mint 3,000.000 kor. adományt ajánlott föl, másrészt a M. Nemzeti Múzeum növénytani osztályának és a Történelmi Képcsarnoknak elhelyezésére szolgáló helyiségek bére gyanánt ma már egyáltalán meg nem felelő összeg folyik be, lehetőleg félmillió K.-ra emelje föl.

Ötödik: 1922. május 29.

1. Herczeg Ferencz t. t. az ülést megnyitván, bejelenti, hogy Berzeviczy Albert elnök urat más hivatalos kötelességek tartják távol, Concha Győző ig. és r. tag másodelnökké történt megválasztásának kormányhatósági megerősítése pedig még nem történt meg s ezért az Akadémia elnöksége őt kérte föl a jelen ülés vezetésére.

2. A főtítkár bejelenti, hogy a Magyar Kereskedelmi Csarnok, amely 1880-ban Széchenyi-adomány címén három évenként 1000–1000 magyar frank jutalomösszeget ajánlott föl, e jutalom értékét a folyó évben 10.000 K.-ban állapította meg.

A határozat köszönettel tudomásul vétetik; a jutalomtétel újabb közlésénél pótlólag föl kell tüntetni, hogy a díj nem 1000, hanem 10.000 K.

3. Schafarzik Ferencz r. t. fölolvassa Déchy Mór l. tagról írt emléksbeszédét. — Annakidején az Emléksbeszédnek során közzé fog tétetni.

4. Tolnai Vilmos l. t., mint a Helyesírási Bizottság előadója, előterjeszti a Helyesírási Bizottság 1922. május 8-án tartott ülésének jegyzőkönyvét.

Észmeccsere után az összes ülés a következőket határozza el:

1. a Helyesírási Bizottság 1921-i javaslatát általánosságban elfogadja;

2. a Helyesírási Bizottságot megbízza azzal, hogy az osztályoktól indítványozott módosításokat fontolóra vévén, végezze el a javaslaton az utolsó simítást;

3. felkéri az elnökséget, hogy mihelyt a bizottság elvégezte e munkáját, haladéktalanul rendelje el az új helyesírási szabályoknak az Akadémia kiadványaiban való követését;

4. felkéri a vallás- és közoktatásiügyi minisztert, hogy rendelje el az Akadémia új helyesírási szabályainak az összes iskolákban való tanítását és alkalmazását.

Az összes ülés felkéri egyúttal a Helyesírási Bizottságot, hogy a 2. pontban említett utolsó simítást minél előbb végezze el és a végleges munkálatot terjessze az elnök úr elé.

5. A főtítkár a következő előterjesztéseket teszi:

a) A legutóbbi nagygyűlésen nagyjutalommal kitüntetett két tagtárs, valamint több újonnan megválasztott ig., r. és l. tag köszönetet mondott megválasztásáért, Nitti Ferencz külső tag pedig, akivel az elnök úr táviratban közölte megválasztását, meleg hangú táviratban fejezte ki köszönetét. — Örömdetes tudomásul szolgál.

b) Goldziher Ignác ig. és r. tag elhalálozása alkalmából részvétét nyilvánította a Deutsche Morgenländische Gesellschaft és a Suomalais-Ugrilainen Seura.

c) A pozsonyi Mária Terézia-szobor lerombolása tárgyában 1921. november 18-i kelettel szétküldött köriratra a következő válaszok érkeztek:

I. A kölni egyetem kuratoriumának elnökétől: »E. Hochwohlgeboren danke ich für die Zuschrift über die Schandtaten der Tschechen. Jeder zivilisierte Europäer wird diesen Vandalismus aufs strengste verurteilen.«

II. A Royal Society of Edinburgh válaszában ezeket írja: Teljes rokonszenvet érzünk minden olyan törekvéssel szemben, amely a művészeti tárgyakat, a történelmi érdekűeket is beleszámítva, meg akarja ővni, azonban nem vagyunk abban a helyzetben, hogy ez ügyben határozott mozgalmat indítsunk.

6. Minthogy a Karátsonyi-jutalmat másodízben sem lehetett kiadni, az Ügyrend 113. §-a értelmében az I. osztály javaslatára az összes ülés a megkettőzött jutalomösszeget, 8.000 K-t, Csengery János r. t. »Sophokles drámái« című kétkötetes kiadványának ítéli oda.

7. Az összes ülés tudomásul veszi, hogy az Akadémia Törté-

nelmi-, Archaeologiai-, Nemzetgazdasági- és Hadtörténelmi Bizottsága megalakult, egyúttal a folyó évi nagygyűlésen megválasztott tagokat az illető bizottság rendes, a javasolt szakférfiakat pedig segédtagokul választja.

8. Az összes ülés-tudomásul veszi, hogy a Római Magyar Történeti Intézet Bizottságába a Történelmi Bizottság Fraknói Vilmos t., Fejérpataky László r. és Áldásy Antal l. tt., az Archaeologiai Bizottság pedig B. Forster Gyula t. és Csánki Dezső r. tagot küldte ki.

Hatodik : 1922. június 19.

I. Elnök úr az ülést megnyitván, utal arra a régi gyakorlatra, amely szerint az újonnan kinevezett vallás- és közoktatásügyi miniszter urak az Akadémiát üdvözölni szokták és Akadémiánk a maga válasszában fontos érdekeit az új miniszter úr figyelmébe ajánlja. Az elnök úr kiemeli, hogy a kedvező véletlen vagy helyesebben a szíves figyelem folytán gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, aki állását csak az imént foglalta el, mint Akadémiánk tiszteleti tagja most először jelent meg ülésünkön. Az elnök úr a miniszter urat melegen üdvözölvén, kiemeli, hogy miután a közoktatásügyi miniszteri székbe hosszú idő után ismét olyan férfiú emelkedett, aki Akadémiánknak tagja, alapos reményekkel néz Akadémiánk a miniszter úr működése elé.

Az élénk helyesléssel fogadott elnöki üdvözlésért gróf Klebelsberg Kunó t. tag meghatva mond köszönetet és biztos hiszi, hogy az Akadémia az iránta érzett bizalomban nem fog csalódni.

II. Pálffy Móricz l. t. felolvassa emlékbeszédét Lörenthey Imre l. tagról. — Annak idején az emlékbeszédek közt fog közzététetni.

III. A főtítkárr bemutatja Beöthy Zsolt ig. és r. t. özvegyének, továbbá Pekár Dezső és Verebély Tibor újonnan választott l., végül Nitti F. és Gide Ch. kültagoknak köszönő leveleit. Nitti levele a következőleg hangzik: »Illustre Presidente, Ella non può credere come io mi senta onorato della nomina a socio dell' Accademia Reale ungherese. La manifestazione mi è riescita tanto più gradevole in quanto viene dai rappresentanti della classe intellettuale di un popolo nel cui avvenire io confido.

Sono convinto che nell'Europa ricostruita l'Ungheria dovrà essere una grande forza di civiltà e di pace.

Con ogni rispetto Nitti s. k.«

IV. A főtítkárr bemutatja a bolognai akadémia természettudományi osztályának (R. Accademia delle Scienze Dell'Istituto Di Bologna. Classe Di Scienze Fisiche) f. évi május 24-én 576. sz. a. kelt választát, melyben hozzájárul Akadémiánknak a pozsonyi Mária Terézia-szobor lerombolása alkalmából a társakadémiákhoz intézett felhívásában foglaltakhoz.

V. Az összes ülés fölkéri az osztályokat, jelöljenek ki egy-egy

tagot, akik résztvegyenek abban a bizottságban, amelyet a Felsőoktatásiügyi Egyesületnek f. évi június 8-án tartott ülése propaganda céljából kiküldött.

VI. A Mérnök- és Építészegyletnek a lebontásra kerülő épületek tervrajzai és fényképfelvételei megőrzése tárgyában a székesfőváros-hoz intézett fölterjesztését az összes ülés teljes mértékben pártolja és az Archaeologiai Bizottság javaslataival kiegészítve a székesfőváros Tanácsának figyelmébe ajánlja.

VII. A főtitkár ismerteti a Szinyei-Merse-Társaságnak azt a határozatát, melyet a magyar képzőművészet történetének megírására, illetőleg az ehhez szükséges adatgyűjtés megindítása tárgyában hozott. Az összes ülés fölkéri Hekler Antal l. t.-t, hogy amennyiben az említett társaság a tervezett mű érdekében valamely felvilágosítást kérne, azt az Akadémia nevében adja meg.

VIII. A főtitkár bemutatja a Ferencz József-tud. egyetem rektorának megkeresését, melyben a Szegeden alakult »Tudományos és Irodalmi Bizottmány« részére évi segélyt kér. A főtitkár bejelenti, hogy mivel a segély, tekintettel az Akadémia pénzügyi helyzetére, meg nem adható. Ügyrendünknek és a szokásnak megfelelően egyes kiadványainkat fogja az említett egyesületnek megküldeni.

IX. Az összes ülés tudomásul veszi a Szótári, Nyelvtudományi és Classica-philologiai Bizottság megalakulását és egyúttal megválasztja a bizottságok által javasolt bizottsági rendes tagokat és segédtagokat.

LXXXII. Nagygyűlés.

Első nap. 1922. május 10.

1. A főtitkár bemutatja a folyó évi május hó 14-én tartandó LXXXII. ünnepélyes közülés programját: 1. Megnyitóbeszéd, Herczeg Ferencz másodelnöktől; 2. Beszámoló a múlt évről, Balogh Jenő főtitkártól; 3. Julián barát. Költemény, Vargha Gyula r. tagtól; 4. Benczur Gyula r. tag emlékezete. Berzeviczy Albert elnök ig. és t. tagtól; 5. Föltámadás. Regényes korrajz, Pekár Gyula l. tagtól.

2. A Nagyjutalom és a Marczibányi-mellékjutalom ez évben a nyelvi tudományzakot illetvén, a javaslatlételre kiküldött bizottság (Szinyei József, Munkácsi Bernát, Petz Gedeon r. valamint Zolnai Gyula és Tolnai Vilmos l. tt.) szemlét tartott az 1914–1921-ig terjedő évkör nyelvtudományi munkái felett és a Nagyjutalmat Gombocz Zoltán és Melich János: Magyar Etymologiai Szótára eddig megjelent 1–7. füzetének, — a Marczibányi-mellékjutalmat pedig Horger Antal: A nyelvtudomány alapelvei című művének javasolja kiadatni. (Bírálati jelentés, 1. Ak. Értésítő 1922. évf. 105–109. old.) — A nagygyűlés a bizottság, illetőleg az illetékes l. osztály javaslatát egyhangúlag elfogadja.

3. A főtítkárral jelenti, hogy az I. osztály a Marczibányi-pályázatra beadott tervezet és mutató alapján, »Az összetett mondat a finnugor nyelvekben« cz. pályakérdés kidolgozásával N. Sebestyén Irént javasolja megbízatni. (I. Ak. Értesítő 1922. évf. 109—110.) — Egyhangúlag elfogadják.

4. A Nádasdy-jutalomra beadott 29 pályamű közül a bizottság (Kozma Andor t., Beöthy Zsolt r. és Ambrus Zoltán l. tt.) egyet sem tart jutalmazásra érdemesnek. Minthogy pedig a Nádasdy-jutalmat már 1918. óta nem lehetett kiadni, az osztály az Ügyrend 123. §. a) pontja alapján azt javasolja, hogy a jutalom Bárd Miklós »Vezeklés« cz. költői regényének adassék ki. — Minthogy a nagygyűlés az osztály javaslatát elfogadja, elnök úr a Nádasdy-jutalomra beadott pályaművek jelígis leveleinek elhívtatására Richter Aladár és Horger Antal l. tagokat kéri föl, akik még az ülés folyamán jelentik, hogy megbízatásukban eljárak.

5. A nagygyűlés a Sámuel-díjat az I. osztály javaslatára Zolnai Béla: »Az idegen szavak kérdése nyelvészeti szempontból« cz. tanulmányának ítéli oda.

6. A II. osztály, a kiküldött bizottság (Matlekovits Sándor, György Endre r. és Fellner Frigyes l. tt.) javaslatára ajánlja, hogy a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 2000 kor. jutalma, mely a közgazdasági életre, vagy a pénzügyi gazdálkodásra gyakorlati fontosságú valamely kérdést tárgyaló munkának ítélendő oda, Kaán Károly: »Erdőgazdaságpolitikai kérdések« cz. munkájának adassék ki. — A nagygyűlés az osztály javaslatát elfogadja.

7. A hirdetett pályázatok során beküldött tervrajzok és mutatók alapján a II. osztály javaslatára a nagygyűlés a következő pályakérdések-kidolgozására ad megbízást:

a) Mátyás király fekete seregének története cz. pályakérdésre Tóth Zoltán egyet. m. tanár, m. nemz. múzeumi örnek (bírálati jelentés, Ak. Értesítő 1922. évf. 110—111.)

b) »A produktív korosztályok valószínű tagozódása« cz. pályakérdésre Tallós János bpesti tanárnak (jelentés Ak. Értesítő 1922. évf. 111—113.)

c) »A magyarországi rutén letelepedések története« cz. pályakérdésre Hodinka Antal l. tagnak (jelentés Ak. Értesítő 1922. évf. 113.)

8. A nagygyűlés a Flór Gyula-alapítvány 800 koronára rúgó kamatát a II. osztály javaslatára Zsinka Ferencz m. nemz. múzeumi segédörnek ítéli oda, a magyarországi török levelek és iratok összegyűjtését célzó levéltári kutatásainak támogatására.

9. A nagygyűlés a II. osztály javaslatára hozzájárul ahhoz, hogy a Nemzetgazdasági Bizottság a Magyar Általános Biztosító Társaság 1000 kor. díját és a Schosberger-alap kamatjövendelmét a folyó évben is saját céljaira fordíthassa.

10. A III. osztály javaslatára a nagygyűlés az ifj. bojári Vigyázó Sándor emlékére tett alapítványból hirdetett pályázatra beadott pályá-

munkának a díj kiadását határozza. — A jelíges levélke fölbontatván, kiderült, hogy a mű szerzője Battha István egyet. m. tanár, sárospataki főiskolai tanár.

11. A főtítkár fölolvassa a folyó évben meddőn maradt pályázatok jegyzékét:

1. Széchenyi életrajz-pályázat; 2. Lévy-pályázat (Homér Magyarországon); 3. Bojári Vigyázó (A humanizmus története Magyarországon); 4. Péczely (Az erdélyi vajdaság intézményének története); 5. Gorove (Aristoteles etikája); 6. Lukács Krisztina (A szindikálizmus elvei); 7. Dora (Az átalakulás története Magyarországon); 8. Herbert Viktor (A lakáspolitikai irányelvei); 9. Ullmann (A háború befolyása a külkereskedelemben alakulására); 10. A Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-adományából (A hatósági ármegállapítás közgazdasági hatása); 11. Oltványi (A tized története hazánkban); 12. Tomori Asztáz (A valós vagy a komplex változós függvények elméletéből).

12. A főtítkár jelenti, hogy a már hirdetett, de még le nem járt pályázatokon kívül az Ügyrend értelmében a következő jutalomtétel hirdetendő:

Széchenyi-életrajz; Wodianer-jutalmak;

az I. osztály köréből:

1. Nagyjutalom és Marczibányi-mellékjutalom (az 1915-től 1922. évkörben megjelent széptudományi munkák); 2. Teleki-pályázat (Szomorújáték); 3. Farkas Raskó-p. (Hazafias költemény); 4. Vojnits-jutalom (eredeti színmű); 5. Sámuel-jutalom (nyelvtudományi értekezés); 6. Kóczán-p. (történelmi színmű);

a II. osztály köréből:

1. Sztrokay-jutalom (az 1920—21-ben megjelent jog- és államtudományi munkák); 2. A kisebbségek jogi helyzete a békeszerződések és egyéb nemzetközi egyezmények értelmében (nyílt p.); 3. a XVIII. századi csatornatervezések története Magyarországon közlekedéspolitikai szempontból (Gorove-p., nyílt p.); 4. A Domonkosrend története Magyarországon a XVI. század közepéig (Oltványi-p., nyílt p.); 5. Ordódy-p. (Történelmi értekezés); 6. Az Anjou-ház küzdelmei Magyarország birtokáért egyetemes történelmi vonatkozásaikban (Péczely-p., nyílt p.); 7. A hún hagyomány és monda kérdésének mai állása (Röck Szilárd-p., nyílt p.); 8. A banderális szervezet története Magyarországon (ifj. bojári Vigyázó-p.); 9. Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár-p. (Vasuti kamatgarantiák története hazánkban, nyílt p.); 10. A Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-alapítványából (A háború hatása a külkereskedelemben alakulására, nyílt p.); 11. Herbert Viktor-jutalom (A háború folytán tett szociálpolitikai intézkedések); 12. A Pesti Első-Hazai Takarékpénztár Egyesület Fáy-alapítványából (A magyar középosztály hanyatlása, nyílt p.); 13. Kőrösy-jutalom (Budapest demographiai és társadalmi tagozódása, nyílt p.); 14. Lukács Krisztina-p. (A valutaromlásra vonatkozó elméletek, nyílt p.); 15. Dora-jutalom (Az

áralakulás története Magyarországon); 16. Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-alapítványa (A hatósági ármegállapítás közgazdasági hatása);

a III. osztály köréből:

1. Vitéz-pályázat (A természeti emlékek megóvása és fenntartása).

13. A főtitkár javaslatára, az illetékes egyetemi fórumok ajánlata alapján, a nagygyűlés 10–10 kötet művet ajándékoz a következő kitüntetésre érdemes egyet. hallgatóknak:

a) a Budapesti kir. m. Pázmány Péter-tudományegyetemről: Vörös Gyula II. é. b. h. (nyelvészeti); Szerviczky Margit IV. é. b. h. (történeti);

b) a Debreczeni m. kir. Tisza István-tud. egyetemről: Kopányi Mária IV. é. b. h. (nyelvészeti); Rohoska Dezső III. é. b. h. (történeti);

c) a m. kir. Erzsébet-tud. egyetemről: Illyefalvi Vitéz Árpád IV. é. b. h. (nyelvészeti); Szittyay Dénes II. é. b. h. (történeti);

d) Ferencz József-tud. egyetemről: Thuróczy Emma (nyelvészeti); Kati Erzsébet (történeti);

e) a Berliini Magyar Tudományos Intézet részéről: Höhne Gottfried (nyelvészeti) és Schünemann Konrád (történeti).

14. A főtitkár jelenti, hogy az osztályok következőkép alakították meg állandó bizottságaikat:

I. osztály.

Nyelvtudományi Bizottság: Bleyer Jakab, Császár Elemér, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Heinrich Gusztáv, Horger Antal, Horváth János, Lehr Albert, Melich János, Mészöly Gedeon, Munkácsi Bernát, Négyesy László, Pápay József, Petz Gedeon, Schmidt József, Sebestyén Gyula, id. Szily Kálmán, Szinnyi József, Tolnai Vilmos, Vargha Damján, Vikár Béla, Zolnai Gyula.

Irodalomtörténeti Bizottság: Badics Ferencz, Bánóczi József, Bleyer Jakab, Császár Elemér, Dézsi Lajos, Ferenczi Zoltán, Fraknoi Vilmos, Hegedüs István, Heinrich Gusztáv, Horváth Cyrill, Horváth János, Nagy Gyula, Négyesy László, Papp Ferencz, Pasteiner Gyula, Pekár Gyula, Petz Gedeon, Pintér Jenő, Sebestyén Gyula, Solymossy Sándor, id. Szily Kálmán, Szinnyi Ferencz, Tolnai Vilmos, Vargha Damján, Viszota Gyula, Voinovich Géza.

Classica-philologiai Bizottság: Csengery János, Darkó Jenő, Fináczy Ernő, Förster Aurél, Gyomlay Gyula, Hegedüs István, Heinrich Gusztáv, Hornyánszky Gyula, Kornis Gyula, Kuzsinszky Bálint, Láng Nándor, Lehr Albert, Némethy Géza, Pasteiner Gyula, Pauler Ákos, Petz Vilmos, Schmidt József, Vári Rezső.

A Könyvkiadó Bizottságba: Császár Elemér, Négyesy László.

A Szótári Bizottságba: Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Herczeg Ferencz, Lehr Albert, Melich János, Mészöly Gedeon, Munkácsi Bernát, Négyesy László, Petz Gedeon, Szinnyi József, Tolnai Vilmos, Zolnai Gyula.

II. osztály.

Történettudományi Bizottság: Angyal Dávid, Áldásy Antal, Ballagi Aladár, Barabás Samu, Békefi Remig, Berzeviczy Albert, Csánki Dezső, Domanovszky Sándor, Fejérpataky László, B. Forster Gyula, Fraknói Vilmos, Hodinka Antal, Hóman Bálint, Illés József, József főherceg, Karácsonyi János, Károlyi Árpád, Kollányi Ferencz, Komáromy András, Kováts Gyula, Lukinich Imre, Márki Sándor, Melich János, Nagy Gyula, Pilch Jenő, Szádeczky-Kardoss Lajos, Szendrei János, Szentpétery Imre, Tagányi Károly, Zsilinszky Mihály.

Archaeologiai Bizottság: Áldásy Antal, Ballagi Aladár, Csánki Dezső, Divald Kornél, Domanovszky Sándor, Fejérpataky László, B. Forster Gyula, Fraknói Vilmos, Hekler Antal, Hóman Bálint, Kuzsinszky Bálint, Láng Nándor, Mihalik József, Pasteiner Gyula, Sebestyén Gyula, Szendrei János, Varju Elemér.

Nemzetgazdasági Bizottság: Ballagi Aladár, Bernát István, Buday László, Domanovszky Sándor, Fellner Frigyes, Földes Béla, Gaal Jenő, Giesswein Sándor, György Endre, Hegedüs Loránt, Heller Farkas, Jankovich Béla, Kovács Alajos, Matlekovits Sándor, Sigmond Elek, Tagányi Károly, Thirring Gusztáv, Vargha Gyula.

Hadtörténeti Bizottság: Áldásy Antal, Angyal Dávid, Ballagi Aladár, Békefi Remig, Csánki Dezső, Domanovszky Sándor, Fejérpataky László, B. Forster Gyula, Hóman Bálint, József főherceg, Károlyi Árpád, Komáromy András, Lukinich Imre, Márki Sándor, Pilch Jenő, Szendrei János.

A Könyvkiadó Bizottságba: Domanovszky Sándor, Fináczy Ernő, Földes Béla.

A Szótári Bizottságba: Ballagi Aladár, Csánki Dezső, Karácsonyi János, Kováts Gyula, Nagy Gyula, Tagányi Károly.

A Balkáni Bizottságba: Csánki Dezső, Gaal Jenő, Hodinka Antal, Matlekovits Sándor, gróf Teleki Pál.

A Széchenyi-Bizottságba: Berzeviczy Albert, Angyal Dávid, Balogh Jenő, Concha Győző, Csánki Dezső, Domanovszky Sándor, Fejérpataky László, Fraknói Vilmos, Gaal Jenő.

III. osztály.

Mathematikai és Természettudományi Bizottság: Bugarszky István, Degen Árpád, Fröhlich Izidor, Horváth Géza, Ilosvay Lajos, Istvánffy Gyula, Kövesligethy Radó, Mágócsy-Dietz Sándor, Méhely Lajos, Preisz Hugó, Rados Gusztáv, Schafarzik Ferencz, Sigmond Elek, id. Szily Kálmán, Tangl Károly.

A Szótári Bizottságba: Ilosvay Lajos, Mágócsy-Dietz Sándor, Méhely Lajos, id. Szily Kálmán.

A Könyvkiadó Bizottságba: Ilosvay Lajos, Rados Gusztáv, id. Szily Kálmán.

15. A főtítkárr bemutatja az osztályok tagajánlásait.

Az I. osztály részéről:

<i>Rendes tagul az A) alosztályba :</i>			
Gombocz Zoltán	31 szavazattal	egyhangúlag	
<i>Levelező tagul az A) alosztályba :</i>			
Németh Gyula	29 „	3 ellenében	
Kmoskó Mihály	27 „	5 „	
Husztai József	24 „	8 „	
<i>Rendes tagul a B) alosztályba :</i>			
Császár Elemér	29 „	2 „	
<i>Levelező tagul a B) alosztályba :</i>			
Zlinszky Aladár	29 „	4 „	
Gulyás Pál	22 „	11 „	
Szász Károly	22 „	11 „	

A II. osztály részéről:

<i>Tiszteleti tagul :</i>			
Gr. Klebelsberg Kunó	48 szavazattal	8 ellenében	
<i>Levelező tagul :</i>			
Czettler Jenő	50 „	7 „	
Kolosváry Bálint	49 „	8 „	
Gerevich Tibor	42 „	10 „	
Dékány István	38 „	15 „	
<i>Külső tagul :</i>			
Francesco Nitti	43 „	egyhangúlag	
Oswald Redlich	46 „	1 ellenében	
Charles Gide	33 „	6 „	

A III. osztály részéről:

<i>Rendes tagul az A) alosztályba :</i>			
Winkler Lajos	32 szavazattal	4 ellenében	
Fejér Lipót	29 „	9 „	
Szarvasy Imre	27 „	7 „	
<i>Levelező tagul az A) alosztályba :</i>			
Pekár Dezső	31 „	5 „	
<i>Levelező tagul a B) alosztályba :</i>			
Zimmermann Ágoston	36 „	egyhangúlag	
Vendl Aladár	34 „	2 ellenében	
Verebély Tibor	30 „	6 „	
Kerpely Kálmán	29 „	7 „	

16. A főtítkár javaslatára a nagygyűlés elhatározza, hogy az akadémiai jutalmak összegének az Akadémia pénzügyi helyzetéhez képest lehetségessé váló korszerű emelése iránt intézkedni kíván. E végből fölhívja az osztályokat, küldjenek ki 2—2 tagot, akik az Akadémia elnökségének tagjaival együtt az összes ülés és az Igazgató Tanács elé javaslatot tesznek.

Elegyes ülés.

Első nap: 1922. május 11.

1. Berzeviczy Albert elnök úr az ülést megnyitván bejelenti, hogy lejárt az a 3 éves időszak, amelyre az elnök és másodelnök választatott s így elnöktársa nevében is visszaadván a reájuk bízott tisztelet, mélyen átértett köszönetet mond azért a bizalomért, amellyel őket megbízatásuk egész tartama alatt az Akadémia kitüntette. Az Ügyrend 36. §-a értelmében felkéri Szily Kálmán ig. és t. tagot, szíveskedjék az elnöki széket elfoglalni és az elnökválasztó elegyes ülést továbbvezetni.

2. Szily Kálmán ig. és t. tag elfoglalván az elnöki széket, fölkéri a főtítkárt az Alapszabályok 40–42. szakaszainak fölolvásására.

Ennek megtörténtével Szily Kálmán, mint az elegyes ülés elnöke, elrendeli a szavazást. Beadatott összesen 38 szavazat, amelyek megszámláltatván, kitünt, hogy az 1922–25-ig terjedő időszakra elnökké egyhangúlag Berzeviczy Albert ig. és t. tag, másodelnökké pedig ugyancsak egyhangúlag Concha Győző ig. és r. t. választatott. — Az elegyes ülés az eredményt élénk éljenzéssel fogadja.

3. A korelnök az ülés helyeslésével felkéri Ilosvay Lajos ig. és r. valamint Károlyi Árpád és Rados Gusztáv r. tagokat, hogy az újonnan választott elnök és másodelnök urakat, akik a szavazás alatt a szomszéd teremben tartózkodtak, az eredményről értesíteni szíveskedjenek.

Az elegyes ülés meleg tetszésnyilvánítással fogadja az elnök és másodelnök urakat. Szily Kálmán ig. és t. tag az Akadémia nevében a következő szavakkal üdvözlí Berzeviczy elnök urat:

»Mélyen tisztelt elnök úr! Ismét, nekem jutott, máj negyedizben a szerencse, hogy Nagyméltóságodat, mint az Akadémia újból megválasztott elnökét elsőnek üdvözljem.

1905. november 27-én a M. Tud. Akadémia elnökválasztó ülést tartott. Az addigi elnökök: Gr. Desseffy Emil, B. Eötvös József, Gr. Lónyay Menyhért, Trefort Ágoston, B. Eötvös Loránd, oly férfiak voltak, kik az Akadémiának évek hosszú sora óta tagjai lévén, az Akadémia ügyeit saját tapasztalásukból jól ismerték, sőt magában az Akadémiában is már nagy érdemeket szereztek. Az 1905-ik évi elegyes ülés ellenben, sokak nagy meglepetésére, egy oly férfiút állított az Akadémia élére, ki csak egy év óta volt Akadémiánk tagja, s aki ennél fogva érdemeket itt még nem szerezhetett, sőt az Akadémia ügyeit sem ismerhette eléggé. Ez a szokatlan választás azonban jó választás volt. Az új elnök annyi hazafias buzgalmat fejtett ki tisztjével járó kötelességei teljesítésében, annyi tapintatot, igazságszeretetet, magas állásának megfelelő méltóságot tanusított, hogy az Akadémia már 17 év óta, majdnem mindig egyhangúlag, újra meg újra elnökévé választja. E férfiút, Nagyméltóságodat, az imént tartott elegyes ülésen 38 szóval ismét egyhangúlag választottuk meg s kérve kérjük, vállalja

el a mai válságos időben oly nehéz tisztet most is és vezesse Akadémiánkat egy szebb jövő felé.»

Ezen általános helyesléssel fogadott üdvözlésre *Berzeviczy Albert* elnök úr a következőkben válaszolt:

»Meghatva értesülök, hogy az Akadémia immár hetedízben elnökévé választott. Az Akadémiához való viszonyom ezen majdnem 17 év alatt — legalább érzésem szerint — oly annyira bensővé és mélyvé változott, hogy ezt a viszonyt életpályám legnagyobb értékének és majdan legbecsesebb emlékének fogom tekinteni. Minél nagyobb azonban a disz, annál fokozottabb mértékben érzem kötelességemet, hogy az elnökség ne csak nekem ékességül, hanem az Akadémiának javára is szolgáljon. Igyekezetemen nem fog múlni, hogy a nehéz viszonyokat leküzdvé az Akadémiát felvirágoztassam. Kérem az Akadémia bizalmát és a tisztelt tagtársak szíves támogatását.

Lehetetlen nem gondolnom arra, hogy a lefolyt 3 év alatt, mint másodelnök, *Herczeg Ferencz* működött velem. Ebben a minőségben búcsút véve tőle, ez alkalommal legmelegebb köszönetet mondok baráti készségeért, a rendkívüli érdeklődésért, mellyel Akadémiánk ügyeit kísérte. Kérem, hogy ezt a jótékony érdeklődést továbbra is tartsa meg.

Legmelegebben üdvözlöm az új másodelnököt s az Akadémiának szerencsét kívánok megválasztásához. Ő új ugyan mint elnök, de régi, mint Akadémiánk oszlopos tagja. Tudományos érdemei és gazdag, kiváló munkássága nagy erőforrások lesznek Akadémiánk további szellemi működésének.»

Concha Győző másodelnök meghatott szavakban mond köszönetet az Akadémia bizalmáért s aggódva kérdezi, nem túlságos nagy-e a kitüntetés, mellyel az Akadémia az ő állandó ragaszkodását és buzgalmát kívánta jutalmazni. Sajnos, ma nem elég a jó szándék, erősebb vállakra volna szükség. Fél, megtud-e felelni a súlyos felelősséggel járó bizalomnak.

Felhasználja az alkalmat, hogy köszönetet mondjon elnökünknek, aki őt oly kitüntető módon üdvözölte. »*Berzeviczy Albert*ot ezelőtt 17 évvel, mint idegent emeltük az elnöki székbe s csak a politikus, igazgató és kormányzó tehetséget ismertük benne; most azonban már megállapíthatjuk, hogy amidőn egész erejét az Akadémiának szentelhette, föltárult előttünk a tudós és író kiválósága is.« Részéről nagyon örül, hogy oly rosszul szavazott, mikor 17 évvel ezelőtt nem az elnök úrra szavazott.

4. Elnök úr elismerő szavakkal emlékeztet meg a főtítkári működéséről, megemlíti, hogy Alapszabályaink 40. §-a értelmében az elnök és másodelnök választása Öfelsége megerősítése alá bocsátandó volna. A legutóbbi választás alkalmával nem felelhattünk meg az alapszabályok e rendelkezésének, mert nemcsak a királyi hatalom gyakorlása szünetelt, hanem az országnak kormányzója sem volt.

Az elnök úr javaslatára a nagygyűlési elegyes ülés kimondja,

hogy az elnök és másodelnök urak megválasztását, az 1920. évi I. t.-cz. 13. szakasza értelmében, a vall. és közokt. miniszter úr útján a kormányzó úr Ő Főméltósága megerősítése alá terjeszti.

Második nap: 1922. május 11.

1. Elnök úr az ülés megnyitása után bejelenti, hogy a III. osztály javaslatot tett felejtethetetlen elnökünk, báró Eötvös Lóránt képmásának megszerzése iránt. — A szavazatok megszámláltatván kitűnt, hogy a nagygyűlés 39 szóval egyhangúlag a javaslat mellett döntött.

2. Elnök úr fölhívja az ülést, hogy az Igazgató-Tanácsba az év folyamán elhunyt Goldziher Ignác és Beöthy Zsolt ig. tagok helyébe két igazgatósági tagot válasszon. — Beadatott 38 szavazat; igazgatósági taggá egyhangúlag Herczeg Ferencz t. t. és Szinnyi József r. t. választott.

3. Elnök úr az Ügyrend értelmében sorshúzással megállapítja az osztályok szavasága sorrendjét. — Az eredmény: I., III. és II. osztályt

4. Titkos szavazással, golyózás útján megválasztatnak az Akadémia új tagjai. (L. fennebb 143–144. l.)

Alkalmi beszédek.

I.

Berzeviczy Albert elnök ig. és t. t. beszéde a Magyar Földrajzi Társaságnak 1922. május 7-én tartott jubiláris ülésén.

Tisztelt Gyülekezet!

Az Akadémia, mely alapításának századik évfordulójához közeledik, lelkes örömmel üdvözlí — mint ifjabb testvérét, — a Magyar Földrajzi Társaságot ötvenéves jubileuma alkalmából. Örömmel és azzal az őszinte, meleg elismeréssel, amely a magyar tudomány minden barátja részéről megilleti azt a Társaságot, amely hazánkban a földrajzi ismereteket, a földrajzi kutatást és a földrajzi irodalmat e félszázad alatt nem sejtett fokra fejlesztette.

Ami ez idő alatt nálunk geográfiai téren történt, az alig választható el a nagyérdemű társaság munkásságától. Kutató utazásainkkal fölvehetjük e téren a versenyt Európa első nemzeteivel, elhunyt és élő geográfiai jeleseinket ismerik három világrészben, kitűnő erőket szolgáltattunk még a külföldnek is, közleményeinket a világ szakirodalmá ismeri és fölhasználja. S amiről különösen kötelességem megemlékezni, nemcsak mint az Akadémia képviselőjének, hanem mint hazafinak is: hazai földrajzi tudományunk hatalmas munkát végzett hazánk megmentése érdekében a világháborút befejező béketárgyalásokon. Hogy e munkát nem koronázta a kívánt siker, az nem a munka értékén, hanem azon múlt, hogy e béketárgyalásokat nem a tudományra támaszkodó emberi bölcsesség, hanem a hatalomra támaszkodó gyűlölet és bosszú döntötte el.

A békétárgyalások aktáit le lehetett zárni, a tudomány igazságait azonban eltemetni nem lehet. Meggyőződésem szerint épen a történetek fogják fölavatni a földrajzi tudománynak még előttünk álló nagy és nevezetes korszakát.

A tapasztalás mutatja, hogy az orvostudomány nagy vívmányait az emberiséget pusztító kórságok tanulságai, a sebészet haladását az öldöklő háborúk iszonyai szokták megérlelni. A jogviszonyok megrendülése viszi rá az emberiséget a jog szabályai és intézményeinek erősebb körülbástyázására, a socialis forradalmak tanítottak meg a társadalom organikus erőinek és életszabályainak megismerésére és tekintetbevételére. Erős a hitem, hogy azok a bűnök, amelyeket a nemzetek elvakultsága s államférfiak könnyelmősége a geografia örök törvényei ellen elkövettek, fogják következményeik által azokat a törvényeket annál fényesebb világosságba helyezni.

Erős a hitem, hogy ezeknek az igazságoknak megváltó ereje előbb-utóbb át fogja hatni a világ összes művelt nemzeteinek kimagasló szellemeit, s hogy a tudomány lesz az a tér, amelyen a meghasonlott emberiség legelőször fog ismét a maga testvériségének fölemelő tudatára ébredni.

Szivem egész melegével üdvözlöm ez' örömnapiján a Magyar Földrajzi Társaságot Akadémiánk nevében; üdvözlöm a végzett munkáért, melynek határkövéhez jutottunk, üdvözlöm a még nagyobb, még dicsőbb föladatok küszöbén, melyek teljesítésére kipróbált, edzett erővel, nemzete és a művelt emberiség elismerésétől és bizalmától kísérve indul el!

II.

Márki Sándor r. tag beszéde

*a m. kir. Ferencz József tudományegyetem ötvenéves emlékünnepe-
Szegeden, 1922. június 29-én.*

Főméltóságú kormányzó úr, királyi fenséged, Rector Magnifice!
Tekintetes Egyetemi közgyűlés!

A M. T. Akadémia, Szent István Akadémia, M. Történelmi Társulat és — átruházott megbízással — a Kisfaludy Társaság nevében köszöntöm az egyetemet, amelynek tanáraiból a lefolyt ötven év alatt 70 a mienk, a M. T. Akadémiáé; 27 már csak áldott emlékezetével, 43 azonban itt és más egyetemeken mostan is tartó tudom. munkásságával. Az elhunytak nagy része oly földben pihen, amelynek aranya, sója, termése, adója jelenleg másoké; de a föld mélyéből, a koporsóból is kitörő szellem örökre a mienk. Az élők itt Szegeden a régi lángnál gvujtottak új szövétneket, amely megvilágítja a hozzájok és eszményeikhez vezető utat. Emlékezve régiekről, ha Isten velünk, ki ellenünk? Borúra derű következik. Isten, ki az egyetemet megtartotta, áldja meg azt és új székhelyét: Szegedet!

III.

**Ferenczi Zoltán r. tag beszéde a kerepesi temetőben 1922.
május 11-én Szigeti József l. tag sirjánál.**

T. Közönség! T. Emlékbizottság!

Engemet a M. T. Akadémia küldött ki, hogy nevében legmelegebb köszönetemet fejezzem ki az Emlékbizottságnak, ennek a 100 éves évfordulónak megünnepléséért, mellyel az Emlékbizottság megtisztelt a nagy magyar színművésznak, színész tanárának s egyben magyar drámaírónak emlékét, aki egyszersmind 1882. jun. 1-sejétől Akadémiai tagjának is tagja volt. Ez a megtisztelő megbízás épen nekem annál természetesebb volt, mert én ismertem s legjobb szerepeiben láttam hallottam s a legmagasabb élvezettel csodáltam Szigeti József mesteri játékát. Sokoldalúságra, humorra, a megható, fölemelő, megrázó hangok erejére, a komikum, megnevettető és könnyekre készítő furcsaságainak megtestesítésére egyaránt csodás akkordok és ezernyi változat, a jellemalakítás csodálatos proteusi átalakulása állt rendelkezésére. Az a csodálatos humor, mellyel pl. Falstaffot játszotta, az a mélyen megható szeretet, melyet pl. Kuntot alakjába belelehelte, az a csodálatos erő mellyel pl. Harpagon-t a tragikai fenség sférájába emelte, örökre feledhetetlen marad azoknak emlékében, akik ezeket hallották, látták. Én a régibb magyar művészeket a színpadon, korom természeténél fogva, nem láthattam; de akiket láttam s ezek között voltak a legnagyobbak is számosan, nagyobb férfi színművészt nem ismertem. Benne minden íz színművészet, alakító tehetség, közvetetlenség, élet a természet csodás adománya volt, megnövelve öntudatos tanulmány és nagyszerű gyakorlat által. Óréa találnak jobban, mint bárkire, azok a fájdalmas szavak, melyeket Petőfi mond a színművészet alakításának keserves elmúlásáról, összehasonlítva a költő sorsával, kit, ha igazán nagy elébb-utóbb eléri az elismerés; de mond a költő:

Egészen más a színész végzete,
Lekötve csügg ő egy rövid bilincsen —
Ez a jelen; csak erre számolhat,
Mert a jövőhöz semmi köze nincsen.
Ha a jelennek biztos fővenyébe
Le nem bocsátá híre horgonyát;
Elmegy nevével az idő hajója,
És menni fog az öröklétlen át.

De ime, Égnek hála, még sincs egészen úgy! Kegyeletes érzelmek följújtják emlékét, még vagyunk, kik csodás művészetén lelkesedtünk Vannak tanítványai, kik a színművészeti iskolában tőle tanulták a beszéd és alakítás művészetét, kik e hagyományt őrzik s kik talán, mint kellene, meg is írják nekünk e nemes módszernek legalább emberileg fölfogható tanulságait. Mert ő mint tanár is bámulatos volt. Nem egyszer is több tanítványától hallottam, hogy minő nagy szusz-

gesztív erővel bírta beléjük oltani azt, amit tudott s meg bírta tanítani nemcsak a külsőségeket, hanem a belsőt, a lényeket is. Ő ime tehát él, mint művész és tanár. De él még más jogcímen is. Él az irodalomtörténetben mint népszínműíró, mint drámaíró. Ebben a tekintetben a régibb, kiváló hagyományok őre; de ami benne az övé, az a humor, derű és kedély. Ki ne emlékeznék ma is *A vén bakancsos és fia huszár*, a *Csizmadia mint kísértet* bájos jeleneteire, megható és vidám, komor és derűs képeire, a tragikomikum e pompás megtestesítéseire? De aztán ott vannak ezek mellett jóízű vígjátékai, kivált a *Becsületszó*, melyet a Nemzeti Színház, a *Falusiak s A rang és mód*, melyeket a közönség tetszése koszoruzott meg s mily pompás volt ezekben egy-egy kedélyes alaknak szerepe épen az ő halhatatlan emlékü alakításaiban! Ezek szintén nem fognak elveszni s mint egy ma már letűnni látszó magyar élet képei megmaradnak, mint annak a kornak hű rajzai. Minő kár, hogy ezekből oly kevés jelent meg. Tíz darabja maradt kéziratban s csak alig pár jelent meg nyomtatásban. Pedig e művekben kincs, a kor adatai, hanggulatai, jelenetei, képei vannak letéve s egyelőre elrejtve, melyeket ismerni már csak azért is kellene, hogy a nagy változást belső és külső életünkben annál jobban, de annál fájdalmasabban érezzük.

Légy nyugodt, nagy szellem! Érdemeid tudata nem vesz el, mert nem veszhet el, önmagának belértéke élteti s ime, e szegény haza lelkes fiai, tudományos és irodalmi intézetei lelkesen és meghatva állják körül porodat, áldják szellemed erejét, mellyel nemcsak a múltban, hanem a jelenben és jövőben is mint élő és haló, mint működő és ösztönző lényeg állsz és fogsz állni a cselekvés és haladás, a szépség, nemesség, hazafiúi nagyratörekvés, irodalom és művészet szolgálatában. Ezek nevében hozom itt Akadémiánk hálás emlékeztetét és köszönetét nagy emlékednek, hogy éltél, tettél és hatottál. Legyen áldott emléked s ez a hely, hol poraid nyugosznak!

IV.

Vargha Gyula r. t. beszéde **Ballagi Aladár** r. t. ötvenéves írói jubileumán 1922. november 19-én.

Kedves Barátom! A Magyar Tud. Akadémia szíves üdvözlét hozom. Mások méltóbban tolmácsolhatták volna, de nekem viszont oly jogcímem van, minővel, azt hiszem, senki más nem dicsekedhetik: engem közel hat évtizedes barátság kapcsa fűz tehozzád. Én nemcsak a tudós tanárt, a kitűnő történetírót s nyelvünk fáradhatatlan bűvarát ismerem, hanem ismertem a gyermeket is, aki korán meghallotta és követte elhívattatását. Te már mint gyermek át meg átbúvároltad édesatyád rendkívül gazdag könyvtárát, s mint gyermekifjú a nyári nagy vakációkban, míg én egy kis falusi méhes csendes magányában olvastam, aludtam és álmodtam, Te gyalogszerrel bejártad az országot. A tudás vágyának olthatatlan szomjúságát vitted magaddal, néz-

tél, láttál, tapasztaltál. Figyelmed és gyűjtő szenvedélyed mindenre kiterjedt. Korán megérezted, hogy a történeti igazságok megállapításához tömördek adatnak, még az aprólékosoknak is összehordása, mérlegelése, összevetése szükséges. De Te, hosszú tudományos pályád alatt nemcsak anyaggyűjtő voltál, a holt anyagba életet öntöttél s művészi formát adtál műveidnek.

Legújabb nagy munkádban is, melyet XII. Károly magyarországi útjáról írtál, csodálva látjuk a bámulatosan pontos megállapítások mellett a jellemek mesteri rajzát, s az akkori politikai és gazdasági viszonyok éles megvilágítását. Nekem még azért is becsesek a Te műveid, mert hamisítatlan magyar lélek hamisítatlan magyar nyelven szól belőlük.

Ötvenéves írói munkásságod határkövénel friss erőben állsz itt előttünk. Tudja a Gondviselés, hogy ennek a letiport hazának szüksége van a tehetségekre. Nemzeti nagyságunk fényes palotája, melyet nemzedékek emeltek, s amely egy nemzedék vaksága, bűne, gonoszsága miatt dőlt porba, romokban hever, újra kell építenünk, s ebben a nagy építőmunkában nekünk öregeknek példaadó kötelességtudással kell előljárnunk. Testi és szellemi erőidet tartsa meg minél tovább a Gondviselés.

Nekrologok.

I.

Dr. Márki Sándor r. t. beszéde

Dr. Apáthy István l. t. ravatalánál.

— Szegeden, 1922. szeptember 30. —

A M. T. Akadémia koszorúját nem természettudós teszi le világ-hírű természettudós tagjának, Apáthy Istvánnak ravatalára, hanem történetíró, a történelem tanára. Még pedig a történelemnek az a tanára, ki időrendben Apáthy nevének beírásával kezdte meg tanítványai hosszú jegyzékét, amely immár tizenkétezer nevet tartalmaz. Sok olyat, amelyik büszkesége az egész hazának, de Apáthyénál egyik sem fényesebb. Mert az ő neve már régen be van írva a természettudományok történelmébe, hol a mikroszkópiumi vizsgálatok módszereinek, az idegrendszer finomabb szerkezetének s általán az összehasonlító szövettan legkiválóbb művelőinek, sőt úttörőinek sorában ragyog.

De be van írva Apáthy neve hazánk történelmébe is; talán éppen ez az oka, hogy a nagy természettudós sírjához a M. T. Akadémia historikust küldött; mert Apáthy tudományos érdemei kétségtelenek, de politikai működésének megítélésénél a historikus föltétlen nyugalomra és elfogulatlanságára van szükség. Így volt ez Jókai Mórnál is. Regényei halhatatlanok, humora a legszomorúbb időkben fakasztott derűre és bizalomra egy könnyen csüggedő nemzetet; és sírja mégis

geltelen, mert hiában volt nagy író: a legtöbben a politikust látták benne.

Az utóbbi húsz év alatt a tudós Apáthy-nál minálunk is jobban ösmerték a politikust. Szónoklatai, hirlapi cikkei olykor a népszerűségnek olyan magaslatára emelték, hová a csendes munkásságra hivatott tudós sohasem kívánczozott. Neki ehhez a hazaszeretetet adott szárnyakat. De miközben a tudós Európa minden főbb nyelvén művelte szak-tudományát s Európának egyik legnagyobb állat- és szövet-tani intézetében külföldi tudósok végeztek vele laboratóriumi munkákat, itthon sokan a nagy tudóst sem akarták észrevenni a politikusban. Mikor pedig a magyar történelemben ösmert legnagyobb katasztrófa őt, mint fő-kormánybiztost, Kelet-Magyarország élére állította s az események viharai Erdélyt az anyaországtól elsodorták, nyertesek és vesztesek sokban egyaránt Apáthy-t okolták: amazok ereje miatt, mellyel a vihar-nak egyideig ellenállt, emezek gyöngesége miatt, mert a vihart föl nem tartóztathatta. Fogságából kiszabadulva, maga kezdte meg saját és hazája életének legszomorúbb kora történelmi igazolását; de Erdélyben oly nagy események középpontjában állt, hogy fölületes volna az a történelem, amely azzal hivalkodnék, hogy ítéletét már most ki mondhatja.

Egyet azonban kétségtelen bizonyossággal megállapíthat. Azt, hogy tudományával Apáthy dísz-t hozott hazájára, melyet nemes lelkének egész hevével szeretett. Azért amit a padokban rózsás arccal, csillogó szemmel ülő gyermek Apáthy-nak mint tanárjelölt idéztem, a koporsóban halaványan, örökre lezárt szemmel pihenő ösztag-társam, min-denkor-i jó barátom végső tisztességén öreg fejjel, könnyezve idézem Periklesz halotti beszédének szavait, hogy »akik a közjóért áldozták föl életüket, halhatatlan dicsőséget, igen szép sírt szereztek maguknak; nemcsak itt, ahol nyugosznak, hanem mindenütt, hol dicsőségük fennmarad, melyet örökké emlegetni fognak«.

Legyen áldott Apáthy emlékezete!

II.

Négyesy László beszéde Gárdonyi Géza ravatalánál

a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság képviselőtében
1922. november 1-én Egerben.

A gyászba merült Magyarországnak friss gyásza van, egyik leg-hívebb fiát, egyik legkitünőbb íróját temeti. Téged temet, Gárdonyi Géza, millióknak édesszavú, melegkeblű, meghitt lelkibarátja, emelője és vigasztalója, aki összenőttél szívünkkel, és egri remeteségedből az eszményiségnek, a hitnek, a szeretetnek sugarait árasztottad szerte az ország minden tája felé, minden elmébe és minden szívekbe. Annyi veszteség után téged is el kellett vesztenünk, aki a jónak és szépnek élő kútfeje voltál! Megtört szívvel álljuk körül ravatalodat személyes

jóbarátaid és tisztelőid, és fátyolos szemmel tekint Eger felé ma az egész magyar nemzet.

De lesújtva is érezzük, hogy a te temetésed nemcsak gyászünnepe, hanem a megdicsőülés ünnepe is. Téged nem lehet egészen eltemetni. Kihült poraidat magába fogadja az egri anyaföld, melybe belégyökeztél, magába fogadja az a hősi vérrel megszentelt dicsőséges föld, melyet a te tollad a dicsőség új sugaraival szórt tele s amelyet a te porhüvelyed még szentebb zárandokhelyévé avat a magyarságnak, de mikor majd a végtisztesség után örök nyugvóhelyedtől hazatérünk, ott találunk téged mindenütt, otthonunkban, az ország minden helyén, s te nekünk épúgy regélsz holnap és holnapután, mint eddig regéltél, mert műveid újra meg újra olvastatják magukat és meghitt tolmácsa, lelkiparátja, vigasztalója, eszményiségre oktatója maradsz mindannyiunknak.

Két országos nagy intézmény koszorúját hozom ravatalodra. Az egyik koszorút a magyar szellemi életet elsősorban képviselő Magyar Tudományos Akadémia küldi neked, mint felejthetetlen emlékű tiszteleti tagjának, a magyar nyelv kitűnő művészenek, a magyar érzés, eszmélet és emlékezés, a magyar törekvés kivételes hatású költői tolmácsának, a költő és író Gárdonyi Géának, akinek életedben is örömmel nyújtott koszorúkat. A másik koszorút az ország legrégebb szépirodalmi társasága, a Kisfaludy-Társaság szenteli neked, mint szeretett tagjának, díszének, örök büszkeségének, mint a magyar regény, novella, rajz és színmű fényestollú, folyton tisztuló, emelkedő művelőjének. Mind a két testület koszorújában benne van az elismerés nemcsak költői adományoddal szemben, mellyel gyakran mély eszméket megkapóan egyszerű eszközökkel s mégis az eredetiség újságával tudtál kifejezni, hanem benne van az elismerés és a hála azért is, hogy a magyar költészet két hagyományos, de már-már kimerítettnek vélt motívumát: a magyar mult kultuszát és a magyar népszellem kultuszát a költői öserő frissességével új életre támasztottad és a nemzeti léleknek újra hatalmas lendítő erejévé tetted; levegőt vittél bele a történet képeibe s a magyar népszellemből új értékeket hoztál szépirodalmunkba. De mind a két koszorú nemcsak elismerés az elköltözöttnek, nemcsak búcsúüdvözlés és ravataldísz, nemcsak egy befejezett élet jutalmának jelképe, hanem egyúttal jövődö koszorúk záloga is, melyet az immár megdicsőült költő és író dicsőségének ezután is áldozni fognak a késő nemzedékek.

Gárdonyi Géza feloszló földi porhüvelye, Isten veled! Gárdonyi Géának az egri vár orma felett, a hazaszeretettnek a fenséges oltára felett újonnan kigyúlt csillaga, az egri fényes csillagok egyik legfényesebbike, üdv és dicsőség neked!

III.

Petz Gedeon r. t. beszéde 1922. nov. 9-én az Akadémia oszlopcsarnokában Heinrich Gusztáv r. tag ravatalánál.

A Magyar Tud. Akadémia gyászba borulva, fájó érzéssel búcsúzik egyik legkiválóbb társától, Heinrich Gusztávtól, aki több mint négy évtizeden át volt Akadémiánk fáradhatatlan munkásságú tagja s 15 évig buzgó, lelkiismeretes főtitkára. Az isteni Gondviselés kegyelméből ritka hosszú élet jutott osztályrészül, — s a gyásznak ezen első napjaiban mégis alig tudjuk elhinni, hogy ez életnek fonala megszakadt, hogy ez az elpusztíthatatlannak látszó életerő megörlődött s hogy mindig tevékeny társunk örök pihenőre hűnyta le szemeit!

E hosszú élet mindenkép áldásos hatású volt hazai tudományosságunkra s egész kultúránkra. Heinrich Gusztávot alapos tudományos képzettsége, széleskörű műveltsége, törhetetlen munkaereje és szellemének frissessége korán hivatottá tették arra, hogy tudományosságunk és oktatásügyünk körében vezető szerepe legyen. Midőn egy félszázaddal ezelőtt a politikai megújhódással kapcsolatban szellemi téren is lázas tevékenység indult meg nálunk, Heinrich is nagy buzgalommal működött közre e munkásságban. Azóta azután minden ily természetű mozgalomban jelentős része volt: az Akadémiában, az egyetemen, a Kisfaludy-Társaságban, a Közoktatásügyi Tanácsban, a tanárképzőintézetben, melynek igazgatója volt, a Filológiai és a Paedagógiai Társaságban, melyeknek elnöke volt, tudományos folyóiratainkban, melyeknek szerkesztője vagy munkatársa volt — mindenütt hatott, alkotott, gyarapított, mindenütt termékenyítő és serkentő, értékes munkásságot fejtett ki. A tudomány nagy területén a német nyelvi és irodalmi kutatást választotta szorosabban vett szakjául, — de ezt a legnémetebb tudományt, a germanisztikát is magyar szívvvel, magyar lélekkel művelte. Valósággal *úttörővé* vált azzal, hogy a magyar és német *szellemi kölcsönhatások* tudományos vizsgálatát tűzte ki főfeladatául: a német irodalomban a magyar vonatkozásokat kereste s a magyarban a német hatásokat tisztázta. Mindig figyelemmel volt a többi európai irodalomnak jelenségeire és kapcsolataira is s ezen az alapon irodalomtörténetünkben az *összehasonlító eljárást* és a *tárgytörténeti kutatást* honosította meg. Nagy érdeme volt a *filológiai módszer* szigorúbb alkalmazása, valamint az is, hogy a magyar tudományos kutatás eredményeit a német tudós körökkel igyekezett megismertetni. Irodalmi munkásságának minden termékében, melyek együttvéve egész kis könyvtárt tesznek, arra törekedett, hogy minél több megbízható ismeretet közöljön, pozitív tényeket és adatokat fürkészen és mindig idegenkedett a túlzó eszményítéstől, az érzelgősségtől és az üres, nagyhangú szólásoktól.

Könnyen érthető, hogy erős egyéniségének ily tulajdonságai és szókimondó természete gyakran összeütközésekbe és harcokba sodorták, főleg oly korszakban, midőn az alkotó munkát megrogzított, elavult felfogások lerontásával kellett megkezdeni. Ily küzdelmek elől ő sohasem tért ki, sőt itt érezte magát igazi elemében, — mintha élt volna benne valami abból az ősgermán harcrakészségből, melyről az eddai dalok és a Nibelung-ének regélnek. Ő is elmondhatta magáról a nagy mesternek — akit sohasem szűnt meg csodálni és magyarázni — Goethének szavait: »Denn ich bin ein Mensch gewesen und das heisst ein Kämpfer sein! Ember volt és *harcos természet*. Ember volt, szerette ezt a verőfényes világot, ezt a nyüzsgő földi életet s örömet élvezte annak minden élvezetét, gyönyörét. Emberi szívének melegevel tudott szeretni: szerette családját, áldottlelkű hitvesét s gyermekeit, dédelgette unokáit s e szeretetének viszonzásában lelte legfőbb boldogságát. És szűkebb

családja mellett szerette nagy családját: tanítványait. Nemcsak tudományos ismereteket közölt velük vonzó, eleven és szellemes előadásaiiban, érdeklődött életsorsuk iránt is, tőle telhetőleg támogatta őket pályájukon s körülükben mindig megifjodott és felfrissült. Ember volt, harcos volt: kőmádort és védekezett tárgyilagossá okfejtéssel, de ha kellett, élesebb fegyverekkel, iróniával és metsző gúnnyal is. Ellenfelein a harc hevében nem egyszer fájó sebeket ütött, — viszont őt is támadták, őt is megsebeztek s el kellett szenvednie oly fájdalmat is, mely ott sajgott szíve mélyén élete fogytáig. Ember volt s bizonyára voltak emberi gyarlóságai, hibái és tévedései, — ám a halálnak zord fenségével szemben hadd némuljon el a gáncs és engesztelődjék meg minden ellenérzés: ő egy magasabb bíró színe előtt számol majd cselekedeteiről, — nekünk pedig mindnyájunknak szól az Úrnak szava: »Ne ítéljetelek, hogy ti is meg ne ítéltessetek!« (Máté ev. VII. 1.)

Te pedig, kedves halottunk, akihez én — egykor híven ragaszkodó tanítványod, majd évek során át veled együttműködő kartársad — most, fájdalom, *utólszor* szólok, Te immár arra az útra készülsz, amelyről nincsen visszatérés!... Elhagyod örökre ezt az épületet, amelyben életed nagy részét töltötted, amelyhez életednek annyi emléke fűződik. Ez volt egykor színhelye fiatal családi boldogságnak, itt folyt le akadémiai munkásságod, itt élted le az öregkor csendes éveit, itt viaskodtál hónapokon át a halállal, itt lehelted ki lelkedet... Most már elköltözől innét oda abba a szűk lakásba, szeretett hitvesed mellé. Pihenj ott édesen, Te, aki éltedben nem ismertél pihenést, — álmodj boldogabb hazáról, mint az, amelyet itt hagytál: ez a szegény, porbasujtott magyar haza nem fogja elfeledni hű fiát, aki a hazai közművelődés előmozdításán oly ernyedetlen buzgalommal munkálkodott, fáradozott!... Áldás és béke poraidra, tudós társunk, barátunk, tanító-mesterünk, Heinrich Gusztáv, — Isten veled!

Beérkezett pályaművek.

A Kőczán-pályázatra a beadási határnapiig, 1922. május 31-ig a következő pályamunkák érkeztek be:

1. A köszívű leány. (Az erősebb győz.) 2. A megszegett eskü. (Az idő pénz.) 3. Kupa. (Hiszek egy Istenben.) 4. Bosszú. (Állj meg bosszú.) 5. A nép. (Historia magistra vitae.) 6. A hazáért. (Kuruczvilág.) 7. A veres és fehér liliom. (Historia vitae magistra est.) 8. Korona és bibor. (Áldd meg Isten a magyart.) 9. Harcz. (Megbűnhődte már e nép.) 10. Kelet édes énekese. (Poéta-sors.) 11. A hatalom. (A mult hatalmunknak egyik eleme.)

Az I. osztály bírálókul kiküldte: Négyesy László r., Császár Elemér r. és Horváth János l. tagot.

A M. Tud. Akadémia 1922. évi nagygyűlésén (Ak. Értesítő 1922. évf. 122—135. lapok) hirdetett jutalomtételek összegének emelése.

Az Akadémia 1922. október 22-én tartott összes ülése az 1922-ben hirdetett jutalomdíjakat következőleg emelte:

I. osztály:

Nagyjutalom és Marczibányi-mellékjutalom (széptudományi munkák) 40.000 illetőleg	10.000 K
Sámuel-díj (nyelvtudományi értekezés)	1.000 »

Gorove-pályázat (a nyelv és az aesthetika)	10.000 K
Lehr-pályázat (Arany magyar versalakjai)	5.000 »
Lévay-pályázat (Homeros Magyarországon)	5.000 »

II. osztály:

Sztrokay-pályázat (jog- és államtudományi munkák)	10.000 »
Nyilt pályázat (A kisebbségek jogi helyzete a békeszerződések és egyéb nemzetközi egyezmények értelmében)	10.000 »
Gorove-pályázat (A XVIII. századi csatornatervezések története Magyarországon közlekedés-politikai szempontból)	5.000 »
Oltványi-pályázat (A Domonkos-rend története Magyarországon a XVI. század közepéig)	10.000 »
Ordódy-pályázat (történelmi értekezés)	1.000 »
Péczy-pályázat (Az Anjou-ház küzdelmei Magyarország birtokáért)	10.000 »
Röck Szilárd-pályázat (A hún hagyomány és monda kérdésének mai állása)	5.000 »
Vigyázó-pályázat (A banderális szervezet története Magyarországon)	10.000 »
Fővárosi Takarékpénztár jutalma (Vasúti kamatgaranciák története hazánkban)	5.000 »
Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-alapítványa (A háború hatása a külkereskedelem alakulására)	10.000 »
Herbert-pályázat (A háború folytán tett szociálpolitikai intézkedések)	10.000 »
Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület Fáy-alapítványa (A magyar középosztály hanyatlása)	10.000 »
Körösy-pályázat (Budapest demografiai és társadalmi tagozódása)	5.000 »
Lukács Krisztina-pályázat (A valutaromlásra vonatkozó elméletek)	10.000 »
Dóra-pályázat (Az áralakulás története Magyarországon)	10.000 »
M. Kereskedelmi Csarnok-pályázat (A hatósági ármegállapítás közgazdasági hatása)	10.000 »
Kanizsay-pályázat (Gróf Dessewffy Aurél jellemrajza)	5.000 »
Vigyázó-pályázat (A diplomatika története Magyarországon)	10.000 »
Lukács Krisztina-pályázat (A phaenomenologia történeti és kritikai vizsgálata)	10.000 »
Ullmann-pályázat (Fejtsenek ki a pénz természetére vonatkozó elméletek)	5.000 »
Körösy-pályázat (A népszaporodás fejlődése Magyarországon)	5.000 »
Ullmann-pályázat (A községi üzemek jelentősége)	5.000 »
Pesti Hazai Első Tkp.-pályázat (Fejtsék ki a mezőgazdasági és ipari termelés fejlesztésének lehetősége Magyarországon új nemzetközi elhelyezkedésében)	12.000 »

III. osztály:

Vitéz-pályázat (A természeti emlékek megóvása és fenntartása)	5.000 »
Pollák-pályázat (Az eugenetikai törekvések)	10.000 »
Wodianer-jutalmak (tanítók jutalma egyenként)	10.000 »

A M. Tud. Akadémiának felajánlott adományok folytatólagos jegyzéke.

(L. Akad. Értesítő 1921: 130–132, 279; 1922: 73–74. és 142.)

Hont vármegye	1,000 K
Mátrai Ferenc Béla	100 »
Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete	500,000 »
M. Általános Köszénbánya R.-T.	300 q tatai szén
Gróf Khuen Héderváry Károly és Sándor a Héderváry- oklevéltár tartalommutatójának elkészítésére	40,000 K
Kölber Alajos a Sámuel-alapítvány összegének fölemelésére	10,000 »
Csongrád vármegye tiszáninneni járásának főszolgabírája (gyűjtés)	6,250 »
Rupp Riza Lili	18,600 »
Vargha Gyula	20,000 »
N. N.	250,000 »
TÉBE a Hadtörténeti Bizottság részére	50,000 »
Unger Béla (1922. évi jutalomdíjak emelésére)	20,000 »
Rosenfeld Alfréd hagyatékából egy jutalomtétellel	50,727 »
B. Weisz Manfréd (B. Fötvös Lóránt képmásának megszer- zésére)	10,000 »
Dr. Borbély István	50,000 »
B. Ullmann Adolf	400,000 »
Dr. Lányi Márton	10,000 »
Berger József	10,000 »
Nagykanizsa városa	10,500 »
Baranyai és pécsi gazdák szeszfőző szövetkezete	2,500 »
Várady, L. Árpád érsek Karácsonyi János: A szent Ferenc- rendiek története Magyarországon cz. könyvére újból	300,000 »
N. N. külső tag, aki névtelenül óhajt maradni, a könyvtár részére	12 angol font

A M. Tud. Akadémia újabban megjelent kiadványai 1922-ben.

(Az előző kiadványokat lásd Ak. Értesítő 1922. évf. 389–392. 85–86. lap.)

1. Domanovszky Sándor: A szepesi városok árúmegállítója
(1 térképpel, 522 l.) Ára 500 K
2. A Héderváry-Család Oklevéltára, közli Dr. Závodszky Le-
vente (II. kötet, 494 l. térképpel) Ára 400 K
3. Irodalomtörténeti Közlemények XXXII. évf., 168 l. Ára 90 K
4. A Magyar Helyesírás Szabályai (Első kiadás elfogyott) 97 lap
5. A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve:
  1. l. f. Nyelvtörténeti módszertan, írta Gombocz Zoltán, 44 l. Ára 70 K
  1. k. 3. f. A magyar nyelvhasználat története, írta Pápay József, 48 l. Ára 70 K
  1. 4. f. A finnugor népek és nyelvek ismertetése, írta Pápay József, 60 l. Ára 90 K
6. Matematikai és Természettudományi Értesítő XXXIX. k.
323 lap Ára 300 K
7. Némethy Géza: P. Ovidii Nasonis Remedia Amoris, Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből, XXIV. k.
2. sz., 70 l. Ára 30 K

8. Némethy Géza: *Supplementum Commentariorum ad Ovidii amores tristia et epistulas ex Ponto.* (Ért. a nyelv- és széptud. köréből, XXIV. k. 3 sz., 49 l.) . . . . . Ára 50 K
9. Papp Ferencz: B. Kemény Zsigmond l. k. 455 l. . . . . Ára füzve 240, kötve 360 K
10. Schafarzik Ferencz r. t.: Déchy Mór l. t. emlékezete. Emlékbeszéd XV. k. 5. sz. 16 l. . . . . Ára 10 K
11. R. Vári: *Sylloge Tacticorum Graecorum: Leonis Imperatoris Tactica*, Tomi II. Fasc. prior, 160 l. . . . . Ára 900 K
12. Dr. Veress Elemér: Az izomnak meleggel előidézhető merevségéről különös tekintettel a merevedő izom élettani tevékenységére. Matematikai és Természettudományi Közlemények XXXIV. k. 4. sz., 12 ábrával. 87 l. . . . . Ára 60 K

A Nemzetek Szövetsége által alakított bizottság megkeresése a nemzetközi tudományos együttmunkálkodás szervezése tárgyában és az Akadémia válasza.

A Nemzetek Szövetségének (N. Sz.) az utolsó években tartott közgyűlései arra a meggyőződésre jutottak, hogy az értelmi munka támogatása, az értelmi munkások gazdasági helyzetének megállapítása és annak lehető javítása szükséges és az egész emberi művelődés szempontjából fontos érdek. A N. Sz.-nek második közgyűlése bizottságot is küldött ki »az értelmi együttmunkálkodás nemzetközi szervezése tárgyában«. Ez a »*Commission de Coopération Intellectuelle*« 1922. augusztus 1–5 közt Genfben tartotta üléseit, foglalkozott az általános szempontokkal és programjának kereteit a következőkben vonta meg:

I. Mindenekelőtt meg kell állapítani Európa egyes országaiban, amelyek közé Magyarországot is sorolták volt, az értelmi munkát végzők gazdasági helyzetét és a nehézségeket, amelyekkel ezidő szerint az értelmi munkának végzése közben küzdeni kell.

II. Nemzetközi bibliografiát kell készíteni.

III. Szervezni kell a nemzetközi könyvcserét.

IV. Szervezni kell az együttmunkálkodást a tudományos kutatások terén.

V. Nemzetközi egyezmény alkotandó a régészeti kutatások és azok eredményeinek közzététele tárgyában.

VI. Szervezni kell az egyetemközi együttműködést. (Tanácsere, diákcsera, nemzetközi tápintézetek, nemzetközi szünidei tanfolyamok.

VII. Biztosítani kell a szellemi tulajdon védelmét.

A N. Sz.-nek tanácsa mindegyik államban kiválasztani óhajtott egy-egy olyan intézményt, amely közvetítőül szolgáljon avégből, hogy megállapíttassék az értelmi munkások helyzete és azok az eszközök, amelyekkel őket támogatni lehet.

Ezenfelül a N. Sz. fölismeri, hogy a nemzetközi érintkezésben a tudományos információkat teljesebbé és gyorsabbá kell tenni és a tudományos kutatásokban a könnyebb együttmunkálkodást biztosítani kell.

Ezen előzmények alapján a »*Commission de Coopération Intellectuelle*« titkára, Halecki Oszkár úr, a varsói egyetem bölcsészeti karának volt dékánja 1922. november elején érkezett levelében kérdést tett a M. Tud. Akadémia főtákarjánál arra nézve, hogy a M. Tud. Akadémia hajlandó volna-e részt venni a N. Sz.-nek az értelmi együttmunkálkodás megszervezésére irányuló tevékenységében és hajlandó

volna-e ellenőrizni az e tárgyban előterjesztendő kívánságok indokolt voltát?

A főtítkár 1922. november 11-én 1300. szám alatt kelt válaszában közölte Halecki úrral, hogy a M. Tud. Akadémia ilyen megítéző felszólítást bizonyára nem fog magától egyszerűen elhárítani; azonban az Akadémia részéről bővebb megfontolás és az osztályok által kiküldendő ad hoc bizottság véleményének meghallgatása után az összes ülésen döntés lesz szükséges a részletek tekintetében. Ezt a választ Halecki titkár úr 1922. november 24-én megelégedéssel tudomásul vette.

A három osztály részéről kiküldött ad hoc bizottság tanácskozásai alapján az Akadémia főtítkára 1922. december 7-éről a következő érdemleges választ küldte Halecki Oszkár úrnak:

Igen Tisztelt Titkár Úr!

1. A M. Tud. Akadémia az Ön levelében említett tervnek megvalósítását Magyarország tekintetében kívánatosnak és lehetségesnek tartja.

2. A M. Tud. Akadémia elvben hajlandó volna a nemzetközi együttműködés bizottsága által hozzá intézendő esetleges meghívást elfogadni és Magyarországot illetőleg elvégezni azokat a tennivalókat, amelyeket a Nemzetek Szövetségének Tanácsa által hozott határozatok megjelöltek.

3. Magyarországot illetőleg ezt a szervezetet következőképpen lehetne megalkotni: a M. Tud. Akadémia vezetése alatt alakíthatnák egy olyan bizottság, amelyben képviselve volna minden érdekelt tényező, különösen a Felsőoktatásügyi Egyesület által 1922. június 18-án kiküldött propaganda-bizottság is, amelyet az Ön levelének utóírata említ meg.

4. Szerencsém van továbbá tisztelettel közölni a következőket:

a) A M. Tud. Akadémia hajlandó elfogadni és haladék nélkül megfelelően elintézni, és ha szükséges lesz, illetékes helyre eljuttatni azokat a kérelmeket, amelyeket esetleg más nemzetek tagjai az Ön átiratában említett ügyekben Magyarországhoz intézni fognak.

b) A M. Tud. Akadémia főtítkára, valamint az Akadémiának a különböző tudományos szakmákat képviselő tagjai személyesen is, ha szükséges, írásbeli megkeresések útján is készséggel rendelkezésére fognak állni a »Commission de Coopération Intellectuelle« kiküldöttjének arra az esetre, ha az említett bizottság megvizsgálatni óhajtáná az értelmi munka és munkások helyzetét Magyarországon, elsősorban bizonyára Budapesten és ezenfelül a többi egyetemi, illetőleg főiskolai városban.

Már ezúttal szerencsém van megjegyezni, hogy egyetemek vannak a következő városokban: Budapesten a Pázmány Péter bíbornok herceg-prímás által 1635-ben alapított Kir. Magyar Tudományegyetem, amelynek négy tudománykara van: hittudományi, jog- és államtudományi, orvos-tudományi és bölcsészettudományi, valamint az Egyetemi Közgazdaságtudományi Kar; továbbá Szegeden az 1872-ben alapított Ferenc József Tudományegyetem; Debreczenben és Pécsen tudományegyetemek négy-négy karral; ezenfelül Budapesten m. kir. József Műegyetem és Állat- orvosi Főiskola; Sopronban pedig a Bányászati és Erdészeti Főiskola.

Szükséges lesz, hogy a »Commission de Coopération Intellectuelle« kiküldöttje megvizsgálja ennek a nyolcz főiskolának, valamint a nagyobb könyvtáraknak (Akadémia, Egyetem és Műegyetem könyvtárai és a M. Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi-könyvtára), valamint a Magyarországon található országos nagy gyűjteményeknek mai helyzetét.

A Hadtörténeti Bizottság pályázata.

Nap nap után mind jobban szaporodik azoknak a külföldi katonai és egyéb tudományos műveknek a száma, amelyek a volt központi hatalmak 1918. évi összeomlásának indító okainál: vagy csupán a magyar sereg — és csapattestek lázadásait, engedetlenségeit, fosztogatásait stb.-it említik meg, — vagy amelyek a volt monarchia nemzetiségei közül legalább is előtérbe helyezik a magyar csapatokat mint rendbontókat. Ezek folytán a való események részleteit és ezek előzményeit nem ismerő, leginkább külföldi olvasó, arra a végső következtetésre juthat, *hogy csakis a magyar csapatok lázongása, zendülése stb. okozta elsősorban is a volt központi hatalmaknak 1918-iki összeomlását, főként azonban az olasz arcvonal romlását.*

Mi sem természetesebb, mint az, hogy a bennünket nem ismerő, történelmünkben járatlan és azután a velünk szemben ellenséges indulattal viseltető nemzetek, vakon és kárörvendve hiszik el az ilyen művekben föl sorolt látszólag bizonyító erővel ható adatokat és pedig annál is inkább, mivel nemzetünk nyelvét, amelyen a legerőteljesebb módon védekezhetnénk, sajnos, kívülünk alig érti meg valaki.

A magyar csapattestek ilyen egyesegyedüli és fűzzük hozzá: *sok esetben tudatosan terjesztett elmarasztalása egyáltalában nem fedi a valóságot.* Az igazságnak ez az arculütése tehát mélyen kell, hogy sértse nemcsak a nemzet becsületét, hanem háttérbe iparkodik állítani azoknak a vitéz magyar csapattesteknek derékségét és a nemzetnek a világháborúban tanúsított önfeláldozó és sokak által oly gyakran elismert katonai érdemeit, amely csapattestek annak idején a szó leg-szorosabb értelmében az utolsó pillanatig, lelki és testi erejük végső kimerüléséig küzdöttek.

A nemzet minden tagjának be kell látnia, hogy becsületünknek ilyen fölháborító megtámadása ellen *minden eszközzel védekezni kötelességünk és hogy keresve keresnünk kell a hozzá vezető utakat és módokat.*

Ez a nagy horderejű nemes cél serkentette a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténeti Bizottságát arra, hogy adományok gyűjtése révén előteremtse azokat az anyagi eszközöket, amelyek ahhoz szükségesek, hogy olyan műre hirdessen nyilvános pályázatot, amely alkalmas a fentebb említett rágalmaknak megdöntésére, illetőleg azoknak kellő értékére való leszállítására.

Mivel a becsületében megtámadott nemzet védelmére szolgáló első lépések megtételéhez szükséges anyagi eszközök a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténeti Bizottságának rendelkezésére jutottak, a bizottság ezennel

Pályázatot hirdet:

A volt központi hatalmak 1918-iki összeomlásának okait összefoglaló műre.

A pályamű jutalma a *Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének adományából 30.000 (Harminczezer) korona.*

A munka tervrajzát, egy, esetleg több kidolgozott fejezet kíséretében 1923. december 31-ig kell beküldeni a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténeti Bizottságának. Ezen időponton túl beérkező művek figyelembe nem vétetnek.

A legjobb tervrajz beküldője a mű megírására megbízást nyer. A jutalmat azonban újabb bírálat után, csak önálló becsléssel, teljesen kész munka nyerheti el.

A jutalmazott pályaműnek tulajdonjoga a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténeti Bizottságára száll, amely bizottság a mű

kiadásáról is gondoskodni fog, még pedig: *elsősorban teljes egészében magyar nyelven*, — másodsorban, — ha ezt az anyagi eszközök is meg fogják engedni, — esetleg kivonatosan, *egy vagy két idegen nemzeti nyelvén*.

A mű kiadása esetén a szerzőt az Akadémia kiadványai számára megállapított ivenkénti írói tiszteletdíj illeti meg.

Föltételül szabja ki még a Hadtörténeti Bizottság azt, hogy a szerző *különös gondot* fordítson:

1. A délnyugati (olasz) és balkán hadszíntéren az összeomlás előtti és utáni azokra a harcokra, amelyekben magyar csapatok, vagy seregtestek az utolsó pillanatig kifogástalanul megállották a helyüket és legfőjebb csak akkor adták föl a küzdelmet, amikor körülöttük már minden összeomlott.

2. A leírások akár a levéltárakban, vagy egyebütt található és hiteleseknek elismert harczjelentéseken alapuljanak, — vagy oly személyes tapasztalatokon, élményeken, amelyeket az illető leírónak volt előljárói hiteleseknek bizonyítanak.

3. Minthogy pedig az összeomlás indító okai *nem csupán a volt osztrák-magyar monarchia csapatainak és seregtesteinek a háború utolsó hónapjaiban tanúsított magatartásában, hanem egyéb és előző körülményekben is rejlettek*, a szerző az összeomlást megelőző időszakban föllelhető indító okokat is foglalja össze.

Hogy pedig a pályatétel eredményes kidolgozását a Hadtörténeti Bizottság is töle telhetőleg a legjobban előmozdítsa, a bizottság előadóját (Pilch Jenő nyug. ezredes, lakik Budapest, VIII., Ludoviceum-utca 4. szám, III. emelet 29., telefon: József 39-34; vagy m. k. hadtörténelmi levéltár és múzeum könyvtára, I. Vár, Bécsikapu-tér 4. sz., IV. emelet) utasította, hogy a pályázni óhajtóknak esetleg közelebbi fölvilágosításokkal és útbaigazításokkal szolgáljon. Ezen kívül gondoskodott a bizottság arról is, hogy a magyar csapatokra vonatkozó hiteles adatok a pályázni óhajtók számára az arra illetékes hivatalos tényezők (honvédelmi miniszterium és m. k. hadtörténelmi levéltár) közreműködése révén rendelkezésre jussanak.

